

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

BATI NEDEN KAZANDI?

KATLİAM VE KÜLTÜR

VICTOR DAVIS HANSON

aykırı

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

TARİH

BATI NEDEN KAZANDI? KATLIAM VE KÜLTÜR

VICTOR DAVIS HANSON

Türkçesi
Ali Çakıroğlu

aykırı

TARİH

Ücretsiz olarak yayımlandı - Arşivi - <https://rantey.org>

© PEGASUS AJANS

BATI NEDEN KAZANDI
Katliam ve Kültür
Victor Davis Hanson

KİTABIN ÖZGÜN ADI
Why the West has won?

TÜRKÇESİ
Ali Çakıroğlu

YAYIN YÖNETMENİ
Saim Koç

EDİTÖR
Seyfi Öngider

YAYINA HAZIRLAYANLAR
Gülşen Sayın - Betül Genç

KAPAK VE SAYFA DÜZENİ
Uğur Alkapar

İstanbul, 2003
ISBN 975-8337-62-9

BASKI
Kitap Matbaacılık
Tel: 0212. 567 48 84

TARİH DİZİSİ-14
AYKIRI YAYINCILIK

Caferağa Mah. Sakız Sok. No: 6/7 34710 Kadıköy-İstanbul

Tel: 0216. 449 98 05 phx Faks: 0216. 348 00 69

email: aykiri@aykiri.net

www.aykiri.net Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İÇİNDEKİLER

Sunuş 5

Giriş: Katliam ve Kültür 9

BİR

Toprak Sahibi Piyade

Poitiers, 11 Ekim 732 43

İKİ

Teknoloji ve Aklın Bedeli 89

Tenochtitlan, 24 Haziran 1520-13 Ağustos 1521

ÜÇ

Piyasa ya da Kapitalizm Öldürür 179

İnebahtı, 7 Ekim 1571

DÖRT

Disiplin veya Her Savaşçı Asker Değildir 239

Rorke's Drift, 22-23 Ocak 1879

BEŞ

Muhalefet ve Özeleştirir 317

Tet, 31 Ocak-6 Nisan 1968

SON SÖZ

Batı'nın Savaş Tarzı, Geçmişi ve Geleceği 369

sunuş

AYKIRI'ya aykırı bir kitap!

AYKIRI YAYINCILIK bu kez biraz farklı bir kitapla karşınızda. Okunduğunda görüleceği gibi, AYKIRI'nın bilinen çizgisine neredeyse tümüyle ters görüşler içeren Hanson'ın bu kitabı bugün ABD yönetimine egemen “yeni-muhafazakar” çizginin tezlerini besleyen, ancak bu siyaset anlayışına uygun olabilecek bir içeriğe sahip. Önemli bir askeri tarih çalışması olarak da değerlendirilen Hanson'm bu kitabı yayınlandığı ülkelerde çeşitli tartışmalara yol açtı. Özellikle de solun, anti-emperyalist ve savaş karşıtı hareketlerin eleştirileriyle karşılaşan bu kitap umuyoruz ki Türkiye'de de aynı türden tartışmaları kışkırtır, benzer eleştirileri gündeme getirir. Buna çok ihtiyaç olduğu kanısındayız. İki yüz yıldır Batılılaşmaya çalışan ve bugün hala Batı'nın üstünlüğünün, Doğu'nun veya İslam'ın geri kalmasının nedenlerini tartışan Türkiye için bu kitap tam da gündeme oturmaktadır.

Bilinen tarih içinde dönüm noktası olarak değerlendirdiği çeşitli savaşları inceleyen Hanson'ın sonuç olarak söylediği şey şu: Batı'nın üstünlüğü daha fazla insan öldürme olanaklarına sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Batı, askeri bilim ve teknolojiye daha ileri gitmiştir, çünkü hangi dönemde olursa olsun, askeri çatışmalar esas olarak cephede değil toplumsal sistemin tümünde ya da bir başka deyişle “cephe gerisinde” kazanılır ya da kaybedilir. Savaşlar daima *topyekün* yapılır ve dolayısıyla

karşısındakinden daha üstün, daha ileri bir toplumsal sistem askeri alanda da kazanan taraf olacaktır. Tek tek askerlerin cesareti veya komutanların yetenekleri bazı muharebelerin kazanılmasını veya kaybedilmesini getirebilir ama savaşın genel sonucunu belirlemez.

Yine de Hanson'ın görüşleri özetlendiğinde durduğu kadar "masum" veya ideolojik bir arka plandan yoksun değil elbette... Her ne kadar "Ben işin haklı/haksız, doğru/yanlış taraflarıyla ya da ahlaki yönleriyle ilgilenmiyorum, sadece Batı'nın neden kazandığını anlamaya çalışıyorum" dese de, iş gerçekten de bu kadar basit değil. Gerçek bir savaş yapmadan, sadece gösteri savaşı, yani bir tür savaş oyunu yaparak, düşmanına ne kadar güçlü olduğunu göstererek sorunlarını çözen Aztekler mi daha uygar- dı, yoksa onları kılıçtan geçiren, salgın hastalıklarla yok eden İspanyollar mı? Hanson bu gibi soruları sormuyor ama Batı için 'Öteki' olanın -bazen İslam, bazen Aztek, bazen Osmanlılar, bazen Zulular, bazen de Vietnamlılar- ne kadar geri olduğunu ve ya ancak Batı'yı taklit ederek Batı ile boy ölçüşmeye kalkıştığını göstermeye uğraşırken tamamen ideolojik bir iş gördüğünü unutmuşa benziyor.

Öte yandan İnebahtı Deniz Savaşı'nda yenilen Osmanlı donanmasının başındaki Müezzinzade Ali Paşa'nın gemisindeki kişisel hazinesinde 150 bin altın sikke bulunması üzerine söylediklerinin hem dikkat çekici, hem de pek çok tartışmayı kışkırtıcı olduğuna da kuşku yok. On yedinci yüzyıla kadar Batı'ya üstün gelen Osmanlıların bu tarihten sonra gerilemeye başlamasıyla Ali Paşa'nın gemisinde taşıdığı kişisel hazinesi arasında bağlantı kuruyor Hanson. Haçlı donanmasının Venedikli amirallerinin gemilerinde buna benzer servetler taşımadığını belirtirken, çünkü artık o tarihlerde Venedik'te bir bankacılık sisteminin gelişmeye başladığını ve insanların servetlerini, paralarını bankalara yatırıp sermaye olarak dolaşıma soktuklarını, bu ülke-

lerde sivil hakların ve kapitalizmin ilerlemekte olduğunu anlatıyor. Osmanlı’da ise -donanmanın başındaki paşa da olsa- herkesin yaşamı ve bütün serveti padişahın ağzından çıkacak bir söze bağlı! Hangi mevki ve makama gelirse gelsin, mutlak iktidara ve otoriteye sahip padişahın bir kulu, bir kölesi olmaktan kurtulamıyor! Hiçbir sivil hak ve güvence sağlamayan bu toplumsal sistem karşısında Batı’da doğmakta olan kapitalizm daha üstün askeri bilimi ve teknolojiyi de üretmekten geri kalmıyor. Ve böylece iki yüzyıl Batı’yı dize getiren ve aslında bu dönemde Batı’dan üstün bir toplumsal sisteme sahip olan Osmanlı, artık bu tarihten sonra geri kalmaya başlıyor ve bir süre sonra da kendini kurtarmak için Batı’ya benzemekten, “Batı gibi” olmaktan başka bir yol bulamıyor!

Hanson’ın çözümleme yönteminin ve mantığının asıl tehlikesi yanı Batı’nın üstünlüğünü meşrulaştırması, bazen açık bazen ise örtük olarak haklı ve hatta ilerici olduğunu ima etmesi gibi görünüyor. Bugünkü Afganistan ve Irak’a saldırılar da dahil olmak üzere, Batı’nın yaptığı savaşları haklı ve meşru bir tarihsel-kültürel çerçeveye oturtan bu anlayış Batılı olmayı gerçekten de aynı değere ve eşit haklara sahip olmayan bir ‘Öteki’ olarak görürken, İngiltere’deki eleştirilerde haklı olarak belirtildiği gibi, yer yer “ABD’nin günümüzdeki askeri üstünlüğünden şeytani bir zevk duyan tipik bir Amerikan tavrını” yansıtıyor, bazen kaba bir “WASP” (*Beyaz-Anglo-Sakson-Protestan*) savunmasına dönüşüyor. Hanson, “Batılı orduların en büyük tehlikesi zayıflıkları değil ama benzersiz öldürme güçleridir” derken Batılı olmayanların nasıl bir tehdit altında olduğunu pek anlamışa benzemiyor.

“Daha fazla insan öldürme kapasitesi”ne sahip olarak karşısındakine üstünlüğünü kanıtlayan ve üstelik her fırsatta bunu en korkunç biçimlerde gerçekleştiren bir ‘kültür’ün, nasıl bir kültür olduğunu ve insanlığın henüz kısa sayılabilecek bugüne kadarki

serüveni içinde nasıl bir yere ve role sahip olduğunu tartışmadan bu konuda tatmin edici bir sonuca varmak doğru olmayacaktır.

Sonuçta, önemli bir askeri tarih çalışması olmakla birlikte, içindeki görüşlerle hiç de barışık olmadığımız bu kitap, bizimle birlikte bu coğrafyada ve kültürel iklimde, yani dünyanın ‘Batılı olmayan’ kesiminde yaşayanların daha barışık ve daha insani bulacakları görüşlerin geliştirilmesine katkıda bulunacak tartışmaları kışkırtabilirse, bizim açımızdan böylesine bize ‘aykırı’ bir kitabı yayınlamaktaki amacımız gerçekleşmiş olacaktır.

Seyfi Öngider

giriş

Katliam ve Kültür

Borular çaldığında, askerler mızraklarını öne uzatarak yürüdüler. Sonra hızlanıp çılgınlık atarak kendiliklerinden çadırlara doğru koşmaya başladılar. Barbarlar büyük bir korkuya kapıldı. Kilikia Kraliçesi arabasıyla kaçarken pazarcılar da yiyecekleri ortada bırakarak tabanları yağladılar. O sırada Yunanlılar kahkahalar atarak çadırlara vardı. Ve Kilikia Kraliçesi falanjin (birbirine yakın saf tutan askerlerin) göz kamaştırıcı görünüşüne ve düzenliliğine hayran oldu. Cyros da Yunanlıların barbarların yüreğine korku saldığını görmekten çok memnundu.

-KSENEPHON, *Anabasis*

AYDIN HAYDUTLAR

Gözü pek katillerin durumu bile bize bir şeyler anlatabilir. İÖ 401 yazında, 10 bin 700 Yunanlı hoplit askeri (*mızrak ve kalkanla silahlanmış ve bedenleri zırhla kaplı piyadeler -ç.n.*) Pers tahtında hak iddia eden Genç Cyros tarafından kiralandı. Askerlerin çok büyük kısmı, 27 yıl sürmüş olan Peleponnes Savaşı'na (İÖ 431-404) katılmış deneyimli savaşçılardı. Paralı asker olarak Yunan dünyasından toplanmışlardı. Birçoğu tehlikeli kaçaklar ve sürgünlerdi. Hem daha bıyıkları terlememiş olan yeni yet-

meler hem de güçlü kuvvetli orta yaşlılar paralı asker olarak yazılmıştı. Yunan dünyasını yıkımın eşiğine getiren iç savaşın hemen ertesinde yaşanan ağır koşullarda, çok sayıda işsiz erkek, ne pahasına olursa olsun para getiren bir iş bulmaya can atıyordu. Bununla birlikte, bu sefil paralı askerlerin yanında Asya'ya yürüyecekler arasında, birkaç ayrıcalıklı felsefe öğrencisi ve hatip de vardı: Hekimler, profesyonel subaylar, koloni kurma heveslileri ve Prens Cyrus'un zengin Yunanlı dostlarının yanı sıra Sokrates'in öğrencisi Ksenophon gibi aristokratlar ve Boeotialı general Proxenus gibi.

Bütün direnişleri ezerek, doğuya doğru 2400 kilometreden uzun bir yürüyüşten sonra, Yunanlılar, Babil'in kuzeyindeki Cunaxa'da giriştikleri muharebede Pers ordusunu ezdiler. Pers ordusunun bir kanadının tümüyle ezilmesine karşılık Yunanlı hoplitlerin tek kaybı, okla yaralanan bir askerdirdi. Ne var ki, Pers tahtını ele geçirmek için girişilen bu ölüm kalım savaşında On Binler'in zaferi bir hiç yüzünden heba olup gitti. Patronları Cyrus, aceleyle kardeşi Artagerses'in peşinden gitmiş, kendi hatlarından uzaklaşmış ve Pers imparatorluk muhafızları tarafından öldürülmüştü.

Birdenbire kalabalık bir düşmanla ve düşman safına geçen eski müttefikleriyle karşı karşıya kalmanın yanı sıra, beş parasız, rehbersiz, erzaksız ve bu arada kral adayını da kaybetmiş olarak ortada kalmışlardı. Kalabalık bir süvari ya da okçu desteği olmayan piyadelerin oluşturduğu başsız Yunan sefer kuvveti, kendi arasında oylama yaptı ve Pers monarşisine teslim olmayı seçti. Bunun yerine, Yunan dünyasına geri dönmek için savaşa hazırlandılar. Asya'dan Karadeniz kıyıları boyunca kuzeye doğru yapılan bu amansız yürüyüş, Ksenophon'un *Anabasisi*'nin (*On Binler'in Dönüşü*) asıl konusunu oluşturur. Yazarın kendisi de geri çekilen On Binler'in liderleri arasındaydı.

Kendilerinden çok daha kalabalık düşman kuvvetleri tarafın-

dan kuşatılan, tutsak edilip öldürülen asıl generallerinden yoksun kalan On Binler, yirmiden fazla değişik halkın yaşadığı düşman topraklarını geçmek zorundaydı. Karların içinde, yüksek dağ geçitlerinde, susuz bozkırlarda donma tehlikesi geçiren, açlık çeken ve bir yandan değişik vahşi kabilelerle diğer yandan hastalıklarla savaştan Yunanlılar, çok büyük kayıp vermeden Karadeniz'in güvenli ellerine bıraktılar kendilerini. Anayurtlarını terk etmelerinden bu yana, uzun yolculukları bir buçuk yıl sürmemişti. Yollarına çıkan bütün Asyalı düşman güçleri bozguna uğratmışlardı. Her altı kişiden beşi sağ kaldı, ölenlerin çoğu da hayatını savaşta değil, Ermenistan'ın karlı dağlarında kaybetmişti.

Bu serüven sırasında, On Binler, kadın ve çocukların kitlesel bir intihar töreni gibi kendilerini köyün yüksek kayalıklarından aşağı attıkları Taokhları büyük bir şaşkınlıkla izlemişlerdi. Herkesin gözü önünde cinsel ilişki kuran, beyaz tenli barbar Mossy-nikleri de Taokhlar kadar şaşırtıcı bulmuşlardı. Khalybler yanlarında, öldürdükleri düşmanlarının kuru kafalarını taşıyordu. Pers kraliyet ordusu bile garip görünüyordu; arada bir subayların kırbaçladığı piyadeler, Yunan falanjinin ilk saldırısında kaçmıştı. *Anabasis*'in en sarsıcı yanı, Yunan ordusunun cesareti, yeteneği ve zalimliği değil -zaten Asya'da paralı askerlik yapmaktan ve öldürmekten başka bir işleri yoktu- On Binler ile savaştıkları cesur kabileler arasındaki büyük kültürel uçurumdu.

Akdeniz'in başka neresinde filozoflar ve hitabet sanatı öğrencileri, düşmana cepheden saldırarak ezen boğazkesenlerin yanında yürüyüşe katılırdı ki? Başka nerede silah altına alınan herkes, kendisini ordudaki diğer insanlarla eşit ya da en azından, özgür ve kendi yazgısının efendisi olarak görebilirdi ki? Antik dünyada başka hangi ordu kendi liderini seçebilirdi? Ve seçimle işbaşına getirilen bir komite tarafından yönetilen bu kadar küçük bir kuvvet, nasıl binlerce düşmanın arasında, binlerce kilometrelik bir yolculukla anavatanına doğru yol alabilirdi?

Bir paralı asker ordusu kadar bir ‘yürüyen demokrasi’ de olan On Binler, Cunaxa’da savaş meydanından çekildikten sonra, düzenli olarak topladıkları meclislerde seçtikleri liderlerin önerilerini oyladılar. Kriz anlarında yeterli miktarda okçu, süvari ve sıhhiye eri toplayacak geçici kurullar oluşturdular. Hem doğanın hem de insanın yarattığı beklenmedik engeller -geçilmesi olanaksız nehirler, yiyecek kıtlığı ve tanımadıkları düşman kabileler- karşısında yeni taktikleri tartışıp kararlaştıracak, yeni silahlar ve örgütsel değişiklikler yapmak için konseyler topladılar. Seçilen generaller askerlerinin yanında yürüyüp dövüştüler ve bütçeden yaptıkları harcamalarının hesabını vermeye de dikkat ettiler.

Sıralanarak saf tutan askerler düşmanlarıyla göğüs göğüse savaşları tercih etmişlerdi. Hepsi de sert bir disiplinin gerekli olduğunu kabul etmiş ve mümkün olan her yerde omuz omuza dövmüştü. Kendi süvarileri sayıca çok yetersiz olmasına rağmen, Büyük Kral’ın süvarilerini zerre kadar ciddiye almamışlardı. Ksenophon cesareti kırılan piyadelerine şunu hatırlatmıştı: “Bir savaşta hiç kimse at ısırmasından ya da çiftesinden ölmemiştir. Savaşların kaderlerini insanlar çizer” (*Anabasis*) Karadeniz kıyısına ulaşmaları üzerine, On Binler tarafsız bir inceleme başlattılar ve liderliğin geçen yılki performansını değerlendirdiler. Bu sırada durumdan hoşnut olmayanlar, özgür bir biçimde ana gruptan ayrılıp, ülkelerine kendi başlarına dönmeyi oylamıştı. Arkadyalı alt sınıflardan bir çoban ile Sokrates’in öğrencisi, çok geçmeden ahlak felsefesinden antik Atina’nın gelir potansiyeline kadar çok değişik konularda eserler verecek aristokrat Ksenophon eşit oy hakkına sahipti.

Perslerin aynı türden bir On Binler serüveni yaşayabileceğini hayal etmek olanaksız. Pers Kralı’nın seçkin kuvveti olan -yine aynı şekilde 10 bin kişilik *Ölümsüzler* ya da *Amrtaka* adıyla anılan- ağır piyadelerini düşünelim. Bu ordunun kendisinden on

kat kalabalık düşmanın karşısına çıktığını, Yunanistan'da önünün kesildiğini ve terk edildiğini, Peloponnes'ten Theselya'ya yürüyüşe geçtiğini, Hellespont'un güvenliğine kavuşuncaya kadar, saldırdığı bütün Yunan şehir devletlerinin kendisinden sayıca üstün falanjlarını yenilgiye uğrattıklarını varsayalım. Tarih bize daha trajik, gerçek hayattan paralel bir olay sunuyor: İÖ 479'da Pers generali Mardonius'un dev ordusu, kendisinden sayıca çok az Yunanlılar tarafından Plataea savaşında yenilmişti. Bunun üzerine, anavatanına geri çekilmek için, Theselya ve Trakya'nın kuzeyinden üç yüz mil ilerlemeye zorlanmıştı. Ordunun büyüklüğüne ve düzenli bir takibin olmamasına rağmen, Perslerin çok azı ülkelerine dönebilmişti. Onlar On Binler'e benzemiyordu. Kralları Kserkses onları çok önceden terk etmiş, Salamis yenilgisinden sonra, sonbahardan önce sıcak sarayına dönmüştü.

Ksenophon On Binler'in ağır tunç, ahşap ve demir aksesuarlarının Asya'da bir benzerinin bulunmadığını öne sürmüştü. Oysa teknolojik üstünlük tek başına Yunanlıların mucizevi başarısını açıklamıyor. Yunanlıların Kral Artakerkes'in askerlerinden doğuştan 'farklı' olduğuna dair kanıt yok. Daha sonra Avrupalıların Perslerden daha üstün bir ırk olduğunu öne süren sahte bilimsel önermeler o çağda yaşayan hiçbir Yunanlıya dayandırılmazdı. Deneyimli paralı askerler olmalarına, ganimet ve hırsızlık peşinde koşmalarına rağmen, On Binler o çağın diğer akıncılarından ya da yağmacılarından ne daha vahşi ya da daha savaşçı, ne de Asya'da karşılarına çıkan kabilelerin halklarından daha ince ya da ahlaklıydılar. Yunanlıların dini, ne atılan tokada karşılık diğer yanağını uzatmaya ne de savaş için savaşın anormal ya da ahlakdışı olduğu inancına cevaz veriyordu. İklim, coğrafya ve doğal kaynaklardan da destek bulamayız. Aslında Ksenophon'un askerleri, Yunanistan'da sahip oldukları verimsiz toprakların tersine, bereketli toprakları ve doğal zenginlikle-

riyle Küçük Asya'nın sakinlerini kıskanabilirdi. Askerlerini, doğuya göç eden Yunanlıların böylesine zengin doğa koşullarında, haz peşinde koşan aylaklara (*Lotophagai*, *Yunan Mitolojisi'nde Odysseus'ta günlerini sırt üstü yatıp zevk alemlerinde geçiren, "nilüfer yiyen" - ç.n.*) dönüşebileceği konusunda uyarmışlardı.

Ne var ki, *Anabasis* Yunanlıların düşmanlarından çok farklı savaştığını ve Helenik savaşın benzersiz özelliklerinin -kişisel özgürlük duygusu, üstün disiplin, eşsiz silahlar, eşitlikçi yoldaşlık ilişkisi, bireysel inisiyatif, devamlı taktik uyum ve esneklik, ağır piyadenin şok saldırısını tercih etme- genelde Helenik kültürün öldürücü ürünleri olduğunu ortaya çıkarır. Yunanlılara özgü öldürme tarzının kaynağını seçilmiş yönetimde, orta sınıflar arasındaki eşitlikte, askeri sorunlar üzerinde sivillerin denetiminde, dinden bağımsız politikada, özgürlük ve bireycilik ile akılcılıkta buluyoruz. Tecrit edilip, tükenme noktasına gelen On Binler'in çilesi, tüm Yunanlı askerlerin içindeki 'polis' (şehir devleti) duygusunu açığa çıkarmıştı. Bunun üzerine seferi, yurttaşları oldukları şehir-devletlerindeki siviller olarak yürütmüşlerdi.

Zalimlikte onlardan aşağı kalır yanları olmayan diğer Avrupalı saldırganlar On Bin'leri şu ya da bu biçimde izleyecekti: Agesilaus ve Spartalıları paralı askerlerin komutanı Chares, Büyük İskender, Julius Caesar ve asırlar süren lejyoner egemenliği, Haçlılar, Hernan Cortes, Asya denizlerindeki Portekizli kaşifler, Hindistan'daki İngiliz kırmızı ceketlileri ve yığınla başka hırsız, korsan, sömürgeci, paralı asker, emperyalist ve kaşif! Bu Batılı sefer kuvvetlerinin çoğunluğu, sayıca düşmanlarından azdı ve genellikle ülkelerinden çok uzakta konuşlandırılmıştı. Bununla birlikte, üstün düşmanlarından daha iyi savaşmış ve düşmanlarını acımasızca katletmekte, Batı kültürünün çeşitli unsurlarından yararlanmışlardı.

Uzun Avrupa askeri tarihinde, son 2500 yıldır, bir Batı ordusunun başlıca kaygısının bir diğer Batı ordusu olduğu kabul edi-

lir. Marathon'da (İÖ 490) çok az Yunanlı ölmüştü. Oysa Yunanlıların Yunanlılarla savaştığı daha sonraki Nemea ve Coronea (İÖ 394) çarpışmalarında binlercesi can verecekti. İkinci Pers Savaşları'nda (İÖ 480-479) da görece daha az sayıda Yunanlı ölmüştü. Yunan devletleri arasındaki Peleponnes Savaşı (İÖ 431-404) ise rezil bir kan gölünden başka bir şey değildi. İskender'in kendisinin Asya'da öldürdüğü Avrupalı sayısı III. Darıus'un emrindeki yüz binlerce kişilik Pers ordusunun öldürdüğünden fazlaydı. Roma İç Savaşları, cumhuriyeti öyle bir harabeye çevirmişti ki, Hannibal bile bu kadar zarar vermemişti. Waterloo, Somme ve Omaha Beach, Batılı güçler arasındaki savaşlarda yaşanan soykırımı doğrular.

Bu kitap, bütün bunların nedenini, Batılıların, çoğu zaman kendileri öldürülmeden, başkalarını öldürmekte kendi uygarlıklarını nasıl bu kadar ustalıkla kullanabildiklerini açıklama çabasıdır. Dünyada askeri dinamizmin geçmişteki, bugünkü ve gelecekteki öyküsü, sonuç olarak Batılıların silahlarının imkan ve kabiliyetlerinin araştırılmasıdır. Savaşı araştıran bilim adamları, böylesine geniş kapsamlı bir genellemeye içerleyebilir. Üniversitelerde çalışan akademisyenler bu tezde şovenizmin ya da daha kötü bir şeylerin kokusunu alabilir ve bu yüzden Thermopylae'den Little Big Horn'a kadar tüm istisnaları sıralayabilir. Kamuoyu, kendi kültürünün yarattığı silahların benzersiz ve öldürücü özelliklerini çoğu kez fark etmez. Bununla birlikte, son 2500 yıl içinde Avrupalı'yı uygarlık tarihinin en büyük ölüm makinesine dönüştüren Batı'ya özgü bir savaş pratiği, ortak bir temel ve süregelen bir savaş tarzı kendisini göstermişti. 'Askeri Devrim'den epeyi önceki Karanlık Çağlar'da bile durum böyleydi. Bunu sadece Rönesans'ın, Avrupalıların Amerika kıtasını keşfetmesinin ya da Sanayi Devrimi'nin bir sonucu olarak da göremeyiz.

MUHAREBEYE VERİLEN ÖNCELİK

Kültür Olarak Savaş

Burada, Avrupa'nın askeri kültürünün, ahlaki bakımdan Batılı-olmayan kültürlerinkinden daha mı üstün yoksa daha mı rezil olduğuyla hiç ilgilenmiyorum. Mexico City'deki Büyük Piramit'te işkenceye ve insan kurban edilmesine son veren fatihler, Engizisyon'un ve acımasız Reconquista'nın (*Müslümanların elindeki İspanya'nın Hristiyanlarca yeniden fethedilmesi-ç.n.*) pençesinde kıvranan bir toplumdan gelmiş, arkalarında hastalıklı ve neredeyse yıkılmış bir Yeni Dünya bırakmışlardı. Bazı savaşların haklı olup olmadığı tartışmasına da girmek istemem; Peru'da, soğukkanlılıkla "İnkaların devri bitti!" diye haykıran Katil Pizarro'nun insan kurban eden İnkalar'dan daha mı iyi, daha mı kötü olduğu; Hindistan'ın İngiliz sömürgeciliğinden olağanüstü zararlar mı gördüğü, az da olsa fayda mı sağladığı ya da Japonların Pearl Harbor'u bombalarken ya da Amerikalıların Tokyo'yu yerle bir ederken haklı gerekçelere mi dayandıkları beni ilgilendirmiyor. Batılı insanın yüreğindeki karanlığı değil, onun savaş becerisini -özellikle, bu askeri yeteneğin görünüşte savaşla çok az ilgisi olan daha genel sosyal, ekonomik, politik ve kültürel pratikleri nasıl yansıttığını- merak ediyorum.

Kültürel değerler ve muharebe arasındaki bu ilişki çağımıza özgü değildir, antik kökleri vardır. Savaş konu alan Yunanlı tarihçiler hemen her zaman kültürel dersler çıkarmışlardır. Thukydides'in, Peleponnes Savaşı tarihinde, yaklaşık 2500 yıl önce, Spartalı general Brasidas, kendi Spartalı hoplitlerinin karşısına çıkan İlliryalı ve Makedon kabilelerin askeri yeteneğini küçümser. Brasidas vahşi düşmanlarından söz ederken, bu adamların

disiplin diye bir şey bilmediğini ve çok savaşına dayanamayacağını söyler. ‘Bütün ayak takımı gibi’ saf tutan disiplinli askerlerin soğuk demiriyle karşılaştıklarında, korkunç çığlıkları yerini korku dolu bağırışlara bıraktı. Bunun nedeni, Brasidas’ın askerlerine söylediği gibi, bu kabilelerin, “çoğunluğun azınlığı değil, çok küçük bir azınlığın çoğunluğu yönettiği” kültürlerin ürünü olmalarıdır. (*Thukydides*)

Brasidas askerlerine güven verir; seçilmiş yönetimleri ve yazılı anayasaları olmayan, “dayanılmaz çığlıkları ve havada salınan silahlarının korkunç görüntüsü yüzünden yenilmez görünen” bu kalabalık “barbar” orduların tersine, “sizinkiler gibi devletlerin yurttaşları mevzilerini korurlar.” Brasidas’ın ten rengi, ırk ya da dinle ilgili *hiçbir şey* söylemediğine dikkat edin. Buna karşılık, askeri disiplin, saflar halinde dövüşme ve çok savaşının tercih edilmesi ile falanjdaki sıradan bir piyadeye eşitlik duygusu ve düşman karşısında üstün bir ruh veren, seçimle işbaşına gelen bir halk hükümetinin varlığını çok basit bir şekilde birbiriyle ilintilendiriyor. Brasidas’ın, kabile üyelerini çılgınlar gibi resmederek, Batı şovenizmine özgü bir ‘tablo’ çizdiği ya da ‘kurgu’ geliştirdiğini söyleyerek, sözlerini küçümseyebiliriz elbet. Ya da onun kendi Sparta oligarşisinin geniş tabanlı bir yönetim olup olmadığını tartışabilir, Avrupalı piyadelerin genelde çok daha hareketli gerillalar tarafından pusuya ve tuzağa düşürüldüklerini öne sürebiliriz. Gene de, anayasalarla yönetilen Yunan şehir-devletlerinin geleneği disiplinli ağır piyadeye, kuzeyde yaşayan kabile halklarında rastlanmadığı tartışma götürmez.

Kültür ve çatışmayı çözümlerken, neden birkaç saatlik bir muharebe ve sıra neferinin savaş deneyimi üzerinde yoğunlaşalım? Neden özenli sosyal ve kültürel incelemelere çok daha iyi kaynaklık edebilecek genel strateji, taktik manevra ve büyük cephe hareketlerini içeren savaşların destansı içeriğini bir yana bırakalım? Askeri tarih, nihai olarak muharebede rastladı-

ğımız, insan öldürmenin trajik öyküsünden hiçbir zaman uzaklaşamaz. Savaşın orduların içinden çıktığı kültür, çoğunluğu masum binlerce genç erkeğin planlanan muharebe saatinden sonra sağ mı yoksa çürümekte mi olacağını belirler. İş muharebeye gelip dayandığında, kapitalizm ya da yurttaş militarizmi gibi soyutlamalar, artık soyut olmaktan çıkmışlardır. Bunlar artık, İnebahtı’da yirmi yaşındaki Türk köylüsünün hayatta kalıp kalmayacağını ya da binlercesinin gemi enkazlarının arasında mızraklanıp mızraklanmayacağını, Atinalı kunduracı ve dericilerin Salamis’te düşmanlarını boğazladıktan sonra ülkelerine güven içinde dönüp dönmeyeceklerini ya da cesetlerinin Attika kıyılarına vurup vurmayacağını nihai olarak belirleyen somut gerçeklerdir.

Muharebenin bir hakikati vardır. Savaş alanının verdiği hükmü gizlemek zordur, ölümlere mazeret bulmak ya da kesin bir yenilginin aslında bir zafer olduğunu iddia etmek hemen hemen imkansızdır. Savaşlar, muharebelerin toplamı, muharebeler ise öldüren ve ölen tek tek insanların muhasebesidir. Aldous Huxley ve John Keegan gibi çok farklı gözlemciler, çatışmadan söz etmenin, sadece imparatorluk askerlerinin üstün tüfeklerini ya da Roma *gladiuisunun* eşsiz keskinliğini tarif etmekten ibaret olmadığına işaret etmişlerdi. Eninde sonunda, bir makineli tüfek mermisinin yeni yetme bir gencin alınına nasıl isabet ettiği ya da adı sanı bilinmeyen bir Galyalı’nın arter damarı ve organlarının nasıl parçalanıp, etrafa saçıldığı anlatılmak zorundaydı. Savaştan başka bir biçimde söz etmek bir tür ahaksızlık taşır: Vurulan askerlerin parçalanmayıp sadece uykuya daldıkları fikri gibi; generallerin on dokuz yaşındaki gençleri zehirli gaz bulutlarının ve yağmur gibi yağın mermilerin üzerine sürmeyip sanki makinelerden oluşan taburları ve robot bölüklerini yönettikleri fikri gibi. Ya da savaş meydanında çürü-

yen bir cesedin sanki bilim ve kültüre daha genel yaklaşımlarla hiçbir ilgisi yokmuş gibi!

Yapmacık bir üslupla savaşı anlatmak ya da insan öldürme manzaralarını yok saymak, askeri tarihçi için neredeyse bir cina-yettir. Homeros, Thukydides, Caesar, Victor Hugo ve Leo Tols-toy'dan, Stephen Runciman, James Jones ve Stephen Ambrose'a kadar yetenekli savaş yazarlarının, taktikleri kanla, strateji-yi cesetlerle özdeşleştirmesi rastlantı değildir. Genç erkeklerin nasıl insan öldürdükleri ve öldüklerini, kaç bin kişinin gençliği-nin baharında savaşa kurban gittiğini, savaş alanında birkaç da-kika içinde sağlam bedenlerin bir et ve kemik yığınınna dönüştü-günü anlatmadan, savaşa beşiklik eden daha genel kültürel so-runları nasıl yazabiliriz?

Yönetim, bilim, hukuk ve din ile ilgili toplumsal pratiklerin, savaş alanında binlerce insanın yazgısını bir anda nasıl -ve ne-den- belirlediğinin keşfini, ağır bir bedel ödemekle birlikte, yine de ölümlere borçluyuz. Körfez Savaşı (1990-91) sırasında, bir Amerikan akıllı bombasının tasarımcısı, silah fabrikasındaki montaj işçisi, siparişi veren, alan, stoklayan ve bir jete yükleyen lojistik uzmanı, hep -eğer karşı tarafta aynı işleri görenler vardıysa- Iraklı benzerinden farklı bir tarzda davranıyordu. Ve bu fark, Saddam Hüseyin'in ordusundaki masum bir erin, saldırıdan kurtulma, kahramanlık yapma ya da kendisini öldüren pilotu öldür-me şansını ortadan kaldırarak, onun parçalara ayrılmasını garan-ti etti. Neden son teknoloji ürünü Amerikan helikopterlerinin monitörlerinde Iraklı yeni yetmeler hedefti de tersi değildi ya da neden karla kaplı Minnesota'dan gelen GI'lar çöl savaşı için, sı-caktan yanan Bağdatlı askerlerden daha iyi donatılmıştı? Bunun yanıtı askeri cesaret değil, çok büyük ölçüde kültürel mirastır. Bu durumun nedeni coğrafya ya da genler hiç değildir. Savaş son tahlilde insan öldürmektir. Ölümün bedelleri tarihçi tarafından görmezlikten gelindiğinde, savaşın öyküsü saçmalaşmaktadır.

‘Büyük Muharebeler’

Sir Edward Creasy’nin *Fifteen Decisive Battles of the World*’u, Thomas Knox’un *Decisive Battles Since Waterloo* ya da J. F. C. Fuller’in *Decisive Battles of the World: From Salamis to Madrid* gibi klasik incelemelerin, keyfi bir biçimde belirlenen ‘belirleyici muharebeleri’ araştırma fikrinin artık eski önemi kalmamıştır. Eskiden bu tür derlemeler, uygarlık sürecinin, nasıl bir ya da iki önemli muharebedeki başarılı bir-iki hücumla dayandığını göstermeyi amaçlardı. Bunlar daha genel ‘neden ve sonuçlarla’ ya da Creasy’nin ‘kadercilik’ diye adlandırdığı determinist akımlarla çatışan, yine Creasy’nin ‘insani olasılıklar’ dediği, bireysel korkaklık, cesaret ve şansa dayalı eylemlerdi.

Büyük Muharebeler ahlaki ve etik incelemeye değer konular olarak da seçilmişlerdi. Creasy, önsözünde “Savaşın acı ve yıkıma direnmesini sağlayan disiplinli cesaretle ve güçlü şeref duygusunda yadsınmaz bir büyüklük vardır” diyordu. Muharebeler hepimizin içindeki korkağı ya da kahramanı ortaya çıkarır. On dokuzuncu yüzyıl mantığında, karakterimizi oluşturanın en iyi yolu, geçmiş savaşlarda yaşanan kahramanlık ya da korkaklıkları okumaktan geçer. İlk bakışta, Creasy’nin, tek tek muharebelerin tarihi değiştirdiği ve tüm zamanlara özgü ahlaki bir ders verdiği tezlerine katılmak zor. Themistokles Salamis’te olmasaydı, Batı uygarlığının daha çocukluk aşamasındaki Yunanlılar, pekala yenilebilir ve sonra da Perslerin en batıdaki satraplığına dönüşürdü! Bu da Avrupa tarihinde yıkıcı sonuçlara yol açardı. Bunun gibi, Gaugamela’da İskender’in falanjlarının korkunç hücumunu okuyarak askeri cesarettten ders alabiliriz ya da Livius’un Cannae’deki Roma komutasının hikayesini okuyarak budalalığın bedelini öğrenebiliriz. Ben gene de, on dokuzuncu yüzyıl tarzı Büyük Muharebeleri, tarihin dönüm noktalarını yaratan anları göstermek ya da savaş kahramanlıkları hakkında ah-

kam kesmekten tamamen farklı bir amaçla yeniden incelemeye çalışacağım. Muharebede, henüz açığa çıkarılıp, tanımlanmamış olan gizli ve daha incelikli kurumların, örgütlü insan öldürmenin katı gerçekliğinde bütün çıplaklığıyla kendilerini gösterdikleri kültürel bir kristalleşme de vardır.

Batı kültürü dışında hiçbir kültür, öldürme sanatına, Verdun çığırına kapılan Avrupalılar kadar sert bir disiplin, moral ve dört dörtlük bir teknolojik uzmanlık -en korkunç kabile katliamının bile boy ölçüşemeyeceği endüstrileşmiş kesintisiz bir yaklaşım- katamazdı. Hiçbir Amerikan Yerli kabilesi ya da Zulu *impisin*in gücü, bir ulus-devlet gibi oldukça soyut bir dava uğruna, aylar içinde yüz binlerce insanı seferber etmeye, donatıp silahlandırmaya ve öldürülenlerin yerine takviyeler göndermeye yetmezdi. Büyük düzlüklerde, akınlarda ve pusularda olağandışı cesaret gösteren en yiğit Apaçiler bile, Gettysburg'un daha ilk saatlerinde savaş meydanını terk edip yurtlarına geri dönerlerdi.

Aynı şekilde, Britanya'nın yenilginin eşiğine geldiği, Nazilerin Moskova kapılarına dayandığı, Japonların Hawaii üzerinde uçtuğu 1941 Aralığı'nın en karanlık günlerinde, Amerikan hükümetinin, binlerce donanma pilotuna, Amiral Yamamoto'nun büyük uçak gemisi filosuna ya da B-17'lere Alman petrol rafinerilerine intihar dalışları yapma emri vermesi de çok küçük bir olasılıktı. Kartaca Meclisi'nin, Hasdrubal'ın Metaurus'ta felaketle sonuçlanan geri çekilmesinden sonra, Roma'nın Cannae'da yaşadığı çok daha kötü kıyımdan sonra yaptığı gibi, genel seferberlik ilan ederek eli silah tutan *tüm* yurttaşlarını silah altına alması mümkün değildi. Roma, nefret edilen asi lejyonlarını ezmek için silahlı bir ulusa dönüşmüştü. İnsanların tam olarak neden ve nasıl insan öldürdüklerini, öldüklerini; öldürme eyleminin zor gizlenebilen ve daha da zor göz ardı edilebilen genel nedenlerini bulabildiğimiz tek alan muharebedir.

Creasy, yaklaşık yüzyıl önce İskender'in Gaugamela'daki zaferi hakkında şöyle yazmıştı: "Sadece bir Şark hanedanlığını yıkmakla kalmayıp, onun yerine Avrupalı yöneticileri geçirdi. Batının enerjisi ve üstün uygarlığının etkisiyle Doğu dünyasının monotonluğunu kırdı. İngiltere'nin misyonu bugün bile Anglo-Sakson ticareti ve fetihleriyle, Hindistan ve Çin'in zihinsel ve ahlaki durgunluğunu parçalamaktır" (E. Creasy, *Fifteen Decisive Battles of World*, 63.) Bu ifadede -"Batı'nın enerjisi" şeklindeki tartışılmaz bir tek deyim dışında- hemen her şey yanlıştır. İngiltere Hindistan'a girmişti, Hindistan İngiltere'ye değil. İskender'in haydutları kültür elçileri değillerdi; Doğuya 'uygarlık getirmek' için değil, yağma ve ganimet için gitmişlerdi. Ama yüzyıllardır antik dünyada başka hiçbir yerde görülmeyen ve Achaemenid hanedanlığının egemenliği altındaki Pers imparatorluğundan farklı sosyal, ekonomik ve politik bir kültürün ürünü olan bir askeri gelenek nedeniyle, ölmeden öldürmeyi bildiler.

Bu kitapta ele alınan olayları seçmemin nedeni, uygarlıkların kaderinin bunların sonuçlarına bağlı olması değildir. Bu muharebeleri, olağandışı kahramanlık ya da cesaret gösterileri olmaları -bizden insanların ahlaki dokusu ya da ulusal karakterini takdir etmemiz ya da yermemizi bekleyen etik öğreti- nedeniyle de seçmiş değilim. Bir ordunun örgütlenmesi, disiplini ve silahları, insanın askeri ruhunu güçlendirebilir ya da öldürebilir. Oysa yiğitlik insanın daha evrensel bir özelliğidir ve bir halkın ordusu ya da genelde kültürünün özgün öldürme gücü hakkında çok az şey anlatır. Avrupalılar, genellikle katlettikleri Afrikalılar, Asyalılar ve Amerikan yerlilerinden daha akıllı ya da yiğit değildir. Cortes'in toplarıyla paramparça edilen Aztek savaşçıları ya da Rorke's Drift'de İngilizlerin Martini-Henry tüfekleriyle delik deşik edilen Zulular, savaş tarihinin en cesur savaşçıları olabilirler.

Aynı zamanda evrensel askeri 'dersler' çıkaracak durumda

da değilim. Burada bütün bir ordunun mahvına neden olan ölümcül taktik hataların çözümlenmesi söz konusu değil. Alman Panzerlerinin Rusya'da yok olduğu Kursk ya da Varus'un kötü planlanmış Almanya hareketi gibi binlerce askerin ölümüyle sonuçlanan ve Almanya'yı Roma İmparatorluğu'na katma olasılığının ortadan kalkmasına yol açan akıldışı muharebeler konumuz değil. Gerçekten de zamanla sınırlı olmayan 'savaş sanatı' fikrinde, yüzyılları ve kıtaları aşan, kültüre özgü olmaktan çok, muharebedeki insana özgü olan bir şey var: Kuvvetlerin toplanması, sürpriz faktörünün yerinde kullanılması ya da ikmal hatlarının güvende tutulmasının gerekliliği vb. Bununla birlikte, muharebe bilgisi hakkında bu türden epey kitap yazılmıştır. Savaşların nasıl kazanılıp, kaybedildiklerine ilişkin evrensel hakikatler bulma çabaları, bir ordunun savaş alanına girerken taşıdığı kültürel bagajı değerlendirmekte genelde başarısız kalmıştır.

Bense bu çarpışmaları bize kültür, özellikle de Batı uygarlığının temel öğeleri hakkında bir şeyler anlattıkları için seçtim. Bunların tarihsel önemde olmaları zorunlu değildi, bir toplumun nasıl savaştığını gösteren 'dönüm noktaları' olmaları benim için yeterliydi. Bu muharebeler, kültürel savaş geleneğinin enstantaneleridir, Batı savaş sanatının kapsamlı tarihinin birbirini izleyen bölümleri değil. Üstelik tümü Avrupalıların zaferiyle de sonuçlanmış değildir. Örneğin, Tet Amerikalılar için politik bir utançtır. Bütün bu çarpışmalar net bir biçimde Batılı ve Batılı olmayan kuvvetler arasındaki çatışmalar da değildir. Batı muharebe pratiği ve silahlarını belli ölçülerde benimsemiş olan Kartaca, imparatorluk Japonyası veya Kuzey Vietnam ordularından Batılılaşma olgusu hakkında çok şey öğrenebiliriz. Bu ordular savaş alanında Afrikalı ve Asyalı komşularının boy ölçüşemeyeceği ve en sonunda binlerce Batılıyı da ldrebilecekleri avantajlara sahip olmuşlardı. Bu bakımdan, neden III. Darius'un Yunanlıları emrine aldığı, neden Osmanlıların başkentlerini ye-

ni fethettikleri İstanbul'a taşıdığı, neden Zuluların Rorke's Drift'de Martini-Henry tüfekleri kullandığını, neden bir AK-47 ve M-16'nın hemen hemen aynı göründüğünü açıklayan bazı ortak özellikler olmalı. Tersine doğru değildi: İskender, Ölümsüzleri (*Pers İmparatorluk Muhafızları- ç.n.*) kiralamamış; Haçlılar Fransa ya da İngiltere'nin başkentini, fethettikleri Sur'a ya da Kudüs'e taşımamış; Britanya alaylarını *assegailerle* (*Zulu mızrakları- ç.n.*) donatmamış ve Amerikan donanması samuray kılıcıyla talim yapmamıştı.

Ortak ve yinelenen olguları belirleme çabası beni en geniş anlamda farklılıkları aramaya itti: Deniz, hava ve kara muharebesi; Yeni Dünya, Akdeniz ve Pasifik ile Avrupa, Asya ve Afrika'da muharebesi; hem görece küçük hem de dev boyutlu muharebeler. Rorke's Drift gibi tamamen gereksiz muharebeler; sömürgeciler ve yerliler arasındaki ya da imparatorluklara karşı devletler ya da dinler arası muharebeler. Aynı zamanda, en *ihhtimal dışı* görünüşleri içinde Batıya özgü savaşın niteliklerini de göstermek istedim; Batının yetersizliği olarak görünen Karanlık Çağlar denilen dönemde, atlı şövalye savaş alanının hakimi olarak düşünülürken, kara piyadesinin üstünlüğü; Engizisyon ve *Reconquista*'nın ürünü olan fatihlerdeki Batı teknolojisi ve araştırmanın benzersizliği; Afrika'nın en disiplinli ve en iyi örgütlü yerli ordusu olan Zulular karşısında Batı disiplininin üstünlüğü; savaş alanındaki açık bir askeri zaferin zaman zaman aşırı sert bir muhalefet karşısında yenilgiye dönüştüğü Tet Saldırısı sırasında görüş ayrılığı ve özeleştirinin değeri. Yurttaş militarizmi ya da özgür toprak sahiplerinden oluşan piyadenin Plataea'da Batıyı kurtardığı, İngiliz, Fransız ya da Alman ordularının Batı teknolojilerinin mükemmelliğini somutlaştırdığı ve sömürge ordularının Pasifik adaları halklarından daha disiplinli olduğu kolayca görülebilir. Gene de, Batının savaş tarzının, ilk bakışta zafer için savaşıma zarar verecek ölçüde dinamikten yoksun gö-

ründüğü bu ‘en kötü durum senaryoları’nda, Avrupa ve kültürünün çabuk toparlanabilecek bir esnekliğe sahip olduğunu daha iyi öğrenebiliyoruz.

Batılı bir güçle, Batılı olmayan bir gücün çatışmalarının çoğunda, kırılma çizgisinin dışında kalan tek diğer sabit, antik dünya ile başlayan ve modern çağ ile sona eren, mızraklarla başlayan ve jetlere ulaşan muğlak bir kronoloji duygusudur. Klasik antik çağı bilerek vurguluyoruz. Tarihçilerin çoğu, on altıncı yüzyıl ile yirminci yüzyıl arasındaki dönemde Avrupalıların silah üstünlüğünü kabul ediyor. Ama çok azı, doğumundan beri Batının düşmanları karşısında askeri üstünlük sağladığını ya da bu tür bir hakimiyetin sadece üstün silahlara değil, kültürel dinamizmin kendisine dayandığını söylüyor. Dönüm noktası oluşturan muharebeler, yüzyıllar boyunca süregelen savaşlardaki radikal evrimsel değişiklikleri yansıtmıyor. Batı savaş sanatı zamanla daha da gelişip daha öldürücü bir nitelik kazanırken, temel doktrinlerini klasik antik çağda sağlam bir biçimde oturtmuş durumdaydı. Sonuçta, askeri pratiğin ortak özelliğini yansıtan örnekler sunulabilir: Sözgelimi, ifade özgürlüğü Salamis’te Yunanlıların davasının ayrılmaz bir unsuruyken, yaklaşık 2500 yıl sonrasına ait son örneğimiz Tet’de, Amerikan ordusunun da tipik özelliğidir. Batının bugünkü silah üstünlüğüne yol açan şeyin, klasik askeri paradigmada kökten değişiklikler ve düzeltmeler değil daha ziyade bunun bütün Avrupa ve Batı yarımküresine yavaş yavaş yayılması olduğunu öne sürüyorum. Bu kültürel miras konusu, geleceğe dönük ciddi sonuçları olan, tartışmalı ama yaşamsal önemde tarihsel bir noktadır; çünkü ileri teknoloji Batı-dışında taklit edilmesine rağmen, Batının ölümcül gücünün devam edeceğini öne sürmektedir.

Eleştirel bakanlar Batının zora düştüğü çok sayıda örnek bulabilir. Buna rağmen Carrhae (İÖ 53) gibi benzersiz, en korkunç felaketler bile, Batı kuvvetlerinin nihai üstünlüğünü etkileme-

mişti. Part toprakları (şimdiki Horasan) Fırat'ın ötesindeydi ve orada, ülkelerinden binlerce kilometre uzakta yok olan lejyonlar, Roma'nın potansiyel askeri insan gücünün sadece beşte biriydi. Adrianople (378) ve Malazgirt (1071) Batı için korkunç yenilgilerdi. Ama buralarda öldürülen Romalılar ve Bizanslılar karşısında, düşmanları çok büyük bir sayısal üstünlüğe sahipti. Üstelik bu Batılı ordular ülkelerinden çok uzaktı, kötü idare ediliyordu ve çatırdayan imparatorlukların gönülsüz elçileriydi. Biri, "Peki, ya Dien Bien Phu?" diye sorabilir. Oysa unuttuğu, Vietminh'in Fransızları Fransa'da değil, Vietnam'da; Güneydoğu Asya'ya özgü silahlarla değil, Batıda tasarlanmış toplar, roketler ve otomatik silahlarla yenmiş olduğudur. Kendi anayurtlarını savunurken Çinliler'den büyük miktarda yardım aldıklarını, anavatandan sağlam takviye alamayan sömürgeci kuvvetlerin bunun tersi durumda bulunduğunu da ekleyelim. Oran, Afganistan, Cezayir, Fas ve Hindistan'da, büyük sayı üstünlüğüne sahip düşmanları karşısında İspanyol, Fransız ve Britanya birlikleri zaman zaman imha edilmişti. Lojistik destek bulamadıkları anlarda genelde kuşatılmış ve Avrupa malı ateşli silahlar kullanan sayıca üstün düşman kuvvetlerle karşılaşmışlardı.

Kötü komuta edilen Batı kuvvetlerinin çok kalabalık düşman kuvvetlerinin sürpriz saldırısıyla imha edildiği her Isandhlwana benzeri olaya karşılık, 139 Britanyalı askerin 4000 Zulu'yu püs-kürttüğü bir Rorke's Drift vardır. Bunun tersini, bir avuç Zulu'nun binlerce tüfekli İngiliz askerini öldürdüğünü düşünebilir miyiz? Ne olursa olsun, hem İngiliz askerlerin imha edilmesi hem de Zuluların öldürülmesi, Avrupa ordularının Afrikalılarla savaşırken daha üstün silahlar, lojistik, örgütlenme ve disipline sahip olduğu şeklindeki genel gerçeği ortadan kaldırmaz. Düşmanlarının muazzam sayı üstünlüğü ve dikkate değer cesaretinin üstesinden bu şekilde gelmişlerdi. Zulu savaşlarının hepsi Afrika topraklarında gerçekleşti. Zuluların İngiltere'yi işgal et-

meyi akıllarından geçirmeleri bile imkansızdı. Zulu Kralı Cetshwayo Londra'yı ziyaret etmek istediğinde, ziyaretini takım elbise ve kravatlı yenik bir zavallı gibi gerçekleştirmişti. Bu durum Victoria İngilteresi'nde bir memnuniyete ve şoka yol açmıştı.

BATI'NIN DÜŞÜNCELERİ

Batı'nın Üstünlüğü

Batının ekonomik ve politik hegemonyasının altında, geçmişte ve günümüzde, Batı silahlarının kendine özgü gücü yatıyor. Askeri bakımdan, modern muharebe hattının her iki tarafındaki dünya ordularının üniformaları hemen hemen aynıdır. Batıya özgü haki, kamuflaj üniformaları ve botları İran-Irak savaşında ya da Somali-Etiyopya savaşında da giyilmiştir. Bölükler, tugaylar ve tümenler -Roma askeri pratiğinin mirasları- askeri örgütlenmenin küresel standartlarıdır. Çin tankları Avrupa tanklarına benzer. Afrika makineli tüfekleri Amerikan modellerine göre geliştirilmiştir ve Asya jetleri Kore ya da Kamboçya tipi yeni itiş sistemi kullanmaz. Bir Üçüncü Dünya diktatörü, Çin, Hindistan ya da Brezilya'dan silah satın almasını, sadece bu ülkelerin Batıda tasarlanan silahları kopya edip, Batıdan daha ucuza satabilmesine borçludur. Vietnam ve Orta Amerika'daki yerel ordular Avrupalılara karşı başarılı olmuşlardı ama başarılarını büyük ölçüde Batı'nın teknik şartnamelerine uygun olarak üretilen otomatik silahlar, güçlü patlayıcılar ve mühimmat ile donatılmalarına borçludurlar.

Küçük bir ekolün, Avrupalı-olmayan silahlı kuvvetlerin hiçbir biçimde Batı ordularından aşağı olmadığını öne sürdüğü doğrudur. Ama Pasifik, Afrika, Asya ve Amerika kıtasında Av-

rupalıların yenilgileriyle ilgili bu tür örnek olayların incelenmesi, sürekli ve tekrarlanan temaları karşımıza çıkarıyor. Avrupalılar çoğu kez sayıca çok üstün düşman kuvvetleri karşısında ve Avrupa dışında savaşıyordu. Eğer yenilmişlerse, onları yenenler genellikle aynı tip Avrupa silahları ve mühimmatı kullanmıştı ve çok ender olarak Batılıların muharebedeki yenilgileri teslim olma ve ateşkesle sonuçlanmıştı. Afrika ve Asya'da sadece birkaç ülke -Nepal, Tibet, Afganistan ve Etiyopya- Avrupalıların ülkeye girişine direnmişti. Yine direnen diğerleri -en başta da Japonya- Batı askeri pratiğini hemen hemen harfiyen taklit etmişti. Thermopylae'den sonra ve İspanya'da Emeviler ile doğu Avrupa'da Moğollar istisna olmak üzere, Batılı olmayan bir ordunun Avrupalıları, Avrupa içinde, *Avrupa kökenli olmayan silahlarla* yendiğine dair hemen hiç örnek yoktur. Avrupalı sömürge ordularının kendilerini zaman zaman aşırı kalabalık düşman güçleri karşısında bulması, çoğu kez Batının ateşli silahlarıyla donatılmış cesur yerli savaşçılarla karşılaşması ve bu şekilde imha edilmesi, Batının askeri zayıflığına kanıt olamaz.

Kimi zaman Batının askeri üstünlüğü fikrini eleştirenler, sözelimi Amerikan yerlilerinin Avrupalı kolonicilerden daha iyi nişancı olduklarını ya da Emevilerin Portekiz topraklarını kullanmayı çok çabuk öğrendiklerini öne sürerek, teknolojinin kolayca transfer edilebildiğine işaret eder. Bu tezler amaçlananın tersini kanıtlamak gibi paradoksal bir etkiye sahiptir: İngilizler Yeni Dünya'yı ve yerlilere silah satıyordu, tersi değil! Emeviler Lizbon'da Portekizlilere yerli İslami ağır topçuluğu öğretmiyordu. Burada insanın alet kullanma, alete egemen olma ve geliştirme özelliği ile bilimsel keşif, bilginin halka yayılması, pratiğe aktarılması ve kitlesel üretim sanatının düşünsel, politik ve toplumsal bağlamını oluşturan kültür sorunu birbirine karıştırılmaktadır.

Kartaca ve Japonya örneğinde görüldüğü gibi, çok tartışmalı

Batılılaşma sorunu, bu konuda indirgemeci ve zaman zaman saçma bir niteliğe bürünür: Batılı silahlı kuvvetler arasında ‘Doğululaşma’ diye bir askeri konsept yoktur; en azından bütün Batı kültürlerinin Batılı olmayan askeri pratikleri ve teknolojiyi benimsemesi söz konusu değildir. Meditasyon, din ve felsefe ile endüstriyel üretim, bilimsel araştırma ve teknolojik yenilik aynı şey değildir. Bir silahın ilk önce nerede icat edildiği fazla önemli olmasa da, silahın kitlesel üretimi, sürekli geliştirilmesi ve askerler tarafından kullanılması çok daha önemlidir. Ne var ki birkaç akademisyen, ahlak sorununu enerjiden ayırabilmektedir. Bu yüzden, Batı ordularının neden bu kadar büyük güç sahibi olduğuna ilişkin herhangi bir araştırma, hemen hemen her zaman kültürel şovenizm kuşkusu yaratıyor.

Doğa Kültürden Üstün mü?

Batı hegemonyası şansın, coğrafyanın, doğal kaynakların bir ürünü mü, yoksa büyük ölçüde Yeni Dünya’nın keşfine (1492-1700) ve daha sonra fethine ya da Sanayi Devrimi’ne (1750-1900) bağlı olan nispeten yeni bir olay mı? Birçok kişi Batının doğal ve coğrafi avantajlarını öne sürüyor. Bu düşünce çizgisinde -en çok Fernand Braudel ve son olarak Jared Diamond tarafından popülerleştirildi- ateşli silahlar ve çelik gibi teknolojilerde Batının görünürdeki ‘nispi’ üstünlükleri, daha çok rastlantısal olan ‘temel’ nedenlere bağlıdır. Örneğin Avrasya eksenini, uzun bir hasat mevsimi, farklı bir türde hayvancılık ve türsel çeşitliliğe izin verir. Bunun sonucunda şehir nüfusundaki ve evcilleştirilen hayvan sayısındaki artış, henüz tam anlamıyla yerleşmemiş ve biyolojik bağışıklık kazanamamış olan yabancıları ortadan kaldıran öldürücü mikropları yaratmıştır. Avrupa topografyası hem düşman göçebelerin kolayca girmesini önlemiş hem

de rekabeti ve savaşları sürekli yenilik ve tepkiler doğuran rakip kültürlerin gelişimine yol açmıştır. Avrupa demir ve çelik üretimini mümkün kılan bol miktarda cevhere sahipti vb.

Doğal deterministleri, genellikle genleri görmezden gelmek için gösterdikleri çabalar nedeniyle takdir etmeliyiz. Avrupalılar doğal bakımdan hiçbir biçimde Asyalılar, Afrikalılar ya da Yeni Dünya yerlilerinden daha akıllı değildir. Ne de, doğal determinist denilen Jared Diamond'ın talihsiz bir biçimde ima ettiği gibi, genetik olarak daha aptaldır. Diamond ırksal zekaya ilişkin kafa karıştırıcı bir göndermede, Batılıların beyinlerinin genetik olarak daha aşağı olduğunu öne sürer:

Yeni Gineliler(in)... ortalama bir Avrupalı ya da Amerikalı'ya göre daha zeki, daha uyanık, daha dışavurumcu, çevrelerindeki nesneler ve insanlara daha ilgili olmaları beni hep etkiledi. Örneğin, tanımadıkları bir çevrenin haritasını zihinlerinde canlandırmak gibi, zihnin işlevinin bazı yönlerini yansıttığı düşünülebilecek işleri Batılılardan çok daha iyi beceriyorlar. (J. Diamond, *Tüfek, Mikrop ve Çelik*, TÜBİTAK, s.10)

Diamond, “Yeni Gineliler” ve “Avrupalılar” sözcüklerinin yerlerini değiştirseydi, buna eleştirmenlerin ne yanıt vereceklerini merak ediyorum doğrusu. Kolomb'un boş bir okyanusta yabancı bir coğrafyanın ‘zihinsel haritasını’ yapabilecek beyin işlevinden yoksun olduğuna inanmamız mı gerekir?

Tarihi, biyoloji ve coğrafyaya indirgemeye çalışanların girişimleri, kültürün gücü ve gizemini reddediyor ve çok sık umutsuzluk içinde bocalıyor. Çin uygarlığı gerçekten de barut ve matbaayı tüm dünyaya kazandırmış olmakla birlikte, bu buluşların gerekliliğini kabul edecek bir kültürel ortamı hiçbir zaman geliştirmemişti. Oysa böyle bir ortam, bu buluşların genelde halk tarafından paylaşılmasına ve böylelikle değişen koşullara uygun hareket eden girişimci bireyler tarafından özgürce değiş-

tirilip, sürekli geliştirilmesine izin verecekti. Bu katılık “Çin’in kronik birliği” ya da “düz bir sahil çizgisi” ve adalarının yoklundan değil, Akdeniz’inkinden hiç de farklı olmayan bir doğaya gömülmüş olan imparatorluk otokrasisinin lehindeki bir dizi karmaşık koşuldan kaynaklanmaktadır.

Tersine, yönetiminin sürekliliği açısından Çin imparatorluğunun birçok hanedanının ömrüyle karşılaştırılabilecek olan Roma, gücünü birliğinden ve yaklaşık dört yüzyıllık istikrarından alan özellikle yenilikçi bir imparatorluktu. Klasik bilimin genelde uygulamaya dönük olmayan niteliğine rağmen, Romalılar harç ve kemerle, ileri inşaat teknikleri geliştirmiş ve sonra bu teknikleri milyonlarca insana yaymıştır. Bilginin yayılması ya da kullanılması üzerinde yönetimin kontrolü fazla olmadığından, burgaçlı pres ve pompa, silah ve zırh, boya, yünlü dokuma, cam ve mobilyaya kadar her şeyi büyük miktarda üreten fabrikalar kurulmuştu. Aynı şekilde, Helenistik dönemde ülke orduları Doğu’yu talan ederken, Yunanlılar diğer kültürler karşısında daha da güçlenmişti. Birbirini izleyen hanedanlar sırasında Helenistik uygulamalı bilimi, Yunanistan’ın birbiriyle çatışma halinde ve özerk binden fazla şehir devletinden oluştuğu klasik dönemde bilinmeyen pratik ilerlemeler kaydetmişti. Çin’in dışında politik birlik, kültürel avantajların yanı sıra körelme de getirmiştir. Tek başına ne coğrafyası ne de politik tarihi Çin’in kültürünü açıklayabilir.

Amerika’daki ekilebilir toprakların, Avrupa’ninkiler kadar verimli olduğunu, Yeni Dünya’nın birçok görkemli hanedanlığına zenginlik kazandırdığını da anımsamalıyız. Çin, Hindistan ve Afrika doğal cevherler konusunda özellikle zengindir ve kuzey Avrupa’ninkinden daha elverişli hasat mevsimleri yaşarlar. Gerçekten de, Roma ve Yunanistan Orta Akdeniz’de yer alır ve bu yüzden Avrupa, Batı Asya ve Kuzey Afrika’dan gelen tüccarlar için bir kavşak işlevine sahiptir. Oysa Kartaca da Roma ile aynı

elverişli yerleşime sahipti. Doğrusu, Yunanistan ve İtalya'nın iklim ve coğrafyasının, antik İspanya, güney Fransa, Pers topraklarının Batısı, Fenike ya da Kuzey Afrika'nındakinden özellikle farklı olmadığı düşünülürse, Yunanistan ve Roma'da Batı uygarlığının, neden kuzey, güney ve doğu komşularından farklı bir rotada bu kadar köklü bir gelişme gösterdiğini *hiçbir zaman* bilemeyeceğiz!

Biyolojik determinizmin bu yeni biçiminde, Verimli Hilal ya da Pers İmparatorluğu ve Çin'in uçsuz bucaksız ovalarında sulak verimli topraklar gibi doğal üstünlükler, politik birliği teşvik ederler ki bu 'kötü' bir şeydir. Oysa, sert iklimler ve coğrafi koşullar savaşa ve kavga dövüşe yol açtıklarından harikadır! Bununla birlikte, Doğu tek tip bir coğrafyaya sahip değildir. Gerçekten de kim Yunanistan'daki küçük izole bir vadinin farklı özelliklerini, İran ya da Çin'deki hemen hemen özdeş bir vadi-den ayırabilir ki? Modern biyolojik deterministler bilmeden, Yunanlıların kaba tarihsel determinizmine, Perslerin verimliliğinin halkı rehavete ittiğini, oysa çetin Yunan anakarasının Helenleri sertleştirdiğini söyleyen Hippokrates, Herodotos ve Platon'un kuramlarına dönüş yapmışlardır.

Aslında, birkaç antik toplum 70 milyonluk düşman bir *Achaemenid* imparatorluğuna komşu, Yakın Doğu'da savaş halindeki devletlerin tam kuzeyinde, topraklarının yarısından fazlası çorak olan Yunanistan'dan çok daha dezavantajlı bir yerleşime sahipti. Yunanistan'da ulaşım elverişli bir tek nehir bile yoktu; birkaç altın madeni yatağı ve kereste havzasından başka hiçbir zengin doğal kaynağı yoktu. Kıyı çizgisi Pers donanmasının saldırılarına, kuzeyindeki ovalar Avrupa ve Güney Asya'dan gelen göçebe kabilelerin göçlerine açıktı; minik ve zayıf ada devletleri Avrupa'dan çok Asya'ya yakındı. Peki, öyleyse yaygın sulu tarıma elverişsiz ve sadece birkaç zenginliğe sahip dağları suçlayacak ya da yeniliklere yol açan politik par-

çalanmışlığı sağladığı için kayalık arazi yapısını mı öveceğiz? Yunanistan'ın kendisini ölümcül bir iç savaşta tükettiğini öne süren eski Victoria çağı düşünceleri artık yerini, bu tür bir doğal çeşitliliğin, Batıya yenilikleri kucaklamak gibi avantajlar sağlayan 'düşmanlıklara' yol açtığım öne süren yaygın bir biyolojik görüşe bırakmıştır.

Ptolemous Mısır'ında (İÖ 305-31) tahıl rekoltesi şaşırtıcı sonuçlar vermişti. Mısır hanedanlarının iktidarının sınırlarını temsil eden çoraklaşmış Nil vadisinden uzaklaşıldığında, tarımsal üretimin Yunan ve Roma tarımının hiçbir zaman erişemediği bir verimliliğe sahip olduğu görülüyordu. Eğer firavunlar doğa ve çoraklaşan toprağın yarattığı sorunlar nedeniyle yıkıldıysa, onların eski topraklarında ilerlemiş olan Ptolemous da elbette yıkılırdı. İskenderiye, bir bakıma Karnak var olamazdı, çünkü hemen hemen beş yüz yıl, bütün Akdeniz'in kültürel ve ekonomik merkezi İskenderiye'ydi. Daha önceki binlerce hasat, Nil havzasını Yunanlı kolonicilerin kullanamayacağı ölçüde çoraklaştırmışsa, peki bu nasıl mümkün olmuştu? Neden firavunlar İskenderiye'nin büyük deltasını Akdeniz'de Asya, Avrupa ve Afrika arasındaki ticareti kolaylaştırmak için bir pazar olarak kullanmıştı? Açık ki, İÖ 1200 ve 300 yılları arasında Mısır'ın coğrafyası ya da havası ve doğal kaynakları değil kültürü değişmişti.

Muazzam kültürel değişiklikler sadece aynı yerde değil ama aynı halkta da görülebiliyordu. İÖ on üçüncü yüzyılın Miken Ligneer B'si, krallıktaki yenilikleri kaydetmek için küçük bir katip kadrosu tarafından kullanılan, kaba, büyük ölçüde piktografik bir yazıydı. İÖ yedinci yüzyılın Yunancası felsefe, bilim, edebiyat ve şiire çok elverişliydi ve bunları kolaylaştırmıştı. Açıkçası, orta Yunanistan'ın iklim, coğrafya ve hayvanları beş yüz yılda pek fazla değişim geçirmemişti. Yunanistan anakarasında yazılı dilin Akdeniz'in diğer yerlerinden ve eski Helenik uygarlık-

tan bu kadar farklı bir gelişim göstermesine yol açan şey, sosyal, politik, ekonomik örgütlenmedeki radikal bir devrimdi. Mikenliler ve şehir-devletleri çağı Yunanlıları kesinlikle aynı yerde yaşıyor ve hemen hemen aynı dili konuşuyorlardı. Ama her birinin değerleri ve fikirleri arasında dağlar kadar fark vardı. Yunanistan'ın biyolojisi ve çevresi, her iki kültürün neden zeytin ağacı yetiştirdiğini, koyun sürüleri beslediğini, inşaat malzemesi olarak taş, kerpiç ve kiremit kullandığını ve hatta dağ, sığır ve denizi aynı sözcüklerle ifade ettiğini açıklayabilir. Ama neden klasik Yunan ordularının daha eski krallık ordularından çok daha dinamik olduğu bir yana, Miken'deki devlet tarım işletmeciliği ile şehir-devletindeki aile çiftlikleri arasındaki büyük farkı açıklayamaz.

Hiç kimse coğrafya, iklim ve doğa tarihinin, genel tarihte oynadığı büyük rolü yadsıyamaz. İskandinavyalılar zaman, yolculuk ve savaşla ilgili olarak, Cava yerlilerinkinden farklı fikirler geliştirmişlerdi. Atlarının bulunmaması nedeniyle, İnkalar ve Aztekler İspanyol düşmanları kadar hareketli olamamışlardı. Aslında Yakın Doğu, Hindistan, Çin ve Asya'nın antik uygarlıkları, çoğu kez uzun zaman dilimlerinde, kaynaklar ve yerleşim bakımından az çok aynı avantajlar ve dezavantajlara sahip olmuşlar, Batıyla aynı yükseklik, iklim ve arazi yapısında yaşamışlardı. Toprak, iklim, hava, doğal kaynaklar, kader, şans, birkaç eşsiz deha, doğal felaket ve daha fazlası, elbette ayrı bir kültürün oluşmasında rol oynarlar. Ama Batı uygarlığının köklerindeki ilk katalizörün insan mı, doğa mı yoksa rastlantı mı olduğunu kesin olarak belirlemek olanaksızdır. Gelgelelim, açık olan şu ki, antik ve modern Batı bir kez geliştikten sonra, doğanın araştırılmasına, sermaye oluşumuna ve bireylerin ifade özgürlüğünün önüne, teokrasiler, merkezi hanedanlıklar ya da kabile birlikleri olan diğer toplumlardan çok daha az dinsel, kültürel ve politik engeller çıkarmıştır.

Gecikmiş Bir Yükseliş

Bazıları, Batının askeri gücünün yükselişinin görece geç olduğunu ve barutun yayılması (1300-1600), Yeni Dünya'nın keşfi (1492-1600) ya da Sanayi Devrimi'nin (1750-1900) ürünü olduğunu öne sürmüştür. Ancak bunlar, askeri devrimin ya da sanayi devriminin Mısır, Çin ya da Brezilya'da *değil de*, Avrupa'da gerçekleşme nedenini açıklayabilecek olan, Yunanistan ve Roma'dan beri varolan kültürel bir süreklilik olasılığını göz ardı ediyorlar. Doğrudur, tüm uygarlıklar gibi, Batının nüfuzunda da dalgalanmalar görüldü. Avrupalılar, Karanlık Çağlar'dan (500-800) başlayarak, kuzey ve doğudan gelen göçebeler ile Müslümanların istilalarını durdurmaya çalıştıkları 800 ve 1000 yılları arasında görece izole ve bir ölçüde geri bir çağda, bir dalgalanma yaşadılar. Bununla birlikte, büyük ölçüde teknolojik üstünlükle karakterize edilen Batının silah ve askeri hegemonyasının çok gecikmiş olduğunu ileri süren anlayışa ilişkin bir iki noktanın vurgulanması gerekir. Birincisi, yaklaşık bin yıl (İÖ 479-İS 500) Yunanistan ve İtalya'daki görece küçük devletlerin, çok daha büyük ve daha kalabalık komşuları karşısında askeri üstünlüğe sahip olduğu dönemde, Batının askeri egemenliği tartışılmazdı. Klasik kültürün bilimsel, teknolojik, politik ve kültürel temelleri tamamen kaybolmamış ya Roma İmparatorluğu'ndan doğrudan doğruya Avrupa krallıklarına geçmiş ya da Karolenjler döneminde ve daha sonra İtalyan Rönesansı'nda tekrar keşfedilmişti.

Ateşli silahlar ve patlayıcılar konusunda en önemli nokta, bunların bir anda Batı ordularına hegemonya kazandırmaları değil, bu silahların kaliteli ve seri üretimlerinin Avrupa dışındaki ülkelere değil, Batıya özgü olmasıdır. Sonuç olarak, Batının, kökleri klasik antik çağa dayanan ve Avrupa tarihinin herhangi bir özel dönemiyle sınırlı olmayan akılcılık, araştırma özgürlü-

ğü ve bilginin yayılmasına dönük uzun süreli tavrını açıklayan şey bu olguydu. Batıda ateşli silahların eşi benzeri görülmeyen patlayıcı bir gelişim göstermesini, radikal demokratik bir özellikle de açıklayabiliriz. Ateşli silahlar savaş alanının hiyerarşisini yıkmış, zengin zırhlı şövalyeyi marjinalleştirmiş ve çok usta okçuları bile tamamen gereksiz kılmıştır. Feodal Japonya'nın, ateşli silahları aşırı devrimci ve tehlikeli bulmuş olması rastlantı değil. İslam dünyası, atlı savaşçının bireysel kahramanlığı düşüncesinin tam karşıtı olan, ateşli silahları eşgüdüm içinde kullanarak, kitlesel yayılım ateşine uygun taktikleri hiçbir zaman geliştiremedi. Ateşli silahların etkin bir şekilde kullanılması, tasarımı, yapımı ve üretimde sürekli gelişme sağlayan akılçılık ve kapitalizmin birleşmesiyle birlikte, savaş alanına bu yeni öldürücü misafirlerin girişini korkuyla değil, hoşnutlukla karşılayan eşitlikçi bir geleneği de gerekli kılar.

Roma İmparatorluğu çöktükten sonra bile, artık Çin ve İslam dünyasının kültürlerinden çok daha geri ve aşağı konumda olduğu söylenen Batı, askeri bakımdan nüfusu ve toprakları ile oransız bir güce sahipti. Karanlık Çağlar diye bilinen dönemde, Bizanslılar kendi donanmalarının İslam armadalarının sayısal üstünlüğüyle başa çıkmasını sağlayan 'Rum ateşinin' kullanımında uzmanlaşmıştı. Örneğin 717'de III. Leo, Halife Süleyman'ın çok daha büyük İslam donanması karşısındaki zaferini buna borçluydu. Avrupalıların arbaleti (tetikli yay) bulması (yaklaşık 850) (arbalet daha öldürücü bir silah olan bileşik yaydan çok daha hızlı ve çok daha ucuz bir maliyetle üretiliyordu) görece talimsiz binlerce askerin bu öldürücü silahları kolayca kullanabilmesine olanak tanıyordu. Altıncı yüzyıldan on birinci yüzyıla kadar, Bizanslılar Avrupa'nın etkisini Asya'da sürdürdüler ve onuncu yüzyılın başlarından itibaren, hiçbir İslam ordusu yeniden Batı Avrupa'ya saldırmadı. *Reconquista* yavaştı ama sürekli bir gelişme gösteriyordu. Cermen kabileleri daha Batıya yer-

leşip Hıristiyanlaşırken, Roma'nın çöküşü bir bakıma Batı'nın daha da kuzeye yayılması anlamına geliyordu.

On altıncı yüzyılda Avrupa'da çok belirgin olarak görülen genişlemenin itici gücünü pekala, Batının ateşli silahlar ve ağır savaş gemilerinde mükemmelliğe ulaşmasında arayabiliriz. Oysa, bu buluşlar zaten Batının uygulamalı kapitalizm, bilim ve akılcılığa başka hiçbir kültürde görülmeyen uzun vadeli yaklaşımın ürünleriydi. Bu yüzden, on altıncı yüzyılın askeri Rönesansı Batı dinamizminin yeniden uyanışıydı. Bunu Avrupalıların, klasik dünyada bin yıldır varlığını sürdüren ve Karanlık Çağların kapkara günlerinde bile hiçbir zaman tamamen kaybolmayan savaşma üstünlüğünün ifadesinde bir 'dönüşüm' olarak adlandırmak daha doğru. Demek ki, Avrupa uygarlığının Helenik kökleri düşünüldüğünde, 'Askeri Devrim' bir rastlantı değil, mantıksal bir sonuçtu.

Kimse Yunan özgürlüğünde, Amerikan hürriyetlerini, Yunan demokrasisinde İngiliz parlamenter hükümetini ya da agorada bir Wall Street'i görmeyi hayal etmesin! Salamis'te kurtarılan özgürlüğü İnebahtı ya da Tenochtitlan'da tehlikeye düşen özgürlükle aynı kefeye koyamayız. Tüm fikirler kısmen kendi zaman ve uzamlarının tutsağıdır ve antik Yunanistan bugün çoğu Batılı'ya itici değilse bile mutlaka yabancı görünecektir. Şehir devletinde hiçbir zaman bir 'Haklar Bildirgesi' doğamazdı. Aynı şekilde, temyiz hakkı olmadığı sürece mahkemelerimizi halk jürilerinin çoğunluk oyuyla hüküm veren adli organlara dönüştüremezdik. Sokrates'e yasal hakları okunabilir, serbestçe avukat tutabilir, hiçbir zaman kendi aleyhine tanıklığa zorlanamazdı. Savunma yapmaktan alıkonamaz ve hüküm giydiğinde, cezası onaylanıncaya kadar kefaletle serbest bırakılma hakkına sahip olurdu. Atinalı akranlarına radikal görünen mesajı, bize sarıncı ölçüde gerici gelecekti. En önemlisi, geçmişe bakıp bugünü görmeyi ummamak, ama tarihte zaman ve uzamı aşan değişimin

ve olasılıkların çekirdeklerini belirlemektir. Bu anlamda, Wall Street agoraya Persepolis sarayından çok daha yakındır ve Atina mahkemesi, Amerikan mahkemesine firavunun ve padişahın hukukundan daha çok benzer.

BATI'NIN SAVAŞ TARZI

Batı, askeri egemenliğini, salt silah üstünlüğünü aşan ve ahlak ya da genlerle hiçbir ilgisi olmayan çeşitli yollarla elde etmişti. Batı'nın savaş tarzının bu kadar öldürücü olmasının nedeni, kesinlikle çok ahlakdışı oluşudur. Askeri zorunluluk dışında, çok ender hallerde törensel, geleneksel, dinsel ya da etik kaygılar onu engelleyebilir. Sanki savaş araçları bir boşlukta duruyormuş ve savaş sanatını sihirli bir biçimde dönüştürüyormuş gibi, nasıl ya da neden yaratıldıklarına, nasıl ya da neden kullanıldıklarına fazla kafa yormayan bir teknolojik determinizmin tutsağı olmamalıyız. Üstün Batı teknolojisi ve biliminin tekeli bile her zaman doğru değildi. Ne var ki, bu muharebelerde özgürlük, bireycilik ve yurttaş militarizmi gibi anlayışlar açısından, düşman kuvvetler arasında büyük farklılıklar vardı. Bu karşılaşmaların hemen her fırsatta gösterdiği gibi, Batının avantajlarına yol açan, sadece Avrupalı askerlerin üstün silahları değil, örgütlenme, disiplin, moral, inisiyatif, esneklik ve komuta gibi bir dizi başka etkendi.

Batı orduları çoğu kez meşru bir özgürlük duygusuyla ve bunun için savaşır. Onlar çoğunlukla yurttaş militarizminin ya da anayasal hükümetlerin ürünüdür ve bu yüzden dinin ve askeriye-nin dışındaki güçlerin denetimine tabidirler. Nadir rastlanan 'yurttaş' sözcüğüne Avrupa dillerinde rastlanır. Aynı zamanda, ağır piyade de batının özel bir vurgusunu taşır. Batı toplumları mülkiyete büyük değer verirken ve toprak çoğunlukla toplumun

geniş bir tabakasının mülkiyetindeyken, bu şaşırtıcı değildir. Araştırma özgürlüğü ve akılcılık Batının ayırt edici özellikleri olduğu için, Avrupa orduları savaşa düşmanlarminkinden ya daha üstün ya da eşit silahlarla girmiştir. Batı, çoğu kez kapitalizm, finansman ve gelişmiş bir lojistiği birleştirdiğinden, Avrupa orduları çok daha iyi donatılmışlardı. Aynı şekilde, kendi geleneksel taktikleri ve silahları gerektiriyorsa, Avrupalılar hızla taktik değiştirmekte, yabancıların yaptığı yenilikleri aşmakta ve fikirler piyasasından icatları ödünç almaktaydı. Hem Batılı kapitalistler hem de bilim adamları, kökten dincilerden, devlet sansüründen ya da kültürel konularda bağnaz muhafazakarlardan çok az korkan, kendilerine özgü pragmatik ve yararcı kişilerdi.

Batıda savaş, genelde salt toprak, özel statü, zenginliği savunma ya da öç alma çabasından çok, devlet politikasının bir uzantısıdır. Batı orduları bireyciliğe çok değer verir ve çoğu kez savaşıma yeteneklerini azaltmayıp, geliştiren sivillerin eleştirisine ve şikayetlerine açıktırlar. İmha, düşmanı ortadan kaldıran göğüs göğüse savaşıma fikri, törensel dövüş ve Avrupa dışında görülen hile ve yıpratma savaşına büyük ölçüde yabancı özel bir Batı konsepti olarak görünür. Antik Yunan hoplit muharebesi protokollerinin ortadan kalkmasından beri, Batıda, samuray, Maoriler ya da 'gösteri savaşları' benzeri şeyler hiç görülmemiştir. Özetle, Batılılar çok önceden beri savaşı siyasetin yapmadığını yapmanın bir yöntemi, bir aracı olarak görmüşlerdi. İşte bu yüzden de yollarına çıkanları kontrol etmek ya da aşığılmaktan çok, yok etmek isterler.

Batı tarihinin değişik dönemlerinde, yukarıdaki tabloyu her zaman bir bütün olarak göremeyiz. Seçimle işbaşına gelen hükümetlerden, dinsel hoşgörüyeye kadar uzanan görüşler, çoğu kez yaşananandan çok, idealleri ifade eder. Batı uygarlığı tarihinin büyük bölümünde sayısız uzlaşmaya rastlanır. Gerçek yaşamda ulaştıklarımız, Batı kültürünün ifade ettiği beklentilerden daha

azdır. Haçlılar dinsel bağınazlardı; ilk Avrupa ordularının birçoğu monarşikti ve sivil organların denetimleri gelişigüzeldi. Cortès'in küçük grubunda, din ve siyaset birbirinden tamamen ayrı olarak görülemezdi. Kendi ordusunda İskender'i değil kral, general olarak bile seçmiş olan bir tek falanj askeri bile yoktu. İS altıncı ve dokuzuncu yüzyıllar arasında, Batı kuvvetlerinin düşmanları üzerinde her zaman mutlak teknolojik üstünlüğe sahip olduğuna dair çok az kanıt var. Cermen kabile üyeleri görünüşte Romalı lejyonerler kadar bireyciydi.

Bununla birlikte, fikirler genellikle kendi zamanlarından soyutlanarak anlaşılamazlar: İskender'in Makedonyalıları Yunan özgürlüğünü ortadan kaldıran ihtilalciler olmalarına rağmen, Helenik gelenekle bağlarından kaçamazlardı. Bu ortak miras, neden falanjda askerlerin, savaş alanında komutanların ve İskender'in masasındaki generallerin fikirlerini Achaemenid'in sarayında hiç bilinmeyen bir özgürlükle açıkladığını gösterir. Engizisyon, Batı fanatizminin bir ürünü olduğu ve zaman zaman politik hesaplarla dizginleri boş bırakıldığı halde, bütün kanlı sürecin bilançosu, 1487'de Huitzilopochtli'deki Büyük Tapınak'ta Azteklerin sadece dört günde kurban ettiği insan sayısına hiçbir zaman yaklaşamazdı. Özgürlük, seçimle işbaşına gelen hükümet ve muhalefet gibi en tartışmalı konularda bile, Batının kusurlarını, bugünün ütöpik mükemmelliğiyle değil, çağların küresel görünümü içinde değerlendirmeliyiz. Batının değerleri mutlakdır, ama aynı zamanda evrimcidir; doğumlarında da gençliklerinde de mükemmel değildirlere.

Askeri beceriyle ilgili bir tartışmada, determinizm ve özgür irade arasındaki çözümlenmesi zor ayrılık konusunda da net olmalıyız. Bu çalışmada, Batı uygarlığının içsel özelliklerinin her durumda Avrupa'nın başarısını önceden belirlediğini *öne sürmüyoruz*. Tersine, Batı uygarlığı Avrupa ordularına düşmanlarınınkinden çok daha geniş bir yelpazede birçok avantaj sunmuş-

tur. Ama aynı zamanda onları çok büyük hatalar ve taktik dezavantajlara -savaş alanında deneyimsizlik, askerlerin cesaretsizliği, yetersiz sayı, kötü generallerin komutası- bir ölçüde açık bir hale de getirmiştir. Şans, bireysel inisiyatif ve cesaret, bir Hannibal ya da Selahaddin Eyyubi'nin büyüklüğü, Zulu ya da İnka savaşçılarının kalabalık oluşu, hep Batının özündeki askeri üstünlüğü ortadan kaldıracabilecek durumlardır.

Bununla birlikte, zaman içinde Batılı savaş sisteminin esnekliği devam etti. Thermopylae (İÖ 480), Trasimene Gölü (İÖ 217), *la Noche Triste* (1520), Isandhlwana (1879) ve Little Big Horn (1876) gibi korkunç felaketlerin, çatışmanın genel seyrini etkilemesinin ya da Batı'da bütünsel bir çöküşün önüne geçmesini sağlayan da bu oldu. Batı orduları çoğu kez yeteneklerini, Büyük İskender, Scipio Africanus, Julius Caesar, Charlemagne, Aslan Yürekli Richard ve Hernan Cortes gibi parlak ve vahşi bireyler kadar, şans ve düşmanın gaflarının yanında, davranışları çoğu kez savaşın gidişatını değiştiren meçhul kahramanlara da borçludur.

Gene de cesur Batılıların başarıları, onlara genellikle düşmanları tarafından paylaşılmayan içkin bir askeri üstünlük sunan genel bir kültürel tablo içinde anlaşılmalıdır. Batının askeri kabiliyetinin siciline mutlak bir anlam yüklememeye, hep her dönemin kendi koşulları içinde bunu göreceli bir bağlamda değerlendirmeye özen göstermeliyiz. Araştırmacılar, Batı silahlarının etkisini, Çin ve Hint ordularının etkileyici gücünü, Avrupalı sömürge kuvvetlerinin zaman zaman imha edildiklerini öne sürebilir. Ama tüm bu tartışmalarda, Avrupalı olmayan kuvvetlerin sıklıkla ve uzun bir zaman diliminde yerküreyi yönetmediği görülmelidir. Askeri teknolojiyi yaratmaktan çok ödünç aldıkları, üç yeni kıtayı sömürgeleştirmedikleri ve genellikle Avrupalılarla Avrupa'da değil, kendi ülkelerinde savaşmış oldukları düşünülmelidir. Her zaman önemli istisnalara dikkat çekilebilir, oy-

sa akademisyenler ya korkudan ya da bilgisizlikten uzun süredir kaçıyor ama tarih yazımında genellemeden kaçınılamaz.

Bu muharebelere ilişkin incelemelerin göstereceği gibi, Batı savaş sanatının uzun evrimi boyunca, uygulamaların, bir kuşaktan diğerine, bazen parça parça, bazen neredeyse bütünlüklü bir biçimde yeniden ortaya çıkan ortak bir özü vardı. Bu da savaş sanatı tarihinin, genelde neden Batının zaferlerinin zalim bir tarihi olduğunu ve bugün ölüm saçan Batı ordularının neden kendilerinden başka bir kuvvetten pek korkmadıklarını açıklıyor.

bir

Toprak Sahibi Piyade

Poitiers, 11 Ekim 732

Ama şehir devletleri geliştikten ve ağır zırhlı piyadeler daha da güçlendikten sonra, daha çok insan yönetime katıldı.

-ARİSTOTELES, *Politika*

PİYADEYE KARŞI SÜVARİ

Piyade ile atlı askerin savaş alanında karşılaşması evrensel-dir, çağlar boyu sürmüştür ve zalimcedir. Süvari her zaman kaçışan piyadeleri ya da düzenleri bozulmuş muharip unsurları yakalayıp, acımasızca atının nalları altında çiğnemiş ve kendisi hiç zarar görmeden düşmanını kolayca öldürmüştür. Bir bakıma, atlı şövalyenin tecrit edilmiş ya da çaresiz kalmış piyadeyi ezip geçmesi korkakçadır. Pedro de Alvarado'nun silahsız Aztekleri mızraklaması, Ulundi'de İngiliz 17. Mızraklı Süvari Alayı'nın panik halinde kaçışan Zuluları katletmesi ya da Küçük Asya'nın köylerinde Moğol akıncılarının ortalığı kasıp kavurması gibi örneklerde hep aynı şey tekrarlanmıştır. Omdurman'da (1898) genç Winston Churchill, İngiliz mızraklı süvarilerinin son hücu-

munu büyük bir övgüyle anlatmıştı. Ama anlattığı hikaye daha çok, zaten yenilmiş ve kaçışmakta olan düşmanın sistemli bir biçimde mızraklanmasıyla ilgiliydi.

Atlı ve piyade arasındaki savaşta, mızrağın ya da kılıcın yüksekte inen ölümcül darbesinde, soylunun barış dönemindeki aristokratik kibri, bir sınıf önyargısı vardır. Belki de şövalyenin iliklerine işleyen küstahlığı, bütünüyle aile ve zenginliğinin eski ağırlığından kaynaklanmıyordu. Ata biner binmez bir hareket özgürlüğüne, görelî bir dokunulmazlığa ve aşağıdaki kardeşlerinin tersine, kendisine hizmet eden bir hizmetçi alayına kavuşuyordu. Aynı şey, göklere, hıza ve karmaşık bir makineye hakim olan modern jet avcı uçağı pilotu için de geçerlidir. Pilot fazla çaba harcamadan aşağıdaki askerlere roket ve bomba yağdırabilir. Pilotun görevi, piyadenin mevzilendiğı sipere hücumla kalkan insanları göğüs göğüse bir çarpışmada vurma-sından farklıdır.

Yenilgi halinde, hızlı hareket eden süvari kaçarak ölümden kurtulabilir. Islandhlwana'da Zuluların elinden kurtulabilen bir avuç İngilizin hemen hepsi atlıydı. Zaferde, zinde ve temiz şövalyeler -atlının savaş dünyası, piyadenin toz toprak ve çamur dolu evreninin dışındadır- genellikle öldürmek için bir anda ortaya çıkıverirler. Elbette, sadece alt sınıfların yerdeki sert çarpışması bittikten sonra kendilerini gösterirler. Delium savaşında (İÖ 424) kaçmakta olan Sokrates, Locrialı süvarilerin elinden kıl payı kurtulmuştu. Süvariler, müttefikleri olan Tebaili piyadeler Atina falkanjını dağıttıktan sonra takibe koyulmuştu. (*Eğer Öyle Olsaydı, 2. Cilt, Sokrates Delium'da Ölseydi, Aykırı, s.8-32- ç.n.*) Atlılar en çok, muharebenin başlangıcında, piyadelerin ürkütücü hatlarından çekinirler. Tüm dünyadaki atlı savaşçılar, ister at üzerinde doğsunlar, isterse bu evrene sonradan kabul edilsinler, her zaman oklardan, bir mızrak duvarından, bir kalkan hattından ya da kurşun yağmurundan nefret etmişlerdir. Atsız askerin, atlı üst sı-

nıfların ağır zırhlarını, eğitimini, donatımını ve gururunu saniyeler içinde yerle bir etmesini sağlayan her şeye ifrit olmuşlardır.

Nasıl barışta orta sınıflar ve yoksullar, seçkinlerden her zaman çok daha kalabalıksa, Batı tarzı muharebede de atlıların sayısı çok ender olarak yaya askerlerin sayısına eşittir. Savaş alanındaki kaotik öldürmeyi uzaktan seyreden zengin adam, iyi bildiği toplumsal hiyerarşi içinde oldukça rahat davranırdı. Oysa, birbirine girmiş bir asker kalabalığının tozu dumanı içinde bu tür sınıfsal ve geleneksel protokoller hiçbir şey ifade etmiyordu. Amerikan İç Savaşı'ndan önce, hem Grant'ın hem de Sherman'ın büyük başarısızlıklardan öğrendikleri gibi, savaş bir bakıma demokratiktir: Muharebenin kıyımı, yaratıcılığın, kas gücünün ve cesaretin ayrıcalıkları, protokolleri ve önyargıları her şeye rağmen geride bıraktığı birkaç alandan biridir.

Hiçbir at, yan yana dizilen mızraklardan oluşan bir duvara hücum etmez. En ağır zırhlı atlı savaşçı bile, atından aşağı düşürülebilir ya da indirilebilir ve kaçmaya çalışırken sırtından vurulabilir. Atlılar saldırır ya da geri çekilirken, savrulan kılıçlar ve fırlatılan mızraklar arasında hızlı hareket edemezler. Bu durumda, yüksekte bulunmanın ve yukarıdan aşağıya indirilen darbelerin verdiği avantajlar, başarıyı garanti etmez. Ordular iyi tertiplenip mevzilendirildiğinde atlıları öldürebilen disiplinli ağır piyadeye değer verirler. Yaya askerler çok daha çeviktir. Geriye çok zor dönebilen atlıyı kolayca arkadan çevirebilirler. Piyadenin sivri mızrağı ya da kılıcının hayvanın böğrüne, sırtına, bacaklarına veya gözlerine vurduğu darbeler, zavallı atı birkaç saniye içinde yere devirir. Hayvanın sırtından attığı ağır zırhlar kuşanmış binicinin birkaç metre yükseklikten düşmesi genellikle ölümle sonuçlanır. Atlar büyük hedeflerdir ve yaralandıklarında binicilerin yardımcısı değil, düşmanı olabilirler. Yaya asker iki elle savaşırken, atının bir eli dizginlerdedir.

At binmek zaten tehlikeli bir iştir ve barışta bile binlerce in-

sanın ölümüne neden olmuştur. Ksenophon atsız On Binler'ine atlı Persler karşısındaki avantajlarını hatırlatmıştır: "Hem sonra süvarilerden çok daha güvenli bir konumdayız. Atlarının üzerinde sadece bizden değil, düşmekten de korkuyorlar." (*Anabasis*) Usta binici George S. Patton, tatilde dört nala koşarken attan düşmüştü ve neredeyse kötürüm kalacaktı. Oysa tepelerine inen Alman mermileri ve bombaları arasında cepheden sapasağlam kurtulmuştu. İç Savaş'ın en zorlu çarpışmalarından birinde, Grant düşman silahlarıyla değil ama kendi atının çiftesiyle hareketsiz kalmıştı. Atlılar çok daha hızlı saldırır, hafif bir mızrak ya da kılıç darbesiyle öldürebilirken, en sonunda ateş hattı hareket olanak tanımadığında ve göğüs göğüse savaş başladığında piyade avantajlı konuma geçer. İster Gaugamela'da, Agincourt'ta, isterse Waterloo'da olsun, en iyi süvarilerin bile sağlam mevzi-lenen yaya askerlere hücumu bir akılsızlıktı. Atlı olsun olmasın, düşmanı yakın mesafeden omuz omuza dizilerek karşılamayı tercih eden piyadeleri, uygarlık tarihindeki bütün kültürlerden çok Avrupa kültürü yaratmıştır.

DUVAR

Poitiers'de, Avrupalıların genellikle Ortadoğu'da yaşayan bir Suriye kabilesinin adıyla, Sarakenler diye adlandırdıkları atlı Berberi ve Araplardan oluşan kalabalık bir İslam ordusu, Frank piyadelerinin hattına saldırmıştı. Charles Martel ve farklı askeri sınıflardan -mızraklılar, hafif piyadeler ve atlarının üzerinde savaşa katılan soylulardan- oluşan ordusu, araziye gece yarısından itibaren sağlam bir biçimde yerleşmişti. Araplar kanatlarında ve etraflarında fır dönerken, atlarının üzerinden ok yağdırmış, Frankları kılıç darbeleri ve mızrak vuruşları ile zorlamışlardı. Ama Avrupalıları ne öldürebilmiş ne de yerlerinden atabilmişlerdi.

Poitiers muharebesinden günümüze kalan az sayıda belge, temel bir noktada birleşiyor: İslam saldırı gücü, hareketsiz duran ve yaya askerleri koruyucu kale düzeni şeklinde tertiplenen Franklara, tekrar tekrar hücum etmişti. Tours yolunu tutan piyadenin savunması, saldıranlar kendi kamplarına çekilinceye kadar taarruzları püskürtmüştü. Isidore’u devam ettiren tarihi kayıtlar, Frankların (ya da daha doğrusu “Avrupalı insanların”) “kıpırtısız bir deniz” olduğunu anlatıyordu. “Birbirlerine yakın duruyorlardı” ve bir “duvar” gibi sağlamdılar. Sonra, “kılıçlarının ağır vuruşlarıyla” Arapları yendiler. Zamanın tarihçisinin çizdiği tablo, açıkça, omuz omuza duran ve atlıların tekrar tekrar yaptığı hücumları püskürtmek için mızrak ve kılıçlarını kullanan, neredeyse hareketsiz yaya askerleri gösteriyordu. Frankların şaşırtıcı gücü bedenlerinin kolektif ağırlığı ve göğüs göğüse savaştaki becerilerinden kaynaklanıyordu. *Fredegar Tarihi*’nin dördüncü kitabında, Charles Martel’in “cesur bir biçimde muharebe hattını” Araplardan önce kurduğunu da öğreniyoruz. Sonra “büyük bir savaşçı gibi onları karşılayıp yendi.” Charles onları bozguna uğrattı, kamplarını çiğneyip geçti, generalleri Abdürrahman’ı öldürdü ve “onları ekin biçer gibi biçti.” Açık ki, bir tür “duvar” Fransa’yı kurtarmıştı. Abdürrahman Frankların “çok sayıda mızrağı” ile durdurulmuştu.

Poitiers’deki karmaşık savaş neye benziyordu? Franklar iri yarı ve güçlü fiziğe sahip adamlardı, zincir zırh gömlekleri ya da metal pullarla kaplı deri yelekleri onlara iyi bir koruma sağlıyordu. Eski Yunan hoplitlerinki gibi yuvarlak kalkanları yaklaşık 60 cm. çapındaydı. Kalkanları eğimli, ağır sert gürgenden yapılmış, demir parçalarıyla sağlam bir biçimde tutturulmuş ve deri kaplıydı. Eğer asker güçlüyse ve bu kadar ağır bir savunma aracını havada tutabilecek kadar yetenekliyse, ok ya da mızrağın yaklaşık iki buçuk santimetre kalınlığındaki kalkanı delmesi çok küçük bir olasılıktı. Atlıların yukarıdan indirdiği darbelere karşı

koruyucu özelliğe sahip küçük bir konik demir miğfer başı koruyordu. Her Frank piyadesinin muharebeye, yaklaşık 30 kilo ağırlığında silah ve zırhla girmesi, sıkışık düzende güçlü bir savunma sağlarken, açık alanda onu hareketsiz kılıyordu.

Romalılarla yaptıkları eski muharebelerde, hafif giysiler içindeki Cermen kabilelerin savaşçıları -ancak geniş bir alanda savrulup, indirilebilen silahlar olan- çift yanı keskin ağır kılıçlarıyla yaklaşımadan önce, korku saçan baltalarını ya da hafif kargılarını on beş metre uzaklıktan fırlatırlardı. Roma piyade taburlarının art arda yaptığı saldırılar barbarların direnişini kırmadan önce cephe hattındaki muharebe hızla bireysel düellolardan ve cesaret gösterilerinden oluşan bir karmaşaya dönüşürdü. Ne var ki, sekizinci yüzyılda, Frank piyadeleri geleneksel mızrakları ya da baltalarından büyük ölçüde vazgeçmişlerdi. Böylece hep birlikte savaşmaya dayalı daha klasik Roma yöntemini tercih ederek, teke tek dövüşleri bir yana bırakmışlardı. Poitiers’de ağır zırhlarla korunan Frankların, kalkanlarını düzenli bir sıra halinde göğüs hizasında tutarken, dürtmek amacıyla daha sağlam mızraklar ve yukarı doğru kolayca savrulabilecek kısa kılıçlar kullanmış olmaları muhtemel.

Kaynaklar, piyadelerin oluşturduğu bir “duvar”dan, “bir buz kütlesi” ve “hareketsiz hatlar”dan söz ederken, insandan yapıma gerçek bir siperi gözümüzde canlandırabiliriz. Bu siper, zırhlı bedenlerin önündeki kapalı bir kalkan duvarı ve ileri uzatılmış olan mızrakların üzerine dört nala hücumla kalkacak kadar aptalca davranabilecek Müslüman atlılarını aşağıdan yakalamaya hazır silahlardan oluşmuştu. Frank hatlarını yaramayan Arapların çoğu, kargaşa içinde ortalıkta fır dönüyor, ya ok ve mızrak atıyor ya da uzun kılıçlarını savuruyordu. İslam süvarileri, falanjı yarmak için Avrupalıların hatlarına cepheden saldırmaya kalkışmadı. Tersine, Müslümanlar büyük gruplar halinde, hantal Franklara yüklendiler. Ok yağdırdılar ve sonra kendi taarruzla-

rından ve düşmanın düzensiz hareketinden yararlanabilecek olan süvarilerin gedikler açabileceği umuduyla, düşman hattı ilerlediğinde geri çekildiler.

Buna karşılık, kalkanını yukarıda tutan tüm Frank askerlerinin mızrak darbeleri ya atlının bacaklarına ya da atın yüzüne ve böğürlerine isabet ediyordu. Sonra, bir yandan kalkanıyla rakibini ezerken -kalkanın ortasındaki ağır demir çıkıntı bile tek başına korkunç bir silahtı- kılıcıyla atlıyı biçip öldürüyordu. Yavaş yavaş, kitle halinde ilerleyen Franklar, her zaman birbirleriyle yakın teması sürdürmeye özen gösterirken, atlarından düşen binicileri sıkıştırmaya ve ayakları altında ezmeye devam ediyorlardı. Muharebenin toz dumanı arasında, saf halinde yavaşça ilerler ve önlerindeki her şeyi ezerken, piyade hatlarının düşmanı görmesi çok da önemli değildi. Tersine, atlıların ve tek tek dövüşe girenlerin görüş alanı daha iyi olmak zorundaydı. Düşman hattında gedikler aramak ya da düşman kitlesi içinde dar bir geçit açmak için yaralı ya da kalabalıktan kopmuş askerleri hedef almaları başka türlü mümkün değildi.

Ağır silahlı piyadelerin, hareketli atlı hedeflere karşı kalkanlarını tutmaları ve mızrak darbeleri indirmeleri çok yorucuydu. Salt dayanıklılık sorunları dışında, muharebede başka önemli etkenler de vardı. Yakın mesafede bir yaya asker bir atlıdan çok daha küçük bir hedef oluşturunuyordu: Konik miğferi, zırhla kaplı kol ve bacakları ile omuzları ve tuttuğu kalkan onu neredeyse tamamen koruyordu. Oysa atlı Araplar aynı durumda değildi. Atları yaralandığında ya da bacakları kesildiğinde, kolayca attan düşüyor ve o zaman kendilerini çaresiz bir şekilde yerde buluyorlardı. Tarihçiler, Abdürrahman'ın, kapalı bir vadide hızlı hareket eden akıncı müfrezelerinin karşısına, büyük bir ağır silahlı piyade birliğinin çıkarılacağını hiç düşünmemiş olduğu gibi bir izlenim edindiklerini yazmıştı. Ordusunun Poitiers sokaklarında terör estirmesine yol açan özellikleri -ikili, üçlü savunmasız grup-

ları kılıçtan geçiren dört nala kalkmış atlıları- zırhlı mızraklıların beklediği hattın önünde ezilip gitmesine neden olmuştu.

Charles'ın askerleri Batı Avrupa'da İslam ordularının karşısına çıkan bu tür ağır zırhlı piyadelerin ilk kuşağıydı. Poitiers bu yüzden, Batı Avrupalıların disiplin, kuvvet, ağır silah ve donatımları ile düşmanları olan Müslümanların hareketliliği, kalabalığı ve bireysel becerileri arasındaki yaklaşık bin yıllık savaşımın bir başlangıcıydı. Franklar saflarını bozmadıkları takdirde -mucizevi bir biçimde, muharebeden sonra bile geri çekilen Arapları izlemeyip, düzenlerini korudukları görülmüştü- bozguna uğramaları ya da öldürülmeleri olanaksızdı. Çağın tanıkları, binlerce Arabın öldüğü muharebede, Frankların binden fazla kayıp verdiğini yazmıştı. Oysa, o çağda olağandışı büyüklükteki bir düşmanı geri püskürten Charles'ın asker kaybının çok az olduğu anlaşıyor. Bütün süvari muharebelerinde olduğu gibi, Poitiers binlerce yaralı ya da can çekişen atla, terk edilmiş ganimetlerle, ölü ve yaralı Araplarla dolu, kan revan içinde bir mezbahayı andırıyordu. Yaralıların çok azının tutsak alınmasının nedeni geçmişte Poitiers'de işledikleri cinayetler ve yağmalamalardı.

Isidore'un takipçisinin kullandığı '*Europenses*' sözcüğü, Batılılar için bir özel ad olarak ilk kez tarih kitaplarına girmişti. Tarihçi belki de Charles'ın ordusunun Cermen kabileleri ve Galyalıların bir karışımından oluştuğunu kastetmişti. Ama yeni yeni ortaya çıkan bir kültürel kırılma çizgisini vurgulamak için *Avrupalılar*'dan söz etmiş olması da muhtemel: Pireneleri aşır gelen insanlar hala Roma geleneğinde zırhlı piyade savaşları yapıyor ve birbirlerini kırıp geçiren tüm iç çatışmalarına rağmen, İslam orduları ile karşılaştıklarında, ortak yanları ayrılıklarının önüne geçiyordu.

Gündüz yapılan savaştan sonra, bir haftadır birbirini kollamakta olan iki ordu da kamplarına geri döndü. Arap atlılarının tekrar mevzilerine saldırmasını bekleyen ve daha çok takviye al-

mayı uman Franklar, şafakta muharebeye hazırdı. Oysa boş çadırlarını ve ganimetlerini geride bırakan Arap ordusu sırta kadem basmıştı. Ölülerini de savaş alanında bırakmışlardı. Ölüler arasında Emirleri ve ordu komutanı Abdürrahman'ın kendisi de vardı. Müslümanların, muharebeden bir gün önce Poitiers'deki St. Hilary Kilisesini yağmalayıp yaktıkları gibi, yakınlardaki Tours'u yağmalama ve işgal etme planları da boşa çıkmıştı.

Poitiers Müslümanların güney Fransa'dan tedrici olarak çıkarılmalarının başlangıcıydı. Bunu izleyen on yılda Frank lordları, Müslüman İspanya'dan gelen diğer akınları önlemiş, Charles'ın kendisi de çok geçmeden Avignon (737) ve Corbiere'de (738) Saraken ordularını yenmişti. Böylece Poitiers Avrupa'daki İslami ilerlemenin en ileri noktasını simgelemişti. Müslüman orduları bir daha hiçbir zaman bu kadar kuzeye ilerleyemediler. 717'de, neredeyse eşzamanlı olarak, Arapların Constantinopol limanlarından da püskürtülmesiyle birlikte, bir önceki yüzyılın İslam dalgası en sonunda Avrupa kıyılarında durdurulmuştu.

ÇEKİÇ

Muharebenin kesin tarihini bilmiyoruz -belki de 732 Ekim'inin bir cumartesi günü. Bazı tarihçiler savaşı 'Tours Muharebesi' olarak adlandırmayı sürdürüyor, çünkü asıl muharebe burası ile Poitiers arasındaki eski Roma yolu üzerinde bir yerlerde gerçekleşmişti. Daha sonra, kilise mülklerine el koyması nedeniyle, Hristiyanların Charles Martel'e gösterdiği düşmanlık, Ortaçağ tarihçilerini onun başarısını görmezlikten gelmeye ya da küçümsemeye teşvik etmişti. Daha sonra Haçlı Seferleri'nin daha büyük zaferleri, Müslümanlar ve Batı Avrupa orduları arasında yapılan bu ilk savaşı doğal olarak gölgede bırakmıştı. Bu muharebe hakkında zamanının ve günümüzün efsanelerini bü-

yük ölçüde bir yana atabiliriz. Müslümanlar yüz binlerce askerle saldırmamıştı. Her ne kadar bir kaynakta 300 bin Müslümanın öldürüldüğünden söz ediliyorsa da, iki ordunun aşağı yukarı aynı büyüklükte, yaklaşık 20 bin ile 30 bin arasında olduğu tahmin edilebilir. Frankların binlerce köylüyü kendi topraklarını ve mülklerini korumaya çağırdığı düşünülürse, sayı üstünlüğünün Avrupalılarda olması da pekala mümkün. Arapların kayıpları, Frankların ölümlerinden çok daha fazla olmakla birlikte, saldırganların tamamen ortadan kaldırıldığını söylemek de zor. Poitiers'de yaklaşık 10 bin Arap ölmüştü.

Yaklaşık olarak aynı dönemde erken feodalizmin yayılması da Frankların zaferini açıklamakta yetersiz kalıyor. Charles'ın kilise mallarına el koyup, lortlarına ve hizmetkarlarına dağıtması, daha çok muharebeden sonra olmuştu. Zaman zaman iddia edildiği gibi, Charles'ın başarısı, onun Avrupalı süvarilerinin yeni kullanmaya başladığı üzengilere bağlı değildi. Aslında, üzengi Batıda onlarca yıl öncesinde ortaya çıkmıştı, ama o tarihte henüz batı Avrupa'da gerçek değerinin tam olarak anlaşıldığı söylenemez. Asıl yaygınlaşması 800 ve 1000 yılları arasında olmuştu. Müslümanların yenilgisini açıklamak için, Frankların teknolojik dinamizmini ve bir anda ortaya çıkan örgütsel yemeliklilerini vurgulayan çoğu araştırmacı, eski muharebelerin iki evrensel özelliğini yanlış anlamıştır. Birincisi, saflarını bozmayan ve savunulabilir bir mevziye yerleşen iyi ağır piyadeler, genellikle iyi süvarileri yeniyordu. Ve ikincisi, ülkesinden uzakta-ki bir atlı ordu, eğer sürekli yiyecek ve at yemi peşinde koşan bir akıncı kalabalığı değilse, çok gelişmiş bir lojistik sisteme sahip olmak zorundaydı.

732 yılında Abdürrahman'ın girişmiş olduğu saldırı, Fran-
sa'yı işgal etmek ve Pireneler'in kuzeyinde İslami bir yönetim kurmak için sistemli bir girişim değildi. Çağın tarihçileri muharebeyi anlatırken, Arapların ganimet peşinde koştuğunu ısrarla

vurgulamıştı: Araplar Poitiers’de yolları üzerindeki her kiliseyi ve manastırı yağmalamış, muharebeden önce ağır ganimetleri de taşımak zorunda kalmışlardı. Böylece kaçışlarını garantiye almak için, gece yarısı ganimet dolu çadırları öylece bırakmışlardı. Ağır yükleri ve tutsakları yanlarında taşıyan Müslümanların hem moralleri hem de hareket yeteneği Poitiers’ye ulaştıkları anda azalmış olabilir. Poitiers’nin Paris’e sadece 320 km. uzaklıkta olduğu düşünülürse, eğer Müslümanlar kazanmış olsaydı, bu akınlar süreklilik kazanabilirdi. Belki de en sonunda, güney İspanya’da yirmi yıl önce kurulmuş olan İslam kolonisinin bir benzeri burada da kurulurdu.

Ne var ki, en başta Charles yönetimindeki Frankların birkaç bin ağır süvarinin takviye ettiği yaklaşık 30 bin piyadeden oluşan iyi silahlı ve moralli bir orduya sahip olması nedeniyle, bütün Fransa’nın kalıcı biçimde Müslümanların eline geçmesi olanaksızdı. Suriye kökenli kabileler Kuzey Afrika’nın en batısındaki yerlilere İslam kültürünü yaymakta güçlüklerle karşılaşyordu. Araplar ve yönetimleri altındaki Berberiler, İspanya’da sekizinci yüzyılın son yarısını, hem Avrupalılarla hem de kendi aralarında çatışarak geçirdiler. 915’te, Müslümanlar Fransa’nın güney sınırından tamamen püskürtülmüştü. Dokuzuncu yüzyılın büyük bölümü, Müslümanların Fransa’yı istila etme girişimlerinden çok, Frankların Pireneleri aşarak, İslam’ın yerleşim alanlarına saldırmalarıyla geçmiş olabilir.

Charles’ın Poitiers’de kazanmasının çeşitli nedenleri var. Askerleri anavatanları için savaşıyordu, uzakta, yağma için değil. Ordular hemen hemen aynı güçteydi ve yaklaşık sayısal eşitlik savunma kuvvetlerinin avantajıydı. Her iki taraf da eski standart Roma tasarımlarından uyarlanan zincir zırh ve çelik kılıçlar kullandığı halde, Franklar belki de daha ağır zırhlar ve silahlar kullanmıştı. Karolenjler, tasarım ve seri üretimde üstün oldukları varsayımıyla, kendi zırh ve saldırı silahlarının ihraç edilmesi-

ni yasaklamıştı. Charles, Poitiers’de piyade falanjının kanatlarından çevrilemeyeceği ve kuşatılamayacağı güçlü bir doğal mevzi bulmuştu. Saflarını bir arada tutmuş ve kararlı bir biçimde tam bir savunma savaşı vermişti. Poitiers’de atlıların hücumlarına karşı şaşırtıcı direnişi nedeniyle, Charles’a ‘Çekiç’ (*Martellus*) unvanı verilmişti. Eski Ahit’te, İsrail ordularının başında Tanrının yardımıyla Suriyelileri ezen Judas Maccabaeus’u andıran bir unvandı bu.

Yedinci yüzyılın büyük bölümünde, Müslümanlar görece küçük atlı kuvvetleriyle, zayıf düşmanlarının büyük bir bölümünü -Asya’da Sasanileri ve aşırı yayılmış Bizanslıları, Kuzey Afrika ve İspanya’da Vizigotları- silip süpürmüşlerdi. Ne var ki, Abdürrahman Pireneleri geçtiğinde, Frankların yepyeni kuvvetleriyle karşı karşıya gelmişti. Bu muharebeyle ilgili çalışmalar yapan Fransız araştırmacılar, Arapların, kendileri gibi Kuzey Afrika ve İspanya’ya göç etmiş olan Vizigotlar ve Vandallara karşı başarılı olduğuna, ama Avrupa’nın yerlisi Frank köylüleri karşısında duvara tosladıklarına işaret ederken büyük ölçüde haklıydılar. Onlara göre, Poitiers muharebesi mülk sahibi ve akından çok muharebeyi düşünen ‘*sédentarisès*’ (yerleşik) askerler ile yağmacılar arasındaki bir hesaplaşmaydı.

İS birinci yüzyılda, Tacitus’un anlattığı Cermenlerin ataları olan Frankların ilk yurtları, bugünkü Hollanda ve Ren’in aşağısındaki Doğu Almanya yöresiydi. beşinci yüzyılda, komşu Galya’ya kalabalık gruplar halinde göç ettikleri anlaşıyor. Araştırmacılar ‘Franklar’ sözcüğünün kökeni konusunda bir görüş birliğine ulaşmış değiller. Çoğu, sözcüğü onların fırlatarak kullandıkları ünlü baltaları, *francisca* ya da ‘cesur’ ya da ‘vahşi’ anlamına gelen eski Almanca *freh/frec* sözcüğüne dayandırıyor. Her neyse, Clovis yönetiminde (İS 481-511) Frank kabileleri Roma’nın eski Galya eyaletinde birleştiler. Burası, adını Châlons’da Hunlara karşı savaşan (İS 451) Clovis’in dedesi efsane-

vi Frank şefi Merov  'den (Merovech) alan Merovenjler monarşisine d  n  cecekti.

Clovis'in   l  m  nden sonra,   ocukları arasındaki bir dizi taht kavgaları sonucunda bağımsız krallıklar kuruldu: Yukarı Seine, Rhon ve Loire nehirleri vadilerinin g  neydoğusunda Burgundiya; Meus, Moselle ve Rhine nehirlerinin karşısına d  şen doğu topraklarında Austrasia ve batıda Atlantik kıyısına komşu geniş ovaları içine alan Neustria. Galya 700 yılında, Charles Martel'in başa geçmesine kadar kendi içinde savaşan eyaletlerden oluşan k    k bir krallıktı. Gelgelelim, Franklar zaman ilerledik  e kendilerini Cermen geleneğinde klasik bir kabileden   ok, bir ulus olarak g  rmeye başladılar. Ger  ekten de, Merovenjler kendi Frank k  klerini Almanya'nın kara ormanlarında değil, Truva'nın fethinden sonra mitolojik Truvalıların g    lerinde aramışlardı.

Charles Martel Merovenj tahtının doğrudan varisi değil, Kral Peppin'in gayri meşru oğluydu. Frank krallığında yasal bir hak iddiası olmamasına karşın Charles, Austrasia Franklarında d  ke eşdeğer saray nazırıydı ve t  m   mr  nce bu krallıkları birleştirmek için uğraştı. Daha sonraki zaferleri, torunu şarlman d  neminde Orta Avrupa'yı yeniden birleştiren daha geniş, daha g    l   Karolenj hanedanlığının kurulmasını sağladı. 714'den 732'ye kadar on sekiz yıl s  ren kesintisiz bir iç savaştan sonra, Charles Clovis'in eski      par  alı krallığını g    lendirdi ve sonra y  netimini hızla t  m Galya'ya yaydı. 741'deki   l  m  ne kadar, Charles'ın egemenliğinin hemen hemen her yılı, ya Galya'yı birleştirmek ya da İslamı Avrupa'dan kovmak için savaşmakla geçti. 734'de, Burgundiya'da savaştı; ertesi yıl Akitanya'daki egemenliğini daha da pekiştirdi. 736-41 yılları Burgundiya'da, Provence'de bu kez Saxonlara karşı savaşla geçti. Yıllar s  ren bu savaş, sonuçta oğlu Peppin'in (751-680) resmen ilk Karolenj kralı olarak birleşik bir Frankia'yı y  netmesine yol açtı. Poitiers anlatılırken, genellikle unutul  n bir şey var: Charles piyadeleri-

ni savaş alanına getirdiğinde, askerleri Frank, Alman ve İslam gibi çok farklı düşmanlara karşı yaklaşık yirmi yıllık savaş deneyimine sahipti.

Poitiers'de Abdürrahman'ın karşısında kazandığı çarpıcı zaferin yanında, çağdaşları Charles'ın din ve hükümetle ilgili klasik yaklaşımların devamı olarak görülen üç büyük başarısını kaydetmişlerdi. Birincisi, daha çok kilise toprağının özel toprak sahiplerine verilmesi ve bu suretle onların Charles'ın ulusal ordusuna hizmet etmesinin sağlanması ve kilise üzerinde politik kontrolün yeniden kurulmasıydı. İkincisi, kendi memurlarını ve generallerini dinsel görevlere atayarak, kilise hiyerarşisine daha fazla laiklik getirmeye çalışmasıydı. Üçüncüsü, Charles eski Galya eyaletinin büyük bölümünü Frankların egemenliğine katmış, yerel lordlar ve baronları bir ulusal orduda bir araya getirmeyi başarmıştı. Galya bir kuşak boyunca, Müslüman saldırganlardan büyük ölçüde kurtulana kadar, İslam akınlarını bu şekilde önleyebilmişti.

Charles'ın krallığında, her özgür aile, ulusal orduya yetişkin bir asker, çoğunlukla benzer şekilde silahlanmış yaya askerlerle savaşacak ağır zırhlı bir piyade sağlamakla yükümlüydü. Deri ya da zincir zırhlı yelek, konik madeni miğfer, kalın kılıç veya mızrak, cirit, balta ya da bu tür silahların birkaçından oluşan bir donatımla birlikte, büyük ahşap kalkan taşıırdı. Güvenilir klasik belgeler Merovenj ordularında ağır zırhlı piyadenin baskın olduğunu belirtiyor:

Merovenj ordusu, Roma imparatorluğu ve kurumlarından büyük ölçüde etkilenirken, nüfusun küçük bir azınlığını ve muharip kuvvetlerin küçük bir bölümünü oluşturan Franklara görece çok az şey borçluydu. Merovenj döneminde hayatın birçok yönü gibi, askeri örgütlenme de Cermenleri değil, Romalıları hatırlatıyordu. (B. Bachrach, *Merovingian Military Organization*, 128)

Charles Martel'in İslamın güney Avrupa'daki ilerleyişini daha baştan durduracak kadar güçlü bir Batı devleti kurmasının dışında, en önemli mirası, klasik geleneği sürdürmesiydi: Silahlı kuvvetler kölelerden ya da zorlanan serflerden değil, yurttaşlardan oluşturuluyor, özgür erkekler büyük bir piyade kuvvetinde toplanıyordu. Charles, Frank monarşisinin ve kilisenin bağımsız kurumlar olarak var olması ve kilise mülkleri ve görevlerinin kesinlikle merkezi bir monarka bağımlı olması ilkesini yeniden uyguladı. Bütün bunlar Poitiers'deki düşmanlarının anti-teziydi. Teoride, savaşlarla geçen sonraki bin yılda, Müslümanların kurduğu tüm devletler, şeriatla bağlı teokrasilerken atlı ordular da çoğunlukla köle askerlerden oluşuyordu. Achaemenidler ve Sasaniilere karşı eski Yunan-Roma savaşlarının tipik özelliği olan bin yıllık kültürel kırılma çizgisi, Hristiyanların İslama karşı savaşımında yeniden ortaya çıkmıştı.

İSLAMIN YÜKSELİŞİ

Muhammed, Poitiers muharebesinden tam yüz yıl önce öldü. 632 ve 732 arasındaki bu yüzyılda, küçük ve oldukça güçsüz Arap halkı, İran Sasani İmparatorluğu'nu fethetmek için yola çıkmış, bütün Ortadoğu'yu ve Küçük Asya'nın büyük bölümünü Bizanslılar'dan almış ve Kuzey Afrika'ya kadar uzanan bir dinsel yönetim kurmuştu. Geçmişte, Romalılar Suriye eyaletlerini Arabistan'ın savaşçı kabilelerinden korumak için bir sur inşa etmişti. Ama gerçek yerleşim alanlarından yoksun, az nüfuslu ve hiçbir sistemli lojistik yeteneği bulunmayan yoksul ve göçebe bir çöl halkından çok fazla da çekinmemişlerdi doğrusu. Gene de, sekizinci yüzyılın ortasında Arapların birden doğan devleti, üç kıtayı ve Roma İmparatorluğu'ndan daha geniş bir alanı kontrol ediyordu.

Arap fetihleri iki olayın sonucuydu: Birincisi, silah, zırh ve askeri örgütlenmelerinin bir bölümünü ödünç alıp, sonradan kendilerine uyarladıkları Bizanslılarla kurdukları ilk temaslardı. İkincisi, Asya ve Kuzey Afrika'daki eski Roma eyaletlerinde, Sasaniler ve barbar Vizigotların yerine geçenlerin zayıflığıydı. Sekizinci ve onuncu yüzyıllar arasındaki İslam dinamizminin, büyük ölçüde İranlı ya da Avrupalı başka güçlerin yönettiği bir toprağın *reconquistası*nı temsil ettiği genelde unutulmuştur. Kuzey Afrika'da yaklaşık yedi yüzyıllık Yunan ve Roma gücüne rağmen, yerel halklar hala kendi yerli din, dil ve kültürel geleneklerinden kopmamışlardı. Üstelik, Avrupalılar'dan ve kendi eğitilmiş Batılılaşmış seçkinlerinden çok kalabalıklardı. İslam her şeyi ezip geçti. Eski Asya ve Afrika eyaletleri, bir Doğu dininin yönetimine girip, İslam'ı kabul ettikten sonra, İslam'ın egemenliğindeki güney ve doğudan saldırıya uğramayan tek yer, eski Roma İmparatorluğu'nun merkezi Avrupa topraklarıydı. Bununla birlikte, Arap tarihçilerinin 'Büyük Ülke' dediği Orta Avrupa'nın fethi bambaşka bir sorundu. On beşinci yüzyılda Osmanlıların yükselişine kadar, ağır piyade, şok savaşı ve yurttaş militarizmi geleneğinden ya da gelişmiş ikmal ve ulaşım hatları yaratma kapasitesinden yoksun İslam'ın Batıya saldırısında bir duraklama içine girmesi anlaşılabilir.

Diğer imparatorlukların zayıflığı, silah ve askeri örgütlenmenin Bizanslılar'dan ödünç alınması ve Asya'nın merkezindeki Asyatik krallıkların doğal rolü, gene de İslam'ın mucizevi fetihlerini bütünüyle açıklamaktan uzak. Arap orduları aynı zamanda, göçebeleri benzersiz bir biçimde savaşılmaya teşvik eden yeni dinlerinin bu özelliğinden dolayı kazandılar. Savaş ve iman arasında, gavurları öldürenlere ve Hristiyan şehirlerini yağmalayanlara cenneti vaat eden bir ilahi kültürün yarattığı yeni bir ilişki doğmuştu. Öldürmek ve yağmalamak artık uygun bir çerçeveye oturmuş, bir iman gösterisine dönüşmüştü.

İkincisi, Müslümanların Pers, Bizans ve Avrupa krallıklarına saldırıları, doğal bir eylem ya da kader gibi görülüyordu. Dünya artık ulusal ya da etnik bölgelerle sınırlı değildi. Müminler Peygamber'in yolunu izleyecek cesareti kendilerinde buldukları sürece, dünya Muhammed'in tam ve mutlak egemenlik alanıydı. İslam durağan ya da edilgen bir din değil, fethi ve İslamlaştırmayı dünyanın uyum içinde olmasının önkoşulları olarak gören dinamik bir inançtı. Yedinci yüzyılda, Pers ve Bizans İmparatorluğu'nun zayıflayan kent merkezleri, inançlı atlı savaşçıların büyük saldırıları karşısında özellikle savunmasız kalırken, İslam için fetih vakti gelmişti.

Nihayetinde ırk, sınıf ve statü, inanca göre ikinci plandaydı. Muhammed'in ordusunun kapıları, Kelime-i şehadet getiren tüm kölelere, yoksullara, beyaz-siyah ayrımı olmadan tüm yabancılara açıktı. Poitiers'de bozguna uğratılan Abdürrrahman'ın ordusunun çoğunluğu, belki de Suriye Araplarının denetimindeki İslamlaşmış Berberilerden oluşurken, fetihler sonucunda İslam'ı seçen çok sayıda İspanyol Vizigot ve Yahudi'si de orduda yer almıştı. Araplar görece küçük bir kabile olduğundan, İslam'ı yeni kabul eden bölgelerde fethedilen halkların aktif katılımı olmadan barışı ve denetimi sağlamaları olanaksızdı.

İslam'ın yıldırım hızıyla yükselişi ve Hristiyanlığın yavaş yavaş yayılması arasındaki çelişkiler, genelde görmezlikten gelindiye de dikkat çekicidir. Edward Gibbon'ın ünlü tezinde öne sürdüğü gibi, Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Hristiyanlığın bin yıllık (500-1500) yükselişi, Batı ordularını askeri açıdan güçsüz düşürmüştü. Avrupa'nın askeri körelmesi, sadece ortaya çıkan mezhep ayrılıkları ve taht kavgalarından ya da hatta ortak Latin dili ve Roma kültürünün yitirilmesinden değil, kısmen Hristiyan dogmalarının özünden kaynaklanmıştır.

Bu dünyaya ait olmayan, ne asker, ne tüccar ne de politikacı mistik İsa'ya inanmak, Zeytin Dağı vaazı ve "Sezar'ın hakkını

Sezar'a verme" çağrısı, bir süre Avrupa'nın politik birliğini, dinsel ortodoksluğunu ve askeri gücünü sağlamaya yetmeyecekti. Hristiyanlığın pasifist gelenekleri kısa vadede İslam ile kesin bir çelişki içindeydi. İslam, teoride Müslümanların kendi dininden müminlerle savaşmasına karşı çıkıyor, İslam'ı kabul ettirinceye kadar geri kalan herkesi kılıçtan geçirmesine cevaz veriyordu. On ikinci yüzyıl gibi geç bir tarihte bile, rahipler, düelloda ya da turnuvada öldürülen bir şövalyenin Hristiyanlığın dinsel törenleriyle gömülmesine izin vermiyordu. Amaçları, sadece Avrupalı-ları İslam'a karşı savaşmaktan uzak tutmak değil, ayrıca kanlı ve barbarca gösterileri Hristiyan toplumunun gündelik yaşantısından çıkarıp atmaktı. Yurttaş militarizmi, yurtseverlik ve devlete askerlik hizmeti sunmaya can atmak gibi en geleneksel klasik kavramlar, atılan tokat karşısında diğer yanağını uzatmak, kanlı savaşıardan tiksinti duymak ve bu dünyada öbür dünyaya hazırlanmak gibi anlayışlara ters düşüyordu. Yeni Ahit'in mesajı, *İlyada*, *Aeneis*'inkinden ya da Kuran'inkinden çok farklıydı.

Arapların ordusu, Makedonya, Roma ve Bizans ordularına özgü Batı emperyalizmi tarzında örgütlenmemişti. Bu tarz savaşta, ağır piyade sistemli bir çarpışmaya sokuluyor, arkasından toprak ele geçiriliyor ve işgal edilen yerlerde sürekli garnizonlar konuşlandırılıyordu. Çoğunluğu atlılardan oluşan İslam ordusu, kalıcı zaferlerin siperlerden değil, ideolojiden kaynaklandığı inancıyla, çabukluğa, hareket yeteneğine ve dehşet saçmaya bel bağlıyordu. Müslümanların savaş tarzını belirleyen, ağır piyade falanjlariyla kesin sonuç alıcı muharebeler değil, süvari sızma-ları ve pusulardı:

İslam ordularının yapısı, Batıninkilerden çok farklıydı. Her türden atlı başat rol oynuyordu ve piyadenin rolü çok sınırlıydı... En çok pusulara dayanırken, bunun bir nedeni de hafif süvarile-rin alıştıkları bir taktik oluşuydu. Ama Doğu ve Batı arasındaki

gerçekten büyük çelişki, muharebeye yaklaşımlarında yatıyordu. Her yerde, göğüs göğüse dövüş belirleyiciydi ve Batı geleceği mümkün olan en büyük hızla bu aşamaya geçmeye çalışıyordu. Doğuda, hafif süvari, hızlı hareketlerle birlikleri kanatlardan kuşatıp, dağıtılabiliirdi. (J. France, *Western Warfare in the Age of the Crusades*)

Araplar, Sasaniler gibi son demlerini yaşayan imparatorluklarla ya da kuzey Afrika ve İspanya'nın Vizigot kabileleriyle karşılaştıkları sürece, zafer çantada keklikti. Bu güçlerin hiçbirisi, Müslümanları yakın mesafeye çekecek sayıda ağır zırhlı piyadeyi toplayacak durumda değildi. Malazgirt'te felaketle sonuçlanan savaştan (1071) sonra, Bizanslılar bile İslam'ı Asya'da yenebilecek insan gücüne ya da lojistik desteğe artık sahip olmadıklarını öğreneceklerdi.

İslam'ın hızlı yayılışı göz kamaştırıcıydı. 634'te, Muhammed'in ölümünden sadece iki yıl sonra, Müslüman orduları rahatlıkla İran'ın fethine girişmişlerdi. Suriye 636'da düştü, Kudüs 638'de ele geçirildi. İskenderiye'nin 641'de zapt edilmesi, bütün Vizigot bölgesinin batıya doğru açılmasını sağladı. Kırk yıl sonra, Müslümanlar Constantinopol'ün kapılarına dayanmıştı ve 673'ten 677'ye kadar az kalsın şehri ele geçirmeyi başaracaklardı. 681'de, Araplar Atlantik'e yaklaşmış, eski Berberi krallıkları resmen İslam dünyasına katmışlardı. Kartaca 698'de ele geçirilerek, tarihe karıştı. Son kraliçe Kahina tutsak alındı, kellesi Şam'daki halifeye gönderildi. Şimdi İslam'ı Avrupa'dan sadece 27 kilometrelik bir mesafe ayırıyordu. 715'te, Vizigotlar İspanya'yı fethetmiş ve güney Fransa'ya yaptıkları sürekli akınlar artık sıradan olaylara dönüşmüştü. 718'de, Araplar kalabalık gruplar halinde Pireneleri geçerek, Narbonne'u işgal etmişti. Şehrin bütün erkeklerini öldürdükten sonra, kadınlar ve çocukları köle olarak satmışlardı. 720'de, Akitan-

ya'ya serbestçe hücum ediyorlardı. Orlèans yolu üzerinde, Vi-eux-Poitiers ile Moussais-la-Bataille köyleri arasında, Charles Martel tarafından önü kesildiğinde, Endülüs valisi Abdürrah-man'ın yönetimindeki büyük sefer kuvveti Poitiers'yi çoktan ele geçirmişti.

Dokuzuncu yüzyılın kalan bölümünden onuncu yüzyıla ka-dar, Doğu ve Batı arasındaki savaş, kuzey İspanya, güney İtal-ya, Sicilya ve Akdeniz'in diğer büyük adalarında sürüyordu. Bu sırada, Roma İmparatorluğu'na ait eski *mare nostrum* (bizim de-niz) birbirine taban tabana zıt iki kültürün yeni çatışma hattı ha-line gelmişti. Akdeniz'de Müslüman gemilerinin varlığı, Adri-yatik ve Ege'de Bizanslılarla hemen hemen sürekli savaşlar, Avrupa'nın batısı ve doğusunun birbirinden kalıcı olarak ayrıl-ması demekti. Eski imparatorluğun birleştirilmesi fikrinin tama-men terk edilmesi, birleşik, emperyal ve Ortodoks Hristiyan Doğu ile Roman-Katolik Batı'nın parçalanmış ve birbiriyle sa-vaşan devletleri arasında artan bir düşmanlığı miras bırakmıştı.

Bununla birlikte, atlı savaşın avantajları sınırlıydı. Atlı ordu-ların denizden nakledilmesi zordu. Olağanüstü büyüklükte hay-van yemi stoklarına ve otlaklara ihtiyaç duyuyor ve at sürülerin-in dağ geçitlerinden geçirilmesinde güçlükler çekiyorlardı. Müslümanlar, İspanya ve Doğu Avrupa vadilerine ulaştıkların-da, arazi yapısı bozkır ya da çöle benzemiyor ve kanatlardan sal-dıran büyük süvari gruplarına avantaj sağlamıyordu. Ayrıca Or-tadoğulu kuvvetler bir ulusal orduya temel oluşturacak sayıya ulaşmış değildi. Tersine, köle askerlere -Ortadoğu'da Memluk-lar ve daha sonra Osmanlılar'da Yeniçeriler- bağımlı kalacaklar-dı. İslam dalgası Batı Avrupa kıyılarına ve Bizans İmparatorlu-ğu'na çarptıktan sonra, ilerleme hızı kesildi. Batı uygarlığı, İs-panya, Balkanlar ve Akdeniz'in doğusunda yavaş yavaş çoğun-luğu özgür yurttaşlardan oluşan piyade saldırılarına geçerken, statik bir savunma hattı kuruldu.

KARANLIK ÇAĞLAR?

İS beşinci yüzyılın sonlarında Batı Roma İmparatorluğu'nun çökmesiyle birlikte, Avrupa'nın kuzeyinde imparatorluk yönetimi ve Akdeniz, Kuzey Afrika ve Asya'da birleşik piyasa ekonomisi ortadan kalktı. Haydut ve işgalcilere karşı kırsal bölgelerde güvenliği sağlayan lejyonların yokluğu ekili arazilerin tahrip olmasına yol açtı. Şehir savunmaları, açık muharebede askerlerin cesaretine değil, yoğun istihkamlara dayandırıldı. Merkezi vergilerin yokluğu, su kemerleri, taraçalar, köprüler ve sulama kanallarının gerektiği gibi bakılmaması ve çoğunlukla terk edilmesi anlamına geliyordu. Bu durum sadece şehirlerde içme suyunun yok olmasına yol açmakla kalmadı, aynı zamanda vadilerin alüvyonla kaplanması ve taraça toprağının erozyona uğraması sonucunda tarımsal üretimde de düşüşe yol açtı.

Merkezi imparatorluk yönetiminin zayıflaması ve kent kültürünün çöküşü, aynı zamanda büyük ve sürekli orduların da son bulması anlamına geliyordu. Roma otoritesinin ortadan kalkmasıyla birlikte, Vandallar, Gotlar, Lombardlar, Hunlar, Franklar ve Cermenlerin bir dizi istila ve göç hareketleri İtalya, İspanya, Galya ve İngiltere'yi sarstı. Bununla birlikte, altıncı ve yedinci yüzyılda yeni yerleşen muzaffer güçler, artık göçebe değildi. Genelde Roma topraklarına kalıcı olarak yerleşmiş, yavaş yavaş Hristiyanlığı kabul etmiş, biraz Latince öğrenmiş ve gevşek bir biçimde eski Roma bürokrasi ve hukuk geleneğinin kılavuzluğunda küçük krallıklar kurmuşlardı. Batı Avrupa'nın yeni orduları, Roma'ya kıyasla küçük, dağınık ve genelde tahkim edilen kalelerde ve kasabalarda yerleşmişlerdi. Buna rağmen, önemli muharebelere girmek zorunda kaldıklarında, kabile kümelerine değil, kollar halinde savaşan ağır piyade birliklerine dayanma geleneğini sürdürmüşlerdi.

Roma'nın kesin çöküşü, Batı Avrupa'da nüfusun azalmasına

da yol açmış ve Karanlık Çağlar diye adlandırılan 500 ile 800 yıllarının büyük bölümünde, ekonomik etkinlik azalmıştı. Hristiyanlığın kamu ve özel toprakları ele geçirip yayılmaya başlaması, ekonomik anlamda üretken olmayan din görevlilerin yaşadığı manastırları, kiliseleri ve rahibe manastırlarını yaşatmak için uçsuz bucaksız arazilere duyulan ihtiyacı arttırmıştı. Eski Roma asilzadelerinin malikaneleri, Frank ve Lombard soyluları tarafından at yetiştirmek amacıyla kimi zaman akılsızca kullanılmıştı. Kiliseler de az bulunan ve değerli tarım arazilerinden alınan ürünü, geniş bir bürokrasi ve iddialı bir inşaat programını desteklemek için kullanmıştı. İS beşinci yüzyılın sonunda, Lombardiya'dan Vizigot İspanyası'na kadar, yedi yüz yıl önce Cannae'de imha edilmiş olan Roma kuvveti büyüklüğünde bir orduyu tek başına toplayacak durumda bir tek krallık bile yoktu.

İmparatorluğun kalıntıları yavaş yavaş kendine gelir ve Batı'nın kültürel çekirdeğini canlı tutarken, Roma'nın yıkılmasıyla klasik uygarlık tamamen ortadan kalkmadığı gibi, aksine yayılmaya devam etti. Yazı unutulmadı. Hatta edebiyat ve bilimsel araştırma bile hiçbir zaman tamamen ortadan kalkmadı. Latince, İtalya'dan Kuzey Denizi'ne kadar genel yönetim, din ve hukuk dili olarak kaldı. Başlangıçta, dönem hakkında elde kalan yazılı bilginin azlığını ifade etmek üzere kullanılan bir terim olan Karanlık Çağlar, çöken bir imparatorluğun yol açtığı kaostan çok klasik kültürün - dil, mimari, askeri pratikler, din ve ekonomik uzmanlık- büyük kısmının kuzey Avrupa'ya, özellikle Almanya, Fransa, İngiltere, İrlanda ve İskandinavya'ya yeniden yayılması ile belirlendi.

Yepyeni bir teokratik devletin doğuşuyla, İslam güneyde ve doğuda yayılırken, klasik kültürün kalıntıları, Roma İmparatorluğu'nun çöküşüne bağlı olarak, Hristiyanlığın da teşvikiyle bütün batı ve kuzey Avrupa'ya yayıldı. İS beşinci yüzyılda, kuzey Avrupa'da Roma uygarlığının son bulduğunun öne sürül-

mesine karşılık, Henri Pirenne şunlara işaret ediyor: “Sonuçta ortaya çıkan kargaşa ve yıkıma rağmen, ne ekonomik ne de toplumsal düzende, ne dilin durumunda ne de mevcut kurumlarda hiçbir yeni ilke ortaya çıkmamıştır. Ayakta kalan Akdeniz kültürüydü.” (Mohammed and Charlemagne, 284)

Altıncı ve yedinci yüzyılda, gerçekten de ilerlemeler görüldü. Roma İmparatorluğu’nun son on yıllarında, tarım yavaş yavaş ortadan kalkmış, şehirlerde çok büyük servetler birikmiş ve sınıf çatışmaları yoğunlaşmıştı. Altıncı yüzyıldan sekizinci yüzyıla kadar, tamamen farklı ve çetin maddi koşullarda bile, klasik kültürün antik Galya’da varlığını sürdürmesi, genelde yönetimin kırsal problemlere son iki yüzyılda Roma’dan daha duyarlı olduğu anlamına geliyordu. Merovenjler ve Karolenjler dönemlerinde, Roma uygarlığına özgü köle kalabalıkları hiçbir yerde yeniden ortaya çıkmadı. (İS dördüncü yüzyılda, imparatorluğun bazı bölümlerinde nüfusun yaklaşık dörtte biri köleydi.) Roma zenginliği ve ulusu, bir süre için Batı’dan silinse de, klasik antik çağın acımasız askeri geleneği gene de ayakta kalmıştı. Gelecek bin yılın hem silahlarda hem de taktiklerde getireceği büyük askeri buluşlar Avrupa kaynaklı olacaktı. Batının, deneysel verilerin yayılmasına, bilimsel yöntem ve araştırma özgürlüğüne yaklaşımlarının getirdiği kazançlardı bunlar.

‘Rum ateşi’ Bizans’ta yaklaşık 675’te ortaya çıktı. Hala tam olarak kullanılan malzemeleri ve karışım oranları bilinmiyorsa da, Bizans kadırgalarından atılan alev topu, suyun söndüremeyeceği nafta, kükürt, petrol ve sönmemiş kireçten oluşan güçlü bir karışım ve düşman gemilerini saniyeler içinde yakıp kül edebilen zehirli bir köpüktü. Rum ateşinin kimyasal bileşimi kadar gelişmiş bir başka yönü de, sağlam bir pompa, basınç ve makine mühendisliği bilgisini gerektiren kullanma yöntemi idi. Ağzı mühürlü bir kap, yakıt ve körükle alttan ısıtılıyor ve bir pompa-dan verilen basınçlı hava enjekte ediliyordu. Sonra sıkıştırılmış

karışım başka bir delikten uzun bir tunç boruya basılıyordu. Peltemsi kütle fiçinin dibinde yakıldığında, bu antik ateş fırlatıcıdan, bir alev makinesi gibi sürekli alev püskürüyor, deniz alevleri içinde kalıyordu. Bu alev saçan aygıtlarla donatılmış gemiler, küçük Bizans donanmasının Doğu Akdeniz'e egemen olmasını sağlıyor ve kimi zaman da Constantinopolis'in kendisini de kurtarıyordu. 717'de III. Leo'nun, Halife Süleyman'ın İslam donanmasını başkenti çevreleyen sulara yakması bunun en bariz örneğidir.

Üzenginin gerçek kökeni hakkındaki tartışma hala sürüyor. İlk kez Asya'da tasarlanmış olabilir. Ama, İS 1000'de, Batılı süvarilerin çoğu üzengi takılı yeni eyerleri kullanıyordu. Üzengi kullanmayı, erken yedinci yüzyılda özgün tasarımları Bizans'tan kopya eden ya da Şark ticaretiyle elde eden Araplardan öğrenmiş olabilirler. Batı Avrupa krallıkları döneminde, üzengi sadece atı idare etmeyi kolaylaştırmıyordu. Üzengi, daha çok, dört nala kalktığında sabit bir hedefi mızraklamanın şokuyla başa çıkarak, attan düşmeyen yeni mızraklı şövalyenin ortaya çıkışının ayrılmaz bir parçası olarak görüldü. Üzengi batı Avrupa silahlı kuvvetlerinde ağır mızraklı süvarinin başat rol oynadığı anlamına gelmiyordu. Piyade ağırlıklı ordular, muharebenin kilit anlarında, düşman hatlarında gedikler ortaya çıktığında ya da bozgun sırasında, düşman hafif piyadesini ve kötü mevzilenen yaya askerleri kayıp vermeden kılıçtan geçirmek için atlı imha grupları çıkarabiliyordu.

Bütün Avrupa'da 850'den beri kullanılan arbalet, klasik 'ok-yay'ın büyük kiriş ve dişlilerinin bir kabza krankı ile ikame edildiği daha küçük bir türeviydi. Araştırmacılar, arbaletin ikisi de daha uzun menzilli ve atış hızı daha yüksek olan İngiliz uzun yayma ve doğuda kullanılan bileşik yaya göre bazı olumsuzluklarından söz ettiler. Ne var ki, arbalet kullanmak diğer ikisine oranla çok daha az talim gerektiriyordu. Kol gücüyle gerilen

yaylar kadar okçuyu yormuyordu ve salt madenden yapılan daha küçük okların delici etkisi kısa mesafede çok daha güçlüydü. Sadece, arbaletin metal okları şövalyenin ağır zincir zırhını yarabiliyordu. Demek ki, fazla bir eğitimi olmayan görece yoksul bir adam, sadece fırlattığı küçük bir madeni okla hem soylu atlıyı hem de zırhlı atını öldürebilirdi. Sonuçta, kilise bu silahın kullanılmasına karşı bazı fermanlar yayınladı. Teknolojiye karşı böyle bir baskının Batı'da geçmişi yoktu ve başarısızlığa mahkumdu. Kilise sonunda, arbaletin Hristiyanlar arasındaki iç çatışmalarda kullanılmasını yasaklayan bir noktaya çekildi.

Kuşatma silahları da sürekli geliştii. 1180 sonrasında, dev mancınıklar, güçlerini sadece germe kuvvetinden değil, karşıt-ağırlıklardan almaya başladılar. Bu tip mancınıklar, genelde on tonluk karşıt-ağırlıklara sahipti ve bir buçuk tonluk taşları çok rahat bir şekilde 90 metreye fırlatabiliyordu. Hemen hemen aynı menzili korurken, eski Roma hareketli mancınığının fırlatma ağırlığını beş kat aşıyordu. Ayrıca klasik mühendislerin hayal bile edemediği yükseklikteki istihkamlar, tamamen taştan inşa ediliyor, karmaşık kuleler, mazgallar ve iç surlarla sağlamlaştırılıyordu. Avrupa kaleleri ve surları sadece Afrika ve Yakın Doğu'dakilerden büyük ve sağlam olmakla kalmıyor, ayrıca taş kesme, ulaşım ve vinçlerdeki gelişmelere bağlı olarak, daha çok sayıda inşa ediliyorlardı. 1250'de yaygınlaşan, Avrupalı şövalye ve piyadelerin Müslüman düşmanlarından çok daha iyi korunmalarını sağlayan levha zırh da Avrupa'ya özgüydü. Barut on dördüncü yüzyılda Çin'den yayıldığında, sadece Avrupa sağlam ve ağır toplar ile çok sayıda elle taşınır çakmaklı tüfekler imal edebildi. Constantinapolis 1453'te, Batı'da imal edilen bu topların kullanılmasıyla düşmüştü. Bu gelişmeler denizlere de yansımıştı. 1430'da, hem Osmanlı hem de Çin donanmalarındaki tüm teknelerden üstün olan tam donanımlı, çok yelkenli gemiler Avrupa sularında yaygın olarak görülüyordu.

Esnek ve yenilikçi taktiksel doktrinle birlikte Batı'nın iyi silah üretme yeteneğini korumasının temelinde yatan şey yayınlanan askeri araştırmaların benimsenmesiydi. Teori ile saha deneyimini birleştiren bu yayınlar arazideki komutanlara pragmatik öğütler veriyordu. Frontinus'un ve büyük ölçüde Vegetius'un geç Roma çağındaki el kitapları, Karanlık Çağlar'da bile çoğaltıldılar ve birçok Batı Avrupalı savaş beyi için İncil gibi kutsal kitaplar oldular. Dokuzuncu yüzyılda Mainz Piskoposu Rabanus Maurus, özellikle Frankların savaş sanatını geliştirmek için açıklamalı *De re militari*'yi yayınladı. Bunu izleyen dört yüzyılda, X. Alfonso (1251-84), Bono Gimaboni (1250) ve Jean de Meung (1284) tarafından hazırlanan Vegetius uyarlama ve çevirileri bütün Avrupa'da yayınlandı.

Avrupa kuşatma sanatının eşsizliği, eski klasik *poliorketika* ('şehir-devleti kuşatma' sanatları) geleneğini izlemesinden geliyordu. *Mappae Clavicula* gibi el kitapları, kuşatmacılara makinelerin ve kundaklama araçlarının kullanılmasını öğretiyordu. Maurus (*Ars militaris*) ve VI. Leo (*Tactica*) gibi imparatorlar, Akdeniz ve limanlarını Arap filolarından korumak için general ve amiralleri için el kitapları yazarak, Bizans piyade ve donanma taktiklerinin ana hatlarını çizmişlerdi. Savaşla ilgili İslam literatürü ise nadiren soyut ya da teorikti hatta daha pratikti. Daha bütüncül ve felsefiydi ve büyük ölçüde cihat kuralları ve uygulanmasıyla ilgiliydi.

İlk Franklar arasındaki, savaş üzerine yazma ve savaş pratiği konusunda el kitapları yayınlama ihtiyacı, Roma ve Yunan düşünürlerinin doğrudan taklit edilmesinden başka bir şey değildi. Askeri uygulama boşlukta gerçekleşmiyordu, askeri örgütlenme ve silahlarla ilgili klasik fikirleri bilen eğitimli seçkin bir topluluğun varlığıyla ilgiliydi. Karolenjler döneminde, Yunan-Roma geleneğine uygun eğitim çabalarının yanında, klasik elyazmalarının korunması için de sistemli bir çaba gösterildi:

Dinin egemenliği altında olmasına rağmen, Avrupa bir yandan da aynı Latin dilini okuyup yazan ve antik çağın mirasının büyük bölümünü kaybolmaktan kurtaran bir bilginler topluluğuydu. Dokuzuncu ve onuncu yüzyıllarda, öğretmenler kısmen, yeniden keşfedilmiş olan klasiklere dayanan yeni bir müfredat hazırladılar. Böylece yüzyılların eğitim uygulamalarının temellerini attılar. (P. Richè, *The Carolingians*, 361)

Ayrıca Yunan ve Roma'nın tarih yazımı geleneği, özellikle tarihi büyük ölçüde savaş ve politikanın öyküsü olarak gören Heredotos, Thukydides, Livius ve Tacitus'un Helenik ve Roma eğilimi, Hristiyan Doğu ve Batı'da varlığını sürdürdü. Böylece Tours'lu Gregory (634-94, *History of the Franks*), Procopius (doğumu, yaklaşık 500, *History of the Wars of Justinian*), Seville'li Isidore (624'de yazılan *History of the Goths*) ve Aziz Bede (672-735, *Ecclesiastical History of England*), hep kültürler arası fetih ve zaferlerin daha geniş yorumlarının bir parçası olarak, çeşitli kabileler hakkında antropolojik ayrıntılar sundular. Daha az tanınan yüzlerce tarihçi ve derlemecinin yapıtları, başka yerlerde yayınlananlarla kıyas kabul etmez yüzlerce kitap, bütün Avrupa'da elden ele dolaşıyordu.

Birçoğu dürüst ve önemli ölçüde eleştirel olan çok sayıda erken İslam tarihçisi vardı. Ama çok azı Peygamber'den önceki dönemde gerçek bir tarihin varolduğunu kabul ediyordu ('İslam kendinden önceki her şeyi geçersiz kılar' sözünün ifade ettiği gibi). Ve araştırmamanın parametreleri, edebi ve tarihsel üstünlüğu ile fanilerden gelecek hiçbir rekabeti kabul etmeyen Kuran'la sınırlanmıştı. Büyük Yunanlı tarihçilerin erken İslam döneminde Arapça'ya çevrildiğine ilişkin pek kanıt yok ve klasik tarih yazımının tersine İslam'ın yenilgilerinin nedeni büyük taktik hatalar ya da yapısal kusurlar değil, ahlaki yetersizlik olarak görülüyordu. Poitiers'den sonra Arap tarihçileri, tıpkı İnebahtı'nın ar-

dından Osmanlı gözlemcilerinin yaptığı gibi, Müslümanların katledilmesini, Allahın gazabını üzerlerine çekmelerine neden olan kendi günahları ve inançsızlıklarına bağlamışlardı.

Ekilecek toprağı öküze çekilen ahşap bıçaktan daha çabuk ve daha derin yaran atla çekilen, demir bıçaklı pulluk ilk kez Avrupa'da ortaya çıktı. Tarımda daha verimli üretim yapma yeteneğı, Batılılara güney ve doğudaki topluluklardan daha çok yiyecek ve başka yeni olanaklar sundu. On ikinci yüzyılın sonunda, Yakın Doğı ya da Asya'da bir benzeri bulunmayan yel değirmenleri, İngiltere ve kuzey Avrupa'da ortaya çıktı. Döner yatay bir eksen ve bir dişli sistemiyle, bu makineler, ne klasik antik çağda ne de o günlerde başka yerlerde hayal bile edilemeyecek hızda buğday öğütüyordu. on birinci yüzyılda sadece İngiltere'de 5000'den fazla bulunan gelişmiş su değirmenleri sadece tahılları ezmek için değil, kağıt, kumaş imalatında ve madencilikte de kullanılıyordu. Sonuçta, Batı ordularının ülkelerinden çok uzaklara seferler yapabilmesinin iki nedeni, yanlarında bol erzak taşıyabilmeleri ve çiftçilerin daha uzun dönemler için seferlere çıkabilmesiydi. Tarihçiler genelde Haçlı ordularının kural tanımazlığına, komutanlar arasındaki sürekli çekişmelere, berbat kamp koşullarına ve zaman zaman sergiledikleri taktik zavallılığa değinirler. Oysa unuttukları şey, Akdeniz'in diğer yanına binlerce askerin ve malzemenin taşınmasının, o günkü İslam ordularının boy ölçüşemeyeceğı bir lojistik deha örneğı olduğudur.

Daha küçük ve dağınık batı Avrupa ordularını, düşmanlarından kurtaran tek şey bilim ve teknoloji değildi. Piyade örgütlenmesi ve toprak sahiplerinin askere alınması gibi klasik gelenekler de sürdürüldü. Askeri emir-komuta ve disiplin Roma geleneğini izledi. Elbette terminoloji hala Yunanca ve Latince'ydi. Bizans imparatorları, Makedonyalı lortların tarzında, askerlerine *systratiotai* -'silah arkadaşlarım' diye hitap ediyordu. Klasik

Yunanistan'daki gibi, generallere *strategoi* ve askerlere *stratigotai* deniliyordu. Bu sırada Batıda özgür askerlere *milites* deniliyor ve bunlar hem *pedites* (yaya askerler) hem de *equites* (şövalyeler) olabiliyordu. Yurttaşlar açık hak ve sorumluluklarla birlikte, '*capitularies*' denilen hukuki ve yazılı sözleşmelere göre askere alınmaya devam ediliyordu.

Charles Martel'in ordusu bir Roma konsül ordusu kadar disiplinli ve büyük değildi. Gene de ağır zırhlı mızraklı ve kılıçlı erlerin askere alınma tarzı, piyade saldırısı ve safların bozulması gibi özellikler klasik geleneğe uygundu. Seferler, meclislerin onayım gerektiriyordu ve yöneticiler muharebeden sonra hesap vermekle yükümlüydü.

Sekizinci yüzyılın sonunda, İS beşinci ve altıncı yüzyıllarda eski Roma imparatorluğunun askere alma sistemini zayıflatmış olan ve aşılmaz görünen iki engel ortadan kalkmaya başlamıştı. Bunlar, Roma yurttaşlarının kendi ordularında hizmet edemeyişi ve erken Hıristiyan kilisesinin yurttaş militarizmi ve fetih savaşlarına karşı dinsel sınırlamalarıydı. Augustine, İS 410'da Roma'nın yağmalanmasının ardından, bunu Romalıların günahları nedeniyle Tanrının gazabı olarak ifade ettiği, '*Tanrının Şehri*'ni kaleme almıştı. Daha önceleri bile, Gratianus gibi birkaç Hıristiyan imparator, İsa'nın barış ve affedici-lik mesajına karşı olduğu gerekçesiyle, askeri zaferler anısına dikilen heykelleri ve anma törenlerini yasaklamıştı. Bununla birlikte, erken Ortaçağ'da, Tertullian (*Ad martyres, De corona militis*), Origen (*Exhortatio ad martyrium, De Principiis*) ve Lactantius (*De mortibus persecutorum*) gibi Roma rahiplerinin ilk pasifizmi genelde reddedilmişti. Bunun yerini, Eski Ahit inancı ve onun dinsizlere karşı savaş fikri İncillerin mesajı karşısında ağırlık kazanmaya başlamıştı. Örneğin, Aqinalı Thomas, 'adil' Hıristiyan savaşlarının koşullarını belirleyecek, böylece çatışmanın nedeni, savaşı ahlaki bir Hıristiyanlık eyle-

mine dönüştürecekti. Hristiyanlık hiçbir zaman İslam'ın askeri coşkusunu sergilemeyecekti ama Karanlık Çağlar boyunca, ilk pasifist iddialarını az çok bir yana bırakacak ve dünyevi politikacıların işlerine karşı mesafeli davranmaktan vazgeçecekti. İslam'ı durdurmak için, İsa'nın sevgi dolu sözleri değil, Joshua ve Samson'un savaşçılığı öne çıkarılacaktı.

Franklar, Lombardlar, Gotlar ve Vandallar kabile olabilir ve orduları kötü örgütlenmiş olabilirdi, ancak bu 'barbarlar' kendi cemaatlerinin özgür insanları olarak savaşmakla yükümlü olduklarına inanıyordu. Ayıca düşmanlarından elde ettikleri ganimetten kar etmekte de özgürdüler. Yurttaş militarizminin bu anlamında Roma'nın sınırlarını savunan kiralık imparatorluk lejyonlarından daha çok, cumhuriyetçi geçmişin eski klasik ordularını hatırlatıyorlardı:

Batıda yurttaş-askerlere ağırlık verilmesi, merkezi yönetimin silahlı kuvvetleri finanse etmek için yaptığı harcamaları azalttı... Gerçekten de Batı'nın, geç Roma İmparatorluğu döneminde ortaya çıkan gelişmeleri ilerletecek esnekliği göstermesi, Haçlı devletlerinin iki yüzyıl boyunca zor koşullara rağmen başarı göstermesini sağlayan muazzam bir askeri güce kavuşmasına olanak verdi. (B. Bachrach, *Early Medieval Europe*', K. Raaflaub ve N. Rosentein ed., *War and Society in the Ancient and Medieval Worlds*, 294)

Lejyonlar sadece örgütsel zaaf, teknolojik gerilik ya da hatta emir-komuta ve disiplin sorunları nedeniyle çatırdamamıştı. Asıl neden, kendi özgürlükleri ve uygarlıklarının erdemleri için savaşmaya istekli özgür yurttaşların azalmasıydı. Bu tür coşku-lu savaşçılara sahip olanlar barbarlardı. Roma militarizmini benimseyip taklit ettiklerinde, Müslümanların Poitiers'de öğrendiği gibi, güçlü, yerel Batı orduları doğdu.

PİYADE, MÜLKİYET VE YURTTAŞLIK

Atlıların Tekeli mi?

Charles Martel ve Karolenj varisleri, oğlu Kısa Pepin ve torunu Charlemagne, İS 1000'de Ortaçağın feodal devletinin temellerini atacaklardı. Bu krallığı geleneksel olarak şövalyeler, şövalyelik ve iri zırhlı savaş atlarıyla hatırlarız. Yaygın görüşe göre, Roma'nın kesin olarak yıkılması (İS 500) ile barutun yaygın kullanılışı (1400) arasında, atlı şövalye Avrupa'nın savaş alanlarına hakim olmuştur. Aslında, bu bin yıl boyunca büyük muharebelerin çoğunda, piyadeler hala süvariler karşısında en azından beşe bir sayı üstünlüğüne sahipti.

Geç Ortaçağ'da bile, Yüz Yıl Savaşları'nın en büyük üç muharebesinde -Crècy (1346), ikinci büyük Poitiers muharebesi (1356) ve Agincourt (1415)- hem İngiliz hem de Fransız ordularında bir azınlık oluşturan atlı savaşçıların çoğu, attan inip ya da olarak savaşmıştı. Üzerlerine akın eden Aztek kitlelerini dağıtan Cortès'in korkutucu şövalyeleri, Meksika'daki fatihlerin yüzde 10'undan azdı. Poitiers'de Charles Martel'in piyade duvarı abartı değildi. Frank, İsviçre ve Bizans piyadeleri, hep kendi Ortaçağ ordularının avam çekirdeğini oluşturunuyordu.

Ortaçağ savaş sanatının soylu bir şövalye olarak atlıyı yücelttiği, kilisenin ona Hristiyan toplumunun korunması gibi ahlaki bir sorumluluk duygusu yüklemeye çalıştığı ve çoğu monarşinin, kendi doğal desteğini toprak sahibi atlı seçkinlerden aldığı doğru. Gene de atlılar hiçbir zaman Avrupa'da büyük çarpışmalarda -özellikle 20 ya da 30 bin savaşçının katıldığı muharebelerde- zaferi garanti edecek kadar kalabalık, ekonomik ya da çok yönlü olmamıştır. Piyadenin savaş alanının hakim kuvveti olmadığı, Karolenjlerin katıldığı tek bir büyük çarpışma bile bulamazsınız. Feodalizmin rolü ve ilk atlı savaşçıların romantizmi uygun bir kültürel perspektife oturtulmalıdır:

Karolenj feodalizmi, at sahibi olma konusundaki ısrarlı tutumuna karşın, göçebelerin askeri sisteminin aynısı olarak görülmemelidir. Batı Avrupa'nın ekili arazileri sadece çok büyük olmayan at sürülerini besleyebileceği gibi, silah altına alınan feodal ordular da atlı kavimlerin savaşçı topluluklarına hiç benzermiyordu. Farklılık, büyük ölçüde kesici silahlarla yüz yüze dövmeyi ön plana çıkaran Töton kabilelerin kendilerine özgü askeri kültüründen kaynaklanıyordu. Bu geleneği güçlendiren, lejyoner talimlerinden vazgeçmeden eski Roma orduları ile karşılaşmaları olmuştu. Bu kültür, Batılı savaşçılar at binmeye başladıktan sonra da sürdürüldü ve at sırtında kullandıkları donatım ve silahların gelişmesiyle de güçlendi. (J. Keegan, *History of Warfare*, 285)

Poitiers muharebesinde, Charles Martel'in ordusu, toprak sahibi piyadeyi teşvik eden, Yunan ve Roma'da başlayan 1400 yıllık bir Batı geleneğinin devamıydı. Batının, ağır silahlı ve iyi korunan yaya askerlere önem vermesinin nedenleri Avrupa'ya özgüydü. Bu büyük ölçüde Batı'nın, Yunanistan'da yüzyıllar önce ortaya çıkan ve Roma'nın çöküşünden sonra da varlığını sürdüren ekonomik, politik, sosyal ve askeri gerçeklerinden kaynaklanıyordu. Piyadeyi etkin kullanmak, atlıların saldırı ve hücumlarına direnme, okçu ve uzaktan savaşan birliklerin saflarını çiğneme yeteneği sergileme anlamına gelir. Bunun için, antik ve Ortaçağ dünyalarında üç önkoşul vardı. Birincisi, arazi yapısı: En iyi piyade köy kökenliydi, çiftçiliğe elverişli sıradağlar arasındaki vadiler ve alçak topraklardan oluşan bir coğrafyanın çocuğuydu. Tersine, dağlık arazi, sapan, ok ve mızraklarla pusu kurma sanatının ustası olan ve geçiş yollarını savunan çobanların yatağıydı -çeşitli dağ kabileleri, örneğin, Ksenefon'un On Binleri'ne Karadeniz'e çekilirken saldıran Orta Anadolu dağ kabileleri. Öte yandan, bozkır ya da uçsuz bucaksız ovalar, gö-

ebe ve kabile kavimlerin atlıları için elverişlidir. Bol otlak ve daha onmlisi, rneğin, Romalıların Part topraklarında öğrendiği gibi, yaya asker kollarını kanatlardan sarıp kuşatabilecek büyük süvari gruplarına manevra alanı sağlar. Ne var ki, Balkanlar’dan Britanya adalarına kadar Avrupa, genellikle, ağır piyade hareketları için ideal olan, dağ ve nehirlerle kesilmiş verimli tarım arazilerinin ve vadilerin kıtasıydı. Kıta, atlıların kanat saldırılarını onleyen birbirine komşu tepe ve dağlarıyla, hantal yaya askerlerin oldrc hücumları için düz arazilerden oluşuyordu.

İkincisi, endüstri öncesi çağın en iyi piyadesi genelde kabile yönetiminden çok, merkezi bir yönetimin rnyd. şehir devletleri ve cumhuriyetler, nüfusun büyük çoğunluğunu askere alma, bir parça yürüyüş ve yanaşık düzen talimi yaptırma ve en azından, tek tek baronları ve seçkin klanları devreden çıkarma ya da birleştirme gücüne sahipti. Evet, Roma İmparatorluğu’nun son bulması, silahlanmış büyük bir ulus şeklindeki klasik görüşü ve tüm Akdeniz dünyasında 250 bin silahlı lejyoneri askere alan, eğiten, para veren ve emekliye ayıran gcl merkezi bir politik otoriteyi yüzyıllar boyunca ortadan kaldırmıştı. Bununla birlikte, çok daha küçük ölçeklerde, Batı’daki yerel topluluklar ve izole olmuş Bizans, anavatan savunmasını örgütlemek için ağır vergiler koyarak, yarıcılarını ve küçük toprak sahiplerini askere almaya dayanan eski klasik geleneği canlı tutmaya çalıştı.

Üçüncüsü, gcl ve kalabalık bir piyade kuvveti yaratmak için, seçilmiş bir yönetim değilse bile, eşitlik görüntüsü ya da en azından serfliğin yaygın olmaması şarttı. Başarılı piyade, silahlanmasına yetecek bir sermayeye ihtiyaç duyuyordu. Sınırlı bir özerklik duygusuna sahip olabilmek için ya politik olarak seslerini duyurabilmeleri ya da zenginlerle karşılıklı bir ilişki içinde olmaları gerekiyordu. İdeal olarak, en iyi yaya askerler ya ekilebilir toprakların sahipleri ya da kullanıcıları arasından çıkıyordu. Bu askerler bir tür ‘bölge şovenizmi’ duygusuyla dövüşü-

yor, kendilerine ait olduğunu hissettikleri bir gayrimenkulu korumak için omuz omuza savaşıyordu.

Karanlık Çağlarda ve Ortaçağda, Avrupa coğrafyası klasik çağlardan farklı değildi. Daha İS üçüncü yüzyılda, Roma'nın merkezi kontrolü ortadan kalkmış ve özerk yeoman (küçük toprak sahibi) sayısı iyice azalmıştı. Bununla birlikte, Batı Avrupa'da yerel lortlarda ve bölge krallarında, eski askere alma sisteminin ve aynı şekilde dövüşmenin izlerini bulan hatırı sayılır bir kır nüfusunu barınıyordu. Bazen 'bağımlı özgür' olarak adlandırılmış olsalar da, İS 600 ve 1000 arasında yaya askerler köle değildi ve politik bakımdan Doğulu serflerden çok daha iyi durumdaydılar. Bütün ödev ve yükümlülükler belirli hak ve ayrıcalıklara dayandırılırdı. Tersine, büyük Bizans generali Belisarius (İS 500-565) İran'daki Doğulu piyadeyi, sadece surları yıkmak, ceset soymak ve gerçek askerlere hizmet etmek için zorla askere alınan disiplinsiz taşralılar olarak tanımladığında, çok yanılmıyordu. Batı Avrupa'da ne Memluklara ne de Yeniçerilere benzer bir şeye rastlanıyordu.

Ağır Piyadenin Kökleri

Batı'nın, Roma'nın çöküşünden sonra da varlığını sürdüren, piyadeye ağırlık veren geleneği nerede doğdu? Yunanistan'da ve daha önce değil. Helen şehir-devletinin kuruluşu (İÖ 800-600) yeni, küçük, özgür bir mülk sahibi sınıfın, toprak anlaşmazlıklarını çözmek için, ağır silahlı piyadeler olarak falanjlar halinde örgütlenip şok savaflara girmesinin sonucuuydu. Ortaya çıkışları, yüzyıllardır ayrıcalıklı bir konum sürdüren soylu şövalyelerin çöküşünün işaretiydi. Piyadenin ortaya çıkışı, ne Yunanlıların kendi Miken geçmişinde ne de zamanın Doğu Akdeniz dünyasında görülmeyen devrimci bir gelişmeydi.

Ekili araziler daha eşit dağıtılmaya ve daha yoğun tarım yapılmaya başladığından, atlar için otlak alanlar azaldı. Yem bulduğunda bile, atlar ekonomik bakımdan önem taşımıyordu. Bir tek zengin adamın atının otlayabileceği on dönüm, tahıl, ağaç yetiştirmek ve bağcılık amacıyla kullanıldığında, beş-altı kişilik bir aileyi rahatlıkla geçindirebiliyordu. Charles Martel zamanında, bir atın masrafı, yirmi ineğine eşitti. Tüketilen yem miktarı bakımından, öküz pulluğa da koşulabiliyor ve elbette etinden de yararlanılabiliyordu. Tersine, birçok Avrupalı için at eti yemekle ilgili kültürel tabular vardı. Yunan mitolojisinde Arion, Pegasus gibi atlar, *İlyada*'da ise konuşan atlar bağlılık, cesaret ve zeka yönlerinden yüceltiliyor ve onlara neredeyse insani özellikler yükleniyordu. Yunanistan'ın erken dönemlerinde yerleşimlerin bulunduğu ovalarda ve küçük topluluklarda at beslemenin hiçbir tarımsal ya da kültürel önemi yoktu.

Yunanistan'da İÖ sekizinci ve altıncı yüzyıllarda orta halli çiftçiler de yurttaşlık haklarına kavuştuktan sonra, topluluğun savunması, ne zaman ve nerede savaşılacağına karar veren mülk sahiplerinin eline geçti. Genellikle çiftçi-savaşçıların tarlalarının başına çabuk dönmesini sağlayan kısa, kesin sonuç alıcı, ağır piyade çarpışmaları tercih ediliyordu. Yeoman piyadeler (hoplites) arasında, atlı olmanın hiçbir saygınlığı olmadığı gibi, halk hükümetini devirebilecek sağcı zenginlerin politik entrikalarından kuşkulanırdı. Atlıların kendi çıkarları için topluluğun kaynaklarının dışında kalmaya özen gösterdikleri düşünülürdü. Askeri bakımdan, falanj saflarının mızrakları üzensiz, küçük atların üzerindeki atlıların hücumlarını etkisiz kılıyordu. Küçük bir toprak parçasında, ata kıyasla bir aileyi 'beslemek' nasıl daha ucuza mal oluyorsa, bir devlet için de safta mızrağıyla duracak bir çiftçiye eğitmek, savaş sırasında at üzerinde kalabilecek atlı asilzadeleri eğitmekten çok daha ekonomikti.

Sonuç olarak, Büyük İskender'e kadar, Helenik kültürün dört

yüzyılı süvariye dizginlemişti. Sparta’da, Ksenefon’un söylediği gibi, sadece “en güçsüz olanlar ve zafer için en az istek duyanlar” at binerdi. (*Hellenica*) Süvariye küçümseyen bu görüşler bütün klasik Yunanistan’da genel geçer şeylerdi. Örneğin, hatip Lysias mecliste, himayesindeki zengin soylu Mantitheos’un, Haliartos Nehri’nde bir çarpışmada (İÖ 395) bir atlı olmanın ‘güvenliğini’ teperek, piyade olarak tehlikeyi seçtiğini söyleyerek övünüyordu. İskender, savaş anayurdun küçük vadilerinin dışında geliştiğinde ve Doğu’nun büyük ovaları ve dağlık bölgelerinde çok farklı Asyalı düşmanlarla, okçular, hafif silahlı birlikler ve çeşitli şekillerde silahlanmış atlılarla karşılaştığında, Yunan şehir-devletlerindeki bu toprak sahipleri tekelinin hiçbir anlamı kalmadığını kavramıştı. Bu arada tarım toplumuna da hiçbir sempatisi yoktu, hatta antipati duyuyordu. Kendisine eşlik eden Teselyalı hafif süvariler gibi, soylu Makedonyalı Muhafızları da, Kuzey Yunanistan’ın geniş ovalarındaki büyük malikanelerde yaşayan atlı lortlardı. Hepsi de seçilmiş bir yönetimin değil, monarşinin ürünüydü.

Antik literatürde, büyük malikanelerin sadece birkaç seçkin atlı çıkardığını, oysa küçük çiftliklerden ideal olarak iyi piyadeler çıktığını öne süren yığınla metin bulunur: Çiftlik arazisi nadasa bırakılmakla ya da at sürüleri yetiştirmekle değil, piyade aileleri beslemekle asıl işlevini yerine getirebilirdi. Aristoteles, yaşadığı İÖ dördüncü yüzyılın son yarısında, Sparta çevresindeki topraklarda artık Spartalı piyade ailelerinin yaşamadığından yakınıyor, oysa bu kırsal bölge “otuz bin piyade besleyebilirdi” diyordu. (Politika) Biyografi yazarı Plutarkus, İS birinci yüzyılın sonunda, kendi çağında, bütün ülkenin Plataea muharebesinde Magera’nın cepheye sürdüğü yedek kuvvetlere eşit olan “üç bin piyadeyi zar zor çıkarabildiğini” kaydederek, Yunan kırsal bölgelerinin büyük ölçüde ıssızlaşmasına hayıflanıyordu. (*Moralia*) Aynı şekilde, tarihçi Theopompus, Filip’in Muhafız Sü-

vari Taburunun seçkin niteliğini yorumlarken, sekiz yüz kişilik olmasına karşın bu birliktekilerin, “en iyi ve en verimli topraklara sahip olan on bin Yunanlının toplam gelirine eşit” bir gelire sahip olduğunu yazmıştı. (*Fragments of Greek History* 115, 225) Theopompus, yeoman askerleri değil, atlıları besleyen ve bu şekilde aristokrasiyi yaşatan kuzeydeki büyük malikanelerin tersine, yoğun tarım üretimi yapılan toprakların kalabalık bir piyadeyi yaşatabildiği ve bunun politik, kültürel ve askeri bir ideal olduğunu savunmaktaydı.

Atlı Muhafızların hakimiyetine rağmen, Makedonya kraliyet ordusunun çekirdeği mızraklı falanjlar ve hypaspistlerden oluştuğundan, Filip ve İskender’in Yunanlılardan öğrendiği şeyler, onların bu iki Makedon kralından öğrendiğinden fazlaydı. İskender’in silahlı kuvvetlerinin en fazla yüzde 20’si atlıydı. İskender Persia’yı at ve kargılı askerlerin işbirliğiyle fethetti ama bu miras ya halefleri tarafından hemen unutuldu ya da daha sonra diğer Makedon hükümdarlarına karşı savaşlarda gereksiz bulundu. İÖ 323 ve 321 arasında, Helenistik Doğu hemen hemen kesintisiz savaşlarla sarsıldı. Bu savaşlarda, genelde tek başına diğer piyadeyi dağıtan ve savaş meydanını düşmandan temizleyebilen profesyonel, eğitilmiş kargılı askeri birliklerin çarpışmaya katılmasıyla sonuç alınıyordu. Pers piyadesinin saflarını parçaparça eden İskender, eğer kendi generallerinin falanjlarına cepheden hücum etseydi, çok daha az başarılı olabilirdi.

Roma neredeyse bin yıl piyadeye inanmıştı. Bu geleneği geliştirenler, İÖ üçüncü yüzyılda, lejyonlarda kendileri hizmet ederek, cumhuriyetçi yönetimi koruyan İtalyan yeomanlarıydı. Kuzey Avrupa kabileleri ve Kuzey Afrika göçerlerinden az sayıda atlı, Roma silahlı kuvvetlerine yardımcı kuvvet olarak askere alınıyordu. Bu tür piyade gelenekleri kalıcıydı. İskender’in Muhafızları ayarında, çok iyi eğitilmiş ağır süvari yedeklerini oluşturamamasından kaynaklanan başarısızlıklar, Crassus’un

Parthia'da imha edilmesinden (İÖ 53), Gotların Adrianople'da (Edirne) Valerian karşısında kazandığı zafere (İS 378) kadar, Roma'ya çok pahalıya mal olacaktı. Tekrarlayalım, gene de Yunanistan ve Roma tarihi, düşmanları karşısında bin yıllık bir askeri üstünlüğün, toprak sahibi piyadeye öncelik vermenin getirdiği bir egemenliğin öyküsü olarak kalıyor.

Karanlık Çağlarda ve Ortaçağda Klasik Süreklilik

Roma'nın yıkılması, şehir-devletlerinin öncesine, yerel baronların, besicilerin ve atlı savaşıların daha geniş, kaotik ve tenhalaşmış Yunanistan coğrafyasında yönetimi elde tuttukları, Avrupa'nın ilk Karanlık Çağlarının (İÖ 1000-800) koşullarına bir geri dönüş anlamına mı geliyordu? Tamamen değil, çünkü gördüğümüz gibi, Roma gelenekleri unutulmamıştı. Üstelik İS 500-1000 arasında yaşanan Avrupa'nın ikinci Karanlık Çağları, Yunanistan'daki Miken krallıklarının çöküşünden sonra yaşanan dönem kadar bulanık değildi. İS beşinci ve altıncı yüzyılın kargaşası içinde, en sonunda üzengili iri atlara binen zırhlı süvari geliştirdiklerinde bile, piyade Bizanslıların temel direği olarak kalmıştı. Bizans ordusunda oran, bir atlıya karşı dört yayaydı.

Franklar, Normanlar ve Bizanslıların hepsi de ağır zırhlı şövalyelerin seçkin ve oldukça küçük birliklerinin korkunç hücumlarından gurur duyarlardı. Bu, bir bakıma Batı'nın kargıyla silahlanmış, zırhlı piyade konseptinin at sırtında sürdürülmesini temsil ediyordu. Çok usta biniciler olan Batılı süvariler, genelde daha çevik ve hareketli İslam süvarilerinden daha iyi ve ağır silahlı, daha öldürücü mızraklı birliklerdi. Avrupalıların kesin sonuç alıcı şok muharebelere ağırlık vermesi süvari tertiplenmesinde de görülüyordu. Bununla birlikte, Avrupa'daki büyük muharebelerde ve Kutsal Topraklar'daki Haçlı orduları arasında,

düşmanla savaşa tutuşacak daha büyük piyade kuvveti yoksa, böylesi korkunç süvari hücumları sadece felaket getiriyordu. Karolenjlerde çatışmanın sonucunu belirleyen, genellikle, atlılar değil piyadeydi.

İS 800 ve 1000 yılları arasında, kesin bilinmeyen bir tarihte, üzeninin kullanılmasıyla birlikte bile en ağır silahlı şövalyeler, duvar gibi dizilmiş kalkanları ve mızraklarıyla sağlam duran iyi eğitilmiş piyadeye hücum edemiyordu. Ayrıca bütün şövalyeler çok zengin değildi. Orta halli toprak sahibi olan atlı savaşçılar, genellikle attan iner ve yaya olarak savaşırdı. Atlar da her zaman, gerçek şok süvariler için ayrılmaz, ağır piyadeyi savaş alanına taşıyan bir tür ulaşım aracı olarak kullanılırdı. Sorun, Avrupa'nın savaş alanlarına çok az iyi süvari çıkarmasında değil, atlı birliklerin her zaman piyadeden az olmasında yatıyordu. Karanlık Çağlar ile Ortaçağın büyü ve mitolojisi, atlı şövalyeye büyük yer ayırmıştır. Küçük muharebe ve akınlarda, zırhlı atlılar korunmasız köylülere karşı muazzam bir avantaja sahipti. Avrupa hiçbir zaman gerçek bir at kültürü yaratmaya yetecek büyüklükte otlaklara sahip olmadı. Göçebe atlılar her atlı savaşçıya karşılık, beş ile on arasında midilliye sahipti. Buna rağmen, zengin malikanelerinde genelde, küçük lortlar olarak vasal sisteminin ve erken Ortaçağ feodalizminin yaratılmasına yardım eden, küçük bir atlı şövalyeler kadrosuna yetecek miktarda hayvan beslenmişti. Bir merkezi devletin olmayışı, genelde yaya askerler için sistematik ve standart bir talim ve eğitimin zorlaşması anlamına da geliyordu. O çağa özgü halk söylencelerinde, muharebede iyi eğitilmiş yüz şövalyenin, kötü örgütlenen bin köylü piyadeye eşit olduğu anlatılırdı.

Bununla birlikte, soylu şövalye adacıkları, büyük kriz zamanlarında tüm Avrupa ordularının çoğunluğunu oluşturan bir köylü denizinin içinde kalırdı. Çoğu ya vasal olarak ürünün belli bir yüzdesini korunma karşılığında zengin lortlara veren ya da ken-

dilerine toprak verilen ve bu sayede askerlik hizmeti karşılığında toprak zilyetliğine kavuşan küçük mülk sahipleri idi. Charles Martel'in ordusunda yaya askerler, klasik Yunan ve Roma cumhuriyetinde görülen tam yurttaşlık anlayışından yoksun olmakla birlikte, bu orta halli çiftçiler gene de yerel soylular tarafından korunan hak ve sorumluluklarıyla, özgür insanlar olarak tanınırdı. Daha sonra Avrupa'yı istila eden Berberi, Moğol, Arap ve Osmanlı ordularının büyük kısmını oluşturan paralı askerler, çobanlar, serfler ya da kölelerle aynı konumda değillerdi. Bu insanlar (*landwehr*) özellikle Roma İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra, şehirlerin ve ticaretin gerilemesi sırasında erken Karolenj silahlı kuvvetlerinin bel kemiğini oluşturmuşlardı:

Ekonomik yapıda tarım ağırlık kazandığından, askerlik hizmeti, toprak mülkiyeti ile yakından ilişkilendirme eğilimindeydi. Her özgür aile, tam silah ve donatımlı bir erkeği askere yollamakla yükümlüydü ve bu askeri yükümlülük babadan oğula geçmeye başladı. Frank ordusu bu şekilde, kralın hizmetinde, kralın yerel temsilcisinin komutasında hizmet eden özgür insanların zorunlu asker ocağına dönüştü. (J.Beeler, *Warfare in Feudal Europe*, 730-1200, 9)

Atlılara dağınık ve az eğitilmiş yaya askerlere hücum etme olanağı sunan üzenginin gitgide daha çok kullanılması ve Müslümanların hareketli süvarisiyle çatışmaya girme zorunluluğu, onuncu yüzyılda soylu şövalyelerin rolünün artmasına yol açtı. Bununla birlikte, o zaman bile, önlerine çıkan her şeyi ezip geçen sadece ağır süvariden oluşan ordular düşüncesi, büyük ölçüde efsaneden ibaretti.

Piyadenin Değeri

Silahlı kuvvetlerin bir sınıfına diğerinden daha çok değer vermek doğru mu? Arazinin, havanın ve stratejik hedeflerin bi-

linmezlikleri karşısında, savaş alanında okçu, süvari ya da top-
çunun mu yoksa deniz piyadesinin mi büyük meziyetler taşıdı-
ğını kim söyleyebilir ki? Her büyük orduda -İskender'in kinde,
Napoleon'un kinde, Wellington'un kinde- atlı, piyade, mızraklı
ve topçu birlikleri uyum içinde hareket etmişti. Muharebede bu
tür bir simetri olmadan, zafer sadece bir hayaldi. Süvari her za-
man piyadeden çok daha hızlı hücumla kalkar, geri çekilir ve en
sert piyadenin bile başaramayacağı bir psikolojik terör estirirdi.
Batılıların düşmanlarının ezici çoğunluğu, atlı ve çok hareketli
olduğundan, Avrupalıların iyi atlı askerlerden karşı-kuvvetler
geliştirmesi çok önemliydi. Atlı savaşçıların inatçı takibi olma-
dan zaferler çoğu kez yarım kalırdı.

Antik ve modern savaşta, tek başına düşmanla karşı karşıya
gelebilen, düşmanı öldüren ya da dağıtan, savaş alanına yayılan
ve çatışma bölgesini fiziksel olarak işgal eden birinci sınıf yaya
askerler olmadan kalıcı zaferin olanaksız olduğu söylenmiştir.
Piyadenin eski silahları olan kılıç ve kargı hem ucuz hem de ok
ve ciritten daha öldürücüydü. Ortaçağ savaşlarının gerçekleştiği
surlu şehirleri kuşatmada ve savunmada, atlılar değil, yaya as-
kerler çok önemliydi. Ayrıca piyade, ister sık ormanlık ve yük-
sek tepeler, ister çok az otlak ve yem sağlayan kurak coğrafya
olsun, çetin arazi koşullarında çok daha yetenekliydi.

Atlılar ve okçular -modern zırhlı-motorize, topçu tümenleri
ve hava kuvvetleri gibi- piyade birliklerine yardımcı olabilir
ama onun yerini alamazdı. Son tahlilde, savaş bir ekonomi soru-
nudur; tüm devletlerin askeri seçenekleri de mal ve hizmet üret-
me yeteneğiyle sınırlıdır. Bu şekilde her silahlı kuvvet en az
masrafla en büyük askeri gücü kurma peşindedir. Klasik ataları
gibi Karanlık Çağlar ve Ortaçağ orduları da bu tür sınırlamalardan
bağıışık değildi ve böylece kişi başına yapılan harcamalar
itibariyle, piyadenin masrafının süvarinin onda biri olduğunu
çabucak öğrendiler.

On dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda, barutun ve elle taşınabilir ateşli silahların kullanılmaya başlanmasıyla, piyade özellikle daha öldürücü bir evreye girdi. Atlar gitgide daha savunmasız kalırken, sadece mızraklı değil, tüfekli piyade de mızraklı süvari saflarına ağır zayıat verdiriyordu. Gene de ateşli silahların bütün yerküreye yayılması, kendiliğinden her yerde ateşli silah taşıyan, disiplinli askeri birliklerin kurulmasıyla sonuçlanmadı. Osmanlılar hiçbir zaman saf halinde, yaylım ateşi açma sanatına hakim olmadı. Yeniçeriler kesici silahlarını kullanırken bir yandan da ateş ediyordu. Yeniçeriler teke tek dövüşün bireysel kahramanları olarak dikkat çekiciydi. Aynı şekilde, Kuzey Afrikalı savaşçılar, ani akın ve yağma seferlerinde at ve deve üzerindeyken misket tüfeğiyle ateş ediyordu. Afrika ve Yeni Dünya yerlileri, ateşli silahları cirit ya da oklarının biraz daha gelişmiş şekilleri olarak görüyordu. Aynı zamanda, yaylım ve seri ateş edilebileceğinden habersizdiler. Elle taşınabilen ateşli silahların kullanılması Çin ve Japonya’da da etkin orduların yaratılmasını sağlamadı.

Sadece Avrupa, hep beraber doldurma, ateş etme ve yeniden doldurma sanatına egemendi. Ve sadece İngiltere, Almanya, İspanya, İtalya ve Batı’nın diğer merkezi devletlerinde, Karanlık Çağlar ve Ortaçağın klasik antikçağdan kalma eski piyade geleneği vardı ve Cermen kabilelerin eski şok taktikleri düzenli yüz yüze çarpışmalara uyarlanmıştı. Barut çağı Avrupa’nın yükselişine denk geldi. Bunun nedeni, seri üretilen ve bireylerin kolayca kullanabildiği ateşli silahların, önceden de var olan disiplinli piyade birlikleri ve safları tarafından en iyi şekilde kullanılmasıydı. Çok atışlı ve otomatik tüfek çağından önce, arkebüz ve misket tüfeklerinin ayakta saf halinde durarak ateşlenmesi, silahlarını at üstünde ya da tek başına kullananlardan daha yoğun, isabetli ve hızlı ateş sağlıyordu. Avrupa’daki Rönesans silahları bir anlamda, Ortaçağ kargılarının doğal devamı olarak görülüyordu.

POITIERS VE ÖTESİ

Muzaffer bir zafer yürüyüşü, Cebelitarık kayalıklarından Loire kıyılarına kadar bin beş yüz kilometreden uzun sürmüştü. Sarakenler aynı mesafeyi kat etseler, Polonya sınırlarına ve İskoçya Dağları'na dayanırdı: Ren, Nil'den ya da Fırat'tan daha geçilmez değildi ve Arap donanması hiçbir deniz savaşma girmeden Thames'ın ağzına kadar ilerleyebilirdi. Belki de Oxford okullarında şimdi Kuran tefsirleri öğretilir ve öğrenciler, sünnetli halka Muhammed'in sözlerinin kutsallığı ve hakikatlerini vazedерlerdi. (*E. Gibbon, The Decline and Fall of the Roman Empire*, vol. 7)

Edward Gibbon, Poitiers'de bir Frank yenilgisinin olası sonuçları hakkında bunları yazarken, belki hafif alaycılıkla ya da meraktan Hristiyan olmayan bir Oxford olasılığı üzerinde fikir jimnastiği yapmıştı. Gibbon gibi, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılın ünlü tarihçilerinin çoğunluğu, Poitiers muharebesini Müslümanların Avrupa içinde ilerleyişlerinin en uç noktası olan bir kilometre taşı olarak görüyordu. Leopold von Ranke, Poitiers'nin “Bir yanda İslam'ın İtalya ve Galya'ya yayılma tehdidi sürerken, dünya tarihinin en önemli çağlarından birinin, sekizinci yüzyılın açılışının” dönüm noktası olduğuna inanıyordu. (*History of the Reformation*, vol. 1, 5) Edward Creasy, Poitiers'yi “dünyanın belirleyici muharebeleri” grubuna dahil etmiş ve Avrupa'nın kurtuluşunun işareti olarak görmüştü: “Uygarlığın gelişmesi, modern Avrupa milliyetleri ve yönetimlerinin gelişmesi, bu andan itibaren kesintisiz olmamakla birlikte, geri dönüşsüz bir aşama kaydetti.” (*The Fifteen Decisive Battles of the World*, 167) Büyük Alman askeri tarihçisi Hans Delbrück, “dünya tarihinde” Poitiers'den “daha önemli bir muharebenin olmadığını” yazmıştı. (*The Barbarian Invasions*, 441)

Sir Charles Oman ve J.F.C. Fuller gibi daha kuşkucu araştırmacılar ise, Batı uygarlığının Poitiers’de kesin olarak kurtulduğuna pek inanmış görünmüyor. Bu muharebenin, daha sonra Avrupa’yı kurtaracak olan yeni bir uzlaşmanın doğuşuna işaret ettiğini vurguluyorlar; yeni Karolenj kültürünün, kanatlarda atlı lortların yer aldığı güçlü Frank piyadesi, en sonunda Batı’da Müslüman ve Viking akıncılarına karşı bir siper oluşturabilirdi. Oman’ın söylediği gibi, “Gelecekte, Frankların İspanya’yı istila ettiğini duyacağız, Sarakenlerin Galya’yı değil.” (*The Dark Ages*)

Yeni akademisyenler, güncel kaynaklarda kayıtları çok yetersiz olan, Poitiers’nin sadece bir akın olduğunu ve bu yüzden Batı efsaneciliğinin bir ‘kurgusu’ olduğunu ya da Frankların hakimiyetinin sürmesindense, bir Müslüman zaferinin tercih edilebilir olduğunu söylüyor. Açık olan şu ki, Poitiers Batı’nın Avrupa’yı başarıyla savunmasının devam ettiğini göstermişti. Charles Martel, Poitiers’deki savaştan alınının akıyla çıktıktan sonra, güney Fransa’yı onlarca yıl boyunca İslami saldırganlardan temizlemiş, savaş halindeki krallıkları Karolenj imparatorluğunda birleştirmiş ve yerel malikanelerden hazır ve güvenilir askerler toplamıştı.

Roma’nın doğrudan politik kontrolünün Asya ve Kuzey Afrika’ya yayılması (İÖ 100-İS 400) beş yüz yıllık bir sapma olmuştu. Aynı anda kuzeyin barbar kavimlerinin milyonlarca kişilik nüfusu yavaş yavaş asimile edilirken, Roma hukuku, adetleri, dili ve politik örgütlenmesi güney ve doğuda fethedilen ülkelerdeki milyonlara dayatılmıştı. İS beşinci yüzyılda, imparatorluğun kaçınılmaz çöküşüyle birlikte klasik Roma kültürünün de tamamen ölmediği, kendini fethedenlerin zihinlerini fethetmekte büyük başarı kazandığı açıktı. Avrupa’nın çekirdeği, Roma ve Hristiyan öncüllerini koruyacak ve bu yüzden bir kez daha etkisini kendi sınırları dışına yaymaya başlayacaktı:

Latin Hristiyanlığının etki alanının kuzeye ve doğuya doğru genişletilmesi, sadece Polonya, Macaristan ve İskandinavya krallıklarının Hristiyanlaştırılması değildi. Ama *Reconquista*'nın gelişmesi, Akdeniz'de Sicilya'nın ilhakı ve Ortadoğu'da Latin devletlerinin kuruluşuyla, İslam İspanya'da geriletilmişti. Bir yandan da, sadece askeri değil, aynı zamanda ekonomik ve demografik bir hareketin ardından, Elbe'nin ötesinde yeni bir Almanya doğmuştu. Düşmanlarıyla, komşuları ya da rakipleriyle karşılaşan Batılı savaşılar, bir dizi başarıya imza atmıştı. Bu genişleme hepsinden önemliydi, çünkü gücün gitgide parçalandığı bir zamana denk gelmişti. (P. Contamine, *War in the Middle Ages*, 30)

Bizans'ın öyküsü, Pers ve İslam'ın yayılmasına karşı bin yıllık bir direniştir. Constantinopolis'in düşmesi Hristiyanlık için korkunç bir olaydı ama Bizans yaratıcılığı ve disiplini yüzyıllardır, art arda saldırıya geçen çok daha büyük İslam ordularını imha etmişti. Başkent, Roma'nın çöküşünden bin yıl sonra ve sadece Batı tarafından büyük ölçüde izole edilip, terk edildikten sonra düşmüştü. Charlamagne yönetiminde (768-814) Müslümanların çoğu Fransa ve İtalya'dan tamamen çıkarıldı ve etkisini tüm Fransa, Almanya, İskandinavya ve kuzey İspanya'ya yayan merkezi bir Avrupa devleti kuruldu.

1096'da, parçalanmış bir batı Avrupa, denizden Ortadoğu'ya binlerce askeri taşıyabilecek kadar güçlüydü. 1096 ve 1189 arasında üç büyük Haçlı Seferinde, Avrupalılar Kudüs'ü işgal etmiş, İslam'ın kalbine Batı'nın adacıklarını yerleştirmişlerdi. Ortaçağda Avrupa yabancı saldırılar karşısında Ortadoğu'dan daha güvenliydi. Haçlıların tersine, Müslümanların Avrupa anakarasına saldırmak için büyük orduları denizden nakletmesi olanaksızdı. Yedinci ve sekizinci yüzyıllarda, İslamın gücünün doruğunda, Arap donanmaları Constantinopolis yakınlarında demir atmalarının olanaksızlığını çoktandır öğrenmişti.

Avrupalılar'da görülen esneklik, 1500 sonrasında Yeni Dünya, Asya ve Afrika'da Batı'nın gücünün büyük ilerleyişi için uygun bir açıklama sunuyor. Barut çağında, Öteki'ne karşı Avrupa, Yeni Dünya'nın altını, ateşli silahların kitlesel kullanımı ve askeri mimarinin yeni tasarımlarının katkısıyla gücüne güç katmıştı. Gene de tarihçiye yakışan görev, Avrupa'nın etkisindeki bu şaşırtıcı patlama sürecini sadece göstermek değil, 'Askeri Devrim'in *neden* başka yerde değil, Avrupa'da gerçekleştiğini sormaktır. Bunun yanıtı, Avrupa'nın kökleri klasik antikçağa kadar giden askeri geleneklerinin, Karanlık Çağlar ve Ortaçağ'da canlı tutulması ve İslam orduları, Viking akıncıları, Moğollar ve kuzeyin barbar kabilelerine karşı çeşitli kanlı savaşlarda geliştirilmesidir. Sonuç alıcı muharebe, yurttaş militarizmi, akılcılık, canlı piyasalar, disiplin, muhalefet ve eleştiri özgürlüğü gibi Batı'nın askeri geleneğinin başlıca öğeleri, Roma'nın yıkılmasıyla ortadan kalkmamıştı. Tersine, klasik antik çağın askeri geleneğini sürdüren Merovenj, Karolenj, Fransız, İtalyan, Hollanda, İsviçre, Alman, İngiliz ve İspanyol silahlı kuvvetlerinin temelini bunlar oluştuyordu.

Bu yenilmezliğin anahtarı, piyadeye ağırlık veren antik ve Ortaçağ geleneği ve özellikle köle ya da serf olarak değil, ağır silahlı piyade olarak hizmet eden özgür mülk sahipleri anlayışıydı. Ateşli silahlar bir kez sahneye çıktıktan sonra Avrupa, diğer kültürlerden çok daha kolay bir biçimde, mızraklı ve kargılı saflarını, delici silahları kullandıkları gibi, toplu halde, komutlarla, omuz omuza ve saf halinde ateş edebilen arkebüzlü erlere dönüştürebildi. Cortès'in Mexico City'de ve Hristiyanların İnebahtı'da başarılı olmalarının nedeni büyük ölçüde, emirlerindeki askerlerin bir göçer atlı kavmin, kabile toplumunun ya da hatta teokratik bir otokrasinin ürünleri değil, küçük vadilerde ve kırsal topluluklarda yaşayan sağlam yaya askerlerin mirasını sürdürmeleriydi. Poitiers'de geçilmez bir buzdağı oluşturan ve Abdürrahman'ı geri püskürten insan tipi bunlardı işte.

Teknoloji ve Aklın Bedeli

Tenochtitlan, 24 Haziran 1520-13 Ağustos 1521

Şu kurnaza bakın hele, insan derler ona.
 Bozkırın vahşi hayvanlarının efendisi yapar aletleri
 ve dağlarda dolananların...
 Bir bakıma her şeye karşıdır o,
 Ve yepyeni olmayan hiçbir şeye aldırılmaz...
 Bir tür kurnazlık, yenilik
 Bütün umutların ötesinde
 Bir bakarsınız kötülüğe bulaşmış,
 Bir bakarsınız iyiliğe.

-SOFOKLES, *Antigone*

MEXICO CITY MUHAREBELERİ

Kuşatma 24 - 30 Haziran 1520

Yağmur gibi fırlatılan ciritler, sapan taşları ve oklar, kırk altı fatihi yaraladı. On ikisi hemen öldü. Cortes'in karargahının çevresindeki dar geçitlerde, İspanyollar her taraftan kuşatılmıştı. İspanyolların Tenochtitlan'da aniden içine düştükleri umutsuz duruma tanıklık eden Bernal Diaz del Castillo şunları yaz-

mişti: “Bütün bu olanları nasıl anlatacağımı bilemiyorum. Ne top, ne misket tüfekleri, ne de arbaletler fayda etti; ne göğüs göğüse çarpışma ne de her hücumumuzda onlardan otuz ya da kırkını öldürmemiz. Burnumuzun dibine kadar gelmişlerdi ve başlangıçtan daha hırslı dövüşüyorlardı.” (*The Discovery and Conquest of Mexico*, 302)

Şartlar artık, aptallık edip küçük kuvvetlerinin tamamını ada şehri Tenochtitlan’ın içine sokan ve düşmanın ezici sayısal üstünlüğüyle karşılaşan Kastilyalıların aleyhineydi. O hafta İspanyollar, önceki sekiz aylık Mexico City işgalleri sırasında edindikleri fikirlerden vazgeçmişlerdi. Şehri Avrupalı efendiler olarak yönetme düşüncesi şimdi son derece aptalca görünüyordu. Çok geçmeden ateşkes ya da Aztekler’e teslim olma görüşü de aynı derecede gülünç hale gelmişti. Sonunda Cortes’in adamları, altın hazinelerle geri dönmek bir yana, bu cehennem şehirden canlarını kurtarıp kurtaramayacaklarının derdine düşmüşlerdi.* Arkebüzlerden açılan sürekli ateş, arbaletlerin yağmur gibi yağın okları ve her defasında saldırı halindeki otuz kadar Meksikalıyı saf dışı bırakan topun aralıklı ateşi sayesinde, gözü pek Diego de Ordaz Kastilyalıların sığınağına dönüp, caudillosuna (lider- ç.n.) kuşatmayı yarma çabasının başarısız olduğunu bildirdi. Bütün sokaklar tutulmuş ve öfkeli kalabalıklarla doluydu. Gene de, Ordaz’ın adamları silahsız Meksikalıların kol ve bacaklarını Toledo kılıçlarıyla doğruyordu. Atlı zırhlı şövalyelerin demir mızraklarının tek bir darbesi bile öldürücüydü. Top gülleri dalga dalga saldıran Meksikalıları kırıyordu. Birkaç at ko-

* Moktezuma ve uyrukları kendilerini bir ihtimal ‘Meksikalılar’ diye adlandırmış olmalarına rağmen, ‘Meksikalılar’ ve (Nahua dilinde ‘Aztlán’dan türetilen) ‘Aztekler’ terimlerini birbirlerinin yerine kullandım. ‘Aztekler’ sözcüğünün kullanılışı on yedinci yüzyıldan sonra, Avrupalı tarihçiler tarafından yaygınlaştırıldı. Cortes’in İspanyol askerlerinin çoğunluğu Kastilyalı olduğundan, onun fatihlerini tanımlamak için iki sözcüğü de kullandım.

runmasız onlarca Azteki çığniyordu. Çirkin suratlı İspanyol mastı cinsi köpekler yerlilerin kol ve bacaklarını parçalıyor, kurbanlar acıyla inliyordu. Arbaletlerden yağmur gibi yağın oklar ve arkebüzlerin kurşunları yerlileri yaklaşık doksan metre mesafeden öldürüyordu.

Sokak savaşının yoğunluğu, öfkeli ve cesur yerli savaşçıların ezici kalabalığı, yenilmez savaşçılar için yeni deneyimlerdi. İtalyanlara ve Osmanlılara karşı savaşmış deneyimli askerler olan komutanları, Akdeniz'deki hiçbir savaşta böyle bir korkusuzluk ve cesarete tanık olmamıştı. Ordaz kısa süre içinde, eğer kendileri kadar cesur adamların çatılardan onları taş yağmuruna tuttuğu Tenochtitlan'ın arka sokakları ve dar koridorlarında savaş sürdürmek zorunda kalırlarsa, teknolojik ve taktik üstünlüğünün, sayıca üstün düşman karşısında zaferi garanti etmeyeceğini öğrenecekti. İyice umutsuzluğa kapılan Aztekler, askerlerini aç tanrılara kurban etmek için tutsak almakla kalmamış, bazılarını öldürmeye de başlamıştı.

Cortes'in geride bırakmış olduğu İspanyol arbaletçileri ve arkebüzçülerinden oluşan dört yüz savaşçısının yarma denemesinin başarısızlıkla sonuçlanması, kale-şehirden hiçbir çıkış yolu olmadığını kanıtlıyordu. En azından öyle görünüyordu. Kıyıda ki Tlacopan'da (günümüzün Tacuba'sı) komşu müttefikler bir gün önce, korkunç Tenochtitlan'a yeniden girmemesi, Tetzco Gölü kıyısında kendileriyle birlikte kalması için Cortes'e yerinde bir uyarıda bulunmuşlardı. Cortes'e yalvardılar: "Efendi, ya burada Tacuba'da ya Coyoacan'da ya da Tetzco'da kal... çünkü, eğer Meksika size karşı ayaklanırsa, burada anakarada, bu çayırarda kendinizi daha iyi savunursunuz." (*H. Thomas, Conquest*, 395)

Çok iyi bir öğüttü. Ama, başkent Tenochtitlan'da, özenle korunan Aztek hazinesi, rehin imparator Moktezuma ve en iyi adamlarından yaklaşık yüz kişilik bir kuvvetle kuşatılmış olan

Pedro de Alvarado vardı. Cortes seferine meydan okuyan bir İspanyol rakibiyle kozlarını paylaşmak için sahile geri dönerken, onlar geride kalmıştı. Üstelik, komutanlarının Tenochtitlan'ın fethini önleme çabalarının sonuç vermemesinin ardından, Veracruz'da Cortes'e 'katılan' Panfilo de Narvaez'in Küba ordusundan yeni takviyeleriyle birlikte, Cortes'in asker sayısı bini geçmişti. Ne de olsa şehir son sekiz aydır onun elindeydi. Veracruz'a yaptığı kısa yolculuktan sonra, adamlarının ilk kez gemilerin teçhizatlarını söküp iç kesimlere ilerlediği Temmuz 1519'a ve Moktezuma'nın başkentine ulaştıkları aynı yılın 8 Kasım'ına göre çok daha fazla silah ve malzemeye sahipti. Öyleyse şimdi neden kaygılısındı ki?

Bütün Meksika'da hangi kabile böyle bir kuvveti durdurabilirdi? Önceki on iki ayda, Mayalar, Totonaklar, Tlatzcallanlar, Otomisler ve Cholulaların hepsi de mızraklı süvarilere, ateşli silahlara, arbaletlere, korkunç suratlı savaş köpeklerine ve İspanyol çeliğine karşı durmanın boşuna olduğunu öğrenmişlerdi. Disiplinli, kale düzenindeki askerleri, zamanlaması titizlikle planlanan süvari hücumlarını ve ateşli silahların yayılım ateşiyle düşmanlarını tutsak almak için değil, imha etmek için çaba gösteren Cortes'in komutasında, piyadenin klasik kitlesel muharebe taktiklerini saymıyoruz. Eğer Cortes başlangıçta, 1519 Kasım'ında 500 savaşçısıyla Tenochtitlan'a girdiyse, şimdi 1520 Temmuz'unda sayısı 1200'ü aşan askerle kolayca çıkamaz mıydı?

Kaygılı Tlacopan sakinlerine, Kastilyalıların, geleceğin Yeni-İspanyasının (burası Cortes'in yeni yetme kral V. Charles'a armağanıydı) başkentine giden geçitlerden geri döneceğini gururla ilan etti. Birliği kuvvet gösterisi yapacak, birkaç tanrı heykelini daha devirecek, birkaç Aztek soylusunu daha tehdit edecekti. İmparatorun sarayına yeniden girecek, ganimet toplayacak, Alvarado'yu kurtaracak ve sonra Moktezuma'dan uyruklarının beyhude direnişlerine son vermesini isteyecekti.

Ama Cortes'in Tenochtitlan'a at sürüp, Alvarado'nun adamlarına katılmasından sonra, yeniden birleşen bütün takviye kuvveti çok geçmeden Axayacatl Sarayı ve Tezcatlipoca tapınağında kuşatıldı. Eskiden kendilerine dost olan bazı Meksikalılar, ada başkentin üç çıkış yolunu kapatmışlardı. Sayıları 200 bini epey geçen öfkeli Meksikalılar ve çevredeki göller bölgesinde yaşayan topluluklardan onlara bağlı olan çok sayıda kabile üyesi, 1000'den fazla İspanyol'u ve Tlaxcalan'dan müttefiklerini -2000 kadar Aztek düşmanı yerliyi- tamamen kuşatmıştı. Tutsak Moktezuma'nın, uyruklarına söz geçiremediği ve Ordaz'ın bir çıkış yolu bulamadığı ortaya çıktı. Bunun ardından, Kastilyalılar altınlarını paketlediler, oturup düşünmeye ve tamamen imha edilmeden nasıl kaçacaklarını planlamaya başladılar.

Eğer şimdi yarı kör ve Cortes'in zindanında prangaya vurulmuş olan zalim Narvaez planlarını boşa çıkarmış olmasaydı, Cortes ve fanatik yandaşları Azteklerin tüm taş heykellerini kıracaklardı. Meksika Vadisi'ndeki piramitleri kesilmiş insan organlarının kokusundan arındırmak için dezenfekte edeceklerdi. İnsan derisinden uğursuz pelerinler giyen Meksika rahiplerini piramitlerden aşağı atacak, korkunç kurban törenlerini tarihe gömeceklerdi! Yamyamlık ve sodomiye yasaklayacak, Hazreti İsa sevgisi aşılayacak ve sonra da Moktezuma'yı bir milyon Hristiyan uyruğu olan bir imparatorluğun koruyucusu ve hakimi ilan edeceklerdi! Cortes'i Yeni İspanya'nın Venedik'inin dukası olarak eski kralın sarayına yerleştireceklerdi! Cortes'in megalomanyak vesayeti altında bu kadar büyük bir emekçi kitlesi Avrupalı efendileri için kim bilir ne eserler yaratırdı! Böyle bir madenci kalabalığı yeraltında ne tür altın hazineleri keşfedebilirdi! İspanyolların Tenochtitlan'a girmeleri üzerine korkan Meksikalılar, bir süre Cortes'in servet avcısı askerlerini beyaz derili tanrılar, atlarını insanlarla konuşan doğaüstü sentorlar, toplarını gökyüzünden gelen ölümcül gök gürültüsü silahları olarak gör-

müşlerdi. Peki ya uzun dişli mastılarına ne demeli? Elbette hadım edilip yenilen yerli minik ev köpeklerinden dağlar kadar farklıydılar; daha çok efsanelerde geçen şeytan dişli yaratıkları andırıyorlardı. Şimdi İspanyolları kuşatan binlerce öfkeli Aztek'in kafalarındaki Kastilyalı imgeleri bunlardı.

Cortes'in, Narvaez'in ordusunu yenmesine, yeni askerlerin kendi kuvvetine katılmasına ve ada-şehre geri dönebilmesine rağmen, başkentte her şey ansızın kötü gitmeye başlamıştı. O yokken, manyak Pedro de Alvarado binlerce Meksika soylusunu katletmiş ve silahsız kadın ve çocuklar arasında düşmanlık yaratmıştı. Çılgın Kastilyalılar isyan hazırlığı bahanesiyle festivale gidenleri öldürmüştü. Yoksa katliam artık yasaklanmış olan insan kurban etme törenlerini canlandırmak istemelerinden ya da Alvarado'nun kendi paranoyasından mı kaynaklanmıştı? Kim bilir, Aztek soylularının tören giysilerinde bu kadar çok altın ve mücevheri bir arada görünce açgözlülüktен başları dönmüş ya da savunmasız ama kendilerinden nefret eden yüzlerce Meksikalıyı kılıçtan geçirmekten salt sadistçe bir zevk almış da olabilirler! Dar bir alanda, silahsız olmalarına ve saldırı beklemelerine rağmen yine de Alvarado ve sayıları yüzü bile bulmayan küçük savaşçı grubunun 8000 Aztek soylusunu nasıl katledebildiği hala tamamen aydınlatılabilmiş değil. Bu boyutta bir zalimlik ancak Alvarado gibi birine yakışırdı!

Her neyse, daha Cortes'in ayrılmasının üzerinden iki ay geçmeden, geride bıraktığı tedirgin yardımcılarını, kendisinin etkisizleştirmiş olduğu yerli ev sahiplerini isyan noktasına getirmişti. Döndüğünde, tez canlı yardımcısını, "Çok kötü yaptın" diye fırçalayacaktı. "Güvenimi sarstın. Tıpkı bir deli gibi hareket ettin." (W. Prescott, *History of the Conquest of Mexico*, 407-408) Katliamdan birkaç yıl sonra Aztek tanıklar, çelik kılıçların ve demir mızrakların savunmasız bedenleri nasıl parçaladığını şu sözlerle anlatmışlardı:

Festivali kutlayan herkese saldırıp, kılıçtan geçirdiler, sırtlarından mızrakladılar. Bağırsakları ve iç organları ortalığa saçılan bu kişiler oracıkta öldüler. Diğerleri kellelerinden oldu, ya kafalarını kestiler ya da başlarını salam gibi doğradılar. Diğerlerini omuzlarından vurdular ve kollarını bedenlerinden ayırdılar. Bazılarının uyluklarını ve baldırlarını yaraladılar. Bazılarının karınlarını deştiler ve iç organları yerlere saçıldı. Bazıları kaçmaya çalıştı ama koşarken bağırsakları dökülüyordu; kendi bağırsaklarını ezdikleri gördük. (M. Leon-Portilla ed., *The Broken Spears*, 76)

Bir ay sonra, şimdi İspanyollar sıkışmış, kaçacak delik arıyordu. Bir hafta boyunca, Tetzoco Gölü'ndeki geçitleri kullanarak şehirden çıkabileceklerini düşünüyorlardı. Bu yüzden sık sık karargahlarından çıkıp, Aztek direnişini kırmak için boşuna çabalıyorlardı. Gece, Cortes'in adamları karargahın pencerelelerinden ölü arkadaşlarının kazıklara geçirilmiş başlarını görmüşlerdi. Çürüyen cesetleri kuklalar gibi oynatan ve sanki ölümler konuşuyormuş gibi inleyen, garip sesler çıkaran Aztekler, kuşatılmış İspanyolları dehşete düşürmek için ellerinden geleni yapıyordu. İspanyol kompleksinin çevresinde süren bu ölüm kalım savaşında, yerliler çok sayıda kayıp vermişti. Gene de, çatışmada tökezleyen bir Kastilyalı kısıvrak yakalanıp tutsak edilebilir, Büyük Piramit'in tepesinde kurban edilecekler arasına katılabilirdi. Ablukaya alman ve çevre binaların çatılarından üzerlerine sürekli taş ve ok yağdırılan İspanyolların temiz su ve yiyecek stokları tükenmişti.

Bir hafta süren bu kargaşadan sonra Cortes umutsuzluğa kapılmıştı, bu durumdan sadece orada imal edecekleri makineler ve kendi askeri yeteneklerine güvenerek kurtulacaktı. Bu arada, İspanyol toplarından atılan misket mermileri kalabalık gruplar halinde saldıran Azteklerin yüzlercesini öldürüyor ve tabya ha-

line getirilen tapınağı ele geçirme çabalarını sonuçsuz bırakıyordu. Cortes'in adamlarının kazdığı kuyudan tuzlumsu su çıktı. Aztek tapınaklarının çatı keresteleri ve direklerinden, yirmi beş askeri koruyabilen büyük manteleteler ya da hareketli tahta tanklar inşa ettiler. Bunların menfezlerinden ateş ediyor, mızrak kullanabiliyorlardı. İstihkâmçılar bu şekilde Axayacatl Sarayı çevresindeki alanı temizlemeyi ve gece boyunca süren taş ve ok atışlarını engellemeyi umuyordu.

Cortes, son bir çabayla hiçbir itibarı kalmamış olan Moktezuma'yı aşağıdaki uyruklarına isyandan vazgeçmelerini emretsin diye tapınağın çatısına sürükledi. Hiç de beklediği gibi olmadı; taşkınlık yapan Meksikalılar zincirlenmiş imparatoru yuhalayıp, eskiden kutsal saydıkları yöneticilerini taşladılar. İspanyollar vakit geçirmeden sersemlemiş durumdaki imparatoru yeniden içeri aldıklarında, Moktezuma'nın ölümcül yaralar aldığını gördüler. Barış görüşmesi için son umutları da tükenmişti. Daha sonra rakip kaynaklar, imparatoru, sahildeki İspanyol gaspçı Narvaez'e, Cortes'e karşı güç birliği yapmak için haberci gönderdiği söylentileri üzerine öfkeye kapılan Kastilyalıların öldürdüğünü öne süreceklerdi.

Cortes bundan sonra ani bir saldırıyla komşu Yopico tapınağını ele geçirdi. Yeni inşa ettikleri kuşatma makineleri, kendisiyle birlikte piramide tırmanan kırk askeri koruyordu. Orada heykelleri parçaladılar, rahipleri sığındıkları mihraplardan attılar, törenlerde kullanılan yüzülmüş deri stoklarını tahrip ettiler. Aşağıdaki İspanyollara ölüm yağdıran okçu ve sapancıların bulunduğu düşman kulesini büyük ölçüde temizlediler. Umutsuz bir biçimde yerlileri öldürmeye devam ettikleri bu savaşta, kılavuzları din ve taktikti. Düşmanın fırlattığı ok ve taşların anlık askeri tehdidine karşı yarma hareketlerine, Meksikalıların insan kurban etme geleneğinin tüm izlerini ortadan kaldırmak için sürekli bir Haçlı Seferi eşlik ediyordu. Başlangıçta din savaşı bazı

fatihler tarafından bir engel olarak görüldüyse de, İspanyollar Aztek heykellerinin ve rahiplerinin yok edilmesinin savaş alanında işe yaradığını öğreniyordu. Aztekler kurbanlar sunarak doyurmaya çalıştıkları ve bu uğurda nice savaşlara girdikleri tanrıların kendilerini korumaktan aciz olduklarını görünce umutlarını yitirdiklerinden, bu politika, düşmanın morali ve birliği üzerinde yıkıcı bir etki yaratıyordu.

Yopico çatışmasında, Cortes yaralı elinden yeni bir yara daha aldı. Korkunç bir kargaşanın ortasında kaldı ve piramitten aşağı atılmaktan kıl payı kurtuldu. (*Eğer Öyle Olsaydı, 1. Cilt, Ross Harrig, Hernan Cortes Aztek Tanrılarına Kurban Edilir, Aykırı, s.139-157, başlıklı bölüm, aynı olay için bir alternatif tarih denemesi- ç.n.*) Zamanın vakayiname yazarı Bernal Diaz del Castillo, İspanyolların Yopico'ya çılgınca tırmanışından söz etmişti: "Vay be! Nasıl bir dövüş, ne şiddetli bir çarpışma oldu. Kan revan içinde, yaralı bedenlerimizle diğerlerini öldürüşümüz görülmeye değer bir andı." (*The Discovery and Conquest of Mexico*, 306) Bu ikinci umutsuz çıkışta, en azından yirmi savaşçı daha ölmüştü; toplara, atlara ve kuşatma makinelerine karşın, Aztekler bu dar alanda biraz olsun ilerlemeyi engelleyecek kadar kalabalıktı. Artık barut azalmış, top mermilerinin sayısı da iyice düşmüştü. (Cortes top mermileri yapmak için altın ve gümüş eritmeyi bile düşünmeye başlamıştı.) Yaralılar aç ve tıbbi tedaviden yoksundu. Tapınak kalesinin kerpiç duvarları atılan binlerce ok ve taş yüzünden kalbura dönmüştü. Bir Aztek nöbetçi yerlerini belirlediğinde, Meksikalılar ve müttefikleri tek İspanyol'a karşılık 250 kişi kaybetmeyi göze alarak, kapana kısırdıkları askerleri öldürüyorlardı.

1520 Haziran'ı biterken, hafta sonunda, Cortes bir yol ayrımına gelmişti! Yardımcılarının önüne koyduğu seçenekler apaçıktı: Ya elleri boş kaçacaklar ya da güya Cortes'in haraca bağladığı bu şehirde altınlarıyla birlikte kalıp öleceklerdi. Caudillo tipik tav-

rıyla ikisini de kabul etmiyordu. Onun planı, yağmur ve sise rağmen gece kaçmayı denemek, yağmaladıkları ağır altın külçelerini ve çantalar dolusu değerli mücevheri Azteklerin burnunun dibinden kaçırmaktı. Kastilyalılar atların nallarını saracaktı. Cortes geçitlerdeki boşlukları aşmak için yeni inşa edilen mobil köprüyü yanlarında getirmelerini emredecekti. Altın külçeleri atlara yükleyecek ve geri kalanını askerlerin yanlarına almalarına izin verecekti. Her asker gömleğinin ya da göğüs zırhının altında ne kadar külçe taşıyabileceğine kendisi karar verecekti. Bu durumda tek seçenek, gelecek savaşa ya zengin ve hantal ya da hafif ve yoksul olarak girmek ve belki de hayatta kalmaktı. Zamanın bir tarihçisi olan Francisco Lopez de Gomara'nın söylediği gibi, "İlk önce ölen adamlarımız, en çok kumaş, altın ve mücevher taşıyanlardı. Kurtulanlar ise en az yük taşıyanlar olmuştu, onlar korkusuzca ilerleyebiliyordu. Dolayısıyla, ölenler zengin olarak öldüler, altınları onları öldürdü." (Cortes, 222)

Olaydan yirmi yıl sonra, o korkunç geceden kurtulanlar birbirlerini suçlayacak, mahkemeye verecek ve ne kadar altının taşınıp, ne kadarının kurtulduğunu kesin olarak öğrenmek için birbirlerine iftira edip duracaklardı. Ganimetin çoğu kaybolmuştu ama suçlamaların ardı arkası kesilmiyordu. Cortes bir yolunu bulup, şans eseri kurtulanların sakladığı değerli madenlere el koyacaktı. Ama bütün bunlar yıllar sonra olacak ve gelecekte daha yüzlercesi ölecekti. Şimdi tekrar o ana dönelim: Cortes'in 1300 savaşçısı, buldukları cenneti ansızın bir kurban taşına dönüştüren bu ada-labirentten çıkmanın bir yolunu bulmak zorundaydı.

Noche Triste 30 Haziran - 1 Temmuz 1520

Zifiri karanlıktı ve yağmur yağıyordu. Gene de Kastilyalılar, gölü aşarak Tlacopan sahil kasabasına ulaşan üç yolu -Tecpant-

zinco, Tacuba ve Atenchicalco- mucizevi bir biçimde geçmek üzereydi. Tenochtitlan merkezini büyük ölçüde geçip, Tetzco Gölü üzerindeki yapay set üzerinde uzun bir kol halinde dizilmişlerdi. O ana dek mükemmel portatif köprüleri, kaçış yollarındaki boşlukları aşarken çok işe yaramıştı. Ama dördüncü geçide, Mixocoatechialtitlan'a girmek üzereyken, su çeken bir kadının ağır ağır ilerleyen grubu gördü ve alarm verdi: "Meksikalılar, yetişin, düşmanlarımız kaçıyor." Huitzilopochtli rahibi kadının çığlıklarını duydu ve savaşçıları toplamak için çılgın gibi koştu: "Meksikalı şefler, düşmanlarınız kaçıyor! Savaş kanolarına koşun." (H. Thomas, *Conquest*, 410)

Birkaç dakika içinde, Tetzco Gölü'nde yüzlerce kano yüzüyordu. Kanolar, kolu pusuya düşürmek için dar geçit boyunca çeşitli noktalara yönelmişti. Diğerleri kenarda dizilmiş ve Kastilyalılara ok ve taş yağdırıyordu. Portatif köprü çılgın gibi kaçışan askerlerin ağırlığına dayanamadı ve sulara gömüldü. Artık yapılacak tek şey, yük taşıyan atların ve öncü gruptan düşenlerin cesetlerinin üzerine basıp geçmekti; suya düşen her şey, deşet içindeki askerlerin üzerine basabileceği bir enkaz setine dönüşmüştü. Yeni bir Aztek grubu, ilerleyen kolun yolunu keserken, Tenochtitlan halkı şehirden ayrılmış ve geri çekilen askere arkadan saldırıyordu. İspanyolların dört şalupası -geçitlerdeki çatışmalarda başarı kazanmak için Tetzco Gölü'nün kontrolü çok önemliydi- çoktan yanıp gitmişti. Su yoluyla yardım gelmesi imkansızdı.

Bundan sonraki altı saatte, Avrupalılar Yeni Dünya'da, Kolomb tarafından keşfedildiğinden beri en büyük yenilgilerini tattılar. Zırhlarının içine sakladıkları altınlar yüzünden daha da ağırlaşan, ağır silahlı İspanyollar, toplarını hareket ettirmek, atlarını sakinleştirmek, arkebüzücü ve arbaletçilerini düzene sokmak, tepelerine yağın taş ve okların altında, kaçış yollarını kesen derin yarıkları molozlarla kapatmak için uğraşıyorlardı. Zama-

nın Meksikalı tanıkları daha sonra bu kaotik sahneyi anlatırken, İspanyolların kaçış yollarının kesildiğini gördüklerini, köprünün sulara gömüldüğünü ve açık bir kanalın ilerleyişlerini engellediğini vurgulamışlardı:

İspanyollar Toltecs Kanalı, Tlatecayohuacan'a ulaştıklarında, sanki bir uçurumdan atlıyormuş gibi, balıklama suya daldılar. Tlaxcaltecalar, Tliluhquitepecli müttefikleri, İspanyol yaya ve atlı askerleri, orduya eşlik eden birkaç kadın -hepsi kenara gelip, suya daldılar. Kanal çok geçmeden insanların ve atların cesetleriyle doldu; suyu kendi boğulan bedenleri ile doldurdular. Onlardan sonra gelenler cesetlerin üzerinde yürüyerek karşı tarafa geçtiler. (*The Broken Spears*, 85-86)

Kolun önündekiler daha şanslıydı, kıyıya ulaştılar. Onları hemen arkadan gelen Cortes'in kendisi ve ikinci kısım izledi ama başka kimse yoktu. Güvenli bir biçimde kıyıya ulaşmış olan en iyi atlılarından beşini -Avila, Gonzalo, Morla, Olid ve çam yarması Sandoval- bir araya getiren Cortes, ordusundan hala sağ kalmış olan birkaç kişiyi kurtarabilmek için binlerce kişi arasında bir gedik açmak amacıyla geriye doğru ilerledi.

Kastilyalıların en az yarısı Meksikalılar tarafından sarılmıştı. Onlarcası geçitte öldürülmüş ve cesetleri suyun içinde-yüzerken, bazıları kanolardaki yerli savaşçıların obsidyen bıçaklarıyla doğranmıştı. Bir kısmı tutsak alınmış, bağlanmış ve Tetzaco Gölü'ndeki savaşçılar tarafından sürüklenip götürülmüştü. Birçok Meksikalı savaşçı mükemmel yüzücüydü ve suda, üzerlerinde ağır yükler bulunan ve çoğu zırhlı olan askerlerden çok daha kolay hareket edebiliyordu. Cortes'in kendisi de vurulmuş ve sersemlemişti; arkadaşları Olea ve Quinones tarafından geriye güvenli bölgeye çekildiğinde neredeyse kendinden geçmiş durumdaydı. Azteklerin Malinche'i hemen öldürmeyip, tanrılarına

kurban etme takıntısı, son kez olmamak üzere Cortes'i paramparça edilmekten kurtarmıştı.

Sabahın ilk ışıklarında, canı Alvarado bile en sonunda ezilmiş ve artçıların kontrolünü yitirmişti. Atını kaybetmiş ve yaralanmıştı, sahile doğru ilerlemeye çalışıyordu. Komutan yardımcısı, Juan Velazquez de Leondan bir daha hiç haber alınamadı. Belki öldürülmüş, boğulmuş ya da kurban edilip yenilmek amacıyla tutsak alınmıştı. İspanyollar yağmurlu ve sisli gecede dört kola ayrılmış düzenli bir ordu halinde yola çıkmış olmalarına karşın, çoğu Tetzcoco Gölü üzerinde 2 kilometre uzunluğundaki yolda sıkıştırıldığından, ricat yürüyüşü hızla herkesin kendi başının çaresine baktığı bir kaçısa dönüşmüştü.

Önlerinde parçalanmış cesetleri gören Alvarado'nun bazı artçıları, geri dönerek, Tenochtitlan içindeki komplekse kaçtılar. Gece karanlığında geçidin balçığı içinde sopalarla dövülerek öldürülmektense, kuru toprakta anlı şanlı bir direnişle ölümü tercih ettikleri apaçıktı. Yolunu şaşıran bu lanetli grup, geri döndüğünde, ya kargaşada geride unutulmuş, belki de komşu Tezcatlipoca tapınağında barikat kurmuş olan ya da Tetzcoco Gölü'nde bir çıkış riskini göze almak istemeyen korku içindeki birkaç Kastilyalı ile daha karşılaştı. Yaklaşık iki yüz Kastilyalı, Tenochtitlan'dan bir daha hiç çıkamadı. Azteklerin daha sonra anlattıklarına bakılırsa, birkaç günlük sert bir direnişten sonra ya öldürülmüş ya da tutsak alınıp, kurban edilmişlerdi.

Kastilyalıların ve Tlaxcalanların yarısından azı, sonunda kıyıya ulaşabildi. Neredeyse mutlak görünen bir imhadan onları kurtaran, Cortes'in kendisinin manyaklık ölçüsüne varan kararlılığı olmuştu. Paniklemeyen Cortes, küçük ordusundan geri kalanları Tlacopan'da hızla düzene koydu ve hemen ertesi gün, 240 kilometrelik engebeli düşman arazisinden Tlaxcalan başkentine doğru yola koyuldu. Aztekler çok sayıda İspanyol'u öldürmüş olmalarına karşın, en iyi adamları hala sağdı. Komutasına

bırakılan hemen hemen tüm adamları yitirdiği halde, Alvarado -o karışıklık içinde her nasılsa geçitlerde yolunu bulup, kurtulmuştu. Diğer büyük şövalyeler -Avila, Grado, Olid, Ordaz, Rangel, Sandoval ve Tapia- hala hayattaydı. Bir zamanlar kendisini bir çeşit Hristiyan tanrıçası sanan Meksikalılara büyük korku saçmış olan yenilmez kadın savaşçı Maria de Estrada da kurtulmuştu.

Bu yetenekli canilerin hayatta kalması, İspanyolların atlı savaşçılardan oluşan bir çekirdeği koruduğu anlamına geliyordu. Bu güvenilir çekirdek, yerli kalabalıkların üzerine soğukkanlılıkla hücum eden, kendileri hemen hiç yara almadan mızraklaya mızraklaya düşmanı yarıp geçen çok deneyimli şövalyelerden oluşuyordu. Narvaez'in başarısız seferinden arta kalan çapsız askerlerle aralarında ne büyük fark vardı! Onlar taşıyamayacakları kadar çok altın yüklenmişler, Meksikalılardan çok korkmuşlardı. 1519 sonbaharında kıyıya çıkan Cortes ve savaşçı taburuna karşı fazla bir yakınlıkları da yoktu.

Cortes, sadık ve yeri doldurulamaz çevirmeni Dona Marina'nın, La Malinche'nin de sağ kaldığını not etmişti. Daha da önemlisi, usta gemi yapımcısı Martin Lopez de kendisine yol açmıştı. Ağır yaralanmış ama kurtulmayı başarmıştı. Caudillo dağınık ve moralsiz askerlerine, "Pekala, gidelim. Hiçbir eksikimiz yok" dedi. En büyük yenilgisini yaşadığı bir anda, Cortes gelecekteki kaçınılmaz ve muhteşem dönüşünde, kendisine zafer getirecek yeni gemileri imal edebilecek tek kişinin hizmetlerinden yararlanabileceğini kavramıştı. Meksikalılarla onların arasındaki karışıklık çarpıcıydı: Cesur galiplerin binlercesi, İspanyolları püskürttükten sonra eğlenceye dalmış ve o kritik saatlerde kaçan birkaç yüz kişiyi takip etmeyi bırakmıştı. Oysa yok olmanın eşiğindeki bu grup, kendilerini bu duruma düşüren galipleri bir şekilde ortadan kaldırmaya kararlıydı.

Noche Triste'den sonra gün ağardığında, yaklaşık sekiz yüz Avrupalı ölü ya da kayıptı. Geçen ay Tenochtitlan'a girmiş olan Kastilyalıların yarısından çoğu, ya gölün içinde çürümeye terk edilmişti ya da göğsünün yarılıp, iç organlarının çıkarılacağı kurban törenini bekliyordu. İspanyolların kesintisiz sürdürdükleri sefer ve onlarca Yerli şehirde özenle ittifak oluşturma çabaları boşa çıkmıştı. Şehri barışçıl yollarla ele geçirmek için, Tenochtitlan'ın içinde kah Moktezuma'yı tehdit ederek kah uzlaşmacı bir politika güderek, altı ay boyunca çevrilen dolaplar da aynı şekilde boşa gitmişti. Geçitlerde ki yaklaşık altı saat süren kanlı çatışmalar sonrasında, Cortes'in ancak bir yılda toplayabildiği ordudan eser yoktu. Alonso de Escobar ve Velazquez de Leon gibi cesur askerler kayıptı ve Meksikalıların zafer törenleri için Uitzilopochtli'ye adanan Büyük Tapınak'ın tepesine sürüklenip, kalpleri sökülerek kurban edilmeleri en akla yatkın olasılıktı. Meksikalı rahipler, beyaz davetsiz misafirlerin de ölümlü olduğunu kanıtlamak için, Kastilyalıların kesik başlarını göl kıyısındaki ve uzaktaki çevre köylerde dolaştırmaya hazırlanıyordu. Elbette hiç de tanrılara benzemeyen, insanlar gibi kanları akan, sıkıştıklarında kaçan umutsuz kaçaklara yardım etmemeleri için köylüleri tehdit etmeyi de unutmayacaklardı.

Zamanın Aztekli tanıkları Kastilyalıların Tenochtitlan'da yaşadığı 'Kara Gece'nin hemen ertesinde neler olup bittiğini şöyle anlatıyordu:

İspanyolların cesetlerini diğerlerinden ayırıp, bunları ayrı bir yerde sıralar halinde dizdiler. Tenleri şeker kamışının yeni tomurcukları kadar, maguey tomurcukları kadar beyazdı. 'Tanrıları' omuzlarında taşıyan ölü 'erkek geyikleri' (atlar) kaldırdılar. Sonra İspanyolların dehşet anlarında terk etmiş oldukları her şe-

yi bir araya topladılar. İnsanlar istediği bir şey gördüğünde, buna el koyuyordu, el koyduğu onun malı oluyordu. Omzuna attığı gibi doğru evine götürüyordu. Geride bırakılan ya da kanala düşen bütün silahlar gibi -toplar, arkebüzler, kılıçlar, mızraklar, ok ve yaylar- bütün çelik miğferleri, armaları ve göğüs zırhlarını, metal, tahta ve deri kalkanları da topladılar. (*The Broken Spears*, 89)

Sağ kurtulan İspanyolların hemen hepsi yaralı ya da hastaydı. Haftalarca yürümüş ve yazın tozunu solumuş, kötü beslenmiş ve Tenochtitlan'daki çatışmalarda yaralanmışlardı. Daha sonra, kaçış yolunda aniden bastıran yağmur ve insanın iliklerine işleyen soğuk göl havasında, zorunlu olarak üzerlerinden hiç çıkarmadıkları ağır metal göğüs zırhları yüzünden, birçoğu göğüs hastalıklarına, büyük olasılıkla zatürreeye yakalanmış ve onlar-cası ricat yolunda tükenmişti. Meksikalıların zafer kutlamalarından sonra çok geçmeden yeniden toplanacağını bilen Cortes, adamlarının içinde bulunduğu çok ağır koşullara aldırmadan, Tlacopan'ı ve göl kıyısını mümkün olduğunca çabuk terk etmek zorundaydı. Çaldıkları altınların çoğu kayıptı. Toplar Tetzco Gölü'nün dibinde yatıyordu. Arkebüz ve arbaletlerin hemen hepsi kayıptı. Geri kalan birkaç silahın cephanesi tükenmişti. Teorik olarak, geçitte ve geri döndükleri tapınakta ölen çaresiz İspanyollardan ele geçirdikleri silahlar yüzünden, o an için Meksikalıların elindeki arbalet ve tüfek sayısı Kastilyalılarınkinden fazlaydı.

Ölen ya da tutsak edilen Tlatzcallanların sayısına ilişkin güvenilir belgeler yok ama onların ölü sayısı da bini geçmişti. İttifak kurdukları diğer Yerlilerin takviyeleri, kilometrelerce uzaktaydı. Veracruz'daki minik İspanyol garnizonu çok uzaktı ve olaylardan habersizdi. Cortes, toplam olarak atlarının yüzde 70'ini ve adamlarının yüzde 65'ini kaybettiğini hesaplamıştı. Daha kötüsü, ilk dost kasaba Tlaxcala'dan 240 kilometre uzak-

taydı. Geride hiç müttefik kalmış mıydı? O an için tarafsız görünen Tlacopan şehrinin kıyısındaydı. Ama binlerce Meksikalının, aç bilaç kalan Kastilyalıları ele geçirip, kendilerine teslim edebilecek bir konfederasyon kabilesini rüşvet ve teşviklerle kandırmak için buralara ulaşması bir günü geçmezdi. Marifet vadiden sağ çıkmaktı; çünkü tüm ova, İspanyollara düşmanlığı giderek artan ve Aztek zaferinden yarar sağlamaya can atan eski müttefikleriyle doluydu.

Cortes o sırada bunu bilse de bilmese de, şansı dönmek üzereydi. Birincisi, en azından henüz tamamen kuşatılmış değildi. Azteklerin kendi geleneksel 'gösteri savaşları'na, düşmanı teslim almayı hedefleyen seferlerine hiç benzemeyen, ne kural ne tören tanıyan, tutsak almak diye bir derdi olmayan bu yeni tip Avrupa muharebe tarzına tamamen yabancı oldukları görülüyordu. İlk kez karşılaştıkları bu tarz, düşmanı hemen öldürmeye, yenileni takip etmeye, onun direniş azmini kırmaya ve bu yolla politika ve diplomasinin başarısız kaldığı yerde, kan döke rek istediğini elde etmeye dayalıydı. Avrupalıların imha savaşları doktrinleri uyarınca, Cortes -ya da bir Büyük İskender, Jül Sezar, Aslan Yürekli Richard, Napoleon ya da Lort Chelmsford-gibi bir adamın yenilgiden sonra ordusuyla birlikte kaçmasına izin vermek, hiçbir şekilde zafer sayılmazdı. Daha öfkeli, daha deneyimli ve hatalarından ders almış olan bir kuvvetin, kesin çözüm amacıyla geri döneceği ve gelecek raundun çok daha kanlı geçeceği kesinlikle bilinirdi.

Olaylara Cortes'in cephesinden bakarsak, onun Meksikalılara çok büyük bir zarar verdiğini görürüz. Birkaç hafta önce, Alvarado'nun Toxcatl festivalinde binlerce soyluyu aptalca ve korkakça katletmesi, gafil avlanan Meksikalıları en iyi askeri liderlerinden yoksun bırakmıştı. Aztekler için onarılmaz yaralar açtığı düşünülürse, Alvarado'nun bu hunharca katliamının orada bulunmayan Cortes'in örtülü onayıyla gerçekleştirilip gerçek-

leştirilmediğini merak etmemek elde değil. Savaşçı soylulardan binlercesi daha Haziran'ın son haftasındaki çatışmada ölmüş ya da ağır yaralanmıştı. Meksika'nın en güçlü imparatoru uyruklarına hitap ederken (ya da hemen sonrasında) utanmazca öldürülmüştü. Aztekler için yaşamsal önem taşıyan haraçlara kesin olarak son verilmişti. Tenochtitlan içinde yüzlerce ev yakılmıştı ve onlarca tapınak yağmalanmış ve bir daha ibadet edilemez hale getirilmişti.

Muharebe ertesinde, mermilerin şoka soktuğu Meksikalılar, en sonunda sanki tehlike geçmiş gibi Tenochtitlan'da günlük yaşamlarına dönmüş, caddelerindeki savaş enkazını temizlemeye başlamışlardı. Bu canilerden ve ellerini değdirdikleri her şeyi mahvetmelerinden kurtulduklarına seviniyorlardı. Açık denizlerde bulunan İspanyol donanmasına ait yedi ayrı filotillanın rotalarını Veracruz'a çevirmiş olması, Meksikalıların ağır kayıplarından daha önemliydi. Gemiler, Küba ve İspanya'dan burunları kan kokusu alan ve efsanevi altın şehirleri yağmalamaya koşan açęözölü adamlarla birlikte, bol miktarda barut, arbalet, at ve top taşıyordu.

Cortes, çok sayıda İspanyol soydaşının öldürölmesinin, insan kurban etme ve yamyamlık söylentilerinin, gururlu Kastilyalıları öfkelendireceğini biliyordu. Geri dönüp, bu yamyam putpe-restleri ateşe vermek ve ortadan kaldırmak herkes için bir onur meselesi haline gelmişti. Cortes, Azteklerin savaş tarzını kavramıştı: Öldürmekten çok tutsak almaya ağırlık veriyorlardı. Silahları sersemletebilirdi ama sürekli darbeler indirilmedikten sonra, ender olarak ölümcöl olabiliyordu. Aztek savaşçıları disiplinli erlerin şok saldırısına dayalı kitlesel taktiklerinden çok, kılıç ve dövüş sopası ile teke tek savaşmayı tercih ediyordu. Tuğayları, ölümleri kendi yörelerinden topladıkları savaşçıların dehşet içinde kaçışmalarına yol açan süslü püslü, tüylere bezenmiş, sancak taşıyan yardımcılarının etrafında kümeleniyordu. Mu-

harebe sırasında başkomutan uzakta ve çoğunlukla adamlarından ayrı duruyordu. Diğer yerlilerin gözünde Aztek ordusunun, Kastilyalılarından daha çok nefret topladığı bile söylenebilirdi.

Cortes, artık o berbat su geçitleri ve kanolardan uzakta, atları ve kılıçlı falanjlarını istediği gibi düzene sokabileceği kuru topraktaydı. *Noche Triste*'nin ardından yaşadığı korku ve depresyon sırasında, kendi Kastilyalıları ve Tlatzcallanlar kıyıma uğrarken, binlerce Yerlinin -Tapanecler, Totonacler, Chalcanlar ve yeni Tlatzcallanlar- henüz Azteklere katılmaya hazır olmadığını, kararsızlık içinde bocalayıp durduğunu yeterince kavrayamamıştı. Bu yerlilerin çoğu, Kastilyalıların Tenochtitlan'a dönmesi için dua ediyordu.

Cortes için *Noche Triste* büyük bir yenilgi olmuştu. Ama Aztek seçkinlerinin sofralarına kendi yiyeceklerini sunan ve iğrenç Aztek tanrılarına kendi insanlarını kurban eden Yerli kabilelerin yiğitleri için, *caudillonun* ordusunun kale-şehre girmesi, nefret ettikleri imparatoru rehin alması ve geri çekilirken binlerce Azteki öldürmeleri, öfke değil merak konusuydu. Meksika Vadisi'nde yankılanan söylentilere bakılırsa, olay Azteklerin Kastilyalıları karşısında zafer kazanmasıyla sınırlı değildi. Ölüm saçan, korkusuz beyaz adamların korkunç su yollarından güvenli bir biçimde geçip gittikleri de anlatılıyordu. Sadece yüzlerce Kastilyalının ölmediği, binlerce Aztekin katledildiği de vurgulanıyordu. Yeni Aztek imparatoru, Cuitlahuac sergilediği yüzölümüş derilerin ve kafataslarının Cortes, Sandoval ve Alvarado'ya ait olduğunu iddia etmişti. Oysa çok geçmeden gerçek ortaya çıkacak, bu üç efsanevi caninin de hayatta olduğu ve dönmeye kararlı olduğu görülecekti. Aztek elçilerinin, övünçle Tlaxcala'da geride bırakılan kırk beş kadar Kastilyalının sahil yolunda pusuya düşürüldüğünü ve öldürüldüğünü söylemeleri bile fazla bir etki yaratmıyordu. Meksika'nın kararsız kabileleri, Azteklerin insan kurban etmek için istediği yıllık insan haracına bir çözüm

bulmak istiyordu. Azteklere duydukları kin nedeniyle, çok büyük bir çoğunluğu Kastilyalıları Azteklerin zalimliğine ve belki de beyaz katillerin taptığı o meçhul Hazreti İsa'yı, iyi tanıdıkları kana susamış Huitzilopochtli'ye tercih edecekti.

Derken, sahile yeni gelen bir Avrupa gemisinde, denildiğine göre, Narvaez'in takviye kuvvetlerinden Afrikalı bir kölede- çiçek hastalığı olduğu söylendi. 1520 yazında, yok olmaktan kıl payı kurtulmuş olan Kastilyalılar, böylece yeni ve beklenmedik bir müttefik kazandı: Bağışıklığı olmayan bir nüfusun arasında yayılan ölümcül bir virüs. Yerliler gruplar halinde kulübelerde uyuyor, yemeklerini ortak yiyor ve bir arada yıkanıyorlardı. Köylerde değil, büyük ölçüde şehirlerde yaşıyorlardı ve Avrupalıların salgın hastalıklarına karşı bağışıklığa sahip değillerdi. Hiç tanımadıkları, bu yüzden hiçbir çare bulamadıkları yeni mikropların yayılması, çok geçmeden dost, tarafsız ya da düşman ayırmadan yüz binlercesini silip süpürecekti. Bu salgınlar Kastilyalıların Toledo kılıçlarından çok daha fazla Aztek savaşçısını öldürecekti. 2 Temmuz sabahında, Cortes'in Tlacopan'daki perişan grubu sırlıslıkla, yaralı ve yok oluşun eşiğindeydi. Elbette, Cortes o sırada, adamlarının birkaç ay içinde sadece çelik bıçaklı ve gök gürültüsü yaratan silahlarla donanmış korkunç yabancılar olarak yeniden ün kazanmakla kalmayıp, şu uğursuz tanrıların lanetinden hiç etkilenmeyen tek üstün insan grubu görünümüne yeniden kavuşacaklarından habersizdi.

2 Temmuz 1520 günü, Cortes adamlarını topladı ve birkaç gün boyunca sürekli taciz altında ağır ağır ilerledi. Nihayet Tlatzcallanlar'ın güvenli topraklarına ulaşmak üzereyken, yarı yoldaki Otumba adlı küçük bir köyde, yeni Meksika imparatoru ve kalabalık ordusuna yakalandılar. İspanyol yıllıkları daha sonra sayıyı 40 bin olarak vermişti. Tenochtitlan'ın yakın çevresinde köylülerin onlara duyduğu sempati düşünülürse, verilen sayı akla uygun. Meksikalılar hızla Cortes'in adamlarını kuşattılar.

Elinde sadece hepsi yaralı yirmiden az at kalan top ya da arkebüzleri olmayan müfreze altı saat direndiyse de gücü yavaş yavaş tükenmeye başladı. İspanyollar tam yok olmanın eşiğine gelmişken, Cortes Aztek cephesinin parlak renklere ve tüylere bürünmüş olan komutanının, *chiuacoatlın* ve maiyetinin yerini belirledi. Lider, sırtında Azteklerin mor sancağını taşıyordu. Diaz del Castillo'ya göre, Cortes bu korkunç simgelerden hiç etkilenmemişti. Sandoval, Olid, Avila, Alvarado ve Juan de Salamanca'yı, çağın bu en büyük mızraklı şövalyelerini seçmiş ve hep birlikte kalabalığın üzerine at sürmüştü. "Cortes onu hepsi de büyük tüylü sorguclar giymiş diğer Meksikalı şeflerle birlikte gördüğünde, kendi komutanlarımıza şöyle seslendi: 'Şimdi Senores (Baylar) bir yarma harekatı yapalım ve elimizden bir teki bile kaçmasın, hepsini yaralayalım.'" (B. Diaz del Castillo, *The Discovery and Conquest of Mexico*, 320) Çok büyük sayı üstünlükleri ve geçitlerdeki son zaferlerine karşın, Aztekler düz arazilerde atlıların ve kılıçlı erlerin sıkışık safta hücumlarına karşı savunmasızdı. Otumba Ovası İspanyol süvarisi için biçilmiş kaftandı. Meksikalılar doğrudan kendi *chiuacoatl*larına hücum eden atlı bir düşmanla hiç karşılaşmamıştı. Liderleri İspanyolların mızraklarıyla kendi savaşçılarından tecrit edildiğinde, artık Azteklerin savaş sancağı İspanyolların eline geçmişti. Bunun üzerine binlercesi Tenochtitlan'a kaçtı.

Noche Triste'den tam sekiz gün sonra gerçekleşen Otumba muharebesi, Cortes için birçok bakımdan büyük bir zaferdi. William Prescott, ünlü eserinde, Azteklerin talihinin ansızın ters dönmesinde -önce Moktezuma, şimdi de Cuitlahuac savaş dışı kalmıştı- disiplinin, askerlik biliminin ve Hernan Cortes'in kişisel liderliğinin rolünü belirtmişti:

Hristiyanlar hastalık, kıtlık ve uzun süren zorluklarla boğuşup, perişan olurken, Yerliler güçlerinin doruğundaydı. Hristi-

yanların topları ya da ateşli silahları yoktu ve barbar düşmanlarına sık sık terör estirmiş olan askeri aygıtlarından da yoksunlardı. Ama kendi içinde disiplinini, umutsuzca kararlılığını ve komutanlarına içten güvenini sürdürüyordu. (*History of the Conquest of Mexico*, 465)

Cortes, en sonunda, dövüşe dövüşe Tlaxcala'nın güvenli topraklarına sağ salım ulaştığında, birçok adamı, özellikle de eski düşmanı Narvaez'i terk ederek kendisine katılan yeni askerlerden hayatta kalanlar iyice tükenmiş durumdaydı. Artık Meksika lafını bile duymak istemiyorlardı. Çoğu Küba'ya geri dönecek bir yol bulmak için Veracruz'a ilerlemeye hazırdı. Bazı adamları, Tenochtitlan'a girerken, Juan Paez'i Tlaxcala'da geride bırakmasına içerlemişti. Oysa, onun yanında İspanyolların ve kendi akrabalarının Aztek başkentinde kapana kıştırıldığını öğrenir öğrenmez, kuşatılan savaşçıları kurtarmak için ilerlemeye can atan binlerce Tlatzcallanlı'dan oluşan bir kuvvet vardı. Üstelik, Veracruz'a ulaşmaya çalışan kırk beş kişilik bir İspanyol takviye kuvvetinin pusuya düşürülüp imha edildiği haberi çok zor durumdaki orduya ulaşmıştı.

Derken, Cortes sadece işlerin daha da kötüye gitmesine neden olmuştu: Şehirden çıkarılan tüm altınlara, malzeme satın almak için el koyacağını ilan etti! Hayatta kalan hiç kimsenin kıyıya gidip ülkeye geri dönecek bir gemi bulmasına izin vermeyecekti. Francisco Lopez de Gomara adamların nasıl homurdandığını şöyle yazmıştı:

Cortes ne yaptığını sanıyor ki? Neden bizi şeytanlara kurban etmek için burada tutmaya çalışıyor? Niçin gitmemize izin vermiyor? Kafataslarımızda kırıklar var, bedenlerimiz çürüyor ve yara bere içinde, kansız, zayıf ve çıplamız. Gurbette, fakir, hasta, düşmanlar tarafından kuşatılmış durumdayız. Düştüğümüz yerden kalkmamız için en küçük bir umut ışığı bile yok. Şu son

yaşadığımız tehlikenin bir benzerini bize yaşatmasına izin verirse, aptal ve geri zekalıyız demektir. Aptal gibi ölmek istemiyoruz; o kendisi şan, şeref ve otoriteye susadığından, ölmekten başka hiçbir şey düşünmüyor. Bizim ölmemiz onun umurunda bile değil. Adamsız, topsuz, tüfeksiz, silahsız ve atsız kaldığını hiç düşünmüyor. En kötüsü de yiyecek ve içecek olmayışı.” (Cortes, 228)

Sadece on üç ay sonra, Hernan Cortes’in Tenochtitlan’a dönüp, binlerce yerliyi öldüreceğini ve sonradan Aztek halkını tarihten sileceğini hiç kimse hayal edemezdi.

Tenochtitlan’ın Yerle Bir Edilmesi: **28 Nisan - 13 Ağustos 1521**

Kastilyalılar 9 Temmuz 1520’de, Tlatzcallan kasabası Hu-eyotlipan’ın güvenli topraklarına ulaştıktan sonra, yılın geri kalanında durumları giderek düzeldi. Temmuz’da Tlatzcallanlar, Tenochtitlan’dan alınacak ganimetten pay sahibi olmak, haraçtan tamamen kurtulmak ve Aztek başkenti fethedildikten sonra şehrin içinde asker bulundurmak karşılığında, sürekli ittifakı kabul ettiler. Müttefik bölgelerden yaklaşık 50 bin savaşçıyı toplayabilecek güce sahiplerdi. Ağustos’ta, Cortes ordusunu yeniden düzene soktu ve binlerce Tlatzcallanlı’nın başında Tepeca kale-sini ele geçirdikten sonra çevre köyleri sistemli bir biçimde işgal etmeye başladı. Eylül’de, yetenekli Martin Lopez’e ordunun en iyi zanaatçı ustaları, binlerce Tlatzcallanlı işçi ve Veracruz’da tahrip edilmiş gemilerden kurtarılan malzemeler verildi. Monte edilebilecek on dört parça şalupa yapması, bunları dağlardan Tenochtitlan’a taşıması, monte etmesi ve sonra Tetz-coco Gölü’nde suya indirmesi istendi.

O ayın sonunda, öldürücü çiçek salgını Veracruz'dan Tenochtitlan'a ulaşmış bulunuyordu. Binlerce Meksikalı başlangıçta gizemli bir deri hastalığı sandıkları bu hastalıktan ölmeye başlamıştı. Salgından kurtulan Meksikalılar, yıllar sonra Bernardo de Shagun'a hastalığın dayanılmaz semptomlarından söz edecekler, o da anlatılanları Thukydides'e öykünerek yazacaktı:

Yüzümüzde, göğsümüzde, karnımızda yaralar çıktı. Kafamızdan ayaklarımıza kadar bütün vücudumuzu ağırlı yaralar kapladı. Hastalık o kadar bitkin düşürüyordu ki, hiç kimse yürüyemiyor, yatağında bile hareket edemiyordu. Hastalar o kadar biçareydi ki, sadece ceset gibi yataklarında yatabiliyor, kol ve bacaklarını ve hatta başlarını bile kımlıdatamıyorlardı. Yüzükoyun yatamıyor, bir taraftan başka bir tarafa dönemiyorlardı. Eğer hareket ederlerse, acıyla inliyorlardı. Bu afette çok sayıda insan öldü, geri kalan birçok kişi de açlıktan. Yiyecek aramak için bile yerlerinden kalkamıyorlardı. Geri kalanlar da onlara bakarken hastalanmıştı. Böylece yataklarında açlıktan ölüp gittiler. Bazıları hastalığı diğerlerinden daha hafif atlattı; daha az çektiler ve iyileşir gibi oldular. Ama onlar da tam kurtulmuş değillerdi. Görünüşleri berbattı, zira yaraların çıktığı yerlerde deri çirkin bir çiçek bozuğu şekline bürünüyordu. Sağ kalanların birkaçı ise tamamen kör oldu. (*The Broken Spears*, 85-86)

Moktezuma'nın yerine geçen ve Otumba'da Cortes'e saldıran Cuiclahuac de hastalığa yakalanarak, yerini Cauhtemoc adlı daha genç ve atak bir imparatora bıraktı. Son imparator, en sonunda harabe halindeki Tenochtitlan'ı teslim edecekti -bir yıldan az süre içinde Hernan Cortes'le savaşan üçüncü Aztek imparatoruydu.

Cortes'in ölü ordusunu, yavaş yavaş Azteklerden öç almaya yeminli bir ölüm makinesine dönüştüren bu garip olaylar dizisi-

nin ardı arkası kesilmedi. 1520 yılının sonbaharı sona ererken, yedi filotilla Veracruz'da karaya yanaştı. Cortes'in elinde kalan dört ya da beş yüz savaşıya takviye olarak getirdikleri iki yüz asker karaya çıktı. Altı ay içinde, ilk kez yeni atlar ve çok miktarda barut, top, arkebüz ve arbalet de boşaltıldı. Ayrıca Cortes gemileri daha çok at ve silah getirmeleri için Hispaniola ve Jamaika'ya gönderdi. Bu sırada, 1520 Aralığı'nın büyük bölümünde, kendisi Tepeacanlı denetimi altına alırken, güvenilir yardımcısı Sandoval, Tlaxcala ve kıyı arasındaki tüm kabileleri ele geçirdi. Böylece Veracruz'dan Tlaxcala'daki karargahına kadar bütün ikmal hatlarının emniyetini sağladı. Eğer dev Tenochtitlan şehri, bol malzeme desteğini geçitlerden sağlayabiliyorsa, İspanyollar da bütün Atlantik'i kullanarak, Veracruz'a güvenle malzeme naklediyordu. Gelgelelim, Cortes Tenochtitlan'ın kanolarını hareketsiz bırakacak bir filo inşa edebilecek durumda olduğu halde, hiçbir Aztek savaşçısı, çok sayıda iğrenç beyaz adamı ve gök gürültüsü silahını Veracruz'a boşaltan 'yüzen dağların' nasıl engellenebileceğini bir an bile düşünmemişti.

Cortes, 1521 yılbaşında Veracruz ile Tenochtitlan arasındaki düşman kabilelerin çoğunu etkisizleştirmiş, çok miktarda malzeme ve takviye birlik getirtmişti. Piyade ve süvarisi göl üzerindeki geçitlere geri döndüğünde, gölde donanma koruması sağlamak için olağanüstü bir gemi yapımı programına dalmış durumdaydı. Cortes, Tenochtitlan'a yeniden ilerlemeyi en az kırk yeni at ve dokuz yeni topla birlikte, 80 arkebüzcu ve arbaletçi dahil, yaklaşık 550 İspanyol piyadesiyle başlatmış olmalı. Gene de bu kuvvet geçen Haziran'da şehirden kaçan Kastilyalıların yarısı kadardı. Ayrıca, Tenochtitlan çevresindeki uydu şehirler üzerine ilerleme hazırlıklarını sürdürürken, en iyi Tlatzcallan savaşçılarından 10 binini seçmişti. 1521 Nisan ayının başlarında, yeni ordu Meksika başkentinin varoşlarına ulaşmıştı. Gemiler su-

ya indirilmek için monte edilirken devriyeler de şehrin yiyecek ve su kaynaklarını sistemli bir biçimde kesmeye başlamıştı. İkinci saldırının, ilk 'ziyaretin' uzlaşma ve ittifak kurma görüntüsüyle hiçbir benzerliği yoktu. *Noche Triste*'den sonra, Cortes'in bir tek hedefi vardı: Ya yeni imparator Cuauhtemoc ve halkının kayıtsız şartsız teslim olmasını sağlayacak ya da Aztek ordusunu savaşta yenip yok edecekti. Aztekler teslim olmazsa, Kastilyalılar Tenochtitlan'ı yerle bir edecek ve yağmalaması için Tlatzcallanlara bırakacaklardı.

Cortes'in yeniden oluşturduğu ordu, haraççı Aztek imparatorluğunun kolunu bacağına kesmek için çevre bölgelerde altı aylık kesintisiz bir seferden sonra, Nisan sonunda tekrar geçitlere dönmüş, Tenochtitlan'ı ablukaya almıştı. Göl kıyısındaki ve Meksika Vadisi'ndeki şehirlerin çoğu ya boyun eğmiş ya da Cortes'e katılmıştı. Bir yıl önce, İspanyolların tahkim edilmiş bu ada şehrine girmesi akıllıca olmayabilirdi. Oysa şimdi, eskiden Kastilyalıları kuşatanlar kuşatma altına alındığından, Cortes Meksikalılara şehirde kalmanın ne büyük bir aptallık olacağını göstermekte kararlıydı. 28 Nisan 1521'de, Martin Lopez'in altıları düz şalupaları -yelkenli, kürekli, toparlarla donatılmış ve arbaletçi ve arkebüzçüler yerleştirilmişti- dağların üzerinden taşınmış, yeniden monte edilmiş ve Tetzaco Gölü'ne indirilmişti. Bu filo Aztek kanolarının geçitlerde bir daha Kastilyalılara saldırmasının önünde kesin bir engeldi. At ya da öküzün -ya da hatta tekerleğin- bulunmadığı bir dünyada, Tenochtitlan gibi iki yüz elli bin kişilik nüfusa sahip dev bir şehir, sadece su yollarından ikmal yapabiliyordu. Gerçekten de, şehrin günlük yaşamı, binlerce kanonun gölden taşıdığı tonlarca mısır, balık, meyve ve sebzeye bağımlıydı. Bu nakliye filosunun tahrip edilmesi, sadece Azteklerin askeri gücüne darbe indirmekle kalmaz, şehri açlıktan ölüme mahkum ederek, teslim olmasını da sağlayabilirdi.

"Kastilya, Kastilya! Tlaxcala, Tlaxcala!" naralarıyla, Cortes

komutasındaki İspanyol-Yerli ordusu Tenochtitlan'a doğru ilerledi. Zamanın gözlemcileri, koalisyon gücünün yaklaşık yarım milyon kişiden oluştuğunu söylemişlerse de, işgal ordusu çok büyük olasılıkla 50 binle 70 bin kişi arasındaydı. Veracruz'dan son anda katılan yaklaşık 700-800 Kastilyalı piyade ile birlikte, 90 süvari, 120 arbaletçi ve arkebüzçüden oluşan öncü kuvvetleri, hafif toplar ve on dört şalupanın ateş gücüne ilaveten üç ağır topa sahipti. Aynı zamanda, birçok Kastilyalı, ateşli silahlar için yedek parçaların yanı sıra, yeni çelik miğferler, kılıçlar, özel tasarlanmış göğüs zırhlarıyla da donatılmıştı.

Cortes'in planı basitti. Üç deneyimli şövalyesinin her biri - Alvarado, Olid ve Sandoval- ordunun dörtte birinden oluşan ve şehre giden üç ana geçide konuşlandırılan kollara komuta edecekti. Tlacopan'a açılan geçit, kuşatmadan kaçmak isteyenler için bir süre açık tutulacak ama emniyete alınacaktı. Cortes'in kendisi dördüncü kola komuta edecek, yaklaşık üç yüz Kastilyalıdan oluşan bu grup gemi başına 25 adam düşecek şekilde şalupalara bindirilecekti. Ayrıca, Texcocanlar ve Tlatzcallanların binlercesi kayıklarla izleyecekti. Texcocanların şefi Ixtlilxochitl daha sonra kendi halkının Cortes'in donanmasına insanlı 16 bin kano ile katkıda bulunduğunu öne sürecekti. Ortak filo üç kara taarruzuna yardım edecek, ablukayı yürütecek ve düşman tekne-lerini tahrip edecekti.

1 Haziran 1521'de, Cortes bütün şehrin temiz su kaynaklarını kesmiş ve Meksikalıların, Kastilyalıların dört koldan giriştikleri harekate karşı saldırılarını koordine etmek için kullandıkları Tepepolco ada-kalesini ele geçirmişti. İspanyollar, sonradan Tenochtitlan'ın yerle bir edilişinin 30 Mayıs ile 13 Ağustos 1521 arasında 'yetmiş beş gün' sürdüğünü anımsayarak, kuşatmanın resmen şehrin ikmal kaynaklarını kestikleri 30 Mayıs'ta başladığını varsaydılar. Ancak, Azteklerin işgalcilerden hala çok kalabalık olması, yazın geri kalan bölümünde ilerlemeyi

güçleştirmişti. Aztekler şalupaları parçalamak için gölün çamuruna sivri kazıklar dikmiş ve sancak gemisi *Capitana*'nın çevresini arılar gibi sarmışlardı. Azteklerin gemiye çıkmasını önlemek için koşturan ve gemiye çıkıp, *caudillo*yu sürükleyenleri öldüren Martin Lopez -birçok yönden Cortes'in adamları içinde en güçlüsüydü- ve küçük bir grup kılıçlı asker olmasıydı, hem *Capitana* hem de kaptanı tutsak alınacaktı.

Kastilyalılar tüm direnişi ezmek için sadece Aztek ordusunu yenmelerinin yeterli olmadığını, ayrıca şehri mutlaka ele geçirip yerle bir etmek zorunda olduklarını da öğreniyordu. İspanyollar dört koldan yapacakları saldırıyla geçitlerde yavaşça ilerleyecek, varoşlara girecek ve hava karardığında kendi kamplarına çekileceklerdi. Başarı, Cortes'in geçitlerdeki göçükleri doldurup, su yollarının emniyetini sağlamasına bağlıydı. İspanyollar, Tenochtitlan'ın şehir bloklarını yıkıp, tapınakları, surları ve evleri yerle bir etmeye başladıklarında rahatça hareket edebiliyordu. Atlılar, arbaletçiler ve arkebüzçüler, sokak köşelerinde ve dar sokaklarda pusu kurulabilecek yerleri ortadan kaldırırken, yavaş yavaş kendilerine hareket alanı kazandırıyor ve açık ateş sahalarını hazırlıyorlardı. Cortes, Avrupa'nın 2000 yıllık kuşatma sanatından, eski Helen *poliorcetics* ('polis-kuşatma') biliminden yararlanıyordu. Buna göre, top ateşi, yarma hareketleri ve ok atışları Aztek savunmasının zayıf yerlerinde yoğunlaştırılırken, açlık ve salgın hastalıklar gibi doğal saldırıları daha etkili kılmak için, şehrin su, yiyecek kaynakları ve sağlık hizmetleri de hedef alınıyordu.

Eğer İspanyollar Tenochtitlan içlerine çok yaklaşıyorsa, imha edilmeleri mümkündü. Burada su üzerindeki geri çekilme yollarında gedikler açılırken, pusuya düşürülebilir ve çok kalabalık grupların saldırılarına uğrayabilirlerdi. Şalupaların su yollarında geçiş emniyetini sağlaması halinde, taarruz kolları her gün şehirde biraz daha ilerleyebilirdi. Birkaç bloğu daha tahrip edebi-

lir, yüzlerce Azteki daha öldürür ve karanlık bastığında kendi tahkim edilmiş kamplarına geri çekilebilirlerdi. Genellikle, top, arkebüz ve arbalet atışlarıyla desteklenen piyadeler ilerliyor ve silahsız Aztekleri Toledo kılıçlarıyla doğruyordu. Acil durumlarda, onlarca mızraklı, zırhlı süvari ya düşman gruplarına saldırıyor ya da hava kararırken geri çekilen piyadeleri takip eden Meksikalıları pusuya düşürüyordu. Haziran sonlarında, imparator Cauhtemoc, Aztek taktiklerinin işe yaramadığını görüp, savunmasını temelden değiştirdi. Tenochtitlan merkezinde hayatta kalan nüfusun çoğunu -savaşçılar, siviller ve hatta Büyük Tapınak'taki tanrı heykelleri ve idolleri, Tlatelolco adındaki komşu ada varoşlara taşıdı. Bu akıllıca bir hamleydi: Savunma taktiğindeki bu değişiklik, İspanyolların kulağına gelince Azteklerin yenilip kaçtığı gibi yanlış bir inanca kapıldılar. Ayrıca Kastilyalılar Tlatelolco'nun çok daha kalabalık bir yerleşim alanı ve şehir savaşına büyük ölçüde yakılıp yıkılmış olan Tenochtitlan'ın geniş bulvarlarından çok daha fazla uygun olduğunun farkında değillerdi.

Aztek savunmasının anahtarı, İspanyollara süvari hücumlarına elverişli boşluklar, piyadelerine tertipleneceği alanlar, top ile ateşli silahlarına görerek ateş edebilecekleri sahalar bırakmaktı. Şimdi çarpışmalar Tlatelolco'ya kaymış olduğundan, kavisli, dar sokaklarda Kastilyalıların üzerine çullanan ve anakaraya açılan geçitleri kesen Azteklere, Tlatelolconlar da katılmıştı. Cortes yine atsız kalmıştı ve üçüncü kez yine sürüklenip tutsak alınmak üzereyken, son anda kurtulmuştu. Cristobal de Olea ve meçhul bir Tlatzcallan, çılgın Meksikalı kalabalığını yarmış, Azteklerin ellerini keserek, caudillolarını yine kurtarmışlardı. Kastilyalıların tez canlılığı, Tlatelolco'daki ilk pusuda binlerce Tlatzcallanlının öldürülmesi ya da tutsak alınmasının yanında, bağlandıktan sonra, sürüklenerek götürülen elliden fazla İspanyol'un tutsak alınmasına neden olmuştu. Daha sonra, yirmi İs-

panyol daha öldürülmüştü. Bir şalupa batmış ve yine değerli bir top daha kaybedilmişti.

Meksikalılar hemen bazı tutsakların kafalarını kestiler. Geri çekilmekte olan İspanyolların ayaklarının dibine fırlattıkları kesik başların Cortes ve subaylarına ait olduğunu haykırdılar: “Sizin de sonunuz Malinche ve Sandoval’inki gibi olacak!” İspanyollar kamplarına emniyet içinde vardıktan sonra, davul sesleri işitildi. Bernal Diaz del Castillo, bundan sonrasını şu şekilde anımsıyor:

Onları lanetli tanrılarını tuttukları tapınak binasının önündeki küçük meydana getirdiklerinde, birçoğunun kafasına tüyler yerleştirdiklerini gördük. Ellerindeki yelpazeye benzer şeylerle onları Huichilobos önünde dans etmeye zorluyorlardı. Dans ettikten sonra da, kurban yeri olarak hazırlanmış olan bazı dar taşların üzerine sırtüstü yatırıyorlardı. Taş bıçaklarla göğüslerini yarıyor, hala atan kalplerini çıkarıyor ve oradaki tanrılara sunuyorlardı. Sonra cesetleri tekmeleyerek merdivenlerden yuvarlıyorlardı. Aşağıda bekleyen Yerli kasaplar ölülerin kol ve bacaklarını kesiyor, yüz derilerini yüzüyordu. Daha sonra sakallı kısımları eldiven derisi gibi işliyor, bunları içkili alemler yaptıkları festivaller için saklıyor ve chilmole yemeğine katarak etlerini yiyorlardı. (*The Discovery and Conquest of Mexico*, 436)

İspanyollar *Noche Triste*’nin tekrarlanmasından korkuyordu. Meksikalılar, Tlatzcallanlara tutsak aldıkları kardeşlerinin ve Kastilyalıların kızartılmış bacaklarını fırlatarak bağırıyorlardı: “Şu Teulelerin (Kastilyalıları) ve kendi kardeşlerinizin etini yiyin, çünkü biz onların etinden bıktık. Biraz da siz tıkının.” (*The Discovery and Conquest of Mexico*, 437) Azteklerin İspanyolların etini yediği ve elleri kolları bağlı onlarca savaşçının tüylerle süslenip, piramit basamaklarında kurban edilmeye götürüldüğü

haberi, Cortes'in Yerli müttefiklerinin arasında yayıldığında, hepsinin morali bozuldu. Aç Aztek tanrıları karşısında, İspanyollar gelmeden önce kendileri ne kadar korunmasızsa, Avrupalıların da o kadar korunmasız olduğunu düşünen Yerli şeflerin çoğu, Aztek terörünün hortlamasından korkmaya başladı. Cortes ve adamları yaralarını sarıp toparlanırken, Cuahtemoc kendi müttefiklerini harekete geçirmişti. Yeni destek arıyor ve İspanyolların başarısız olduğunu göstermek için tutsak edilen Kastilyalıların ve atlarının kesilmiş organlarını Tetzco Gölü çevresindeki köylere gönderiyordu. Ancak sonra garip bir şey oldu. Meksikalıların *Noche Triste*'nin ertesi sabahı İspanyolları hemen takip etmekte başarısız kaldığı düşünülürse, belki de bu tahmin edilebilir bir olaydı. Aztekler Temmuz ayının büyük bölümünde kuşatılmış İspanyol kamplarına saldırmadı. Açlık, hastalık, şehirlerinin büyük ölçüde harap olması ve savaşta verdikleri binlerce kayıp ordularını küçültmüştü. Kastilyalıları öldürmeleri ve kurban etmeleri, Kastilyalıları durdurmadığı gibi, bir kez daha, sanki Aztekler gösterişli zaferlerinden sonra morallerini yitirmiş gibiydi. Cortes'in özgüveni yenilgiden sonra iyice artmıştı.

Temmuz ayının son günlerinde, yıpranmış durumdaki Azteklerin artık geçitleri kapatamaması, Kastilyalıların Tenochtitlan ve Tlatelolco'ya rahatlıkla girip çıkmalarına olanak sağlıyordu. Cortes'e sürekli olarak Veracruz'dan takviyeler geliyordu. Adamları barut üretmenin bir yolunu bulmuştu. Barut yapımında çok önemli bir malzeme olan kükürdü Popocatepetl Dağı'nın kraterinden elde ediyorlardı. Şehirden kaçan Aztekler, Tenochtitlan'ın açlık çektiğini ve 18 yaşındaki genç ve yeni imparatorun etkili bir direniş örgütleyemediğini doğruluyordu. Cortes V. Charles'a yazdığı ünlü üçüncü mektubunda, Azteklerin umutsuz çıkmazını anlatmıştı:

Şehir halkının bir kısmı ölüme koşarken bazıları kanolarının bulunduğu büyük gölde yüzüyor ya da boğuluyordu. Gerçekten de o kadar çok acı çekiyorlardı ki, buna nasıl katlanabildiklerini bir türlü anlayamıyorduk. Çok sayıda erkek, kadın ve çocuk bize sığındı ve şehirden kaçmak için çırpınırlarken, birçoğu suya düştü ve çok sayıda cesedin arasında boğulup gitti. Öyle anlaşıyor ki, elli binden fazla insan, içmek zorunda kaldıkları deniz suyundan, açlık ve ceset kokusundan ölüp gittiler. İçinde bulundukları açmazı saklamak için, cesetleri şalupalar bulmasın diye suya atmıyor, askerler görmesin diye kendi sınırları dışına bırakmıyorlardı. Sokaklarda o kadar çok ölüyle karşılaştık ki, üzerlerine basa basa ilerlemek zorunda kaldık. (*Letters from Mexico*, 263-64)

Kastilyalı atlılar diledikleri gibi setlerde dolaşüyor ve yiyecek aramak için Tlatelolco'daki barakalarından çıkan yüzlerce insanı öldürüyordu. Tlatzcallanları dizginlemek giderek zorlaşmıştı; şehri dolaşıp buldukları her Meksikalıyı katlediyor ve yamyamlık yapmaktan geri durmuyorlardı. 13 Ağustos'ta, Sandoval ve Garcia Holguin bir kanoyla kaçmakta olan Cuauhtemoc'u yakaladılar. İkisinin de bu şerefin kendisine ait olduğunu iddia etmesi ve ödülü paylaşmak istememesi kavgaya yol açtı. Zincire vurulan Numidya Kralı Jugurtha'yı yakalama şerefının kime ait olduğunda anlaşılamayan Marius ve Sulla'yı düşünen Cortes, olaya müdahale etmek zorunda kalmıştı. Fetihten onlarca yıl sonra, İspanyolların müttefiki olan Yerlilerin gözüyle bir tarih kitabı yazan müttefik Tetzcoço prensi Ixtlilxochitl'in torunu Fernando de Alva Ixtlilxochitl, Cuauhtemoc'un teslim olduğu sırada yaptığı konuşmayı naklediyor:

Ah, Komutan, krallığımı savunmak ve onu sizden korumak için gücüm yettiğince çalıştım, çabaladım. Madem ki buymuş

kaderim, canımı almanız çok adil bir davranış olur! Benim canımı almakla Meksika Krallığına da son vereceksiniz, çünkü kralığımı da vasallarımı da yok ettiniz. (*Ally of Cortes*, 52)

Cortes genç imparatorun hayatını bağışlayacak, sonra da felaketle sonuçlanan Honduras seferinde onu yanında sürükleyecekti. Adamı, 1523'te yolculuk sırasında Yerli müttefikler arasında isyan kışkırtıcılığı yaptığı şeklinde düzmece suçlarla utanmadan astırmak için bağışlamıştı sanki.

Şehir mayıs sonunda imha edildiğinden beri, savaşta en az bin Kastilyalı ve 20 bin Yerli müttefike ek olarak, 100 binden çok da Aztek ölmüştü. Ama bu Mexico City için verilen iki yıllık savaşımın gerçek kayıplarının sadece küçük bir yüzdesiydi. Hastalık, açlık ve sürekli savaş aslında Tenochtitlan nüfusunu ortadan kaldırmıştı. Tetzco Gölü'nü çevreleyen halkların kesin ölü sayısı bir milyonu geçmişti. Cortes'in Veracruz'dan ilerlemesinden bu yana, iki yıllık seferin tamamında, İspanyolların kayıpları çeşitli zamanlarda Tenochtitlan savaşına katılan 1600 kişinin 1000'ini geçmemişti.

Nihai kıyım çok daha korkunçtu. İzleyen on yıllarda, çiçek hastalığını, kızamık, hıyarcıklı veba, ardından grip, boğmaca ve kabakulak salgınları izlemişti. Salgınlar Cortes karaya ayak bastığında 8 milyondan fazla olan Orta Meksika'nın nüfusunu, yarım yüzyıl sonra bir milyonun altına düşürmüştü. İki yıldan az bir süre içinde, Cortes ve minik ordusu, bütün kıtanın görüntüsünü değiştiren ve bir uygarlığı yok eden olaylar zincirini başlatmıştı.

AZTEKLERİN SAVAŞ ANLAYIŞI

Azteklerin savaş anlayışıyla ilgili olarak yanlış değerlendirme ve önyargılar yığınladır. Orta Amerikalılar, genelde sırf çok

sayıda insanı kurban etmek amacıyla sürüler halinde savaşıyan garip vahşiler, savaş alanında acayip çarpışma kuralları olan tut-sak-alıcılar olarak görülüyordu. Son zamanlarda, onları Yeni Dünya'nın Yunanlıları olarak yeniden keşfedenler var. Gerçekte insan kurban etmedikleri, yamyamlık yapmadıkları ve ihtiyaç duymadıkları için askeri teknoloji geliştirmedikleri ileri sürülen Aztekler, etkileyici mimarileriyle parlak ve ileri bir uygarlığı temsil ediyormuş. Gerçekte, Aztekler ne eski Yunanlılara benziyordu ne de vahşiydi. Acımasız bir ordunun desteğinde, geniş bir haraç sistemiyle dehşet saçarak varlığını sürdüren, acımasız yöntemlerle gevşek politik bir imparatorluk kurmuş olan kurnaz teokratik emperyalistlerdi.

Aztek savaş sanatını Avrupa'dan ayıran şey, çok daha büyük kültürel ve coğrafi sınırlarıydı. At ya da öküz ya da hatta tekerlek olmadan, Aztek ordularının operasyon menzili insan gücüyle taşınabilecek yiyecek ve malzeme miktarı ile sınırlıydı. Tenochtitlan etkisini Orta Amerika'ya yaydıkça, şehir büyüyüp savaş beklentisi arttıkça, bütün Meksika alt-kıtasının politik örgütlenmesi, saldırıya daha da açık bir hale gelmişti: Avrupalılar, yaşamak için günlük olarak nakledilen binlerce ton yiyeceğe ihtiyaç duyan bir ada-şehirdeki küçük bir eliti yok ederek, imparatorluğu tümüyle devirebilmişti.

Savaşlar tarım emekçilerinin hasatta çalışmalarına olanak tanımak amacıyla Ekim ve Nisan arasında kısa süreliğine durdurulurdu. Cortes'in, 1519 Kasım'ında Tenochtitlan'a girişi böyle bir ara döneme denk gelmişti. Mayıs ve Eylül arasında yağmur mevsiminde de savaş ender görülür ve gece savaşı sevilmezdi. Oysa, Avrupa'da ve Akdeniz'deki kanlı savaşlarda deneyim kazanmış, ılıman bir iklim kuşağında yaşayan denizci bir halk olan İspanyollar, gece ya da gündüz, ülke içinde ve yurt dışında, çok az doğal ya da insani sınır tanıyarak bütün yıl boyunca savaşıma hevesliydi.

Aztekler ve komşuları arasındaki birçok çatışma ‘gösteri savaşları’ (*xochiyaoyotl*) olarak başladı. Her iki tarafın elit savaşçıları arasında çok fazla ölüme yol açmayan gösteri amaçlı bu düellolar -daha iyi eğitilmiş, enerjik ve deneyimli savaşçılar olan- Azteklerin üstünlüğünü ortaya seriyordu. Böylece gerçek silahlı isyanın yararsızlığı gösteriliyordu! Eğer düşman direnişte ısrar ederse, gösteri savaşları bir düşmanı hemen oracıkta imha etmeyi ve topraklarına el koymayı amaçlayan genel bir fetih savaşına dönüşebilirdi. Bu bakımdan, Aztek imparatorluğunun doğuşu sürecinde, on beşinci yüzyılda yüz binlerce Orta Amerikalı’nın savaşlarda öldürüldüğünü tahmin edebiliriz.

Orta Amerikalı savaşçılar usta silahşorlar oldukları halde, çok sayıda düşman askerini çarpışma sırasında öldürme yeteneklerini zayıflatan iki etken daha vardı. Savaşta, insan kurban etmek amacıyla tutsak almak, bireysel anlamda büyük savaşçı olmanın ve toplumsal statünün önemli bir kanıtıydı. Genelde topluluğun sağlıklı bir şekilde ibadet etmesinde bunun önemli bir yeri vardı. Ayrıca kurban törenleri potansiyel düşmanları direnişin sonuçları konusunda uyaran kanlı gösteriler, kabus gibi yaşatılan gözdağı eylemleriydi. Örneğin, 1487’de Aztek Kralı Ahuitzotl’ın, Tenochtitlan’da Uitzilopochtli’ye adanan Büyük Tapınak’ın açılış töreni için 80 bin 400 tutsağın kurban edileceği dört günlük bir katliam örgütlediği söylenmekteydi. Bu, endüstrileşmiş cinayetle rekabet edebilecek bir olaydı. Ahuitzotl’in 96 saatlik bir kıyımda dakikada 14 kurbanlık öldürme oranı, hem Auschwitz hem de Dachau’daki günlük katliam rekorlarını kat kat aşıyordu. Kurbanların tekmelenip, piramit basamaklarından kolayca yuvarlanması için tasarlanan dört adet kavisli kurban masası, insan kurban etmeyi bir fabrika bant sistemine dönüştürmüştü. Tüm kurban kfilesinin festival sırasında öldürülmesini garantiye almak için obsidyen-bıçağını kullanmaktan yorulan cellatların yerini, belirli aralıklarla yeni cellatlar

alıyordu. Geleneksel törenlerde kaç kişinin kurban edildiğini bilmiyoruz ama bu sayıyı kesinlikle binlerle ifade edebiliriz. Ixtlilxochitl, her yıl Meksika'ya haraç veren toplulukların, her beş çocuğundan birinin öldürüldüğüne inanırken, Piskopos Don Carlos Zamarraga'nın yılda 20 bin kurban gibi mütevazı tahmini daha akla yatkın görünüyor. Azteklerin özenle örgütlenen kıyımlar aracılığıyla binlerce komşularını yok etme eğilimini, Nazilerin Yahudilere, Çingenelere ve diğer Doğu Avrupalılara karşı yaptığı soykırıma benzeten birkaç akademisyen de çıkmıştır.

Acımasız koşullar altında Aztekler ölümüne dövüşebilirlerdi. Ama savaşçının alıştığı sersemletme, bağlama ve tutsaklarını kalabalık grupların arasından geçirme yöntemleri, İspanyollar karşısında önlerine bir engel olarak çıkmıştı. Azteklerin Cortes'e karşı, törensel dövüş anlayışlarını hızla bir yana bıraktıklarını öne süren araştırmacılar haklılar. Ama yıllarca bu tür bir askeri eğitimle yetiştikten sonra, özellikle genç yaşlarından beri bir tek vuruşla öldürme talimleri yapmış olan İspanyol kılıçlı ve kargılı askerlerinin karşısına çıktıklarında birçok savaşçının alışkanlıklarını birkaç ayda terk etmelerinin zorluğunu onlar da kabul edeceklerdir.

Bu törenlerin ne ölçüde teknolojik sınırlılığa bağlı olduğundan emin olamayız, ama Aztek savaş araç ve gereçleri -meşe, taş, çakmak taşı, obsidyen, deri ve pamuk- çok büyük sayılarda düşman savaşçısını öldürmek için tek başlarına yeterli değildi. Geniş kılıçlar (*machuahuatl*) ve mızraklar (*tepoztopilli*) ahşaptandı, çift taraflı keskin uçlarına obsidyen parçaları sıralanırdı. İkisi de ancak uçları aşınmadan ya da düşmeden önce, birkaç darbe için, metalin keskinliğiyle boy ölçüşebilirdi. Aztek mızraklarının taş uçları bunların dürtücü özelliklerini zayıflatırken, kılıçlarının uçları da sivri değildi.

Aztek ordusunun soylu piyade kuvveti, İspanyolların yaya askerleri ve süvarisi karşısında özellikle yetersiz kaldığından,

yerli komutanlar Cortes'in adamlarının korunmasız kolları, bacakları, boyunları ve yüzlerini hedef alabilecek birçok uzak dövüş silahına bel bağlamıştı. Özel tipte bir mızrak fırlatıcı (*atlatl*), bir ucunda fırlatılacak mızrağın yerleştirildiği delikler ve çengeleyle, yaklaşık altmış santimetre uzunluğunda tahta bir çubuktu. Tütsülenerek sertleştirilen küçük okların (*tlacochti*) uçları, genellikle çakmak taşından yapıldı. *Atlatl* ile kullanıldıklarında, bu silahların menzili 45 metreydi. Ama metal zırhlara karşı etkisizdi ve daha uzun mesafelerde birkaç kat pamuğu bile delecük güçte değildi. Aztekler birleşik değil, basit ok ve yay (*tlahu-itolli*) kullanıyordu. Sadaklarında taşıdıkları yirmiden fazla okun (*yaomitl*) atış hızları yüksek olmakla birlikte, bu silahlar klasik antik çağdan beri sertleştirilmiş boynuz, deri ve ahşaptan imal edilen Avrupa modellerinin delme gücü ve menziline sahip değildi.

Birçok kişi Azteklerin taş sapanlarının ne denli tehlikeli olduğuna tanıklık etmişti. Yerli sapancıların elinde metal mermiler ve gelişmiş sapanlar olmadığı halde, yaklaşık 90 metre mesafeden çıplak teni yaralayabiliyorlardı. Azteklerin pamuklu savaşı giysileri gibi, ahşap, deri ve tüylü kalkanları, Orta Amerikalıların taş bıçaklarına karşı korunma sağlayabilse de, Toledo çeliği, metal arbalet okları ya da arkebüz kurşunlarına karşı hiçbir koruyucu özellikleri yoktu. Moktezuma'nın silahlarının, yaklaşık on sekiz yüzyıl öncesinde Büyük İskender'in ordusunun mancınıkları, fırlatıcıları, vücut zırhları ve saldırı silahlarından daha zayıf özellikte olduğu doğru bir genellemedir.

Meksika gelişmiş bir silah endüstrisi için gereken tüm doğal kaynaklara sahipti. Taxco'da zengin demir cevherleri bulunuyordu, bakır, Michoacan'da boldu. Popocatepetl yanardağı kültür kaynağıydı. Gerçekten de, fethin ilk yılında, kralın fermanlarına rağmen, Cortes'in kendisi eski Aztek egemenlik alanlarında barut üretiyor, alaybozan ve hatta ağır toplar döküyordu.

Neden askeri donatım hammaddelerinin bu kadar bol bulunduğu bir coğrafyanın ortasında, Meksikalılar sadece dövüş sopası, obsidyen yongalarından bıçak, cirit, ok ve yay üretmişlerdi? En popüler açıklamalarda, öne sürülen gerekçe ihtiyaçtır. Aztek savaş sanatı, büyük ölçüde, öldürmekten çok tutsak almaya dayandığından, aynı şekilde silahlanmış olan Orta Amerikalılara karşı taş bıçaklar yeterliydi. Azteklerin isteseler Avrupa silahları ayarında silahlar üretebileceğı, ama ölümü değil, sersemletmeyi hedef alan törensel içerikli, kendilerine özgü savaş sanatlarının bu tür ek masrafları gerektirmediğı ima edilmektedir. Ancak, bu tür gizli teknolojik kapasite iddiaları, akılcı bir doğa araştırması geleneğı olmayan bir kültür için gülünçtür. Tersinin doğru olma olasılığı daha büyük: Aztekler metal ya da ateşli silah üretme yeteneğıne sahip olmadıklarından, daha çok yaralama amaçlı, kolayca öldürmeyen silahlarla törensel savaşlar yapmak zorunda kalmışlardı. Tlatzcallanlar gibi büyük ve savaşçı bir ordu karşısında, çok büyük sayı üstünlüğüne karşın, Azteklerin metal olmayan silahlarla nasıl bir imha savaşına girişebileceğini hayal etmek çok zor. Bu, Tlatzcala'nın neden büyük ölçüde özerk olduğunu ve Azteklerle uzlaşmazlıklarını törensel gösteri savaşlarıyla çözdüğünü de açıklıyor.

Azteklerin muharebe tekniğı, tıpkı Zulu savaş tarzı gibi, kuşatma esasına dayanıyordu. Kalabalık savaşçı grupları sistemli bir biçimde düşmanı sarmaya çalışır, ön hatlardakiler düşmana toplu olarak saldırıp sersemletirdi. Daha sonra, bağladıkları ve savaş dışı bıraktıkları tutsaklarını kalabalık içinden gerilere sürüklerlerdi. Tutsakları ordu ile birlikte yürütme ihtiyacı, Azteklerin neden uzun mesafeli seferlere çıkamadığını açıklayan etkenler arasındadır. Çünkü bu durumda, galiplerin ve yenilenlerin oluşturduğu kalabalık, lojistik gereksinimleri artırıyordu. Ulusal bir Aztek ordusu bulunmasına rağmen, gerçekte yerel takviyeler kendi savaş şeflerinin etrafında toplanır ve kendi şef-

leri ya da sancakları yere düştüğünde, hep birlikte savaş meydanını terk edebilirlerdi. Francisco de Aguiar, Noche Triste'nin ardından Otumba'daki umutsuz çarpışmayı şöyle anlatıyor:

Cortes, Yerlilerle savaşarak kendine yol açarken, sıradan savaşçıları umursamadan, altın kalkanlarıyla diğerlerinden ayrılan şeflerini seçip öldürme konusunda harikalar yaratmıştı. Büyük şeflerine ulaşmayı başarıp tek mızrak darbesiyle adamı öldürdü... Bütün bunlar olup biterken, Diego de Ordaz'ın komutasındaki biz yaya askerler Yerliler tarafından tamamen kuşatılmıştık. Neredeyse burun burunaydık ama Komutan Hernando Cortes onların büyük şeflerini öldürdüğünde, geri çekilmeye ve bize yol açmaya başladılar. Böylece, Yerlilerin çok azı bizi takip etti. (*Poitiers de Fuentes, Conquistadors*, 156)

Ağır silahlı yaya askerlerin daha ilk karşılaşmada düşmana cepheden saldırmayı tercih ettiği şok muharebesi anlayışı olmadığından, asker safları her on beş dakikada bir çarpışmaya katılabilirdi. Savaşçılar hep birlikte ya da emirle hücum edip geri çekilmez, mızrak ve ok atışlarında yaylım atışı kavramı bilinmezdi. Mızrak ve okçu birlikleri piyade hücumlarıyla uyum içinde kullanılmazdı. Atlar olmadığından, Aztek savaş doktrini büyük ölçüde tek boyutlu bir olaydı. Burada kuş tüylü savaşçılar ve sancakların gösterişli bir biçimde sergilendiği törenle birlikte, imparatorun savaşçılarının daha eğitilmiş ve kalabalık olması, direnişi çökertmeye ya da düşmanı caydırmaya yeterdi.

Nihayet, Aztek toplumu on altıncı yüzyılın aristokrat İspanyası'ndan daha derin bir şekilde bölünmüş bir toplumdu. Meksikalı savaşçıların çoğunun savaş silahları, eğitimi, zırhları ve konumları kan bağına ve toplumsal statüye dayalıydı. Döngüsel bir neden-sonuç modelinde, kan bağına dayanan böylesine büyük avantajlar, soylulara savaş alanında tutsak almakta üstünlük sağlardı. Bu da onların askeri ustalıklarının kanıtı olur ve onla-

ra yeni ayrıcalıklar kazandırırđı. İspanyollar da sınıflı bir toplumdu ama işgal sırasında, askeri durumun gereklerine bağı olarak, alt sınıflardan gelen çok sayıda savaşçı at biniyordu. Arkebüzler, arbaletler ve çelik kılıçlar tüm orduya dağıtılıyordu. Cortes'in ordusunun itici gücü, aristokratik ayrıcalıklardan çok, hem *hidalgoların* (alt düzeydeki İspanyol soyluları- ç.n.) hem de yoksulların, Kastilya toplumunda yükselmek için umutsuzca para ve ün kazanma arzusuydu. Savaş alanında ortaya çıkan sonuca göre, silahlar, taktikler, askere alma ve liderlik konularında, İspanyol ordusu salt öldürmeye dayalı liyakat ilkeleri üzerinde hareket ediyordu: Eğitim ve silahların tasarımı en başta insanların kesilmesine ve ikinci olarak da toplumsal konum, saygınlık ve dinsel ödüller kazandırmaya yönelikti. Statünün öldürmede özel bir ayrıcalık yaratmasından çok, öldürmenin statü kazandırma olasılığı vardı.

FATİHLERİN ZİHNİYETİ

Tenochtitlan vadisinde Hernan Cortes'in peşinden giden zalim *conquistadorlar* (fatihler) ilk bakışta Batı'mın akılcı geleneğinin kötü bir temsili gibi görünüyor. Mutlak iyinin mutlak kötüyü çarpıştığı bir Manichean dünyasında yaşayan fanatik Kastilyalı Hristiyanlar en ünlü fatihler arasındaydı. On altıncı yüzyıl İspanyası, V. Charles döneminde (resmen 1481'de başlamış olan) Engizisyonun ortasındaydı ve cadı avı, işkence ve gizli mahkemeler kırsal bölgeleri terörize etmişti. Her gün banyo yapmaktan, yabancı edebiyatı okumaya kadar akla gelebilecek her şeyle suçlanan, dini bütün olmadıklarından kuşkuılanan Katolikler dışında, Yahudiler, Mağribiler ve Protestanlar da hedef tahtasındaydı. Krallığın hizmetindeki herkesten, tüm hayatı saran Ortodoks bir Katolikliğe mutlak bağıllık beklenirdi ve batı-

ya doğru yelken açan fatihlerin hemen hepsi, bazen askeri ve politik mantığa zarar veren bu ideolojiye bağlıydı.

Cortes ve peşinden gidenler, Tenochtitlan'ın merkezinde yaklaşık 200 bin Meksikalı tarafından kuşatıldığında, büyük bir ısrarla Moktezuma'dan Aztek tanrı heykellerini yıkmasını istemişlerdi. Onun uyruklarının yığınlar halinde Hristiyanlığı kabul etmesi için başka bir çare düşünemiyorlardı. Katolik papazlar Yeni Dünya'nın her yerinde hazır ve nazırdı. İmparatorluğun denetim yetkileriyle donatılan çeşit çeşit Dominiken, Franciscan ve Jeronymite keşişlerin amacı, Yerlilerin keyfi kısımlara uğramasını önlemek ve onların arasında Hristiyanlığı yaymaktır. Gördükleri manzaralar karşısında İspanyol papazlar az kalsın küçük dillerini yutacaklardı: Kurban edilenlerin göğüslerinin yarılması, atmakta olan kalplerinin çıkarılması, insan kanıyla gelişigüzel boyanmış odalar, insan derilerinden pelerinlerle doluşan rahipler... Azteklerin ve komşularının şeytana taptığına, insan kurban etme ve yamyamlık geleneklerinin Deccal'in işi olduğuna inanmışlardı. Meçhul bir fatih İspanyolların yaşadığı sarsıntıyı şu sözlerle anlatmıştı:

Bu Yeni İspanya eyaletinin ve komşu eyaletlerin tüm halkı insan eti yiyor ve insan etini dünyadaki tüm yiyeceklerden daha değerli buluyor. O kadar ki, sırf insan eti yemek için adam öldürmek amacıyla sık sık savaşa gidiyor ve kendi hayatlarını tehlikeye atıyorlar. Daha önce de dediğim gibi, bunların çoğunluğu sodomist ve ayyaş. (P. de Fuentes, *The Conquistadors*, 181)

İddia edilen bu karanlık özelliklerin Hristiyanlığın küçük kuvvetlerine bulaşmasını önlemek için, İspanyollar savaştan önce komünyon, günah çıkarma ve gınahtan arındırma gibi önkoşulları yerine getirmek zorundaydı. İki yıllık acımasız sefer boyunca, fatihler başlarının üzerinde birçok doğüstü varlığın do-

laştığına inanmıştı. Çok geçmeden, onlara zaferler kazandıran ve putperest Azteklerden kurtaran Bakire Meryem'e ve birçok azize şükranlarını iletmek için, Meksika topraklarının dört bir yanına kiliseler dikmeye başladılar. Fetih, sadece altın ve mevki edinmek için değil, ruhları da dönüştürmek içindi. Kilisenin fiili tutumu, genelde fatihlere insan öldürmenin yanlışlığını ve gereksizliğini aşılama idi. Ama kötülüklerin temsilcisi olarak görüldüklerinden 'en iyi Meksikalı ölü Meksikalıydı'!

Martin Luther, Cortes'in Tenochtitlan'ı ilk işgal ettiği yıl aforoz edilmişti. Buna rağmen, yeni doğan Protestanlık ve getirdiği dinsel öğretilerle ilgili tartışmalar, zamanın Kastilyası'nda hiçbir zemin bulmayacaktı. Cortes'in Meksika'ya ayak basmasından sadece otuz yıl önce, Ferdinand ve Isabella, Aragon ile Kastilya'yı birleştirmiş, 1492'de Mağribileri Grenada'dan çıkarmış ve nihayet dört yüzyıllık *Reconquista*'yı tamamlamışlardı. Bu savaşla modern İspanya ulus-devleti kurulmuştu. Bunu izleyen yüzyılda, kraliyet, güney İspanya'da İslami yönetime dönmek için ajitasyon yapan Moriscolar arasında patlak veren isyanları bastırmakla uğraştı. Ayrıca, İspanya'nın İtalya ve Kuzey Afrika çevresindeki varlığı, krallığı İtalyan şehir-devletleriyle ve ayaklanan Hollandalılarla belirli aralıklarla savaşa sürüklerken, Osmanlı yayılmasına direnen Avrupa'nın cephe devletleri arasına da sokmuştu. Bu yüzden, Veracruz'a çıkan çetin ceviz savaş gazileri ile Plymouth Kayalığı'nda karaya çıkan çiftçiler ve dinsel baskılar yüzünden göç eden göçmenler bambaşka kişiliklerdi.

Hristiyan bağnazlığı ve katı bir Katolik inancı, güney ve doğudan Müslüman düşmanları, kuzeyden Avrupa'daki yeni Protestan rakipleri tarafından sarılan güney Akdeniz kültürlerinin temel savunma mekanizmalarıydı. Protestan Avrupalılar, İslami yayılmanın ön cephelerinden uzaktı. Roma'daki merkezi bir otoriteye bağlılık onların güçlü gelenekleri arasında bulunmu-

yordu. Bu nedenle, kendi kurtuluşlarını kuşatılmış bulunan İtalyanlar, İspanyollar ve Yunanlıların kaldıramayacağı bir dinsel reformda bulmuşlardı. Meksika'nın fethedildiği çağda, İspanya kendisini her taraftan kuşatılmış bir ülke olarak hissediyordu. Güçlü Yahudiler, ekonomik zenginlikleri ve ticari etkilerine dayanarak Katolik köylülüğü sömürebilir, hegemonyalarını dayatabilirdi. Bağınaz Protestanlar, İspanya'nın kırsal bölgelerine sızabilir, yerel kiliseleri ve papalığın mülklerini yakıp yıkabilirdi. Mağribiler ve Osmanlılar, İspanya'nın İslam dünyasına geri dönüşü için komplolar kurabilir ve bu şekilde Ferdinand ve İsaella'nın yeni kurduğu ülkeyi yıkabilirdi. İspanyolların paranoyak düşüncesine bakılırsa, İspanya'yı kurtarabilecek tek şey Engizisyon ve *Reconquista*'ydı. Bununla birlikte, yeni ulusun 'ilelebet payidar kalması'nın tek koşulu, kuzey Avrupalılar Yeni Dünya'yı da sömürgeleştirmeden ve kıtanın hazinelerini Eski Dünya'da mezhep çatışmalarını körüklemek için kullanmadan önce, bu kıtaya Katolikliği yayabilecek bir şövalye sınıfıydı.

Bu tür gerçek ve hayali düşmanlar olunca, on altıncı yüzyıl sona ererken, İspanya'nın daha da baskıcı olmasına şaşırmamalı: Dış dünya ile ilgili araştırmalar zaman zaman engelleniyor, kuzey Avrupa bilimi göz ardı ediliyor ve araştırmalar giderek laiklikten uzaklaşıyordu. Cortes, Yeni Dünya'ya ulaşmak için yola çıktığında, Roma İmparatorluğu'nun eski Akdeniz dünyası çok büyük bir devrimci değişikliği kucaklamak üzereydi. Atlantik ticaret yollarının kullanılması, Kuzey Amerika'daki keşifler, Protestanlık ve radikal ekonomik değişiklikler, ekonomik gücü Akdeniz dünyasından ağır ağır İngiltere, Hollanda, Fransa gibi Atlantik Avrupa'sına bağlı uluslar ve Alman devletlerine kaydırıyordu.

Kastilyalılar, Yeni Dünya'ya ayak basmadan önce, Avrupa'nın diğer yerlerinde bilinmeyen boyutta bir misyonerlik çabası ve askeri kural tanımazlık, İspanya'da zaten yerleşmişti. İs-

panya kendisini Kutsal Roma İmparatorluğu'nun devamı olarak görüyordu. Habsburg V. Charles, sadece yeni İspanyol ulusunun imparatoru değil, eski Roma imparatorlarının egemenlik alanlarının da meşru varisiydi. Bu imparatorlar içinde en yeteneklileri -ilk akla gelenler Trajanus ve Hadrianus- İberya'da doğmuştu. Romalılar tarafından fethedilmeden önce de sonra da, eski İberyalıların cesareti dillere destandı. Örneğin, İberyalı paralı askerlerin atılganlığı olmasaydı, Hanibal Cannae'de asla zafer kazanamazdı. Roma literatüründe, İspanya'daki tabyalarında Roma lejyonlarını İberyalı asilerden oluşmuş ordusu ile yaklaşık on yıl boyunca (İÖ 83-87) yıpratın *'Dönek Sertorius'* kadar acımasız ve romantik bir şahsiyet daha yoktur. Bütün bunlar düşünüldüğünde, Meksika'nın yerli halklarının büyük talihsizliği, sadece Avrupalı davetsiz misafirler ya da dindar seyyahlarla karşılaşmaları değil, on altıncı yüzyıl Avrupa'sının en gözü pek, zalim ve baş eğmez savaşçılarıyla, imparatorluğun en büyük ihtişamını yaşadığı bir yüzyılda karşılaşmalarıydı.

Cortes ve adamlarını oraya çeken güç, Yeni Dünya'da köşeyi dönme ve İspanya'ya döndüklerinde sınıf atlama umuduydu: Kimi için Meksika'da bedava arazi ve büyük malikaneler; kimi idealistler için, Hristiyanlığı milyonlarca insana yaymanın manevi doyumunu. Doğrusu, parmakların ilk işaret ettiği şey, sarı, çil çil altındı, başka bir şey değil! Yerlilerin ağzını yoklarken, konu dönüp dolaşıp altına geliyordu! Değersiz incik boncuk, demir bıçaklar ve cam eşyalar altınla takas ediliyordu. Kastilyalıların gözleri değerli tüyler, paha biçilmez pamuklular ya da hatta Meksikalıların ince işlenmiş gümüş levhalarını değil, sadece altını görüyordu. Altın, İspanya'da insanı asil yapabilirdi. Altın yolsuzluğa batmış İspanya tahtının, İngiltere ve Hollanda gibi daha etkin ekonomilerle boy ölçüşmesini sağlayabilir ve böylece Avrupa'da Habsburg İmparatorluğu'nu devam ettirebilirdi. Sonuçta, İspanya'nın tüm imparatorluk gelirlerinin dörtte biri,

Meksika ve Peru'dan gelen külçelerdi: 1500 ve 1650 yılları arasında Yeni Dünya'dan 180 ton altın ve 16 bin ton gümüş İspanya kıyılarına ulaşacaktı.

Meksika ve Peru'nun altını, Türkleri uzak tutan İspanyol kadirgalarını yüzdürebilir ve Hollanda'daki ordularını finanse edebilirdi. Ele geçirilen altın, güzellik değil, güç, para, statü anlamına geliyordu. Meksika altın kertenkeleleri, ördekleri ve balıkları gibi harika işlemler, usta Yeni Dünyalı zanaatçıların yüzlerce saatlik emek ürünleri, mal ve hizmetleri satın alma gücünü temsil eden taşınabilir altın çubuklara dönüştürülmek için eritilmişti. İspanyollar için göz alıcı metal, dolaysız ve somut olmaktan ziyade, soyut ve uzak bir hazdı. Bu metalin satın alabileceği mallar, statüler ve güvencelerle karşılaştırıldığında, Yerlilerin yüzlerce saate eşdeğer hünerli emeğinin hiçbir değeri yoktu. Cortes, ev sahiplerinin ince altın işlerini gördüğünde, aklına ilk gelen şey, sadece ayaklar altına serilen bir köşe dönme fırsatı ya da hatta İspanya hükümdarına haraç vermek değildi. Bu sermaye birikimini, Küba ve İspanya'dan gelen gemilerden daha çok at, barut, arkebüz, top ve arbalet satın almak için kullanmayı da düşünmüştü. Meksikalı Yerliler, fatihlerin altından başka hiçbir şey düşünmemesine o kadar çok şaşırmışlardı ki, başlangıçta Kastilyalıların bu madene 'kalp' ilacı olarak ihtiyaç duyduklarını söylemelerini bile yutmuşlardı. Daha zeki kimi Aztekler, İspanyolların beş para etmez altın tozunu yediğine inanmışlardı!

Kolomb'un keşfini izleyen yüzyılda, Yeni Dünya'daki fatih kendi başına buyruktu. Seyrek nüfuslu ve uçsuz bucaksız Amerika'da imparatorluğun denetimi zayıftı. Yabancılar Orta ve Güney Amerika'dan çıkarılmıştı. Fransızlar ve özellikle İngilizler istenmiyordu. Oraya atanan valiler küçük yerel politikaya daldılar, tipik olarak azledildiler, öldürüldüler, hastalıktan öldüler ya da eyaletleri, kendileri için ganimet kaynakları gibi gördüler. İspanyol monarşisine yaklaşık beş haftalık bir yolcu-

lukla ulaşılabiliyordu. Hantallığı dillere destan olan imparatorluk bürokrasisinde görevliler ikide bir değiştirilir, doğru adama ulaşmak uzun sürerdi. Peru Genel Valisi'nin emekliliğiyle ilgili bir soruşturma tam on üç yıl sürmüştü. 50 bin yaprak kullanılmış ve 1603'e kadar sonuçlandırılmamış, bu tarihte de zaten vali çoktan ölüp gitmişti.

Taht adına yeni topraklar ve külçe bulabilecek bütün korkusuz kaşıflara hükümetin keşif sonrasında onay verme eğilimi biliniyordu. Bir eyalet valisinin görevi kötüye kullanması karşısında *Valilik Sarayı*'nın sahip değiştirmesinin ya da bir kraliyet soruşturması açılmasının yolu, kral adına valiyi azletmek, bir seferi yönetmek, yeni toprakları sömürgeleştirmek, Yerlileri yaygın bir biçimde vaftiz ettiğini iddia etmek ve Yerlilerden yağmalanan tüm altın, gümüş ve mücevherin beşte birini, kralın hakkı olarak anavatana göndermekti. Altın isyana teşvik edebilir; altın papazların, Amerikan Yerlilerinin Hristiyanlaştırılmadığı, tersine katledildikleri şeklindeki kaygılarını yatıştırabilirdi. Altın, kralın bakanlarının gözünde bir Kastilyalı haini ya da Andalusyalı eşkıyayı bir genel valiyle eşitleyebilir; imparatorun bu adamlara emekli maaşı bağlamasını ya da en azından, yaşlılığında bir soyluluk unvanı bahşetmesini sağlayabilirdi. İşpanyol toplumunun, Yeni Dünya'ya açılarak bir toprak aristokrasisinden, bir plütokraziye dönüşmeye başlaması, eski yoksul ve orta sınıf maceracıların her eşidinin, Amerika Kıtası'mn servetlerini yağmalamak için akın etmesine olanak tanıdı.

Birkaç Kastilyalı maceracı ailesini de yanında getirdi. Yezoman çiftçiliği gibi rutin bir iş yaparak yeni bir hayat kurmaya çalışanlar iyice azınlıktaydı. Bir çiftlik arazisini işleyerek, Avrupa'daki dinsel zulümler ve politik baskıdan uzakta özgür bir çiftçi ailesi kurma beklentisi yoktu. Asıl beklenti, şehre yerleşen *caudillo*ya sürekli bir gelir getirecek çok büyük çiftliklerin sahibi olmaktı. Buralarda yüzlerce Yerli sığır yetiştirecek, madencilik

yapacak ve lüks mallar üretecekti. İspanyol tahtına ya da papaya bağlılığından kuşku duyulabilecek fatih hemen hemen yoktu. Yeni Dünya'ya ilk gelen İspanyollar, Kuzey Amerika göçmenlerinin tersine, kiliseden ve metropoldeki devletten kaçan firariler değil, bu kurumların temsilcileriydi. Karayipler'deki bazı Kastilyalı liderler, İtalyan seferlerine, İspanya'daki Moriscolara ve Akdeniz'de Osmanlılara karşı savaşımlara katılmış, savaşlarda çelikleşmiş deneyimli askerlerdi. Cortes gibi çok azı, orta gelir düzeyinde bulunan ama belli ölçülerde, çeşitli imparatorluk vergilerinden muaf tutulan aristokrasinin alt kesiminin oluşturduğu *hidalgos* ailelerinden geliyordu. Çoğu, İspanya'ya kırk yaşında rütbe, para ve büyük malikane sahibi olarak dönmeye hevesli, yirmili yaşlardaki genç erkeklerdi ve bu isteklerini anavatanda gerçekleştirmeleri olanaksızdı. Sonuçta, Meksika, Püriten Yeni İngiltere gibi yepyeni bir dünyaya adım atılacak bir yer gibi değil, kötülüğün kuvvetlerine rağmen, İspanyollara yaşamlarını sürdürebilecekleri zengin kaynaklar sunan bir yer olarak görülüyordu.

Erken on altıncı yüzyıl Kastilyası'nda, büyük bir ekonomik kriz yaşanıyordu. Küçük lortlar ve piskoposlar, sığır ve koyun yetiştirilen büyük malikaneleri denetimlerine alırken, özellikle tarım yok oluşun eşiğindeydi. Yahudilerin ve on beşinci yüzyılda 250 bin Morisconun sınır dışı edilmesi, İspanya'nın kırsal ekonomisini zayıflatmıştı. Yeni Dünya'ya göçler de İber Yarımadası'nı sayısı yüz binlerle ifade edilen en faal yurttaşlarından yoksun bırakmıştı. Hava koşulları, kuzey Avrupalı saldırganlar ve bağımsız korsanlar düşünülürse, bir süreliğine karlı olan Atlantik ticaret yolları da tehlikeden uzak sayılmazdı. Yeni Dünya külçesinin Eski Dünya'nın lüks mallarıyla -tablolar, mobilya, kumaş ve kitaplar- mübadelesi, sonuçta hem İspanya hem de Meksika ekonomisini geriletecek, zira ikisi de yeoman çiftçiliği ve kapitalist girişimciliği geliştiren Kuzey Avrupa ve Kuzey Amerika'nın epey gerisine düşecekti. Yeni Dünya'nın altını,

yaklaşık bir yüzyıl boyunca İspanya ekonomisinin yapısal çarpıklıklarını gizlediği halde, basit madencilik ve zanaata dayalı lüks mallar imalatı, büyük imalat sanayi ve pazara dönük tarımla boy ölçüşecek durumda değildi. Kastilyalı fatihler arasında adım başı soylu aile ve unvana rastlanırdı. Oysa hem parasızdılar hem de sınıf atlamak için İspanya'ya geri dönme imkanları yok denecek kadar azdı. Kolomb'dan sonra, iki yüzyıl içerisinde Yeni Dünya'ya yaklaşık bir milyon Kastilyalının akın etmesine şaşmamak gerek.

1500'de, matbaada basılan kitaplar bütün İspanya'ya yayılmış, aristokratların tüm bir kuşağı, sadece dini yayınlar ve askerlik bilimiyle değil Amazonlar, deniz canavarları, gençlik pınarı ve efsanevi altın şehirlerle dolu şiirler, şarkılar ve fantastik macera romanları ile de haşır neşir olmuştu. Yolsuzluğa bulaşanların, sözde asilzadelerin batıya doğru yelken açması, sadece İspanya'nın yoksulluğundan kaçmak, kendilerini ve İspanya tahtını zenginleştirmek ve geleceğin din savaşlarında milyonlarca insanı Katolikleştirmek amacını gütmüyordu. Yalnız Batı Hint Adaları'na 1506 ve 1518 arasında iki yüzden fazla İspanyol gemisi sefer yapmıştı. Fatihlerin denize açılmasının başka nedenleri de, Yeni Dünya'nın tuhaf florası, faunası ve yerli halklarıyla, halk efsanelerinin, merakın ve salt maceranın kaynağı olarak görülmesiydi. Alın size, genç şövalyenin cesaretini ve dindarlığını göstermesi için dört dörtlük bir serüven! Atlantis (Antiller), Amazon (Amazon Nehri) ve California (*Les Sergas de Esplandian* romanındaki ada) gerçekten de vardı!

Tüm fatihler çok açık bir gündemi paylaşıyorlardı: Yerlilerin direnişini ezmek, altın peşinde kırsal bölgeleri yağmalamak, putperestleri Hristiyanlaştırmak, yerli kadınlarla yatmak, melez çocuklara babalık etmek. Cortes'in birçok çocuğu vardı. Ayrıca, toprak sahibi İspanyol magnificiolar (efendiler- ç.n.) Yeni Dünya yiyecekleri ve külçe ihraç etmek için çok sayıda Yerli emek-

iyi çalıştıracakları yerel malikaneler ve baronluklar kurmak istiyordu. Yirmili yaşlarının başındayken, Cortes Yeni Dünya'daki ilk yılında, "Ya trampetler eşliğinde zafer yürüyüşü yapacağım ya da bir darağacında can vereceğim!" demişti. Yirmili ve otuzlu yaşlarının ilk bölümünde, Küba'da altın madenciliği ve sığır çiftliklerinden büyük bir servet edinmişti. Meksika'nın yeni topraklarındaki çok daha büyük bir seferi finanse etmeye yardımcı olacak bir sermayeydi bu.

1492 ve 1540 arasındaki elli yıl içersinde, Karayiplerin bilinmeyen dünyasını keşfedip, fethetme özgürlüğü tanınan fatihler, tam bir baş belası ya da anakronik bir gariplikti. 1521 yılındaki fetihten sonra on yıl içinde, Cortes'in ve *cabellerolarının* servetinde bir düşüş grlmşti. Yeni Dünya'daki İşpanyol emperyalizminin en büyük eleştirmenlerinden olan Dominiken keşişi Bartolome de Las Casas, '*kırk yıl*' (1502-42) içinde, bir avuç yurttaşının askeri fetih, hastalık ve ekonomik smrt yoluyla Karayipler havzasının nüfusunu büyük ölçüde ortadan kaldırmasından yakınmıştı. 1550'de, İşpanyol Amerikası bir bürokratlar, madenciler ve papazlar dünyasıydı. Bu dünyada kralın ve papanın kendi işlerine burunlarını sokmasını istemeyen, kendi başlarına buyruk davranışlarıyla diğerlerinin, Amerika kıtasının halından ve toprağından ruh ve altın çıkarma uğraşlarını hiçe sayan yoksul Kastilyalıların ateşlediği toplara hiç yer yoktu. Artık kral da kilise de, Cortes gibi adamların yıkıcı eğilimlerinin, Yeni Dünya'nın altın yumurtlayan tavuğunu keseceğini anlamaya başlamıştı. Bu yüzden başladıktan sadece birkaç yıl sonra, fatihler çağının son bulması için ellerinden geleni esirgememişlerdi.

Karayipler havzasına yerleşerek, bölgeyi sömürmeye başlayan ilk kuşakta epey sert adamlar vardı: Kolomb'un ikinci gezisine ve Grenada'yı kurtarmak için yapılan son savaşlara katılan yaşlı kurt, Küba Valisi Diego Velazquez; Kolomb'un keşişlerine katılan ve ünlü kaşifin eşi tarafından akrabası, yeni bulunan Jamaika'nın yöneticisi, Francisco de Garay ve İşpanyol i sa-

vaşları gazisi, en acımasız İspanyol valisi olan yetmiş sekizindeki Panama *caudillo*su Pedro Arias Davila. Hernan Cortes'in kendisi Medellin'in yerlisi, kral için elli yıllık askeri hizmeti bulunan efsanevi bir askerin oğluydu.

Fatihler ile papazlar ve bürokratlar arasında dağlar kadar fark vardı. Kendilerinden çok daha vahşi adamların kılıçla kazandıklarına daha sonra meşruiyet sağlayan, bürokratlaştıran bu ikinci grubun diğerleriyle paylaştığı şeyi şimdi ahlakdışı bulabiliriz. Ama savaşta silahsız Yerlileri katletmek ya da fethedilen bütün bir halkı, serf yığınlarına dönüştürmek utanç yaratmıyordu. Tersine, çıplak dolaşmak, özel mülkiyetin, tek eşliliğin ve sürekli fiziksel emeğin olmayışı gibi, insan kurban etmek, yamyamlık, travestilik ve sodomi ahlaki bir tiksinti ve öfke uyandırıyor. Kastilyalıların etik dünyası, yaşam ve ölüm ile ilgili temel sorunlar üzerine değil, statü, görgü kuralları ve uygarlık varsayımı üzerine kuruluydu:

Demek ki, on altıncı yüzyıl İspanyol'unun kavrayışıyla uygar bir toplum üyesi, yelek ve tayt giyen ve üzerine bir kıl şort geçiren şehirli biriydi. Evi pire ve kenelerle dolu değildi. Yemeğini masada yedi, yerde değil. Doğadışı cinsel ilişkiye girmezdi ve zina yaparsa, cezasını çekerdi. Karısı, çok sayıda karısından biri değil, tek karısı çocuklarını sırtında maymun gibi taşımazdı ve yeğenin değil, oğlunun kendi soyunu sürdürmesini beklerdi. Zamanını sarhoş geçirmezdi. Mülkiyete, hem kendisinin hem de başkalarınınkine gerçek bir saygı duyardı...(J. Elliott, *Spain and Its World*, 55-56)

İSPANYOL AKILCILIĞI

Cortes'in adamlarının ve benzerlerinin mirası parlak bir askeri fetihtir. Karayipler ve Meksika'nın yerli nüfusunun askeri

fetih, yerli tarım geleneğinin ortadan kaldırılması ve çiçek, kızamık ve gribin bilmeden ithal edilmesi yoluyla sadece otuz yılda yok edilmesi. ‘Helen’ Büyük İskender gibi, Hıristiyan Cortes de binlerce insanı katletti, imparatorluğun hazinelerini yağmaladı, şehirler yıktı ve kurdu, işkence ve kıyımlar yaptı ve bütün bunları insanlığın iyiliği için yaptığını söyledi! Onun V. Charles’a yazdığı mektuplarda, tüm yerliler ve İspanyollar arasında kardeşliğin kurulmasıyla ilgilendiğinden söz etmesi, tüm ırk ve dinleri kucaklayan yeni bir dünya kurduğunu iddia eden İskender’in Opis’teki andına (İÖ 324) çok benziyor. Her iki durumda da ceset yığınları farklı bir öykü anlatıyordu.

Fatihler cahil fanatikler olmaktan çok uzaktılar. Tüm dinsel bağnazlıklarına rağmen, Meksikalıların mitsel dünyasında değil -Moktezuma yaklaşan Kastilyalıları nazar değdirmek ve büyü yapmak amacıyla birçok büyücü ve medyum göndermişti- olağanüstü masallarına ve akıldışı söylentilerine rağmen, son tahlilde duyusal algı ve katı olgulara dayalı romantik bir evrende yaşıyorlardı. Tüm yaygaralarına rağmen, İspanyollar, Meksikalıların şeytanın insanüstü temsilcileri olduğuna değil, politik entrikalar ve Kastilya silahlarının birleşik gücüyle durdurulabilecek, engellenebilecek ve fethedilebilecek gelişmiş yerli kabileler olduklarına inanıyorlardı. Meksikalılar, İspanyollara, İspanyolların Meksikalılara olduğu kadar yabancıydı. Oysa, tanımadıkları bir halkı fethetmek için dünyanın yarısını denizden aşıp gelenler Meksikalılar değil, İspanyollardı. Bu açık olgunun yanında, Cortes’in adamlarının dinsel tefsirlere başvurmadan acayip görüngüleri açıklayabilen 2000 yıllık bir geleneğe dayanmaları da büyük bir farklılık kaynağıydı. Duyu algısı, önceden varolan soyut bilgi yığının ve tümevarımcı akıl yürütmeye dayanarak, Kastilyalılar Tenochtitlan’ın politik örgütlenmesini, ordusunun askeri yeteneğini ve Meksika halkının dinsel inançlarını hemen kavramışlardı.

Ne daha önce keçe saçlı, taş kalpli, insan derisi pelerinler giyen Meksikalı rahiplere benzeyen birilerini ne de kitle halinde kurban edilen insanları ve kanlı kalplerin uyuşturulmuş kurbanların göğüslerinden çıkartıldığı törenleri görmüşlerdi. Ama, çok geçmeden bu Yerli kutsal adamların tanrı olmadıklarını düşündüler. Katolik kilisesinin tüm söylemine rağmen, onlar şeytan bile değil, insandı. Sadece, boyun eğdirdikleri müttefiklerini öfkeliendirmesi beklenebilecek garip dinsel törenleri vardı. Hristiyanlık, onlara Aztek dininin kötü olduğunu söylemişti; ama Avrupa entelektüel geleneği onlara bunu araştırmak, zayıflığını saptamak ve en sonunda ortadan kaldırmak için gerekli araçları vermişti. Tersine, Aztekler Kastilyalıların gelişinden haftalar sonra bile, insanlarla mı yoksa yarı-tanrılarla mı, *sentor*larla mı (*Yunan ve Roma mitolojisinde insan başlı at- ç.n.*) yoksa atlarla mı, gemilerle mi, yoksa yüzen dağlarla mı, yabancı mı yoksa yerli tanrılarla mı, gök gürültüsüyle mi yoksa ateşli silahlarla mı, elçilerle mi yoksa düşmanlarla mı karşılaştıkları konusunda hala bir karara varmış değillerdi.

Cortes'in kendisi az eğitim görmüş ve bir süre noter olarak çalışmıştı. Latince öğrenmiş, Sezar'ın *Galya Savaşları*'m, Livius'u ve diğer klasik askeri tarihleri okumuştur. En azından, Meksika savaşlarının en karanlık saatlerindeki bazı başarıları, Cicero ve Aristoteles'e klasik göndermelerle süslediği ve Romalı tarihçilerden ve oyun yazarlarından aldığı Latince deyimleri serpiştirdiği büyüleyici hitabet gücüne bağlıydı. İÖ birinci yüzyılda, Roma Cumhuriyeti'nin son günleri ve Principatus'un (*Roma İmparatorluğu'nun ilk iki yüzyılında uygulanan siyasal sistem- ç.n.*) ilk yıllarında, İspanya'nın Avrupa'nın entelektüel merkezi olduğunu, baba-oğul filozof Senecalar gibi ahlak filozoflarını, şair Martial'ı ve ziraatçı Columella'yı çıkardığını anımsamalıyız.

İspanya'yı silip süpüren Engizisyon ve dinsel hoşgörüsüzlük, İber Yarımadası'nı kuzey Avrupa'nın başlıca bilim merkezle-

rinden çok geçmeden izole etmiş ve 1650’de açık bir gerilemeye yol açmıştı. Buna rağmen, on altıncı yüzyılda, İspanyol silahlı kuvvetleri hala askeri teknoloji ve genel taktik bilimin en ileri örneğini oluştuyordu. Cortes ile birlikte ilerleyen adamların çoğu, sadece Latin edebiyatını tanıyan noterler, iflas bayrağı çekmiş asilzadeler ve papazlar değildi. Aralarında zamanın İspanyol politik ve bilimsel yazınının hevesli okurları da vardı. Daha önemlisi, bürokratlar ve hukukçular olarak, ilgisiz görünen meslektaşlarından oluşan bir kalabalık önünde kanıt sunmak, emsal göstermek ve yasaya dayanarak bir noktayı kanıtlamak gibi tümevarımsal yöntemi kullanma eğitimi almışlardı.

Cortes’in fatihleri aydın olmayabilirdi, ama on altıncı yüzyıl Avrupa’sının en iyi silahları ile donatılmış, Mağribiler, İtalyanlar ve Türklerle savaşımlardan edindikleri deneyimlerle etkin savaşçıları. İstihkam, kuşatma sanatı, muharebe taktikleri ve süvari manevralarından, lojistik, mızrak ve kılıçla dövüşme ve sahra hastanelerine kadar, Batının genel askeri biliminin iki bin yıllık temelleri sayesinde bir tek Kastilyalıyı ancak yüzlerce Meksikalı öldürebiliyordu. Üzerlerine kalabalık gruplar halinde saldırıldığında, İspanyollar hemen tertipleniyor, tartışılmaz bir disiplinle hep birlikte dövüşüyor ve yaylım ateşi açıyorlardı. Her hafta ortaya çıkan beklenmedik çok sayıda kriz esnasında, Cortes ve yakın danışmanları, zeki Martin Lopez, cesur ve sağlam Sandoval ve yerinde duramayan Alvarado sadece dua etmiyor, binlerce insanın yaşadığı bir ada-kaleye ilerlemelerini emniyete alacak taktik ya da mekanik bir çözümü soğukkanlılıkla tartışıyor ve belirliyorlardı. Aynı zamanda, Cortes kendi eylemlerinin kaydedileceği, eleştirileceği, denetleneceği ve İspanya’da binlerce insan tarafından öğrenileceğinden de kaygılanıyordu.

İspanyol bireyciliği her zaman belirgindi. En imkansız fikirler bile ortaya atılıyordu. Barut azalırken, İtalyan savaşlarına katılan deneyimli bir asker, Cortes’i büyük bir mancınık yapabile-

ceğine ikna etmişti (deneme fiyaskoyla sonuçlanmıştı.) Askerler ve general arasında Meksikalıların bilmediği bir tanışıklık vardı. Hiçbir Aztek savaşçısı, gemi yapımı, taktik ve lojistik gibi konularda yeni bir yaklaşım sunmak için Moktezuma ya da onun yerine geçen Cuauhtemoc'un yanına yaklaşmaya cesaret edemezdi. Cortes Meksikalılar arasında düşünülemeyecek bir tarzda kendi caballerolarıyla birlikte yemek yiyor, uyuyor ve kimi zaman onlar tarafından azarlanıyordu.

İÖ altıncı yüzyılda İyonyalı tarih yazarlarının ortaya çıkışından beri, Batılılar gezmek, yazmak ve belgelemek gibi amaçlarla Batı dışında dolaşmıştı. Cadmus, Dionysius, Charon, Damastes ve Hacataeus gibi gezginler (sonradan Asya ve Mısır'da Atinalı emperyalistler, Ksenefon'un On Binleri ve Büyük İskender gibi kaşif ve fatihler tarafından izleneceklerdi) Pers İmparatorluğu (*Persica*) ve Yunanistan dışındaki gezileriyle ilgili (*Periploi*) didaktik yazılar kaleme almışlardı. Tersine, Kserkes'in Yunanistan'a büyük saldırısı sırasında (İÖ 480), kralın Helen şehir-devletlerinin niteliği hakkında hemen hemen hiçbir bilgisi yoktu.

Helenlerin zengin doğa araştırması geleneği, faaliyet alanları büyük Akdeniz, Kuzey Afrika ve Avrupa'yı içine alacak kadar genişlemiş olan Romalı tüccarlar, kaşifler, fatihler ve bilim adamlarınca sürdürüldü. Aztek imparatorlarının tersine, Cortes yabancı olayları ve halkları anlatan, kataloglayıp değerlendiren ve doğal çevreyi yorumlayan antropolojik yazılı literatür geleneğinden yararlanıyordu. Bu gelenek Herodotos, Hippocrates, Aristoteles ve Plinius'a kadar gidiyordu- Araştırmacının yeterli deneysel verilere ve uygun tümevarımcı yöntemle sahip olması halinde, Akıl tanrısının açıklayamayacağı hiçbir şey olmadığını söyleyen çok eski ve küstah Batı düşüncesiydi bu! Moktezuma açıklayamadığı yeni bir şeyden ya korkuyor ya da ona tapıyordu; Cortes açıklamaya çalıştığı yenilikten korkmuyor ve ona tapmıyordu. Sonunda, -bırakın Seville'i- Veracruz'un değil de, Tenochtitlan'm yerle bir edilmesinin tek nedeni buydu.

KASTİLYALILAR NEDEN KAZANDI?

Tenochtitlan ve Tlatelolco ikiz ada şehirlerinin nüfusu yaklaşık 250 bindi. Aztek imparatorluğuna haraç veren uyruklar arasında, gölü çevreleyen topraklarda, Nahua dili konuşan bir milyon Meksikalı yaşıyordu. Hatta Meksika Vadisi'nin dışında, Tenochtitlan'ın boyunduruğu altında yaşayanların sayısı daha da fazlaydı. Tenochtitlan'ın büyük meydanı 60 bin kişi alabiliyordu. Şehrin kendisi Avrupa'nın büyük kent merkezlerinin çoğundan büyüktü -İspanya'nın en büyük şehri Seville'in nüfusu 100 binden azdı. Sayısız asma köprü, dev bir taş su kemeri, Mısır'dakilerden hacim bakımından daha büyük piramit-tapınaklar ve suni bir göl üzerinde işleyen binlerce kanoluk bir filo, ada-kaleyi zapt edilmez bir mekana ve bir mimarlık harikasına dönüştürmüştü.

Yüzer bahçeler, egzotik tropik hayvanların barındığı hayvanat bahçeleri ve altın, mücevher ve egzotik kuş tüyleriyle süslenen, muazzam ayrıcalıklara sahip dinsel ve politik bir seçkin tabaka Cortes'in adamlarının aklını başından almıştı. Zamanın tanıklarına göre, İspanyollar Avrupa'da hiçbir şehrin zenginlik, güç, güzellik ve büyüklük bakımından Tenochtitlan ile boy ölçüşemeyeceğine yemin edebilirdi. Gene de, iki yıl içinde, çok küçük bir Kastilya kuvveti Aztek imparatorluğunu yenilgiye uğratmıştı. Oysa emniyetli ikmal hatları yoktu, yerlilerin topraklarına ve adetlerine yabancıydılar. Başlangıçta karşılaştıkları her yerli grubun saldırısına uğramışlardı, tropik hastalıklar ve alışık olmadıkları yiyecekler yüzünden zorlanıyorlardı. Küba'daki kendi üstleri onların yaptıklarına karşıydı ve daha sonra Cortes'i tutuklamak için gönderilen bir başka Kastilya kuvveti ile de karşı karşıya gelmişlerdi. Bu zafer, Azteklerin nüfusunun çoğunluğunu ortadan kaldıracak ve imparatorluk başkenti Tenochtitlan'ı yerle bir edecek olan olaylar zincirini başlatmıştı.

İspanyolların, şaşırtıcı başarılarını doğuştan sahip oldukları erdemlere, üstün zekaya ve Hristiyan dinine bağlamaları hatalıydı. Yaklaşık beş yüz yıl, hem Meksikalı hem de Avrupalı eleştirmenler, görünürde imkansız olan bu zafere birçok çelişkili açıklama getirdiler. Bunlar Tlatzcallan müttefiklerinden ve hastalıktan, Cortes'in kendi dehasına, zamanlama ve sistematik iletişimin önündeki kültürel engellere kadar değişen çok çeşitli açıklamalardı. Uzun bir geçmişe sahip olan Batı'nın acımasız askeri geleneklerinin daha genel bağlamında cevap arayan birkaç kişi de vardı.

Yerli Müttefikler

Cortes, Meksika kültürünü yıkan ve sadece Cortes'in kazançlı çıktığı bir iç savaşta yerlileri birbirlerine karşı kullandı mı? Meksika'nın fethini temelde Meksika halkları arasındaki iç çelişkilere bağlamak için üç önermenin doğru olması gerekir. Birincisi, Orta Amerika kabileleri İspanyolların yardımı olmadan kendi başlarına daha önce Tenochtitlan'ı ortadan kaldırmayı *başarabilirlerdi*. Bununla birlikte, dönemin kaynakları tüm komşu kabilelerin İspanyollar gelmeden önce Meksikalıları yıkamadığını ve daha sonra da Avrupalıların desteği olmadan Azteklerle savaşta etkisiz kaldıklarını kanıtlıyor. İkincisi, Mexico City'nin yıkılmasından sonra, Meksika yerlileri İspanyolları *he-def alabilirdi*. Cortes topraklarına ayak bastığında yaptıkları gibi, Avrupalılara *yeniden saldırabilir* ve sonra Kastilyalıların varlığına tamamen son verirlerdi. Böylece, hem Aztek hem de Avrupalı zalimlerin boyunduruğundan kurtulur ve sürekli bir özerklik *kazanabilirlerdi*. Oysa tersi oldu; Tenochtitlan'ın yıkılması *tüm* Meksika'nın özerkliğinin sona erdiğinin işareti oldu. İspanyollar gelmeden önce, ne bir yerli kabile Aztekleri yenebi-

lir ne de fetih sonrasında, bir yerli kabile İspanyol egemenliğini yıkabilirdi. Üçüncüsü, birleşik ve bütünleşmiş bir Avrupa gücünün, birbiriyle çatışan, bölünmüş Orta Amerika halklarına katılması, İspanyolların askeri üstünlüğünün değil, yerlilerin iç çatışmalarının sonuçta bir Yerli zaferini engellediğini gösterir. Bununla birlikte, Avrupalıların içindeki uzlaşmazlıklar da Meksika yerlileri arasındakiler kadar fazlaydı. Cortes'in kendisi Küba'da hapisneden zor koşullarda kaçmayı başarmış ve birçok suikast girişiminden kurtulmuştu. Hispaniola'daki yöneticiler tarafından resmen hain olarak ilan edilmiş ve silah zoruyla hırsızlığa zorlanmıştı. Alvarado komutasında sadece küçük bir kuvvet bırakmış, adamları Veracruz'a 400 kilometrelik zor ve tehlikeli bir yolu aşp geri dönmüş ve sonra Narvaez'in komutasında kendisinininkinden büyük bir Kastilya donanmasıyla karşılaşp, yenilgiye uğratmıştı. Tüm bu süre içinde bu tür zaaf belirtilerinden yararlanmaya çalışan çeşitli Orta Amerika halklarının saldırısına uğramıştı.

Özetle, Cortes'in resmi izni yoktu, Karayipler'deki üstleri karşısında hemen hemen bir kanun kaçağı konumunda olmanın zorluklarını yaşıyordu. Kendisi kuşatılmış durumdayken, yerlilerin eski dünyasındaki gerilimleri ve sürekli savaşları, Meksika tarihindeki en güçlü halka karşı kesin bir imha savaşına dönüştürdü- üstün teknoloji, atlar ve taktik olmadan başarılamayacak bir şey. Bu hareketi başarıyla sona erdirdikten sonra, birkaç yıl içinde tüm Meksika'yı İspanyol egemenliği altına soktu. Arada sırada görülen isyanlar dışında, 1521'de Tenochtitlan'ın düşmesinden on dokuzuncu yüzyıldaki Meksika bağımsızlık savaşına kadar Meksika tarihini belirleyen koşul buydu.

Meksika'nın fethinde sayılarla ilgili tartışmalar bize fazla bir bilgi vermez. Cortes'in gelişinden sonra daha iki yıl geçmeden Aztek imparatorluğunun neden ortadan kalktığını, Aztek ordusunun dev boyutları ya da onların yerli düşmanlarının kalabalık sa-

vaşçıları değil, saldırganların disiplin, taktik ve teknolojisi açıklayabilir. Yerliler arasındaki olağan çatışmalar, İspanyollar tarafından kesin bir imha savaşına dönüştürülmüş, daha sonra da Meksika'nın tüm kabilelerinin özerkliğine son verilmişti. 1 Temmuz 1520'deki *Noche Triste* felaketinden sonra, Cortes Tlatzcallan müttefiklerinin çoğunu kaybetmiş ve düşman kabilelerin binlerce savaşçısı tarafından sarılmıştı. Tlaxcala'nın kendisi kilometrelerce uzaktaydı ve ittifakı sürdürüp sürdürmemeyi düşünüyordu. Buna rağmen, büyük ölçüde sadece hayatta kalan birkaç Tlatzcallanlının yardımıyla, İspanyollar Tetzco Gölü'nden çıkabilmiş, ilerleyişleri sırasında binlerce yerliyi katletmiş ve diğerlerini tekrar kendi federasyonlarına katılmaya zorlamışlardı. Ayrıca, 1521 Temmuz başlarında - *Noche Triste*'den sonra hemen hemen bir yıl sonra- Tlatelolco'da pusuya düşürüldükten sonra, onlarca Kastilyalı tutsak korkunç bir halk festivalinde, Büyük Piramit'te kurban edilmek üzere toplanırken, Cortes'in müttefiklerinin çoğu aniden ve hiçbir uyarıda bulunmadan ortadan kaybolmuştu. Törene ilişkin bilgi veren Yerli kaynaklar Cortes'in koalisyonunun neden ansızın ortadan kalktığını açıklıyor:

Birer birer rahipler tarafından kurban edilecekleri tapınak platformuna tırmanmaya zorlandılar. İspanyollar ön sırada, arkalarından da müttefikleri, hepsi öldürüldü. Kurbanların hepsi öldürüldükten sonra, Aztekler İspanyolların kellelerini kargılara dizdiler. Atlarının kellelerini de dizdiler. Alta atların kellerini, üste de İspanyolların kellelerini dizdiler. Onları o şekilde düzenlemişlerdi ki, yüzleri güneşe bakıyordu. (*The Broken Spears*, 107)

Zamanın kaynakları, Cortes'in göl yakınlarındaki köylerden topladığı o büyük ordunun esamisinin okunmadığını, o sırada yanında yüz kadar Orta Amerika yerlisinden daha azının kaldığını

vurgulamıştı. Malinalco ve Tula gibi daha uzak bölgelerin halklarının hemen isyan edişi, Cortes'i Cuernavaca ve Otomi'nin kararsız şeflerine gözdağı vermek için seferlere zorlamıştı.

Bu tür bütün çarpışmalarda, sayılar arasındaki oransızlık çok şaşırtıcıydı; zira Kastilyalılar savaş alanında yüze karşı bir kalmışlardı. İngilizler bile 1879 Zulu Savaşları'ndaki çatışmalarda sayısal olarak bu kadar kötü bir durum yaşamamıştı. Bu isyanların ve kendi ordusundaki çözümlerin ortasında, Cortes gene de Tenochtitlan kuşatmasını sürdürmüş, asi müttefiklerinin topraklarını fethetmiş ve kuşkucu Orta Amerikalıları kendi ordusuna yeniden katmıştı. Açıkçası, ne kuşatılan Aztekler izole edilen Kastilyalıları yenilgiye uğratabilir ne de Meksika'nın diğer halkları İspanyolların yardımı olmadan kendi başlarına Tenochtitlan'ı yıkabilecek bir özgüvene sahip olabilirlerdi. Görüldüğü gibi, zayıf düşmüş olan Cortes'i öldürmek için geçitlere girmeye cesaret edememişlerdi.

Durmaksızın Toledo kılıçlarıyla doğranan, misket mermileleriyle parçalanan, zırhlı şövalyeler tarafından ezilen, mastılar tarafından parça parça edilen ve daha düşmana yaklaşmadan, arkebüz mermileri ve arbalet oklarıyla kol ve bacaklarından vurulanların yüreklerindeki dehşeti masa başı akademisyenlerin anlaması belki de zor. Cholula ve Tlacochealco tapınağında, Cortes ve Alvarado tarafından hiçbir uyarı yapılmadan hemen katledilen binlerce kişiyi saymıyoruz. Zamanın sözlü Nahuatl dilinde ve yazılı İspanyolca kaynaklarının tümünde, Orta Amerikalıların İspanyol çeliği ve ateşli silahlarıyla delik deşik edildiği ve kol ve bacaklarının kesildiği onlarca tüyler ürpertici sahnenin yanında, bu tür ağır yaraların yerli halkta uyandırdığı korkunç dehşetin anlatıldığı görülür. Biz yirminci yüzyılda, milyonlarca Yahudi'nin sadece birkaç yüz Nazi muhafız tarafından gaz odalarında öldürülüşüne ya da yüz binlerce Kamboçyalının birkaç bin Kızıl Kmer tarafından katledilişine tanıklık ettik! Gelişmiş

ölüm araçlarının çok sık ve kolayca kalabalık insan gruplarına dehşet ve korku saçması bizi şaşırtmıyor!

Seçkin Aztek uzmanı Ross Hassig, fetih ile ilgili olarak anlatılanların çoğunun Orta Amerikalıların İspanyolların zaferindeki katkısını küçümsediğine haklı olarak işaret etmişti. Öyleyse açık konuşalım: Cortes, yerli müttefiklerinin (başlangıçta Totonacalar ve daha sonra Tlatzcallanlar) büyük desteği olmadan, sadece iki yıl içinde Tenochtitlan'ı fethedemezdi. Avrupalıların gelmesinden önce, onlarca yıl Azteklerle savaşlarında sonuç alamayan çevredeki Yerli kabileler de Cortes'in desteği olmadan Aztek başkentini ortadan kaldıramazlardı. Yerlilerin katkısının önemli rolünü değerlendirirken, bunu zaman ve maliyet sorunlarını da içine alan bir nicelik sorunu olarak görüyoruz.

Cortes'e savaşçı, yük taşıyıcı ve inşaat işçisi olarak yardımcı olan, yanında savaşan ve yiyecek sağlayan on binlerce Yerli, Kastilyalıların hareketinde vazgeçilmez bir yere sahipti. Onların yardımı olmasaydı, Cortes'in binlerce İspanyol yedeğe ihtiyacı olacak, on yıl ya da daha uzun sürebilecek bir harekatta yüzlerce, binlerce adamını yitirecekti. Bununla birlikte, Yerlilerden yardım almasa da birleşik bir Meksika ile savaşmak zorunda kalacaktı. İspanyollar tarafından Meksika'nın fethedilmesi, başka yerlerde Yerlilerin işbirliğini gerektirmeyen Yeni Dünya'nın vahşi fethine sistemli bir model oluşturmuştu. İspanyollar atı, tekerleği, çelik ya da demir silahları, okyanus aşan gemileri, ateşli silahları ve bilimsel kuşatma sanatının uzun bir geleneği olmayan halklarla karşı karşıya gelmişlerdi.

Orta Amerikalıların, Azteklerle savaşmasının nedeni İspanyollara duydukları aşk değildi. Aslında, 1519 yılında ve 1520 başlarında Cortes'i ortadan kaldırmak için ellerinden geleni yapmışlardı. Düşmanlarının okyanus ötesinden gelen bu güçlü düşmanına yardım etmeye karar vermeleri, kendi kadın ve çocuklarını en korkunç ve iğrenç yollarla, sistemli bir biçimde katleden,

asıl büyük rakipleri olan Tenochtitlan'la, Cortes'ten başka hiç kimsenin baş edemeyeceğini anlamalarından kaynaklanmıştı. Geçen yüzyılda Orta Amerika halklarının çoğu -özellikle de Tlatzcallanlar- neredeyse sürekli olarak Azteklerle savaşmışlardı. Böylece, iç kesimler ve kıyı arasında, ya ürünlerini ve insanların haraç olarak almak için tarlalarını ve çoğu kez halklarını soyup soğana çeviren zalim bir işgalcinin yönetiminde ya da Aztek yağmacılarından kurtulmak için savaştıklarında her yıl altı aylık bir kuşatma altında kalmışlardı.

İspanyolların ortaya çıkışı, Aztek imparatorluğunun egemenliğindeki halkların çoğunu, kendilerinin yenemeyeceği, ama baş düşmanları olan Meksikalıları ortadan kaldıracak bir halkla karşılaştıklarına inandırmıştı. Kuşatmanın dayanılmaz bir hal aldığı o son günlerde, kuşatılan şehirde, güçlü önsezileri olan bazı Aztekler, Tlatzcallanları uyarmaya çalışmıştı: İspanyollar, Meksika'nın *tüm* yerlileri üzerinde kalıcı bir hegemonya kurabilecek teknolojik ve maddi üstünlüklere sahipti! Yerlilerin katkısını, Aztekleri yakıp geçen ateşi besleyen ama bütün kıvılcım ve alevin İspanyol'a ait olmasına izin veren bir yakıt olarak görebiliriz. İspanyolların varlığı olmasaydı, yiğit Tlatzcallanlar bile kendilerini Azteklerin zulmünden kurtaramazlardı, zaten o zamana kadar da kurtaramamışlardı. Batı, ölümcül silahlar üretme yeteneğine, ucuz ve bol miktarda mal üretme kapasitesine ve savaşı törensel açıdan değil, politik hedefleri gerçekleştiren bir mekanizma olarak düşünme geleneğine sahipti. Bu özellikleri hesaba katılırsa, Aztekler, Zulular ve Lakotaların yok edilmesinde, Orta Amerikalıların, Afrika kabilelerinin, Kuzey Amerika yerlilerinin hepsinin Avrupalılarla işbirliği yapmasına şaşmamak gerek.

İletişimini, bürokrasisini ve ordusunu bir ada-kalede merkezileştiren Aztek imparatorluğunu ortadan kaldırmanın tek yolu, Tenochtitlan'ın yerle bir edilmesi idi. Bu, hiçbir Meksika kabilelerinin gerçekleştiremeyeceği, hatta hayal bile edemeyeceği bir

olaydı. Yerli halkların, Meksikalılara karşı sürdürdükleri kendi savaşlarında Cortes'ten taktik bir destek unsuru olarak yararlanmak istedikleri doğru. Oysa, İspanyollar için Aztek imparatorluğunu ortadan kaldırmak, genel stratejik hedefleri olan Meksika'yı ilhak etmek ve İspanyol imparatorluğuna bağlamak için sadece bir önkoşuldu. Bunu hiç anlamamaları, kendi savaş anlayışlarına tamamen yabancı ve çok uzun bir geçmişe sahip olan Avrupalıların stratejik düşünme geleneğinin elinde istemeden oyuncak olmalarına neden oldu.

Tlatzcallanlar da Meksikalılar da savaşın politikanın nihai ve kesin belirleyicisi olduğu şeklindeki soyut anlayıştan habersizdi. Bu, köklerini Aristoteles'in *Politika*'sının ilk kitabındaki ahlakdışı gözlemde bulabileceğimiz Batının özgün görüşüdür. Şöyle özetleyebiliriz: Savaşın amacı her zaman kazanmaktır; bir devlet diğerinden çok daha güçlüyse, gücünü 'doğal olarak' elindeki tüm araçlarla güçsüz rakibini politik bakımdan egemenliği altına almakta kullandığında, savaş ortaya çıkan mantıksal bir olaydır. Bu tür görüşler sonradan Polybius'un *Histori-es*'inde tematik olarak yer alırken, Sezar'ın *Galya Savaşları*'nın her satırına sinmiş ve Machiavelli, Hobbes ve Clausewitz gibi çeşitli Batılı düşünürler tarafından yeniden genişletilmiş ve soyut yönleriyle tartışılmıştı. Platon, *Yasalar*'ında her devletin kendi kaynakları zorlandığında, emelleri ve öz-çıkarlarının mantıksal bir sonucu olarak kendisine ait olmayan bir toprağı ilhak etmeye ya da yutmaya çalıştığını yazmıştı.

Hastalık

1519-21 döneminde, salgın hastalığa kurban giden Azteklere dair çok güvenilir rakamlar yok elimizde. Bu, sadece rakamlarla sınırlı olmayan, kasıt ve Avrupalıların suçluluğunun sorgu-

landığı çok çetrefilli bir sorun. On altıncı yüzyılın büyük bölümünde, Meksika yerli nüfusunu işgal öncesi toplamın yüzde 75-95'i oranında azaltan Avrupa kaynaklı bir dizi hastalığa -çiçek, grip, veba, kabakulak, boğmaca ve kızamık- kurban verdi. Avrupalıların Amerika kıtasını egemenlikleri altına almaları sırasında en büyük trajedilerden biri yaşandı: İspanyol fetihlerinden önce, yaklaşık 25 milyon kişiye ev sahipliği yapabilecek durumda olan Meksika alt kıtasında, bir yüzyıl sonra sadece bir ya da iki milyon insan yaşıyordu.

Bununla birlikte, salt askeri hedeflerle ilgilenmemiz nedeniyle, daha dar ve büyük ölçüde ahlakdışı bir soruna yaklaşmamız gerekiyor. 1521 Ağustos'unda İspanyolların Tenochtitlan'ı fethetmesi, tek başına 1520'deki çiçek salgınıyla ne ölçüde açıklanabilir? Çiçek salgınını sonradan İspanyollara en ince ve en korkunç ayrıntılarına kadar anlatan yerli kaynaklar, sırf salgın yüzünden Tenochtitlan'da yaklaşık olarak her on beş kişiden birinin öldüğüne inanıyorlardı. Modern araştırmacılar Orta Meksika'nın -hem Aztekler hem de düşmanlarının- nüfusunun yüzde 20 ile 40'ı arasında bir bölümünün, ilk salgın dalgası sırasında öldüğünü tahmin ediyorlar. Cortes'in iki yıllık Meksika fethi sırasında hastalıktan 20 bin ya da 30 bin Aztek'in ölmüş olabileceği düşünülürse, bu rakam gerçekten de Meksikalıların güçsüz düşmesine katkı yapacak kadar büyüktü.

Rakamlar ne kadar dehşet verici olursa olsun, Tenochtitlan'ın kesin olarak yerle bir olmasında çiçek hastalığının çok büyük bir rol oynayıp oynamadığı pek açık değildir. Oysa, aynı yüzyılda Cortes'in zaferinden hemen sonra Yeni İspanya eyaleti, özellikle 1545-48 ve 1576-81'deki tifüs salgınlarında ölen milyonlarca insan tarafından kurulmuştu. *Florentine Codex*'e göre, hastalık ilk patlak verdiği 1520 Eylül başından Kasım'a kadar halk arasında yayılırken dar ve sınırlı bir etkiye sahipti. 1521 Nisan'ından Ağustos'una kadar süren son kuşatma sırasında büyük ölçü-

de ortadan kalkmıştı. Cortes, 1521 Nisan'ında ikinci harekatta Tenochtitlan'a yaklaşırken, şehirde yaklaşık altı aydır hastalık tek tük görülmekteydi. Çiçek hastalığı, Cortes'in müttefiklerine Azteklerden daha büyük kayıplar verdirmişti, çünkü Totonacalar, Chalcanlar ve Tlatzcallanlar, salgının başladığı Veracruz'a akın akın gelen Avrupalılarla yakın ilişkideydi. Ayrıca, hastalık en büyük etkisini kıyıda, İspanyolların operasyon sahalarına yakın yerlerde ve Cortes'e müttefik kabilelerin içlerinde göstermişti. Tenochtitlan'ın izole bir ada oluşu, yüksekliği ve savaş alanı olarak kullanılan tampon bölge, sınırlı bir oranda da olsa hastalığın yayılması karşısındaki ilk engellerdi.

Hastalık tezi iki ucu keskin bıçak gibi: Avrupalıların da hemen hemen hiç karşılaşmadığı ya da bağışıklık geliştirmedeği birçok tropikal hastalık vardı. Dönemin kaynaklarının çoğu, Cortes'in askerlerini cidden güçsüz düşüren ve bazı ölüm vakalarının görüldüğü kronik, bronşlarla ilgili rahatsızlıklar ve ateşli hastalıklardan söz ediyordu. Yeni Dünya sıtması ve dizanterisi İspanya'daki benzerlerinden çok daha ölümcüldü. Bazılarında frengiye benzeyen yaraların çıkması, tropik bölgelerdeki zırtlı adamlar için berbat bir şey olmalı! Ayrıca, Cortes'in bütün adamları çiçek hastalığına yakalanmamıştı ve Avrupa'nın büyük kentsel alanlarında binlerce insanı o sırada hala öldüren bir hastalığa karşı bağışıklıkları yoktu. Ordusunun küçüklüğü düşünülürse, hastalığa yakalanan birkaç düzine İspanyol bile, fatihlerin görece askeri etkinliği üzerinde öyle sarsıcı bir etki yaratırdı ki, bunu nüfusu 1 milyonu aşan Aztek imparatorluğunda hastalığın binlerce insana bulaşmasının etkisiyle karşılaştırabilir-dik. Cortes'in kendi mektuplarında ve zamanın İspanyol gözlemcilerinin yıllıklarında geçmekle birlikte, çiçek salgını savaşın her iki tarafı için de ağır basan etkenler arasında sayılmamıştı. Bunun nedeni, kendileri de birçok hastalığa yakalanan ve Tenochtitlan direnişinde ani bir zayıflamayı saptayacak durumda

olmayan Kastilyalıların, salgının düşmanları arasında ne ölçüde yayıldığını hiçbir zaman tamamen anlayamamıştıydı.

Hem bu yeni ateşli hastalıkların hem de eski hastalıkların Avrupalıları yok etmesine engel olan biyolojik nedenlerin yanında demografik ve kültürel nedenler de vardı. Kastilyalılar, genç savaşçıların oluşturduğu, farklı geçmişleri ve farklı coğrafyalarda yaşadıkları deneyimleriyle heterojen bir gruptu. Küçük kent merkezlerinde kadınlar, çocuklar ve yaşlılarla ilişki içinde olmaları çok enderdi. Hastalığa yakalanan sivillerin bakımından da sorumlu değillerdi; zaten buna gerek yoktu. Çiçek hastalığına karşı bir parça bağışıklık kazanmış olmalarının yanında, İspanyol işgalciler salgın hastalıkla savaş konusunda uzun bir deneysel geleneğe sahipti. 1600'de, Seville nüfusunun yarısını ve ba salgınında yitirecek, buna rağmen ne hastalık ne de fırsatçı bir yabancı saldırı karşısında yıkılmadan ayakta kalacaktı.

Savaş boyunca, fatihler yaralara yün ve pamuk bandajlar uyguladılar ve tiksindirici olsa da, yeni öldürülen Yerlilerin yağının mükemmel bir merhem ve şifa verici krem olduğunu buldular. On altıncı yüzyıl Avrupa'sı, virüs ve bakterilere dair bilimsel bilgilerden yoksundu ve gerçekten de bulaşıcı hastalıkların bütün mekanizmaları bilinmiyordu. Bununla birlikte, İspanyollar kökleri Hippocrates ve Galen gibi klasik tıp yazarlarına kadar giden uzun bir deneysel geleneğe sahipti. Bu hekimler Yunan ve İtalyan şehirlerindeki salgınlarda doğrudan gözlemlere dayanan ve bu şekilde uygun karantina, tıbbi diyetler, uyku ve ölünün özenle yakılmasının önemini vurgulayan batı geleneklerinin kurulmasına yardımcı olmuşlardı.

Bu uzun mirasın bir sonucu olarak, İspanyollar hastayla yakın temasın enfeksiyonu yaygınlaştırdığını, ölünün hemen ortadan kaldırılmasının zorunluluğunu ve akut semptomların gözlemlenmesiyle hastalığın nasıl bir seyir izleyebileceğinin öngörülebileceğini kavramışlardı. Deneysel gözlem, tanı ve erken

teşhisin, salt büyü ve kurbandan üstün olduğunu biliyorlardı. Katolik papazlar, hastalığın insanın işlediği günahların kefareti, Tanrının gazabı vb. olduğunu ve iyileşmek için dua etmek gerektiğini vazedebiliyorlardı. Oysa çoğu İspanyol, mikrobun bulaşmasının ardından, hastalığın gelecekteki seyrinin tahmin edilebileceğini, ilaçlar, özenli bakım, diyet ve karantinayla bir dereceye kadar hafifletilebileceğini biliyordu.

Oysa, tıpkı eski Mısırlılar ve birçok Katolik papaz gibi, Meksika'nın yerli halkı, iç hastalıkların hastayı cezalandırmak ya da ele geçirmek isteyen tanrılar ya da kötü ruhların eseri olduğuna ve bu yüzden de büyü ve muskalarla kurtulabileceklerine inanıyorlardı. Aztek falcıları, hastalık nedenlerini anlamak için pamuklu dokuma üzerinde fasulye taneleri ile fal bakıyorlardı. İnsan ya da hayvan kurban etmek, öfkeli Macuilxochitl'i ya da Tezcatlipoca'yı ya da Xipa'yı mutlaka yatıştırırdı! Birlikte uyu-mak, atölyelerde hep birlikte çalışmak, yemeğini yerde yemek, insan derisi giymek, yamyamlık ya da cesetlerin hemen gömül-meyişi ve ortadan kaldırılmayışı gibi uygulamaların, Orta Ame-rikalı şifacıların çok az bildiği hastalıkların yayılmasıyla hiçbir ilgisi olmadığını sanıyorlardı.

Çiçek salgınının Cortes'e sunduğu asıl avantaj, Azteklerin nüfusundaki azalma değil, kültürel ve politik sonuçlarıydı. İspanyolların ölüm oranının Yerlilerinkinden düşük olması, *Noche Triste*'den sonra bir süre unutulmuş olan, Avrupalıların ölümlü olmadığı anlayışının tekrar dirilmesine ön ayak oldu. Çiçek salgını Orta Amerika'nın nüfusunu silip süpürür, liderlerini ortadan kaldırırken, Kastilyalılar işlerine gelen yeni liderleri desteklemekte ve güçlendirmekte kararlıydı. Çiçek hastalığı, İspanyolların düşmanları kadar dostlarını da etkilemiş olsa da, İspanyolların doğaüstü güçlere sahip oldukları inancını güçlendirdi ve yerli müttefikleri arasında desteklerini arttırdı. Bu yüzden, kuşatanlar ve kuşatılanlar arasındaki sayısal oran üzerinde önemli bir etkisi olmadı.

Kültürel Karmaşa

İspanyol mucizesine son zamanlarda getirilen açıklamalardan biri de kültür karmaşasıdır. Karşımızda iki tez duruyor: Birincisi, Azteklerin İspanyollardan tamamen farklı bir gerçeklik algısına ve ifadesine sahip olmaları yüzünden, Avrupalıların gelmesiyle şaşkınlıktan donakaldıkları gibi semiyotik bir açıklama öne sürülüyor. İkincisi, Yerli kültürlerinin hiç tanımadıkları bir düşmanı kendi alışkın oldukları savaş tarzıyla durduramayacağı gibi daha mantıklı bir teze dayanıyor. Azteklerin, başlangıçta İspanyolların ve üstün askeri teknoloji ve taktiklerinin yol açabileceği tehlikenin farkına varmamış oldukları doğru. Cortes ve adamlarının bir çeşit ilahi varlık, çok eski bir kehanetin gerçekleşmesi ve denizlerin ötesinden gelen beyaz tenli tanrı Quetzalcoatl ve maiyeti olduğuna inanmış olabilirler. Birçok Meksikalı İspanyolların ateşli silahlarını gök gürültüsü silahları, okyanusları aşan gemilerini yüzer dağlar, atlarını sentor benzeri tanrısal hayvanlar olarak görüyor; binici ve atın bir tek yaratık olduğuna inanıyordu. Birçok araştırmacıya göre, hece yazısının bulunmayışı, Azteklerin resmi konuşmalarında ağıdalı bir tören havası sezilmesi ve İspanyolların getirdiği yabancı fikirler, Aztekleri Avrupalıların dolaysızlığı karşısında şaşkına çevirmiş, devlet siyaseti ve savaş sanatındaki neden-sonuç yöntemi karşısında savunmasız kalmışlardı.

Moktezuma'nın, daha İspanyollar Veracruz'a ayak basmadan çok önce, beyaz adamların Karayipler'deki varlıklarına dair söylentileri, Quetzalcoatl'ın geri döneceğini ve Aztek imparatorluğunun devrileceğini söyleyen kehanete bağladığı görülüyor. Moktezuma'nın mistik bir dünya görüşüne sahip olmasıyla, hem dinsel otoritenin hem de mutlak politik gücün bir tek hükümdarda merkezileşmesi, 1519 Kasım'ında Aztek hiyerarşisinin ölüm-cül bir karar alarak, Cortes'i neden Tenochtitlan'a kabul ettiğini

kısmen açıklar. Çok geçmeden İspanyolların tanrılarla uzaktan yakından bir ilgisi olmadığını anlamışlardı. Ama iş işten geçmiş, ilk kararsızlıkları Cortes'e çok önemli bir üstünlük sağlamıştı. Bazıları dinsel törenlerin Azteklerin tüm yaşamını pençesine aldığına, özellikle yazıtlarda gördüğümüz geleneksel Aztek savaş sanatının, tutsak almayı aşırı vurguladığına değinmişlerdi. Amaç, düşmanı hemen öldürmek yerine, daha sonra tanrılarına kurban etmektir! Bu görüşe göre, Cortes de dahil olmak üzere İspanyol fatihler bir çok kez rahatlıkla öldürülebilecekken, sağ ele geçirilme çabalarının başarısız kalması üzerine kurtulmuşlardı.

Çiçek salgınının patlak vermesi örneğindeki gibi, bu tez de nicelikle ilgili. Meksikalılar, Cortes ve adamlarının kutsal varlıklar olduğuna inanmış olabilirler. 1519 yılı sonlarında, Tenochtitlan içinde onları kuşattıkları zaman, bu en zor durumlarından yararlanarak, savunmalarını kıracak ya da bu 'tanrılara' saldırmaktan korkacaklardı. Aztekler savaşta İspanyolları hemen öldürmek istemediler ve bu yüzden az sayıdaki düşmanlarını ortadan kaldıracabilecekleri sayısız fırsatı teptiler. Ama, *Nocche Triste* zamanında, İspanyollar yaklaşık sekiz aydır Tenochtitlan'ın içindeydi. Aztekler İspanyolları doğrudan gözlemleme fırsatına sahipti: Beyaz adam ne yer ne içer, nasıl uyur, büyük aptesini nasıl yapar; neden yerli kadınlarla yatmaya can atar? Neden altın görünce gözleri fal taşı gibi açılır, niye çılgına döner? Çok önceden, Moktezuma'ya ulaşan raporlardan, Otomiler ve Tlatzcallanlarla yaptıkları ilk savaşlarda, İspanyolların kanının insanlarınki gibi aktığını öğrenmişlerdi. Doğrusu, birkaçının çatışmada öldürülmesi, bedenlerinin herhangi bir Meksikalı ile aynı olduğunu kesinlikle göstermişti. İspanyollar Tenochtitlan'a girmeden önce, atlar da öldürülmüş, parça parça kesilip kurban edilmişlerdi: Atlar ilk geldiğinde, bu hayvanların hiçbir ilahi özellikleri olmayan, geyiklere benzeyen iri yaratıklar olduğu Meksika Vadisi'nde herkesin malumuydu.

1 Temmuz 1520’de geçitlerdeki ilk gerçek askeri çatışmalar-
da, Aztekler Cortes’i kuşatırken, yok edecekleri kişilerin tanrı
değil, insan olduklarını kesinlikle biliyorlardı. Dar setlerde yapı-
lan gece saldırılarıyla, Kastilyalıları tutsak almak hemen hemen
olanaksızdı. Ve o gece kaybedilen 600 ile 800 arasındaki İspan-
yol’un büyük çoğunluğunun ya hemen oracıkta kasten öldürül-
mesi ya da boğulmak için terk edilmesi hiç de rastlantı değildi.

Meksikalılar, İspanyolların Tlaxcala’ya kaçışları ve Tenoch-
titlan’ı en son yeniden kuşattıkları sırada meydana gelen çatış-
malarda, ele geçirdikleri Toledo kılıçlarını kullanmışlardı. Hat-
ta tutsak aldıkları fatihleri arbaletin nasıl kullanıldığını öğren-
mek için zorlamış da olabilirler. Meksikalılar sık sık taktik de-
ğiştirdi, düzlüklerde sürü halinde saldırmamayı öğrendiler. Bü-
yük kuşatma sırasında çatışmayı, pusular ve misillemelerle İs-
panyolları sersemletebilecekleri, İspanyol atlarının ve toplarının
kullanılamayacağı dar şehir koridorlarına hapsetme akıllılığını
gösterdiler. Aztekler, en sonunda İspanyolların kendilerini yok
etmeye niyetli olduklarını bile anladılar ve İspanyolların tüm
arabuluculuk girişimlerine güvenmemeleri de mantıklıydı.
Tlatzcallanlı düşmanlarıyla alay ederek, kendileri yok olduktan
sonra İspanyollara köle olma sırasının onlara geleceğini söyle-
meleri doğru bir öngörüydü.

Azteklerin savaştaki en büyük handikabı, rakiplerini kılıçtan
geçirmek yerine, onları kurban etmek için tutsak almayı ve bağ-
lamayı öğreten eğitim ve adetleridir. Böyle bir askeri geleneğin,
taşyürekli İspanyollar gibi acımasız katilleri duraklatması çok
zordu. Bir kez daha, savaşta düşmanın öldürülmeyip, tutsak
alınması anlayışının, Batı askerlik sanatına taban tabana zıt ol-
duğunu anımsatmalıyız. Bu, Batı savaş sanatının bütün birikimi-
nin -imha taktikleri, kitlesel taarruz, disiplinli saflar ve üstün
teknoloji- Meksika’nın fethinden büyük ölçüde sorumlu olduğu-
nu söyleyen genel tezimizi bir kez daha doğrular.

Azteklerin zayıf silah-donatım ve taktikler sorunundan önce gelen en büyük kültürel dezavantajları, çoğu kez dikkatlerden kaçmıştı: Politik iktidarın küçük bir seçkin tabakanın elinde toplandığı tüm saray hanedanlarını tehdit eden sistem çöküşü çağlardır varlığını sürdüren eski bir sorundu. Batılı ordulara kültürler-arası çatışmalarda olağanüstü üstünlük sağlayan ve Avrupa'da görülmeyen bir başka olgu da buydu. Miken saraylarının ansızın yıkılması (yaklaşık olarak İÖ 1200), III. Darius'un Gagamela'daki kaçışından sonra Pers İmparatorluğu'nun bir anda dağılıp gitmesi, İnkaların sonu veya Sovyetler Birliği'nin hızlı çöküşü, hep saray hanedanlarının dış uyarıcılara karşı aşırı hassas olduğunu doğruluyor. Daha ademi-merkeziyetçi, daha az hiyerarşik ve yerel yönetime dayalı politik ve ekonomik kurumlarıyla Batı'nın tersine ne zaman dar bir elit, tüm ekonomik ve politik etkinliği tahkim edilmiş bir kaleden, ada-tabyadan, büyük bir saraydan ya da Kremlin'in duvarları arkasından kontrol etmeye çalıştıysa, imparatorluk soylularının ölmesi, kaçması ya da gözden düşmesinin hemen ardından imparatorluğun dağılması gelmiştir. Cortes'in kendisi bu zayıflığı anlamış ve şehre girdikten sonra, bir hafta içinde Moktezuma'yı rehin almıştı. 1521 Ağustos'unda yeni imparator Cuauhtemoc'un kaçışıyla birlikte Azteklerin son direnişi de anında kırılmıştı.

Malinche

William Prescott ve Huge Thomas'ın ünlü hikayeleri, İspanyolların çok az kaybına karşılık Meksikalıların ani çöküşünün, Hernan Cortes'in eşsiz dehası ve sınır tanımaz cesaretinin eseri olduğunu anlatıyordu. Yerliler, Cortes'e eski dostu ve Maya çevirmeni, büyük ve baş eğmez Dona Marina'nın adından türettikleri 'Malinche' adını vermişlerdi. Nahua dilinde Mainulli ya da

Malinali'den türetilen bir özel isimdi bu. Fetihle ilgili Avrupa kökenli hemen hemen bütün modern anlatılarda, diğer fatihlerin, Küba Valisi Velazquez, Cortes'i tutuklamak için gönderilen Narvaez ya da Cortes'in kendi yetenekli destekleyicileri, kahraman Sandoval ve acımasız Alvarado gibi cesur insanların bile, Cortes'in başarısını tekrarlayamayacakları ima edilmiştir.

Birçok kritik anda, bu askeri seferi kurtaran tek şeyin sadece Cortes'in kahramanlığı, hitabet gücü ve politik ustalığı olduğunu anlamamız için tarihte 'büyük adam' görüşüne inanmak zorunda değiliz. Şu kritik anlara bir göz atalım: Gemilerin sökülmesi ve karadan göl kıyısına nakledilmesi; Tlaxcala'yla önce savaş, sonra ittifak; Moktezuma'nın rehin alınması; Narvaez'in bozguna uğratılması ve hemen hemen hiçbir can kaybına yol açmadan askerlerinin de mucizevi bir biçimde Cortes'e katılması; *Noche Triste*'den sonra cesur yürüyüş; dönüş yürüyüşü ve şalupaların imal edilmesi. Tlatelco'ya son geri çekilmenin arkasından gelen toparlanma. Cortes'i durdurmayı başaramayan ve hatasının bedelini bir gözünü kaybederek ödemiş olan Panfilo Narvaez, 1521 fethinden sadece yedi yıl sonra, Florida'ya yapılan bir seferi yönetti. Beş yüz adam ve yüz atının bulunduğu bu kuvvet, Cortes'in Meksika'ya çıktığında liderlik ettiği ilk kuvvetle aynı büyüklükteydi. Oysa, Florida seferi felaketle sonuçlanmış ve sadece dört fatih hayatta kalabilmiş; kurtarılmaları ise yıllar almıştı. Yeni Dünya'da iyi donatılmış İspanyol kuvvetlerinin bile, yeteneksiz ve cesaretsiz adamların liderliğinde bu tür büyük felaketler yaşayabileceğinin en iyi örneği buydu.

Manuel Orozco y Berra, iyi ve kötü kalıpları dışında, ama kendi kuşağındaki insanlarınkine hiç benzemeyen, büyük ölçüde Machiavellici bir Cortes portresi çiziyor:

Diego Velazquez'e nankörlük edişini, kabilelerle ikili oynayıp, onları sırtından hançerlemesini, Moktezuma'ya ihanetini bir düşünün! Tabloya gereksiz Cholula katliamını, Aztek impa-

ratorunun katledilmesini, doymak bilmez altın hırsını ve haz peşinde koşmasını ekleyin. İlk karısı Catalina Juarez'i öldürdüğünü, Cuauhtemoc'a işkence etmekle alçakça davrandığını, rakibi Garay'ı mahvedişini, komutayı elinde tutarak, Lois Ponce ve Marcos de Aguliar'ın ölümleri dolayısıyla kuşkuları kendi üzerinde topladığını da unutmayın. Hatta tarihi belgelerin kanıtladığı başka her şeyden ötürü gene onu suçlayın. Gene de, zeki bir politikacı, bir kahraman ve yetenekli bir komutan olduğunu; modern çağların en şaşırtıcı işlerinden birini başarıyla tamamladığını söyleyerek kendisini savunmasına da izin verin. (Ixtilil-xochitl, *Ally of Cortes*, xxvi)

Cortes gerçekten de usta bir savaşçı, acımasız bir entrikacı, olağanüstü enerjik bir politikacı ve on altıncı yüzyılda Yeni Dünya'da rakibi olan usta İspanyol kaşifleri arasında bile benzeri olmayan bir yetenektir. Defalarca tropik virüslerden öldürücü hastalık kapmış, daha İspanya'dayken, yola çıkmak üzereyken ağır bir sıtmaya yakalanmıştı. Mexico City muharebelerinde, ciddi bir beyin sarsıntısı geçirmiş, elinden, ayağından ve bacağından yaralar almıştı. Üç kez tutsaklığın eşiğinden dönmüş, Tenochtitlan'daki Büyük Piramit'te kurban edilmek üzere, bağlanıp yerlerde sürüklenmekten son anda kurtulmuştu. Yerli ve Kastilyalı komplocuların birçok suikast girişiminden kurtulmuş, çok uzaklardaki V. Charles'ın sarayında bulunan rakiplerini tarafsızlaştırmıştı. Cortes değişik kadınlardan çok sayıda çocuk sahibi olmuş ve ilk karısı, Catalina'nın öldürülmesinden sorumlu tutulmuştu. *Noche Triste* sırasında neredeyse yok oluşun eşiğinde, kendisi yaralıyken, ordusu düşmanları tarafından kuşatılmışken, Cortes, dinsel bağnazlığı, Kastilyalı gururu, İspanyol yurtseverliği, açgözlülüğü ya da kişisel ünü ya da hepsinin karışımının bir sonucu olarak, güvenli Veracruz topraklarına geri çekilmeyi reddetmişti:

Talihin her zaman cesurların yüzüne güldüğünü, dahası bizim Tanrının büyük iyiliğine inanç besleyen Hristiyanlar olduğumuzu anımsadım. O Tanrı ki, ne bizim yok olup gitmemize ne de Majesteleri'ne ait olan ya da olması gereken böylesine büyük ve soylu bir ülkeyi kaybetmemize izin verirdi. Ben de eskiden olduğu gibi, bu ülkeye bir kez daha boyun eğdirmek için savaşı sürdürme görevimi bırakıp gidemezdim. Bu nedenle, asla dağları aşarak kıyıya çekilme kararı almadım. Tersine, karşımıza çıkabilecek tüm tehlike ve zorlukları göz ardı ederek, bu ülkeyi terk etmeyeceğimi söyledim onlara. Çünkü bu hem kendi gururumu ayaklar altına almak ve herkesi tehlikeye atmakla kalmaz, Majestelerine de büyük bir ihanet olurdu. Tersine, her fırsatta düşmanlarımızın üzerine çullandım ve mümkün olan her yolla onlara karşı koydum. (H. Cortes, *Letters from Mexico*, 145)

Cortes, iki yıllık dönemde adamlarının yaklaşık üçte ikisinin -1600 kişiden 1000 kadarının- öldürüldüğüne ya da tutsak alındığına tanık oldu. Hayatta kalan bazı hasta ya da yaralı adamları, üç kez isyan girişiminde bulunmuşlardı. Moktezuma'yı rehin aldı, Aztek imparatorunun kardeşi ve yeğenine savaş açtı. Defalarca savaştığı müttefiki Tlatzcallanları geri püskürttü; kendisini zincire vurup, geri getirmek için gönderilen bir takviye birliğini yendi ve sonra kendi saflarına kattı. Mahkemede kendisini savunmak için İspanya'ya gitti, Guetamala'da çok büyük bir kuvvet topladı ve yeterli gemi ve adam verilirse, Çin yolculuğuna da liderlik edebileceğini söyledi. Bütün bunlar 1504'de yirmi yaşındayken beş parasız bir şekilde Hispaniola'ya gelen 1.60 boyunda, yaklaşık 65 kiloluk ufak tefek bir adamın ürünüydü.

Aralarında, gemi yapımından, barut üretimine, koordine süvari ve piyade taktiklerine kadar çok farklı alanlarda uzmanlar bulunan yardımcılarının askeri yeteneklerini bir an için bir yana bırakalım. Atlar, ateşli silahlar, çelik silahlar, zırh, gemiler, kö-

pekler ve arbaletler olmasaydı, Cortes bile başarılı olamazdı. Buradaki eşitsizliğin, Roma-Kartaca ya da Makedonya-Pers savaşlarındakinden bile çok daha büyük olması nedeniyle, kesin sonucu ne dahi bir Aztek lideri ne de beceriksiz bir İspanyol fatih değiştirebilirdi. Eğer Kastilyalılar 1520 Kasım'ında, Mexico City yolunda bir Alvarado ya da Sandoval'm liderliği altında hareket etmiş olsalardı; karşılarına tedbirli ve şaşkın bir Moktezuma değil daha enerjik bir Cuauhtemoc çıksaydı, bütün sefer zora düşebilirdi. Ama 1521'de Cortes geri çekilirken, art arda yedi filo Meksika kıyılarına ulaşmıştı. Ayrıca, ilk gerilemenin kayıplarını giderebilecek bazı daha iyi generaller, hatta daha çok adamla çıkarma yapabilecek 30 bin İspanyol, yakınlardaki Karayipler'de yaşıyordu. Cortes'in kendisi, *Noche Triste* felaketinden sonra, kendi hayatının çok değerli olmadığını, çünkü artık Yeni Dünya'da kendi yerini alabilecek ve Azteklere boyun eğdirebilecek binlerce Kastilyalı olduğunu söylemişti.

Meksika'nın fethi, tarihte teknolojinin kendi başına bireysel insan dehası ve eylemi gibi değişkenlere ağır bastığı birkaç andan biriydi. Avrupa, bırakalım metal ve barutu, ne atları ne de tekerleği olan düşmanlara karşı savaşta sınanan bir askeri rönesansın ortasındaydı. Kuzey Amerika'nın batısının egemenlik altına alınması, Cortes gibi yetenekli bir Avrupalı fatih ya da Tenochtitlan ada-kenti gibi savunmasız bir merkez olmadan, kırk yıllık koordineli bir savaşla başarılmıştı. Atlı, Batının silah ve donatımını kullanan cesur ve akıllı Yerli kabilelere karşı, birliklerini ve canını açık arazilerdeki aptalca taarruzlarda yitiren, İngilizce konuşan birçok zayıf general, Amerika'daki sınır savaşlarına damgasını vurmuştu. Bütün bu saldırıların, Yerli topraklarının süre giden kuşatılmasına, yerli savaş gruplarının sistemli bir biçimde yenilgiye uğratılmasına fazla bir etkisi olmamıştı. Aynı zamanda, onuncu ve on birinci yüzyılda Kuzey Amerika'nın kuzeybatı kıyısına çıkan Viking kaşiflerinin, yani Yeni

Dünya'daki ilk Avrupalı saldırganların, Yerli kabileler karşısında kalıcı zafer elde edemediğini akılda tutmalıyız. Bunun nedeni, destek için yeterli sayıda büyük okyanus gemisini art arda yollayabilecek olanaklardan yoksun olan Vikinglerin, ateşli silah, at ve gelişmiş taktiklere sahip olmamasıydı. İnsan gücü ve malzeme kolay ve kesintisiz bir biçimde nakledilemiyorsa, ne Vikinglerin denizcilikteki ustalığı ne de efsanevi silahşoruğu fetih ya da sömürgeleştirmeyi garanti edebilirdi.

İspanyol Silahları ve Taktikleri

Kastilyalıların şaşırtıcı başarısını kültür karmaşası, hastalık, yerli müttefikler ve başka birçok ikincil nedene bağlayan modern araştırmacılar, Batı'nın teknolojik ve askeri üstünlüğünün önemli rolünü nedense kolay kolay kabul edemiyor. Belki de bu tür sonuçların Avrupa-merkezciliği ima edeceğinden ya da Batı'nın zihinsel ya da ahlaki üstünlüğü fikrini akla getireceğinden çekiniyorlar. Ama Meksika ve İspanyol ordularının askeri donatım ve taktikleri arasındaki olağanüstü uçurum, erdemler ya da genlerle değil, kültür ve tarihle ilgili bir sorundur.

Tüm silah ve zırh kategorilerinde, İspanyollar karşılaştıkları her yerli kabileye karşı büyük bir üstünlük sağlamışlardı. Çelik kılıçları, Meksikalıların obsidyen uçlu dövüş sopalarından daha keskin ve hafif olmakla kalmıyor, keskinliğini çok daha uzun süre koruyordu. Yazılı kaynaklar ve kimi yerli sanat eserlerinin de doğruladığı gibi, hem kesici hem de dürtücü silah olarak usta silahşorlar tarafından kullanıldıklarında, bu silahlar kol ve bacakları bedenden ayırabiliyor ve zırhsız bir düşmanı tek vuruşta öldürebiliyordu. Antik çağda Akdeniz'de Romalı lejyonere diğer silahlara karşı üstünlük kazandıran, başlangıçta İspanya'da üretilmiş olan kısa Roma *gladius*, savaşçıların kullandığı çelik

kılıcın atasıydı. Meksika’da farklı zamanlarda dövüşen 1600 Kastilyalının hepsinin, bu öldürücü kılıçlarla silahlanmış olması, mermileri ve arbalet okları tükendiğinde bile, rahatça zafer kazanmalarını açıklayabilir.

Birçok asker dışbudak ağacından imal edilmiş olan uzun kargılar taşıyordu. Büyük bölümü ağır, sivri metal başlı, uzunluğu üç buçuk ile dört buçuk metre arasında değişen silahlardı. Bu silahlara esin kaynağı olan Makedonya *sarissaisi* gibi, sıkışık safalarda kullanıldığında -Kastilya *terciosu* on altıncı yüzyıl İspanyası’nda bir süre en öldürücü piyade kuvveti olmuştu- aşılmaz bir duvar oluşturunuyordu. İspanyolca askeri jargonda, buna içine girilemeyen ‘demir buğday tarlası’ denirdi. Kargı, ana gruptan ayrılan düşmanları çiğneyen zırhlı bir süvari tarafından mızrak olarak kullanıldığında, tek vuruşla bir insanın kafası bedeninden ayrılabilirdi. En sonunda, Romalıların *pilasını* andıran ve kılıçlı piyadelerin göğüs göğüse savaşa girmek için düşmana yaklaştıkları sırada fırlattıkları kısa mesafede öldürücü olan hafif, çelik uçlu cirit, *jabalinalar* vardı.

Hemen hemen bütün İspanyollar, yüzü koruyan ve ok ya da taşın delemmediği çelik miğferler giyiyordu. Çok büyük bölümünün çelik göğüs zırhları kuşanması ve çelikle güçlendirilen kalkanlar taşıması, Azteklerin dövüş sopalarının ya da kılıç darbelerinin neden çok azını öldürdüğünü açıklar. En çok ölüm, ağır yük taşıyan Kastilyalıları gruplar halinde saldıran onlarca Meksikalı savaşçının, onları sendeletmeye ya da attan düşürmeye çalıştığı sırada gerçekleşmişti. Yeni Dünya’da hiçbir kabile Avrupalıların şok piyade çarpışması anlayışıyla hiç karşılaşmamıştı. İÖ yedinci yüzyılda, eski Yunanistan’ın ölüm tarlalarındaki falanjlardan doğan ve Avrupa dışında çok az rastlanan bir gelenekti bu.

Avrupalıların, Tlatzcallanlar ve Azteklerle giriştikleri birçok piyade muharebesinde en büyük sorunu yorgunluktu. Kılıç ve

taş-ok atışlarına karşı korunaklı zırhlı İspanyollar, ağır kılıçlar ve mızraklarla sürekli kılıç sallayıp darbe indirdikten sonra çabuk yoruluyor ve en sonunda, top ve küçük ateşli silahların tev-kif ateşine sığınmak için geri çekiliyorlardı:

Onları (İspanyolları) her taraftan kuşattıklarında, İspanyollar onlara saldırmaya, onları sinekler gibi öldürmeye başlıyordu. Yerlilerin bazılarını kılıçtan geçirir geçirmez, yerlerini yenileri alıyordu. İspanyollar denizde her taraftan gelen dalgaların döv-düğü bir adacığa benziyordu. Bu korkunç çatışma dört saatten fazla sürdü. Bu sırada birçok Meksikalı, İspanyolların hemen he-men bütün müttefikleri ve bazı İspanyollar öldü. Öğlen olduğun-da, muharebenin dayanılmaz eforu karşısında, İspanyolların hızı kesilmeye başladı. (B. Sahagun, *The Conquest of Mexico*, 96)

Her Kastilyalının hayatta kalabilmek için onlarca ve bazı hallerde yüzlerce düşman savaşçısını kılıçtan geçirmesi, zırhlar kuşanmış bu nispeten ufak tefek adamlar için olağanüstü bir kas gücü ve dayanıklılık gerektiriyordu. Başlıca kaygıları düşmanı kılıçtan geçirmek ya da sendelemek ve sürüklenip tutsak alın-maktı. Kaynaklara göre, iki yıllık savaş sürecinde, yüzlerce Kas-tilyalı yaralanmıştı ve hemen hemen tümünün kol ve bacakların-daki kesik ve yaralar ender hallerde öldürücüydü. Öldürmek için metal kılıcın göğüse ya da yüze batırılması gerekiyordu; ama zırhlı yaya askerlere karşı dövüşen Aztek savaşçıları için bu he-men hemen imkansızdı.

İspanyol çeliğinin önemini küçümseyen araştırmacılar, *Noc-he Triste* ve Tlatelolco'daki pusudan sonra, neden Azteklerin ele geçirdikleri çok değerli birkaç Kastilya kılıcı ve mızrağını he-men kullandıklarını açıklamalı. Neden Tlatzcallanlar, Aztek hatlarını yarararak, onlara yol açabileceği düşüncesiyle, Azteklere karşı tüm piyade çarpışmalarında koçbaşı olarak sadece İspan-yol piyadesine bel bağladılar? Yağmur mevsiminde, birçok fatih

daha hafif ve rahat yerli kapitone kumaşın, yerlilerin taş başlı okları ve kılıçlarına karşı yeterli koruyuculuğa sahip olduğunu anlamışlardı. Zaman zaman zırhlarını çıkarmışlardı -bu, savaş tarihinin en korkunç savaşçıları arasında sayılmış olmalarına rağmen, Azteklerin silahlarından çok korkmadıklarının açık bir kanıtıdır.

İspanyolların avantajı sadece üstün metal silahlara bağlanamaz. Arkebüzler ve arbaletler, yerlilerin kullandığı sapan ya da oklardan çok daha isabetli, uzun menzilli ve delici etkiye sahipti. İspanyol arbaletinin eğimli atışta menzili 180 metreyken, hedefi görerek nişan alınıp kullanıldığında tesirli menzili yaklaşık 90 metreydi. Kullanılması çok büyük bir beceri gerektirmediği gibi, okları ve yedek parçaları yerli malzemelerden kolayca yapılabilirdi. Başlıca engel silahın ağırlığıydı (yaklaşık 6 kilo) ve görece yavaş atış hızıydı (dakikada bir ok.) Aztek okçuları dakikada beş-altı atış yapabilmekle birlikte, okları 180 metre menzile sahip değildi. Hatta çakmak taşlı ok uçları yakın mesafelerde bile zırhlı İspanyolların hayati organlarına zarar vermiyordu. Aynı zamanda, Yerli okları arbalet oklarından çok daha isabetsizdi. Üstelik, bir Kastilyalı ölü ya da yaralı bir arbaletçinin silahını birkaç dakika içinde yeniden kullanabilirken, yerlilerin okçulukta ustalaşması için yıllar gerekliydi.

Çakmaklı ateşleme aygıtına sahip ilk misketler olan arkebüzler, arbaletlerle aynı avantaj ve engellere sahipti: Olağanüstü delici gücü, az talim gerektirmesi, isabetliliği ve uzun menziline karşılık, yetersiz atış hızı ve hantallığı. Ama tek atışta çok sayıda zırhsız savaşçıyı durdururken bile büyük bir öldürücü etkiye sahipti. Monte edilmesi ve onarımı da kolaydı. Ateşli silahların gerçek avantajı, kullanım kolaylığında değil -hantal ve doldurulmaları zordu- ama isabetlilik ve öldürücülüğünde yatıyordu. İyi bir nişancı 135 metre uzaklıktan düşmanı rahatlıkla öldürebilirdi. Ağırlığı 170 grama ulaşan bazı kurşun gülleri olan silahın bu

büyük mermileri yakın mesafelerde çok sayıda zırhsız Aztekliyi öldürüyordu. Cortes 1521 ilkbaharında Tenochtitlan'a geri döndüğünde, yaklaşık 80 arkebüzücü ve arbaletçi vardı. Ön safta bulunan tüfekli askerlerin arkasında, onların başlarının üzerinden ok atışları yapan arbaletçiler diziliyordu. Bu şekilde Cortes'in adamları on saniye içinde yaklaşık on ile on beş mermilik gruplar halinde art arda yaylım ateşi açabiliyorlardı. Özellikle kargılı askerlerin arkasına, teknelere ya da istihkamların tepesine dizildiklerinde, Kastilyalılar on-on beş dakikalık kısa sürelerde, hedefi çok az ıskalayarak, yoğun Meksikalı saflarına açtıkları ateşle yüzlerce savaşçıyı öldürebiliyordu.

Arkebüzler, Marignano (1519), La Bicocca (1522) ve Pavia'da (1525) iyi silahlı İsviçreli ve İspanyol mızraklılarının en disiplinli saflarını bile dağıtıp geçerken, zamanın Avrupa savaş sanatında Rönesans devam ediyordu. İsabetli yaylım ateşi açabilen misket tüfekli saflar, hızlı hareket eden ve disiplinli Avrupalı mızraklı askerlerin saflarını parçalayabiliyorsa, daha kalabalık ama kötü tertiplenmiş ve savunmasız Aztek savaşçı gruplarına karşı etkinliğinden kuşku duyulamaz. Aztekler arkebüzleri ele geçirmiş ve kullanımını öğrenmiş olsalar bile, bilimsel araştırmanın destekleyici yapısı olmadan, bu tür bir teknoloji çok geçmeden yerinde sayardı: Arkebüzler, kısa süre içinde çakmaklar, daha iyi dökülmüş namlular, yivler ve daha kaliteli barutları piyasaya çıkaran Avrupa ateşli silahlarındaki sürekli gelişmenin sadece bir evresiydi.

Düz arazilerde, İspanyollar Avrupa'nın soylu süvarilerinin hücumlarının geri püskürtülmesinde, mızraklı ve arkebüzücü askerlerin koordine edilmesinde yaklaşık bir yüzyıllık muharebe deneyimine sahipti: Arkebüzçüler öne çıkar, ateş eder, silahlarını yeniden doldurmak için mızraklardan oluşan duvarın arkasına geri çekilir, sonra ateş etmek için tekrar öne çıkarlardı. Yarı çıplak Meksikalı yaya savaşçılara karşı, bu denenmiş Kastilya

kale-düzeni hemen hemen yıkılmazdı. Avrupalıların ateşli silahlarının üstünlüğüne kuşkuyla yaklaşanlar, yerli orduların kalabalık gruplar halinde toplanma taktiklerinin -Zulular buna mükemmel bir örnektir- Batılıların silahlarını daha da öldürücü hale getirdiğini unutmamalıdır.

İspanyolların efsanevi bir disiplini vardı. Top, misket ve arbalet atışları komutlarla yapıldı ve hücum eden kitleler üzerinde bir ölüm senfonisi gibi etki ederdi. Birlik komutanı öldüğünde, kaçan bir arkebüzücü ya da kılıçlı askere çok ender rastlanırdı. Oysa Azteklerin yedekleri, saygı duydukları *cuachpantlinin* -bambu çerçevelere oturtulan ve meşhur savaşçıların sırtlarında taşıdığı parlak renkli sancaklar- düşmesi ya da ele geçirilmesinden hemen sonra, dağılma eğilimi gösterirdi. Kişisel kahramanlık ve silah kullanma becerisi, Batı'da daha çok saftan çıkmama ve omuz omuza dövüşme olarak tanımlanan askeri disiplinle her zaman özdeş değildi.

Ne var ki, Aztekleri en çok dehşete düşüren şey, bazıları tekerlekli ya da arabalara monte edilen İspanyol toplarıydı. Elllerinde en azından birkaç parça hızlı ateş edilebilen, kuyruktan dolma model daha vardı. İki yıllık hareket sırasında, Cortes'in adamlarının kullandığı topların gerçek sayıları ve modelleri ile ilgili olarak kaynaklar arasında fikir birliği yok. Birçoğu *Noche Triste* sırasında kaybolmuştu ama İspanyollar yanlarında hafif toplardan (*falconet*), ağır lombardlara kadar değişik tiplerde on-on beş top getirmişti. Bunlar, kalabalık Aztek gruplarına karşı yerinde kullanıldıklarında, hem misket -daha küçük demir bilyelerin bulunduğu mermi- ve büyük top gülleleri hem de dört kilo ağırlığında taş gülleler atan çok etkili öldürücü silahlardı. Küçük, kuyruktan dolma hafif toplar dakikada hemen hemen bir mermi atabilir, yakın mesafeden 450 metreye ve uzun mesafeden yaklaşık 800 metreye atış yapabiliyordu. Hücum eden Meksikalılar hedef alındığında, mermiler onlarca savaşçıyı yarıp ge-

çerken, her yaylım ateşi sırasında kol ve bacaklar, kafalar ve bedenler parçalanırdı.

İspanyol tarihçileri Cortes'in atlarını -Tenochtitlan'ın kesin kuşatılması sırasında kırk tane at vardı- ve atların Azteklere yaşattığı bütün dehşeti gerektiği biçimde yansıtmıştı. Meksikalılar başlangıçta bunların yarı insan *sentor*lar ya da binicileriyle konuşan kutsal yaratıklar olduklarını düşünmüş, ancak daha sonra bir çeşit dev geyiğe benzeyen, otlayan iri hayvanlar olduklarını anlamışlardı. Dehşet saçma, keşif, ulaşım ve hareketlilik gibi atların savaşa getirdiği açık avantajlardan başka, mızraklı zırhlı süvariler tarafından kullanıldıklarında durdurulamaz oluşları, Bernal del Castillo'nun atın İspanyolların "tek hayatta kalma umudu" olduğunu söylemesine yol açmıştı.

Tarihsel bakımdan, süvariye yenmenin tek yolu, Frankların Poitiers'de yaptığı gibi kitle halinde ya da İsviçre falanjlari tarzında uzatılmış kargılarla ya da Fransızlar gibi hücum eden atlıların yaklaşmasına karşı misketlerle yoğun bir taciz ateşi açmaktır. Toprak sahibi piyade, şok savaşı ve her çeşit ateşli silahtan yoksun olan Aztekler bunların hiçbirini yapamazdı. Eğer kalabalık gruplar halinde hücum eden süvarilerin yolunu tıkamak için toplanmaya çalışırlarsa, kısa sürede topçuların tahrip ateşine hedef oluyorlardı. Bu yüzden, topçu ile koordine edilen İspanyol atlıları, tek kalan Aztekleri çiğneyip, mızraklıyordu. Bir yandan da düşmanı korunmak amacıyla toplanmaya ve Cortes'in topçusuna daha iyi hedef olmaya zorlayarak, ne denli öldürücü olduğunu kanıtladı.

Antik çağın atlarının tersine, Cortes'in binekleri midilli değil, Emevilerin İspanya'ya getirdiği daha iri Arap atlarından türetilen Andalusya Arap Atlarıydı. Daha sonra, İngiliz gözlemciler Batı Hint Adalarındaki atların o zamana kadar gördükleri en iyi atlar olduklarını söylemişlerdi. İrilikleri ve binicilerinin ustalığı (Sandoval ve Alvarado gibi İspanyol soyluları at üzerinde

büyümüşlerdi ve at üzerinde mızrak dövüşünün ustalarıydı) dehşet verici bir görüntü sergiliyordu:

Bir fırıncının bir düzine atlısının kalabalık bir Yerli sürüsü üzerindeki etkisi olağanüstü. Sanki atlılar doğrudan zarar vermiyordu, ama bu (Diaz del Castillo'nun sözlerini ödünç alacak olursak) 'sentorların' ansızın ortaya çıkışı o kadar büyük bir moral bozukluğu yaratıyordu ki, Yerliler afallıyor ve İspanyol piyadelerinin taze kuvvetlerle üzerlerine atılmasına imkan tanıyorlardı...Yerlilerin bu doğaüstü, yarı insan-yarı hayvan yaratıklarla nasıl baş edecekleri konusunda hiçbir fikirleri yoktu. At nalları altında ezilir, kılıçtan geçirilirken, felce uğramış gibi yerlerinde mıhlanıp duruyorlardı. (J. White, *Cortes and the Downfall of the Aztec Empire*, 169)

Ölüm kusan silahları, sadece İspanya'dan getirilen nesneler arasında aramamalıyız. En öldürücü silahların bir kısmı, fatihlerin zihinlerindeydi; bunlar zihinlerinde gizli ve sadece çatışma gerektirdiğinde imal edilen araçlardı. İspanyollar Meksika'nın büyük zenginlikleri arasında, bol miktarda ve el değmemiş hammadde-lerin de bulunduğunu hemen kavramışlardı. Artık Avrupa-tarzı silahlardan, gemiler için kaliteli keresteye, kuşatma makine-lerine, kılıçlar için maden cevherleri ve barut yapımında gereken malzemelere kadar her türlü hammadde ellerinin altındaydı.

Kültürel ya da askeri dinamizmi belirleyen tek şeyin doğal kaynaklar olduğu görüşü epey yaygın. Bu doğruysa, Azteklerin bir savaş tüccarının depolarının üzerinde oturduğunu düşünebiliriz. Bütün alt kıta barut hammadde-leri, demir, tunç ve çelik kaynıyordu. Aslında, Azteklerin yıkılmasına yol açan cevher ya da madenlerin eksikliği değil, soyut öğreti ve bilime sistematik yaklaşımın olmayışındaydı. Belki atların bulunmaması nedeniyle araba tekerleğinden yoksundular. Ama, tekerlekli savaş ve ticaret araçları -el arabası, çekçek, su değirmeni, yel değirmeni, pul-

luk ve dişliler de- yoktu çünkü ne akılcı bir bilim geleneği ne de tarafsız araştırmalara izin veren bir ortam vardı.

Akılcı İspanyol yaklaşımı, en çok köklerini klasik antik çağda bulduğumuz kuşatma makineleri ve gemi tasarımlarını izleyen savaş araç ve gereçlerinin olay yerinde üretilmesinde somutlaşmıştı. *Noche Triste*'nin arifesindeki zorlu çatışmalar sırasında, İspanyollar birkaç saat içinde üç adet *mantaleta* -piyadelerin başları üzerinden atış yapan arkebüzücü ve arbaletçileri koruyan portatif tahta kuleler- yapmışlardı. Cortes, sonradan geçitlerin aralıklı olduğunu anladığında, Sezar'ın Galya ve Almanya seferlerine kadar geri giden ve Avrupa'ya özgü bir buluş olan portatif köprülerin inşa edilmesini emretti. Tenochtitlan'dan kaçtıktan sonra, yakınlardaki 'dumanlı dağdan' (deniz yüzeyinden 5366 metre yükseklikteki Popocateptl Dağı) toplanan kükürtle barut üretildi. Yerli maden ustaları, kendileri için 100 binden çok ve İspanyol arbaletleri için 50 bin madeni ok imal ederken, İspanyolların projelerine ve talimatlarına uygun hareket ettiler. Baruttan tasarruf etmek amacıyla, son kuşatma sırasında dev bir mancınık bile yapıldı ancak amatörler tarafından yanlış tasarımlanan bocurgat, iskelet ve yayları yüzünden, silah çalışmayacaktı.

En etkileyici proje, Martin Lopez'in önceden parça parça inşa edilen 13 şalupayı başarılı bir biçimde yüzdürmesiydi. Bunlar 12 metre uzunlukta ve 2.7 metre uzunluğunda direkleri olan, yelken ve kürekle hareket ettirilen, büyük kadırgaya benzeyen teknelerdi. Buna rağmen sadece altmış santim derinliğindeki surlarda yüzebilmeleri için altları düzdü ve bu yüzden özellikle Tetzco Gölü'nün sığ ve bataklık suları için tasarlanmışlardı. Her biri bir ağır topla birlikte, yirmi beş adam ve birçok at taşıyordu. Bu tür gemileri inşa etmek için, İspanyollar Veracruz'da karaya oturmuş gemilerinden kurtardıkları kereste ve demir akşamı taşımak için binlerce Tlatzcallanluyu çalıştırmışlardı. Daha

sonra, Lopez özenle örgütlediği yerli iş ekiplerinden şalupaları sökmek ve 50 bin hamal ile savaşçıdan oluşan büyük bir kolla dağların üzerinden aşarak, Tetzco Gölü'ne taşımak için yararlandı. Kurak mevsimde Tenochtitlan'a ulaştıklarında, Lopez dört metre genişlikte ve hemen hemen aynı derinlikte bir kanal kazdırdı. Bu kanal yoluyla gemileri bataklıktan gölün daha derin sularına yüzdürdü: bu ikinci projede 40 bin Tlatzcallan yedi hafta çalıştı.

İspanyolların insan gücünün üçte birini taşıyan ve top, arkebüz ve arbaletlerin yaklaşık yüzde 75'inin bindirildiği şalupaların, bütün savaşın belirleyici gücü oldukları ortaya çıktı. Gemiler geçitleri temizledi, akşamları İspanyol kamplarının emniyetini sağladı, düşman hatlarının zayıf noktalarına piyadeler çıkardı. Şehri felç edecek kadar sıkı bir abluka uyguladı, yüzlerce Aztek kanosunu sürekli havaya uçurdu ve çeşitli izole İspanyol destek kıtalarının hayati ikmal sorunlarını çözdü. Tetzco Gölü'nü İspanyollar için başlıca zayıf nokta olmaktan çıkarıp, büyük bir avantaja dönüştürdü. Yüksek güverteleri gemilere tırmanmayı engelledi ve atışlar ve yeniden doldurmalar sırasında arkebüzücü ve arbaletçilere savunma siperi olarak hizmet etti. Bu beceri, piyade ve deniz taktiklerinin koordinasyonunda Batının tipik özelliğidir:

Son tahlilde, Tenochtitlan'ın Salamis'le karşılaştırılamayacak kadar önemli bir yanı vardı. Tenochtitlan nihai zaferi, savaşın sona erişini simgelerken Salamis böyle değildi. Salamis'te bir uygarlık tehlike altındaydı, Tenochtitlan'da ise bir uygarlık yok edilmişti. Tüm tarihte, bir savaşı sona erdiren ve bir uygarlığı ortadan kaldıran muzaffer bir deniz savaşı örneği daha görülmeyebilir. (Cortes Gardiner, *Naval Power in the Conquest of Mexico*, 15)

Tetzcoco Gölü'nden 160 km. uzaklıkta imal edilmiş olmalarına karşın, şalupaların, Aztek'in yerli sularında Meksika uygarlığının tüm tarihinde imal edilmiş olan herhangi bir tekneden çok daha dahiyane bir biçimde tasarlandıkları ortaya çıktı. Bu sadece, Batının iki bin yıllık sistemli, bilimsel ve rasyonel yaklaşımı sayesinde mümkündü.

İspanyolların kazandığı zaferde, Batı askeri geleneğinin hemen hemen tüm öğeleri, düşmanın sayı üstünlüğü, lojistik ve bilinmeyen bir coğrafya gibi sorunların aşılmasında pay sahibiydi. Savaş sonrasında, İspanyol dava dosyaları, resmi soruşturmalar ve fatihlere karşı mahkeme celplerine ait yüz binlerce sayfa, her savaşçının sahip olduğu güçlü bir özgürlük ve hak duygusunu doğruluyor. Ne Cortes ne de İspanyol hükümdarının anayasal destek olmadan çiğneyemeyeceği hak ve ayrıcalıklarla, bireyler bir yurttaş militarizmi duygusuna sahipti. Narvaez'i karşılamak üzere yola çıkan Cortes'in bazı adamları, yanında liderlerini mahkemeye çıkarmak için mahkeme belgeleri ve celp kağıtları bulunan Alonzo de Mata adlı bir görevliyi tutukladılar. Hemen Mata'nın resmi konumu hakkında hukuki bir tartışma başladı. Adam gerçekten kralın noteri olduğunu kanıtlamamıştı, böylece hukuki bağlayıcılığı olan kararlar alma yetkisine sahip olduğunu da kanıtlamayınca, tartışma sona erdi.

Aslında, on altıncı yüzyılda İspanya'da güçlü bir politik özgürlük duygusu vardı. Belki de, bunu en iyi ortaya koyan eser, Juan de Costa'nın (1549-95) monarşik bir imparatorlukta, yurttaşın kesin hakları ve davranışlarını anlatan *Gobierno del ciudadano* adlı broşürüydü. Hemen hemen aynı zamanda, Cortes'in biyografi yazarları arasında bulunan Jeronimo de Blancas, Aragon monarşisinin sözleşmeye dayalı niteliğini ve devletin yasama ve yargı kuvvetleri arasındaki ilişkileri anlatan *Aragonesium rerum comnetarii*'yi (1588) yazmıştı.

Kastilyalılar, Tenochtitlan caddelerinde, geçitlerde, Otumba

Ovası'nda, Tetzoco Gölü üzerinde kesin ve kanlı çatışmalara girme eğilimindeydi. Statülerini, törenlerini ve tutsak almayı genelde savaşın ayrılmaz bir parçası haline getiren, gün ışığında gösteri savaşını tercih eden Meksikalılar bu eğilimi hiç paylaşmıyordu. Çatışma boyunca, Yeni Dünya ve İspanya'dan gelen hevesli tüccar ve girişimciler, Cortes'e mermi, yiyecek, silah ve at satmak için Veracruz'a demir atmıştı. Tükenişin eşiğindeki Cortes, gene de bu malzemelerin parasını ödemek için hem düşmanlarının hem de dostlarının altınlarına el koymuştu. Serbest piyasa toplumunda, tekneleri yeni barut, silah ve adamlarla dolu Avrupalı hergelelerin, burunları Veracruz'da kar kokusu alır almaz hemen Tenochtitlan'a doluşacağı kesindi!

Zaman zaman Sandoval, Ordaz, Olid ya da Alvarado tarafından yönetilen fatihler, kendi yaşamlarını sadece Cortes gibi karizmatik bir lidere değil, soyut bir emir-komuta sistemine de bağlamışlardı. Fetih boyunca, bireysel inisiyatifi Cortes'e sayısız avantajlar sağladı. Açık sözlü adamlarının sürekli yakınıp durmaları ve İspanyol otoritelerinin resmi denetim ve soruşturma tehditleri bile, Cortes'i stratejilerini ve başarısızlık halinde kafalarını kaldıracak olan yığınla eleştirmenine karşı taktiklerini baş yardımcılarıyla birlikte çizmeye zorladı. Batı askeri geleneğinin bütün bu unsurları, İspanyollara çok büyük bir üstünlük sağladı. Ama, son tahlilde yaklaşık iki bin yıllık akılcı gelenek, Hernan Cortes'in savaş araç ve gereçlerinin düşmanlarına kendi ordusununkinden çok daha büyük bir zayıf verdirmesini sağlamıştı.

AKIL VE SAVAŞ

Taş Devri'nden bu yana, insanlar her zaman örgütlü savaş desteklemek için tasarlanmış bir tür bilimsel etkinliğe girişmişlerdir. Ama Yunanlılardan başlayarak, sadece Batı kültüründe

soyut düşünce, din ve politikadan bağımsız bir tartışma özgürlüğü eğilimi görülmüştü. Bu benzersiz eğilim, özgürlük ve kapitalizmi birleştirerek, kuramsal yenilikleri hayata geçirmenin çaresini de bulmuştu. Sonuç, Batı ordularının teknik öldürme yeteneğinin sürekli gelişmesi olmuştur. Yunan hoplitlerinin, Roma lejyonerlerinin, Ortaçağ şövalyelerinin, Bizans filolarının, Rönesans piyadelerinin, Akdeniz kadırgalarının ve Batı arkebüzcularının genellikle düşmanlarından daha büyük tahrip gücüne sahip olmaları garip değil mi? Avrupa silah ve donatımları, yeni silahların piyasaya çıkar çıkmaz demode olmasını garanti ettiğinden, ele geçirilen ya da satın alınan Batı silahları bile -Osmanlılar, Yerliler ve Çinlilerin yaptığı gibi- teknolojik eşitlik sağlamaktan uzaktır. Bırakalım entelektüel parlaklığı, yaratıcılık da hiçbir zaman Avrupalıların tekelinde olmamıştır. Tersine, Batının üstün silahlar üretme iradesi, sadece genelde yeni teknolojinin getirdiği sosyal, dinsel ya da politik değişikliklere aldırmandan, fikirleri ödünç alma, benimseme ve aşırma konusundaki eşsiz yeteneğine dayalıdır. Trireme, Roma *gladiusu*, usturlap ve barutun aynı şekilde alınıp, geliştirilmesi bunu göstermişti.

Araştırmacılar Avrupalıların ne ateşli silahları keşfettiğine, ne de bunların kullanılmasının tekeline sahip olduğuna işaret ederken haklılar. Ama kabul etmeliyiz ki, ateşli silahın kitlesel ölçekte üretimi, dağıtımı ve öldürücü özelliklerini gitgide arttırma yeteneği sadece Batıya özgüdür. On dördüncü yüzyılda, barutun bulunmasından günümüze kadar, ateşli silahlardaki bütün büyük gelişmeler -fital, çakmak, tüfek kapsülü, dumansız barut, tüfek namlusu, metal mermi, çok atışlı tüfek ve makineli tüfek- Batı'da ya da Batı'nın himayesinde ortaya çıkmıştır. Genel bir kural olarak, Avrupalılar Osmanlı ya da Çin toplarını kullanmamış ya da ithal etmemiş, Asya ya da Afrika tasarımlarını model alarak cephane üretim teknikleri oluşturmamışlardır.

Teknolojinin kullanımında sürekli yenilik ve gelişim fikri,

Aristoteles'in *Metafizik*'inde, eski filozofların kuramlarının, Yunanlıların hala gelişen toplam bilgisine katkıda bulunduğu fikrinde somutlanmıştır. Aristoteles *Physics*'de şunları söyler: "Bütün buluşlarda, ötekilerden devraldığımız geçmiş emeklerin sonuçları, bunları devralanlar tarafından parça parça geliştirilmiştir." Batının teknolojik gelişmesi, büyük ölçüde deneysel araştırmanın bir sonucudur. Duyu algısı yoluyla bilginin edinilmesi, görüngülerin gözlemlenmesi ve sınanmasıdır. Bu tür verilerin kaydedilmesiyle, olgusal enformasyonun zamanı aşması, çağların kolektif eleştirisi ve dönüşümü aracılığıyla gelişmesi ve çok daha hassas bir hale gelmesidir. Batı kültürünün başlangıcında, bir Aristoteles, Ksenefon ve Aeneas Tacticus'un bulunması ve Yeni Dünya'da onların benzerlerine rastlamayıp, yüzyıllar sonra bir Cortes'in Yeni Dünya'da neden top ve barut üretebildiğini açıklar. Bu, neden Azteklerin ele geçirdikleri İspanyol topraklarını kullanamadığını, yüzyıllarca Tenochtitlan çevresindeki toprakların öldürücü potansiyelinden yararlanılmadığını, oysa İspanyolların ülkeye ayak bastıktan birkaç ay sonra barut üretimi ve madencilik yapabildiğini de açıklar.

Batının teknolojik üstünlüğü, ne doğal kaynakların sonucu, ne sadece on altıncı yüzyılın sonucu, ne de tarihsel bir rastlantıdır. Ama köklerini daha geride değil, Yunanlılarda bulduğumuz kendine özgü bir zihniyete, çağları aşıp gelen araştırma *yöntemi*-ne dayalıdır. Kuramsal matematikçi Archimedes'in "mühendislik denilen tüm uygulamanın, salt kullanım ve kar amaçlı her çeşit sanatın iğrenç olduğu ve göz ardı edilebileceğini" mırıldandığı söylenmiştir. Oysa, onun makineleri, vinçler ve söylendiğine göre dev yansıtıcı ayna, Syracuse'nin ele geçirilmesini iki yıl geciktirmişti. Birinci Pön Savaşı'nda, Roma donanması sadece Yunan ve Kartaca tasarımlarını kopya etmekle kalmamıştı. *Corvus* denilen ve düşman gemilerini havaya kaldırıp, alabora eden vinçler gibi yeni gelişmelerden yararlanarak, zaferlerine zaferler

katmaya devam etti. Amerikan B-29'ları Tokyo üzerine napalm bombaları atmadan çok önce, Bizanslılar sıkıştırılmış Rum ateşini pirinç borulardan püskürtmüşlerdi. Nafta, kükürt ve kirecin bu gizli karışımı da modern benzeri gibi üzerine su döküldüğünde yanmaya devam ediyordu.

Aynı zamanda, askeri bilgi sadece deneysel değil, soyuttu ve yayınlanıyordu. Aelin (*Taktika theoria*) ve Vegetius'tan (*Epitoma rei militaris*) on altıncı yüzyılda balistik ve taktikle ilgili büyük kitaplara (sözgelimi, Luigi Collado'nun *Practica manual de artiglierra* (1586) ya da Justus Lipsius'un *De militia Romana* (1595-96)) kadar, Batı askeri el kitapları, doğrudan bilgiyi ve soyut kuramsal araştırmayı, pratik önerilerle birleştiriyordu. Tersine, en parlak Çin ve İslam askeri yapıtları, çok daha iddialı ve bütünselci metinlerdi. Bu yüzden insan öldürmek için gerçek klişeler sunmadıklarından daha az pragmatiklerdi. Din, politika ya da felsefeye gömülmüşlerdi. Allah'tan *yin* ve *yang*'a, sıcak ve soğuğa, teklik ve çokluğa kadar çok sayıda illüzyonlar ve aksiyomlarla doluydular.

Savaş alanında cesaret, tipik insani özelliklerden biridir. Ama böyle bir yiğitliği dengeleyecek kitlesel silah üretme yeteneği, kültürel bir olaydır. Büyük İskender, Jül Sezar, Avusturyalı Don Juan ve diğer Batılı komutanlar gibi, Cortes de çoğu kez sayıca üstün düşmanlarını acımasızca imha etmişti. Bunun nedeni, sadece kendi askerlerinin savaşta daha iyi olması değil, varolan araştırma özgürlüğü, akılcı ve bilimsel geleneklerden yararlanmalarıydı.

Piyasa ya da Kapitalizm Öldürür İnebahtı, 7 Ekim 1571

Savaşları sürdüren zorla alınan vergiler değil, birikmiş sermayedir.

-THUKYDİDES, *Peloponnes Savaşı*

KADIRGA SAVAŞI

Düşmana Aman Vermeyin

Bunlar şilep miydi? Osmanlı amirali Müezzinzade Ali Paşa, saldırıya geçmiş olan kendi kadirgalarının doksan metre önünde seyreden altı acayip gemi benzeri şeyi daha önce hiç görmemişti. Bunlar bir tür nakliye gemisi olmasındı? Açıkçası, hem yeni hem de kocamanlardı ve kendi sancak gemisi, *Sultan*'a doğru sürükleniyorlardı. Aslında, bu kocaman ve acayip görünümlü altı gemi, yeni suya indirilmiş olan Venedik ağır kalyonlarıydı. Her biri yaklaşık elli ağır top taşıyordu. Sancak ve iskelede di-

zilen, pruva ve kış güverteden ateş eden toplar sanki her yandan gümbürdüyor gibiydi. Yeni canavarların her birinin ateş gücü, Avrupa'daki en büyük kürekli gemilerinkinden altı kat fazlaydı ve sadece ateş gücü bakımından, padişahın bir düzine standart kadirgasına bedeldi.

Bu gemiler böyle rüzgarsız denizlerde de hareket edebiliyordu. Yelkenler ve küreklerle manevra yapabiliyor, her yöne ateş açabiliyorlardı. Şimdi sularda dalgalanan altı canavarın dördü, planlı bir biçimde Ali Paşa'nın kadirgalarını top ateşiyle parçalamaya başlamıştı. Dönemin bir kaynağının yazdığına göre, "*tanta horribile et perpetua tempesta*" (Hiç dinmeyen bir fırtına gibi). Misket bombaları ve 2.5 kiloluk güller arada bir atılan 13.5 hatta 27 kiloluk demir güller, Türk gemilerini dağıtıyor, insanlar, döşeme kalasları ve kürekler hep birlikte parçalanıyordu.

Üzerlerine yağın öldürücü ateş karşısında Türk levantlarının "büyük gemiler, koca toplu büyük gemiler" diye bağıştıkları söyleniyordu. İki ağır kalyonun komutanı, Antonio ve Ambrogio Bragadino, kardeşleri Marcantonio'nun birkaç hafta önce Kıbrıs'ta korkunç işkencelerle öldürüldüğünü yeni işitmişlerdi. Şimdi intikam amacıyla bu pazar sabahı hiç tutsak almamaya kararlı olarak, gemilerindeki yüzlerce topçuya sürekli ateş emri vermişlerdi.

Eğer Ali Paşa'nın gemileri Hristiyan donanmasına çok yakın seyreden bu ağır kalyonları süratle geçemezse, bütün Osmanlı filosu sulara gömülecekti:

Bütün deniz insanlar, seren cundaları, kürekler, fıçılar, variller ve her türlü silah ve malzemeye kaplanmıştı. Bütün bu tahribata neden olan topu topu altı ağır kalyondu. Kimse gözlerine inanmıyordu, çünkü bu gemiler bir deniz savaşının ateş hattında o güne dek denenmiş değillerdi. (K. M. Setton, *The Papacy and the Levant*, 1056)

kerler tam bir eşgüdüm içinde hücumla kalkıyor ya da ateş ediyorlardı. Savaş kargaşasından önce, kargaşa sırasında ve sonrasında, emir-komuta bozulmuyordu. Zulular onlarca yıldır ateşli silahları ele geçirmiş ya da satın almışlardı. Ama İngilizlerin -zahmetli bir talim sürecinin ve kapsamlı bir disiplin sisteminin ürünü olan- sürekli ve düzenli yaylım ateşi, Afrikalıların savaş tarzına tamamen yabancıydı. Isandhlwana'dan sonra ele geçirilen yaklaşık 800 adet modern Martini-Henry tüfeğine ve yüz binlerce fişeğe rağmen, Zulular bu ateşli silahları gelişigüzel, isabetsiz ve genelde etkisiz bir biçimde kullanmışlardı.

Kuramsal olarak, Zulu ulusu Isandhlwana sonrasında İngiliz merkez kolundan geriye kalanlar kadar iyi silahlı ve yirmi misli kalabalıktı. Ama, nasıl İnebahtı'da Osmanlı arkebüzcuları, Avrupa tarzı sıraya dizilen tüfekli erlerle, ateş gücünü hiçbir zaman etkin kullanamadıysa, Zulu keskin nişancıları da ateşli silahları sadece daha etkili bir yerli silahı gibi görmüşlerdi. Bunlar geleneksel teke tek dövüş yeteneğine daha büyük güç katacak, daha güçlü bir topuzlu değnek ya da çok uzun menzilli bir *assegai* gibi kullanılmıştı. Zulular tüfek mermisinin hızla ivme kaybedip, düşeceğini düşündüklerinden, cirit atar gibi yükseğe nişan alıyordu. Isandhlwana'da birçok sahra topu ele geçirmelerine ve hatta cephane ve malzeme arabalarını çekip götürmelerine rağmen, *impiler* sahra toplarını İngilizlere karşı hiçbir zaman kullanmamıştı. Yük öküzlerini arabalara bağlayacak deneyimli arabacıları yoktu. Ayrıca, sadece ağır silah deneyimi ve bilgisinden değil, aynı zamanda ağır silahları düzenli aralıklarla doldurma, nişan alma ve ateş etmelerini sağlayacak disiplinden de yoksunlardı.

Avrupa kuvvetleri için, limanlar ve okyanus gemilerinin merkezi bir rolü vardı; çatışma bölgesine seri üretilmiş ateşli silahlar ve malzeme akışı sağlanıyordu. Zulu Savaşı'nda, adam, silah, yiyecek ve cephane sürekli olarak Cape Town ve Durban'dan naklediliyordu. Isandhlwana felaketinden sonra, yepyeye-

İngilizler binlerce insanı, Batılılaşma sürecinde yerli halkları ilerletmek ve onlara daha iyi bir gelecek sağlamak amacıyla, istemeden öldürdüklerini ilan etmişlerdi. İngiltere’de misyonerler, yüksek rütbeli kilise görevlileri ve aydınlar imparatorluğun kuruluş sürecinde açgözlülüğe karşı çıktılar. Ama geri çekilmekten çok, ıslahat ya da asimilasyon yoluyla çözüm arıyorlardı: Zulular Batılılaştırılmalı, uygar İngiliz yurttaşlarına dönüştürülerek, hem imparatorluk baskılarından, hem de kendi yerli vahşiliklerinden kurtarılmalıydılar. Avrupalıların yurtlarına dönmelerini, Zuluları rahat -ya da bu durumda kendi aralarında cinayet işlemeye ve kabile savaşlarına- bırakmalarını önerenler, ancak, en liberal görüşleri savunan birkaç kişiydi.

Avrupalıların, bölgedeki fetih politikası, ilk önce en kalabalık ve savaşçı kabileleri hedef alıyordu. Bu nedenle, bir Cortes ya da bir Chelmsford, genelde kendi davasına yardım edebilecek çok sayıda yerli müttefik buluyordu. Kuramsal olarak, bir Aztek ya da bir Zulu ulusunun yıkılması, çevredeki yerlilerin huzursuzluğuna son verecek ve Batılılar eskiden bu savaşçı rejimlerin vahşetine maruz kalanlar arasında kendilerine sempati duyan müttefikler bulacaklardı. Aynı zamanda, yerlilere ateşli silahlar ya da Avrupa malları sağlamanın çok büyük faydasını görüyorlardı: Amerika’da ya da Afrika’da, Avrupalıların seferlerine katılacak, ganimetten pay alacak, düşmanlarından kurtulacak ya da Batılı tüccarların bir yığın ıvr zıvırına kavuşacak çok sayıda yerliyi bu sayede yedeklemişlerdi. Onlarca yıldır, kabile içi katliamların kurbanı olan birçok yerlinin, Avrupalılardan çok Aztekler ve Zululardan nefret ettiği de unutmamalı.

Çarpışmanın kendisi, en azından bu ilk kuşak sömürge savaşlarında, cesaret ve sayı karşısında, teknoloji ve disipline bel bağlayan tipik senaryoya uygundu. Aztekler gibi, Zulular da kendi ateşli silahlarını üretmiyor ve Batı tarzı sonuç alıcı imha savaşını anlamıyorlardı. Bu yeni tarz savaşta, sıraya dizilen as-

nırlı kalan bu yenilgileri orada kalmıyordu. Sadece toprak peşinde değil, intikam, tam bir fetih ve bazen de katliam peşinde koşan, daha iyi planlanmış, daha iyi donatımlı ve daha iyi yönetilen Batılı orduların yeni saldırıları hiçbir zaman gecikmiyordu.

Bütün sömürge savaşlarında, ilk yenilgiden sonra, Avrupalıların cesetlerinin parçalanması (Mexico City piramitlerinde İspanyolların kurban edilmesi, İngilizlerin Isandhlwana'da karınlarının deşilmesi, Hartum'da kellerinin uçurulması) daha sonra yerlilerin acımadan imha edilmelerine gerekçe olarak gösteriliyordu. Avrupalılar, meydan savaşında katlettikleri sürece çarpışma kurallarında bir sorun görmüyorlardı. Avrupalılar, imha edilen küçük garnizonlarında başı vurulan, kafa derisi yüzülen ya da karınları deşilen cesetlerle karşılaştıklarında, kendilerini kaybediyorlardı. Savaş dışında, kadın ve çocuklar dahil, ölümlere karşı böyle bir vahşetin, kendilerinin top ve tüfek ateşiyle yerli savaşçıları paramparça etmelerinden çok daha ahlaksızca bir eylem olduğuna inanıyorlardı. Ne de olsa kendileri bu eylemleri muharebe halinde, savaşçı bir kitleye karşı gerçekleştiriyorlardı.

Montezuma, Çılgın At ve Cetshwayo gibi kabile liderleri, bazen Avrupa kroniklerinde de sevimli şahsiyetler olarak yer alırlar. Hristiyan misyonerleri ve kaşiflerinin gerçekleştirdiği sözlü görüşmeler dışında yerlilere ait yazılı kaynaklar yok. Yerli liderler Avrupalı davetsiz misafirleri püskürtmelerinin, düşmanlıklara son vereceğine çoğu kez safça inanmışlardı. Zavallılar, öncü bir Avrupa kuvvetine karşı kazandıkları geçici zaferle, fetih planlarını oç alma bahanesine dayandıran Batılıların ikinci dalgası karşısında, kendi sonlarını hazırladıklarının farkında değillerdi.

Yamyamlık, insan kurban etme, ölümlere vahşice davranma, putlara tapma, çokeşlilik ve yazılı hukukun olmayışı, Avrupalıların Amerika Kıtası, Asya ve Afrika'daki dört yüzyıllık sömürgecilik dönemi sırasında toprak ilhaklarının tipik bahaneleri olarak gösterildi. Düşmanlarının tersine, Fransızlar, İspanyollar ve

istila ve fetih izlemişti. Fransızlar güneydoğu Asya'da, İspanyollar Amerika Kıtası'nda, Almanlar orta Afrika'da, İngilizler hemen her yerde boy gösteriyorlardı. Az sayıda Avrupalı, genellikle ya doğrudan toprak ilhak ederek ya da maden, altın, liman veya su aramak için yerlilerin av sahaları ya da otlaklarına izinsiz girerek düşmanlıkları körüklüyorlardı. Çoğu kez onları, yerleşmek amacıyla gelen koloniciler ve tüccarlar izliyordu. Batılılara ilhak için bahaneler sunan hukuki belgeler -İspanyol krallığının fermanları olsun, İngiliz bürokratların sözlü duyuruları olsun- alelacele hazırlanıp, okuma yazma bilmeyen yerli şeflerin yüzlerine karşı okunuyordu. Bir Avrupa ordusunun, yerli ve okur yazar olmayan düşmanını katletmeden önce, yüksek sesle bir şikayet listesini okuması, garip ama tipik bir Batı geleneğiydi. Cortes'in geçmişte yaptığı gibi, Lort Frere de bütün bir ulusu ortadan kaldırmasına gerekçe bulmak amacıyla, önceden hukuki ve ahlaki haklılığını gösteren basılı bir belgenin okunmasını önemsiyordu: Frere, okur yazar olmayan Cetshwayo'nun okuyamayacağı ya da çevrildiğinde bile mantığının almayacağı istekler içeren on üç maddelik bir duyuru yayınlamıştı.

Avrupalı komutanların kibirliliği, salt teknolojiye aşırı güvenleri ve yerli orduların muazzam büyüklüğünden habersiz olmaları yüzünden, genellikle ilk ve çok küçük sefer kuvvetleri imha edilmişti: *Noche Triste* ve Isandhlwana, Çinhindi, Amerika, orta Afrika ve Hindistan'daki diğer sayısız fiyaskoyla boy ölçüşebilirdi. Daha sonra, on dokuzuncu yüzyılda kimi zaman Avrupa ateşli silahlarını satın alan yerli halklar bir parça soluklandılar. Little Big Horn'da (1876) Amerikan süvarilerinin imha edilmesi, İngilizlerin Afganistan'daki Maiwand bozgunu (1880) ve Etiyopyalıların Adwa'da İtalyanlar karşısında kazandığı zafer (1896) örnek gösterilebilir. Ama, Avrupalıların, büyük çoğunluğu kolay kullanılan çok-atışlı tüfeklerin ve bol cephanenin yerli halklara serbestçe satıldığı on dokuzuncu yüzyılın sonlarıyla sı-

iddia edebileceğini düşündüğü tüm erkek kardeşlerini, üvey kardeşlerini ve yeğenlerini öldürmüştü.

İngiliz ordusunun gücünün, Avrupa hayat tarzının genel üstünlüğünü yeterince kanıtladığına inanılıyordu ya da Frere ve Chelmsford'un hızlı bir fetih olarak düşündükleri harekattan hemen önce bu inançtaydılar. Sonuç olarak 11 Ocak'ta İngilizler sınırı geçti ve Frere gururla şunları yazdı: "Umarım, Tanrının yardımıyla, sadece birkaç hafta içinde, bu kolonilerde neredeyse tüm hayatımızı zindan eden karabasandan artık kurtuluruz." (C. Goodfellow, *Great Britain and South African Confederation*, 1870-1881, 165)

İspanyolların Meksika deneyimi, Amerikalıların batıya doğru yayılması gibi, İngilizlerin Zululand'i fethi de dört yüzyılı aşkın bir süredir, Avrupalıların Asya, Amerika kıtası, Avustralya ve Afrika'ya girişini karakterize eden, genelde kestirilebilir bir olaylar zincirini izlemişti. 1800'de, yaklaşık 900 milyon olan dünya nüfusunun 180 milyonunun yaşadığı Avrupa, dünyanın kara yüzölçümünün yaklaşık yüzde 85'ini şu ya da bu biçimde işgal etmişti ya da kontrol ediyordu. 1890'da, tüm okyanus gemilerinin üçte ikisi İngiltere'ye aitti ve dünya deniz ticaretinin yarısı, İngiltere'de inşa edilen gemilerle yapılıyordu. Deniz ticaretinin en büyük bölümü, bir biçimde İngiliz emperyalizminin işine yarıyor ya da karına kar katıyordu. İngiliz fabrikalarının üretim kapasitesi, imparatorluk donanması ve ticaret filosunun yetenekleri, yerkürenin herhangi bir noktasına, birkaç hafta içinde asker ve malzeme çıkarabileceği anlamına geliyordu. Bu Avrupa dışındaki hiçbir ülkenin ve Avrupa'da da sadece birkaç devletin sahip olduğu bir yetenektir. Bir bakıma, İngiltere bunu kolayca yapabilen tek ülke olduğu için, Asya, Afrika, Avustralya ve Amerika Kıtası'ndaydı.

On altıncı yüzyılın ilk Avrupa deniz keşifleri, yabancı toprakların tek tük sömürgeleştirilmesine yol açmış, bunu tam bir

Avrupalılar ve Öteki

Savaş, daha genel anlamda, İngilizlerin ve tipik olarak da Avrupalıların, yerli halklara karşı sinsi tutumunun bir sonucuydu. Bu, şovenizm, emperyalist şiddet ve kimi zaman da yolunu şaşırmış bir iyi niyetinin garip bir bileşiminden kaynaklanıyordu. İngilizlere göre, Cetshwayo'nun ordusu, mantıksal olarak 'üstün' bir ırkın dinini ve kültürünü sevinçle kucaklaması gereken bir halkın 'uygarlaşma' fırsatının önünde bir engeldi. Hristiyanlık, Zuluların çok eşliliğine, gelişigüzel cinayet ve infazlarına, kimi zaman yamyamlığına, ölüleri parçalamalarına son verebilir, çıplaklığı ve sodomiye günah sayıp yasaklayabilirdi. Bunların arasında, misyonerlerin savaşçıların arınması için garip cinsel törenler olarak gördükleri birçok adet de vardı: *ukuhlobonga* ya da bekar savaşçılar için cinsel birleşmenin olmadığı (bacak arası) seks ya da *sula izembe*, evliler için savaştan sonra 'baltayı silmek' amacıyla tam cinsel birleşme. İngiliz hukuku, Cetshwayo'nun uyruklarının gelişigüzel insan öldürme uygulamalarına da son verecek ve göçebe değil, yerleşik bir yurttaşlığı yerleştirecekti. Yasalar, özel mülkiyete saygılı, daha yüksek bir hayat standardı getirecek olan etkin bir kapitalist ekonomi için zorunlu temeli atacaktı -ya da günlerini gösterecekti!

İngilizler, Cetshwayo'nun 1856'da, acımasız bir iç savaşta kendi aşiretinden yaşlı, kadın ve çocuklar dahil 20 bin kişiyle birlikte, öz kardeşinin 7 binden fazla savaşçısını öldürdüğüne işaret etmişlerdi. Tugela Nehri çevresindeki bu ölüm tarlası, bundan sonra *Mathamba*, 'Kemik Mezarlığı' adını aldı. Daha önce, Shaka, Cetshwayo'nun kurbanlarından on kat fazlasını öldürmüştü. Aztek monarşisi gibi, Zulu kralları da, Avrupalıların fetih hareketlerinde meydan savaşlarında öldürdüklerinden çok daha fazla yerliyi kendi kabile savaşlarında ve gelişigüzel ölüm oyunlarında öldürmüşlerdi. Cetshwayo, Zululand tahtında hak

hizmetinde olması ve silahsız ucuz göçmen emekçiler olarak, iş dilenerek sınırı geçmelerinin imkansız olması, onları öfkeliyordu. Savaşın sonucunda, İngiliz kuvvetlerinin başkomutanı olarak Chelmsford'un yerine getirilen Sir Garnet Wolseley, günlüğüne, İngilizlerin savaş sonrasının ideal Zululand'ini nasıl gördüklerini not etmişti:

Kendi halkına zalimce davrandığı için suçlu olan Cetshwayo ile bizim anlaşmazlığımız şu konuda düğümleniyor: Yargılama olmadan insan öldürüyor. İdaresi altında ne hayat hatta ne de mülkiyet güvencesi var. Sürdürdüğü askeri sistemle, erkekleri evlenmekten ve çalışmaktan alıkoyuyor ve dolayısıyla onları fakir bırakıyor... Gelecekte, bütün erkeklerin evlenmesine ve diledikleri zaman gelip gitmelerine, diledikleri insanın emri altında çalışmalarına izin verilmeli. Böylece, bizim onlar için istediğimiz gibi, zengin ve refah içinde olabilirler. (A. Preston, ed., *The South African Journal of Sir Garnet Wolseley*, 1879-1880, 59)

Bunun dışında, yerel işverenler İngiltere'nin hatırı sayılır askeri ihalelerinin peşindeydi. Zulu savaşları sırasında toplam olarak 5.25 milyon sterlin harcayacak olan Kraliyet ordusuna satış yapmak için sıraya dizildiler. Güney Afrika'ya sermaye ve insan gücü girişinden memnuniyet duyan koloni yerleşimcileri gibi, Natalli at ve hayvan sahipleri, araba yapımcıları ve arabacılar da fiyatları astronomik düzeylere çıkarabilecekleri bu fırsata dört elle sarıldılar. Natal'de Chelmsford ve İngiliz subayları da kendilerine parlak bir kariyer sunabilecek ucuz, hızlı ve anlı şanlı bir zafer şansını kaçırmak istemiyorlardı. Planlanan işgal hareketinde bir göreve atanmak için subaylar arasında sert bir rekabet yaşanıyor; cesareti kabul edilen ama teknolojik bakımdan geri bir düşmana karşı şan getirecek kısa, görece güvenli ve fırsat yüklü bir askeri macera heyecanla bekleniyordu.

lu avcılarını tarafından tutuklanmış ama hiç zarar verilmemişti. Zulular haklı olarak bu tür bir haritalama seferinin bazı sınır topraklarını resmen ilhak etme hazırlığı olduğundan kuşkulandı. Nihayet, son zamanlarda bazı misyonerlerin Zululand'den kaçarak, Cetshwayo'nun Hristiyan Zululara genellikle kötü davrandığını ve bazen öldürdüğünü iddia etmeleri Frere için bardağı taşıran damla olmuştu.

Büyük ölçüde bu tür dolaylı bilgiler ve Zuluların kendi ülkelerinde İngiliz beyefendileri gibi davranmadıkları bahanesiyle, Frere egemen bir ülke olan Zululand'i işgal etmek için hukuki bir gerekçe bulduğuna ikna oldu. Son bir ultimatom daha verdi: Cetshwayo, güçlü askeri örgütlenme sisteminden ve büyük ordusundan tamamen vazgeçmeliydi! Değişik şekillerde çevrilmiş olan ve bazen farklı kaynaklarda yanlış aktarılan Zulu kralının cevabı, içtenliği ve onur duygusu yönünden çarpıcıydı:

Somtseu'ya (Zululand'deki İngiliz temsilcisi, Shepstone) öldürmeyeceğimi söylemiş miydim? Beyaz insanlara benim böyle bir anlaşma yaptığımı söyledi mi? Çünkü böyle dediyse, onları kandırması olmalı. Ben öldürürüm; ama henüz öldürmeye başladığımı düşünmeyin. Neden beyaz insanlar havadan nem kapıyorlar? Henüz öldürmeye başlamadım; bu bizim ulusumuzun adetidir ve bundan ayrılmayacağım. Neden Natal Valisi bana yasalardan söz ediyor? Ben Natal'e gidip, ona kendi yasalarını dikte ediyor muyum...? (Cf. D. Morris, *The Washing of the Spears*, 280)

Güney Afrika'da onlarca yıldır kölelik yasak olduğundan, hem Boer hem de İngiliz koloni yerleşimcileri, Transvaal ve Natal'de çiftlik ve kolonilerinin altyapısını geliştirmek için ucuz kol emeği peşindeydiler. 40 bin yetişkin Zulu erkeğinin askerlik

Özellikle, Frere ve kurmayı, en çok 40 bin savaşçıdan oluşan Zulu ordusundan kaygı duyuyordu. Nüfusu belki de 250 bini bile bulmayan bir halk için, bu çok büyük bir askeri güçtü. Frere'nin düşünce tarzını şöyle özetleyebiliriz: Geçen yüzyılda fetih peşinde koşan Zuluların savaşçı sicili ve beyaz sömürgecilerin hayvan sürüleri için otlak ihtiyacı düşünülürse, Avrupa kolonilerinin sınırlarında böyle güçlü bir yerli ordunun varlığını kabul etmek, elini kolunu kavuşturarak bir felaketi beklemekten başka bir şey değildi. Frere, sürekli seferber bir Zulu ordusunun, yaklaşık otuz yedi yıldır İngilizlerle barış içinde olduğunu hesaba katmamıştı. Ayrıca, barışa dayanan mevcut statükonun bozulmasının ortak bir Avrupa politikasını gerekli kıldığını da görmezlikten gelmişti. Natal valisi, sağduyulu Sir Henry Bulwer'in, İngilizlerin kendi araştırma kurullarının sonuçlarına saygı duyması gerektiğini söylemesini ve şikayetlerini bile dikkate almadı. Tersine, Frere'nin hükümetinden istediği şey, İngiliz imparatorluğu ordusunun eski düşmanları Zulularla kozlarını paylaşmaya can atan saldırgan Boer yerleşimcileri korumasıydı.

Frere düşmanlıkları kışkırtmak için fırsat kollarken, bahane ettiği üç olayı kaçınılmaz savaş nedenleri olarak gösterdi. Sihayo adlı bir Zulu reisi, İngilizlerin himayesindeki Natal'den zina yaptıkları gerekçesiyle iki karısını Zululand'e kaçırıp orada öldürdü. Bu Frere'nin gözündeki İngiliz imparatorluğuna ait toprakların kutsallığını çiğnenmesi anlamına geliyordu ve on dokuzuncu yüzyılda İngilizlerin moralini bozan gerçek bir şok olarak algılanmıştı. Ardından, Kral Cetshwayo, Sihayo'yu iade etmeye yanaşmamıştı. Bunun karşılığında, güzel Helena'nın kaçırıldığı iddiasıyla Truva'yı kuşatan Yunanlı prensler gibi, İngilizler de kaçırma olayına acilen bir yanıt vermeyi bir onur sorunu haline getirdiler! Sonra, Zululand ve Natal arasındaki Tugela Nehri'nde araştırmalar yapan bir imparatorluk keşif heyeti bazı Zu-

Zululand, komşu Transvaal'de yaşayan Boerler'le yıllarca süren sınır uzlaşmazlıkları yaşamıştı. Neden sonra, Zululand'ın toprak bütünlüğü sorunu, İngilizlerin denetimindeki sınır araştırma komisyonunun önüne getirilmişti. Komisyon da aceleyle çalışmalarını tamamlayarak, tartışma konusu olan toprakların Zululara ait olabileceğini Frere'ye rapor etmişti! Komisyon, sınır krizini tetikleyen olayın, Zuluların krallık topraklarını genişletmesi değil, İngilizlerin göz yumduğu Boer saldırganlığı olduğu kararma varmıştı. Avrupalıların -ve özellikle Boerlerin- bir tek özerk aile başına binlerce dönüm arazi gerektiren sığır çiftçiliği yöntemleri, yerlilerin topraklarıyla ilgili anlamsız bir paradoks yaratmıştı: Eskiden kabilelere ait olan uçsuz bucaksız topraklara el koyan, ama bu toprakları tek başına savunabilecek nüfus yoğunluğundan yoksun bir sömürgeci nüfus! Komşu Natal eyaletinde, toprağın yüzde 80'den fazlası -yaklaşık 10 milyon dönüm- sadece 20 bin Avrupalı yerleşimcinin mülkiyetindeydi. İşlerine yaramayan 2 milyon dönümlük kırsal toprağı, sayıları 300 binden fazla Afrikalı yerlinin yaşam kavgası sürdürmesi için bırakmışlardı. Avrupalı sömürgeciler tek başlarına ele geçirdikleri toprakları koruyacak araçlara sahip değillerdi.

İngiliz hükümetinin Zululand'ın ilhakında gerçek anlamda hiçbir çıkarı yoktu. Buralarda çok az doğal zenginlik, yığınla hastalık ve onurlu, boyunduruğa koşulması kolay olmayan bir halk vardı. Ayrıca, ne Natal'e ne de Transvaal'e yönelik Zulu saldırganlığına dair bir işaret de görülmüyordu. Bu yüzden, İngiliz ordusunun 1879'da neden işgale kalkıştığı hala bir sır. Bu işgalin dolaysız nedenleri, belki de kararsız bir kişiliğı olan Frere'nin elinde toplanan geniş yetkilerde aranabilir. Frere tarihin gelişim yönünün özgün Zulu militarizmine ters olduğu ve Zululand'ın fethiyle, kendisinin yeni ve dev bir Güney Afrika konfederasyonunun imparatorluk prokonsülü olarak atanabileceğı inancıyla, ne pahasına olursa olsun savaş başlatmaya kararlıydı.

etmek için görünürde hiçbir gerekçesi yoktu. Hatta Londra'daki kabine üyelerinin çoğu, o sırada güney Afrika'da savaşa girmeyi hiç istemiyordu. Tüm kaynaklar, şimdi imparatorluğun Hindistan, Afganistan ve Mısır'daki çok daha yaşamsal çıkarlarını korumak için kullanılmalıydı. Her iki tarafta da hiçbir gözlemcinin elinde, bir Zulu ordusunun düşmanlıkları kışkırtacak şekilde Natal'e ya da Transvaal'e sızmış olduğuna dair bilgi yoktu.

Toprağa doymayan Hollandalı ve İngiliz besicileri ile çiftçiler, on yedinci yüzyıldan başlayarak, on dokuzuncu yüzyıla kadar buralara ilk yerleştiklerinde, Güney Afrika'nın diğer bölümleri görece ıssız yerlerdi. Oysa Zululand birçok kabilenin anayurduydü ve Avrupalılar tarafından nispeten görmezlikten gelinmişti. Ama savaşın patlak vermesiyle, 1879'da, Güneybatı Afrika'da Kral Cetshwayo'nun ülkesinin sınırları hemen hemen kesinleşmişti: Burası özerk ve yoğun nüfusa sahip bir krallıktı! Gene de 1879 Ocak başlarında, Güney Afrika Yüksek Komiseri Sir Bartle Frere'nin emriyle Lort Chelmsford 17 bin kişiyi aşan karma bir kuvvetle Buffalo-Tugela Nehri'ni geçerek, Zulu topraklarını işgale başladı. Chelmsford görünürde Natal'i koruduğu halde, gerçek görevi Zulu *impisini* bulmak, bir meydan savaşında yok etmektir. Cetshwayo'yu tutsak ederek, Zulu kabilesinin özerkliğini ortadan kaldıracaktı. İngiliz-Zulu savaşı en başından beri Zulu halkına karşı bir saldırı savaşıydı. Amacı, sınırdan sızabilecek büyük bir yerli ordusunun, görece seyrek bir dağılım gösteren İngiliz ve Boer yerleşimcilere muhtemel tehdidini mutlak biçimde ortadan kaldırmaktı. Transvaal'in idarecisi Lort Shepstone, İngilizlerin Zulu *impisinin* varlığı karşısındaki kaygısını içtenlikle özetlemişti: "Cetshwayo'nun otuz bin savaşçısı zamanla ücretle çalışan emekçilere dönüşmüş olsaydı, Zululand şimdiki gibi kendisine ve komşularına sürekli bir tehlike kaynağı değil, zengin, barışçıl bir ülke olurdu." (J. Guy, *The Destruction of the Zulu Kingdom*, 47.)

cılığıyla, ya kazanıp ya yitirecekleri kesin muharebelere girme peşindeydiler. Rorke's Drift'in siperlerinde on altı saat boyunca, onlarca İngiliz askeri inisiyatifi ele almış ve savunmayı güçlendirmek için bağımsız hareket etmişti: Levazım Subayı'nın Yardımcılığına Vekalet eden Dalton (Victoria Haçı), savunma güçlerinin örgütlenmesinde olağandışı etkili rol oynamıştı; Askeri Doktor Reynolds (Victoria Haçı) yaralıları için hemen geçici revir inşa etmişti. Er Hook (Victoria Haçı), hastaneden yaralıları kurtarmıştı. (2500 Yıllık Savaş Tarihi, Aykırı Yayıncılık, s.208-214, Rorke's Drift savaşı bu erin anlatımıyla aktarılmış- ç.n.) Duvarda çatışmaya giren tüm askerler orduya hak ve sorumluluklarını açıkça bilerek; alayındaki arkadaşlarına tam bir sadakat duygusu ile hareket etmişti. Bu tür bir alay disiplini, askerlerin eli silah tutmaz olana ya da ölene kadar ateş etmeye devam etmesini zorunlu kılıyordu -ve İngiliz ateşli silahlarıyla ilgili kesin talimatnameler genelde hedefi vurmayı garanti ediyordu. 22 Ocak 1879'da, Rorke's Drift'teki garnizon, dünyanın en tehlikeli yüz adamı olduğunu kanıtlamıştı.

İMPARATORLUĞUN TARZI

Zulularla Neden Savaşıyorlardı?

Çoğu çatışmanın asıl nedeni sınır uzlaşmazlıklarımız gibi görünürse de daha derin nedenler bulunabilir. Dolayısıyla, 1879 İngiliz-Zulu savaşı da görünürde Zulaland ile Avrupalıların egemenliği altındaki Natal ve Transvaal eyaletlerinin kesin sınırları ile ilgili uzlaşmazlıklarla başladı. Aslında, sömürgecilerin daha çok toprak, emek-gücü ve güvenlik peşinde koşması düşünüldüğünde bu savaşın kaçınılmazlığı daha iyi anlaşılır. Önceden saldırıya uğradığı bahanesi dışında, İngiltere'nin Zululand'i işgal

le birlikte 4000 Zulu'yu püskürtebileceğini gösterdi: 1) sıkışık bir savaş tertibi; 2) arkasında savaşılacak basit bir göğüs siperi ya da *çembere alınan kamp*; 3) rahat cephane ikmalî. Bu koşulların ilk ikisi Boerler tarafından tekrar tekrar vurgulanmıştı; üçüncüsü temeldi. Şu sonuca kaçınılmaz olarak ulaşıyoruz: Isandhlwana'da yaşanan büyük felaket ile Rorke's Drift'teki küçük zafer arasındaki fark, sıradan iki teğmenin üstleri tarafından ihmal edilmiş olan temel önlemleri almış olmasıydı. (A. Lloyd, *The Zulu War*, 1879, 103)

Zulu tarihinin en büyük zaferinin yaşandığı bu yirmi dört saatte, Kral Cetshwayo yine de Isandhlwana ve Rorke's Drift'te 20 bin kişilik ordusundan 4000'den çok savaşçı yitirmişti. Anayurdunda hala iki düşman kolu bulunuyordu ve ayağa kalkan İngilizler kıyıma misilleme yapmak amacıyla binlerce yeni yedek askeri seferber etmişti. Zulular, modern ateşli silahlar kullanan, komutla nişan alıp ateş eden ve tekrar dolduran ve tek başına ateş ederken hedefin menzili ve niteliği gibi kesin kurallara göre hareket eden modern, disiplinli bir askeri birliği hiç tanımamışlardı.

Neden Rorke's Drift'te İngilizler bazı handikaplarına rağmen zafer kazandı? Açıkçası, daha iyi besleniyor, sağlık hizmeti veriyorlardı ve cephaneleri boldu; askerleri çok daha iyi talimli nişancıları. En önemlisi, kurumsallaşmış disiplin sistemleri, Afrika'daki yerliler arası savaşlarda önceden hiç bilinmeyen sağlam bir ateş perdesi sağlıyordu. İngilizlerin endüstrileşmiş, tam kapitalist ekonomisi binlerce askeri ülkeden uzağa nakledecek ve donatacak araçlara sahipti. Avrupa bilimi Martini-Henry tüfeklerinin yapımından sorumluydu -çok büyük mermisi ve olağandışı isabetli oluşuyla, Zulu erkek nüfusunun bir anda kırılmasına yardım eden korkunç bir silahtı.

Tüm hareket boyunca, İngiliz subayları açık çarpışmalar ara-

ya da Lort Chelmsford'un takviye kolunun yakınlarında olduğuna dair duyumlar almışlardı. Keşif kolları 351 düşman ölüsü saptadı; yerlerde sürünen ve sonuçta ölecek olan diğer 200 yaralı da bu rakama eklenmeliydi. Daha sonra anlatılanlara göre, Rorke's Drift'ten kilometrelerce uzaklıkta birkaç hafta daha cesetlerin bulunduğu hesaba katılırsa, Zuluların toplam ölü sayısının 400-800 arasında olduğu düşünülebilir. Bütün Zulu Savaşları sırasında, İngilizler Zulu ölümlerini tahminlerinde yanılmışlardı. Düşmanın ölü sayısının hep daha az olduğunu düşünmelerinin nedeni, muharebeden hemen sonra cesetleri saymak için 600-700 metre bile uzaklaşmamaları ve yaralı Zuluların çoğunluğunun sıhhiyesiz, yiyecek ve susuz, sürüne sürüne uzaklaştıkları ve öldüklerini düşünemeyişleriydi. İngilizlerin kaybı sadece on beş ölü ve on iki yaralıydı. Chelmsford'un takviye koluyla ertesi gün gelen Binbaşı Harford, kaledeki hasarın "bir hortumdan sonraki yıkım izlenimi ve hissi verdiği"ni yazmıştı. "Cesetler etrafa saçılmış, bütün olarak kalan tek şey, merkezde un çuvallarından yapılan minyatür yuvarlak bir istihkam." (D. Child, *The Zulu War Journal of Colonel Henry Harford*, C.B., 37.)

Muharebe sonrasında, İngilizler 20 binden çok fişek kullandığını saptadılar. Sadece yüz kadar askerin gerçek muharebeye katıldığı düşünülürse, bu çok büyük bir rakamdı. Ateşin kesintisiz sürdüğü sekiz saati aşan zaman diliminde, garnizon adam başı 200 adet 45-kalibrelik fişek kullanmıştı. Ortalama olarak, her İngiliz askeri beş ya da daha fazla sayıda Zulu'yu öldürmüştü ya da yaralamıştı. Isandhlwana'nın tersine, ölen her kırmızı ceketliye karşılık, otuzdan çok Zulu öldürülmüştü:

Her iki eylemde, Zulular hiçbir özelliği olmayan, sadece olağanüstü bir cesaretle *yığın halinde* saldırmak gibi, aynı basit kuşatma hilesinden yararlandılar. Rorke's Drift, sağlam, tüfikle silahlanmış bir piyade bölüğünün bazı koşulların yerine gelmesiy-

22 Ocak 1879, 23:30. İngilizler siperlerinin kuzeydoğu desteğini oluşturan taş kulübeyi terk etti ve şimdi 135 metreden daha kısa küçük bir çemberin içine çekildiler. Yaklaşık 50 santimetre uzunluğundaki üçgen biçimli korkunç çelik silahlar olan süngülerinin çoğu eğilmiş ya da bozulmuştu. Tüfeklerinin namluları ellerini yakıyordu ve silahları sürekli tutukluk yapıyordu. 3000 ya da daha fazla sayıdaki Zulunun tepelerden son bir saldırı ile garnizonu ezmesi en büyük olasılıktı. Küçük çemberde kuşatılmış durumdaki askerler mermilerinin düşmanda ne boyutta bir zayiata yol açtığını bilmiyordu. Gece yarısı yaklaşıırken, Zulu savaşçılarını iyice zorlamaya başlayan açlık ve yorgunluk konusunda da hiçbir fikre sahip olamazlardı.

Bununla birlikte, Zulular boşu boşuna duvarlara sıçramaya çalışarak, İngilizlerin ateş gücünü sınamaya devam ettiler. Çoğu kez İngiliz tüfeklerini askerlerin elinden almak için mücadele ederken ya vuruluyor ya da süngüleniyorlardı. Savaşın hengesinde, kızarmış çelik, elleri ve kolları yakıyordu. Chard ve Bromhead kuvvetlerinin yarısını un çuvalından duvarı onarmaya, cephane dağıtmaya ve şafakta beklenen nihai savaşa hazırlık olarak su arabasını alana getirmeye gönderdiğinde saldırılar seyrekleşmişti.

23 Ocak 1879, 04:00. Günün ilk ışıklarıyla, Chard savaş alanının yıkıntılarını keşfe çıktı ve takımlara bir kez daha duvarı güçlendirme, atış sahasındaki Zulu silahlarını toplama ve ileri karakolun dışındaki ovayı dikkatli bir biçimde keşfe çıkma emri verdi. Zulular gizemli bir biçimde atış sahasından çıkmış olmakla birlikte, askerler genel saldırının tekrarlanacağı beklentisiyle barikatlarda kalmaya devam ettiler.

23 Ocak 1879, 7:00. Çok kalabalık bir Zulu hattı aniden ufukta belirdi. Ama sonra sanki her şeyden vazgeçmiş gibi, son bir hücumla garnizonu imha edebilecekleri bir anda kuşatmayı kaldırıp gittiler. Ya devam edemeyecek kadar yorgun ve açtılar

ar'dan getirme sözü verdiği takviyelerle birlikte at sürüyordu. Ama yanmakta olan hastanenin alevlerini ve kalabalık Zuluları görünce, geri dönüp yedekleri Helpmakaar'a geri götürdü. Anlaşılan, adamlarının ve kampın çoktan ortadan kaldırıldığına inanmıştı. Eğer Spalding devam etseydi, savaşın en yoğun anlarında önemli sayıda takviyeyi savaşa sokması büyük bir avantaj yaratabilirdi.

22 Ocak 1879, 22:00. Yaklaşık beş saat süren kesintisiz ateşten sonra, muharebe yavaş yavaş İngilizlerin lehine dönmeye başladı. Teğmen Chard resmi raporuna şunları not etti: "Seyrek atışlar bütün gece devam etti ve birçok taarruz girişimi geri püskürtüldü, yoğun saldırı gece yarısına kadar sürdü. En büyük şükkanlılıkla ateş etmekte olan adamlarımız, tek bir mermi bile boşa atmadılar, yanmakta olan hastanenin ortalığı aydınlatması bize çok yardımcı oldu." (*Narrative of Field Operations Connected with the Zulu War of 1879*, 46-47.)

Karanlığın basmasıyla birlikte, Oskarberg'deki Zulu keskin nişancıları yavaş yavaş hedeflerini göremez oldular ve genel çatışmaya katıldılar. Yeni daralan savunma alanı, sağlam depoyu güney duvarı haline getirdi. Bu da siperlerdeki askerlerin artık geriden rahatlıkla ateş altına alınma olasılığını ortadan kaldırdı. Chard'ın not ettiği gibi, yanan hastane istemeden kampın yakın çevresini aydınlatıyor ve dolayısıyla İngiliz savunma hatlarına doğru koşan Zulular rahatça görülebiliyordu. Çok sayıda ölü ve yaralı İngiliz olmasına rağmen, alanın daralması, piyadelerin son mevzilerinde birbirlerine daha yakın ateş etmesini, eskisinden daha yoğun bir tüfek ateşi açmalarını ve cephaneyi daha etkili kullanmalarını sağlamıştı. İngilizler yaklaşık yedi saat önce karakolu tahkim etmek için uğraştıkları için yorgunluktan kımıldamayacak hale gelmişlerdi. Oysa, Zulular daha da kötü durumdaydı -neredeyse iki gündür ağızlarına lokma koymamışlardı ve hiç durmadan on iki saattir yürüyorlardı ya da savaşıyorlardı.

nu tüfeklerinin çabuk  i emesiydi. Martini-Henry'lerin namluları yavaşça kızmaya ba ladı ında, fi eklerin yumuşak pirinç kovanları, fi ek yuvasında  i meye ba lıyor, yuvaya sıkı ıyor ve bazen ateş etmeyi engelliyordu. Bu durumda fi ekler dışarı itilmek zorundaydı. Askerler bu i le me gulken, Zulular küçük gruplar halinde çuvalların altında toplanıyor ve birbirlerini kaldıracak barikatları açmaya çalışıyorlardı. Buna cevap olarak, Bromhead  uvalları a an Zuluları s ng lemek ve dağıtmak için seçkin piyadelerden oluşan saldırı gruplarını harekete geçirdi. İngilizlerin     ve yaralı sayısının artmasına neden olan, büyük    de Oskarberg tepelerine yerleşen yüzlerce Zulu'nun arkadan açtığı ate ti. Hemen hemen hiçbir İngiliz piyadesi, Zuluların *assegail*leriyle   memi ti. Sayısı yüzü bile bulmayan İngiliz ateş gücüne kıyasla, yüzlerce tüfekli sava  ıya sahip oldukları düşünülürse, Zulular kendi tüfek ate lerini koordine edebilselerdi ya da keskin ni ancılar olsalardı, bütün İngiliz garnizonunu kolayca ele ge irebilirlerdi.

22 Ocak 1879, 19:00. Karanlık çökerken, hastanenin ateş verilmesiyle, hastalar az kalsın yanarak ölecekti. Burasının ele geçirilmesi, bütün doğu siperinin çökmesi demekti. İzleyen bir, bir buçuk saatlik kahramanca ka ı tan sonra sekiz kişi dışında herkes hayatta kalmayı ba armı tı. Chard, tam bu sırada tüm garnizonun bisküvi kutularından oluşan ikinci kuzey-güney duvarının gerisine çekilmesini emretmi ti. Azalan kuvvetleri, ilk alanın yaklaşık üçte birini savunurken, yeni -ve son bir- geri çekilme mevzisi alelacele tahkim edildi. Bu son sı ınak, üst üste yı ılan 2.7 metre yüksekliğe ulaşan un çuvallarının daire şeklinde dizilmesiyle oluşan bir tabyaydı, hastaneden tahliye edilenler için barınak ve al altılan duvardaki piyadelerin ba larının üzerinden ateş edebilecekleri ikinci bir sipere d n  m  t .

Ovada bir yerlerde, belki de Zuluların  emberinin sadece birkaç kilometre dışında, Binba ı Spalding sonunda Helpmaka-

22 Ocak 1879, 16:30. Zuluların ulaşması ve ilk dağınık ateşle birlikte, yerli ve koloni yedekleri hemen kaçtılar. Garnizonda kalan, 24. Alayın 2. Tabur, B Bölüğü düzenli yüz İngiliz erinden daha az olan bir çekirdek kuvvetti. Bu kuvvet, daha sonra zayıflamış sipere yeniden mevzilendirildi. Chard ilk istihkamın sayıları çok azalan kuvvetlerle savunulamayacak kadar geniş bir alan olduğunu çok geçmeden anladı. Eli silah tutan adamlarının sayısı yüzü ancak geçiyordu. Böylece, bisküvi kutularından depoyu kuzey duvarına bağlamak için kuzey ve güneye uzanan, kuzeydoğu duvarı aşıldığı takdirde çok daha küçük bir ağ oluşturacak ikinci bir duvar yaptırdı.

22 Ocak 1879, 17:30. Kuzeydeki un çuvallarından oluşan duvarın üzerine şiddetli bir ateş başladı. Burada en ince İngiliz hatları uzanıyordu ve olumsuz bir dizi doğal engel vardı: Orkide, çit, sadece 27 metre ilerde bir hendek ve İngiliz savunma hatalarının hemen dışında çalılıklar ve 1.80 metrelik bir duvar. Bunlar dalgalar halinde koşan Zululara kendi saldırılarını koordine etmek için örtü sağlıyordu. Bu arada, güneye bakan Oskeberg yamaçlarından, ellerinde Martini-Henry tüfekleri olan bazı Zulular, kuzey duvarındaki İngiliz askerlerine arkadan ateş ediyor ve bazen isabet kaydediyorlardı. “*Usuthu! Usuthu!*” diye haykıran *inDlu-yengwe*’nin binlerce savaşçısı, güney duvarına doğru sıçrayarak saldırıya geçti. Dakikalar geçmeden, tüm ileri karakol saldırı altındaydı. Oskeberg tepesinden keskin nişancı ateşi açılmış, siperlerin karşısında mızraklı savaşçılar dalgalar halinde sürekli saldırıya geçmişlerdi. İngiliz duvarının tam dışındaki hendekte, çitin, binaların ve ağaçların gerisinde gizlenen Zuluların seyrek atışları da eklenmişti.

Sonraki dört buçuk saatte, kuzey duvarında birkaç manga büyüklüğünde İngiliz askeri, dalgalar halinde saldıran ve çoğu vurulmadan ya da süngülenmeden un çuvallarını aşamayacağını hemen anlamış olan Zuluları biçiyordu. İngilizlerin başlıca soru-

ağır çuvaları kaldırıp atmak neredeyse imkansızdı. Hastanenin dış duvarlarında hastaların güneyden yaklaşacak *impise* ateş edebileceği delikler açıldı. Çok büyük bir gayretle, subaylar, yerli askerler, hastalar ve İngiliz erler bir saate yakın bir süre içinde yaklaşık 360 metre uzunluğunda bir barikat kurdular - hepsi de yakın bir imha tehdidi altındaydı. Bereket, karakolun kuzey yönünde hafif bir yükselti vardı ve oradaki un çuvalı siperler, bu doğal avantajı güçlendirmiş, dış duvarı 1.80 metreyi aşan bir göğüs siperi oluşmuştu. Hiçbir Zulu bu yüksekliğe sıçrayamaz, tersine İngiliz mermileri ve süngüleri karşısında tırmanmak zorunda kalırdı.

22 Ocak 1879, 15:30. Bromhead'den biraz daha kıdemli olan Chard, savunmanın komutasını üstlenmişti. Nehre döndü, feribotun üzerinde çalışan küçük istihkam timini topladı, dubaları ve aletleri toplattı ve alanı tahliye etti. Birçok haberci, kendisinininkinden yirmi misli büyük bir kuvveti yeni katletmiş olan binlerce Zulu'nun yaklaştığına yemin billah etmesine rağmen, ne o ne de adamları bir panik belirtisi göstermişti. Tersine, o ve Bromhead dikkatli bir biçimde derme çatma küçük kaleyi dolaşarak, duvarın her yerde 1.20 metre yüksekte olmasını sağladılar. Sonra, çok yorgun adamların genel taarruzdan önce dinlenmeleri için çalışmanın kesilmesi emrini verdiler.

24. Alayın askerleri, tüfekleriyle uygun aralıklarla mevzilen-diler, kütüklükleri doluydu ve fazla fişekler ayaklarının dibine yığılmıştı. Süngüleri takılıydı. Bırakalım Zulu savaşlarında deneyim kazanmayı, ciddi bir Afrika deneyimine sahip olmayan düşük rütbeli iki subay, iki saatten az bir süre içinde ve mutlak bir imha tehdidi altında, Isandhlwana'da üstlerinin ve çok daha deneyimli komutanların zıddını yapmışlardı. Böylece, etrafları çok büyük sayıda düşmanla çevrili askerlerine, Isandhlwana'da yok edilenlerin hiçbir zaman sahip olmadığı bir hayatta kalma şansını vermişlerdi.

müşlerdi. Bu tür bir öldürücü ateş tümüyle, omuzları, kolları ve elleri Martini-Henry tüfeklerinin barut yanıklarıyla ve anormal tepmesiyle mosmor olduğu halde, askerlerin siperlerde kesintisiz ateşi sürdürmesini sağlayan İngiltere'nin resmi askeri pratiği ve disiplinine tam bir itaate dayalıydı.

Rorke's Drift'te 16 Saat

22 Ocak 1879, 14:30. Isandhlwana'daki kıyımın haberini aldıktan sonraki dakikalarda, Chard, Bromhead ve Dalton, yaralılarla birlikte ağır hareket eden öküz arabalarıyla Rorke's Drift'ten kaçışın imkansız olduğuna karar verdiler. Buna karşılık, bütün çadırların sökülmesini ama karakol dışında saldıranlara engel oluşturacak şekilde bırakılmasını emrettiler. Sonra, çevreyi keşfe çıktılar ve hızla bir savunma duvarı planladılar. Depoda bulunan ağır bisküvi kutularından ve un çuvallarından oluşan bol malzeme, garnizonun korunmasına sınırlı olarak yardımcı olabiliyordu -birkaç saat içinde bir tür göğüs siperi oluşturabilecek şekilde dizilmeliydiler. Burada Chard'ın Kraliyet istihkamcısı olarak uzmanlığı paha biçilmez değerdeydi. Hiç vakit kaybetmeden, Bromhead ve Dalton ile birlikte çalışma takımları oluşturdular. İki taş binayı, park etmiş arabaları ve taş kulübe-yi köşeli bir savunma istihkamı oluşturacak şekilde birbirine bağlayacak bir siper duvarı inşa etmeye başladılar. Askerler ve henüz kaçmamış olan yerli birlikler, (kırk beş kiloluk) kutuları ve (doksan kiloluk) un çuvallarını, ateş edenlerin nişan alma ve tüfeklerini yeniden doldurmaları sırasında bir parça korunmasını sağlayacak şekilde, 1.20-1.50 metre yüksekliğinde üst üste yığdılar.

Çuvallar tanrı vergisiydi, çünkü ağırlıkları ve yoğunlukları nedeniyle hem kurşunlar İngilizlerin duvarını delemeydi hem de

nişancılar koruma ateşi açmak için karakola hakim Oskarberg tepesine mevzilendirilseydi, o zaman Zulular daha ilk hücumda karakolu ele geçirebilirlerdi.

Ne var ki, Zuluların karşılaştığı çok bilinmezli denklem, Rorke's Drift'i tutan 24. Alayın B. Bölüğü'ndeki askerlerin niteliğiydi. Thermopyae'deki Leonidas'ın Spartalıları gibi, önlerindeki muharebenin bilinmezlikleri ve korkunçluğuna rağmen, kaçmaları hemen hemen hiç mümkün değildi. Genelde 270 metreden tek tek Zulu savaşçıları, 900 metreden saldırı halindeki kalabalık grupları vurabilecek en az seksen muvazzaf İngiliz piyadesi ve keskin nişancı vardı. Hepsi de savaşta zafere ya da ölmeye ant içmişti ve düşmanın aşırı kalabalıklığı karşısında ölüm daha muhtemel bir senaryo gibiydi. Neden İngilizler bu kadar umutsuz koşullarda savaşmayı seçmişti? Onları İngiliz ordusunun eğitimi ve düzeninden kaynaklanan bir disiplin, subaylarına korku ve itaat, birbirlerine arkadaşlık ve sadakatti. Derme çatma da olsa istihkam gerisinde olduklarından, Zulular Isandhlwana'da çok başarılı olduğu görülen yandan kuşatma ve sızma hareketlerine güvenemezlerdi. Karakolu ele geçirmek için, Zulular tüfek ateşine ve süngü darbelerine karşı koymak, iğreti duvarları aşmak ve herkesi karakol içinde öldürmek zorundaydı.

Tüfek ateşi düzenli olarak on saat sürecekti -İngiliz kırmızı ceketlileri yakın mesafeden Zuluları 45-kalibrelik tüfek ateşiyle sistemli olarak vuracak ve açıktaki kol, bacak ve karınlarını jilet keskinliğindeki süngü vuruşlarıyla doğrayacaklardı. Zulular, kendi keskin nişancılarının yukarıdaki yamaçlardan parlak kırmızı ceketli askerleri bir biçimde vurabileceği umuduyla, siperlerdeki piyadeleri omuzlarından ya da boyunlarından *assegaile* riyle vurmak için saldırmakta çok ısrarcı değillerdi. 22 Ocak öğleden sonra ve 23 Ocak sabahı erken saatlerde, Chard ve Bromhead, küçük garnizonu, yüzlerce Zulu savaşçısının bedenini kurşunlarla delik deşik eden gerçek bir ateş fırtınasına dönüştür-

seyrek aralıklarla mevzilenildiğinden, un çuvallarından yapılan dış tabyanın kaçınılmaz olarak aşılmasından sonra, istihkâmın bir iç bölme olarak kullanılacak ek iç duvarlara ihtiyaç gösterdiğini hemen anladı.

Düşman özellikle korkutucuydu. Kral Cetshwayo'nun kardeşi Prens Dabulamanzi'nin komutasındaki 4000'den çok Zulu'dan oluşan bir ordu yaklaşmaktaydı. Prens, kral ağabeyinin emirlerini iki noktada çiğnemişti: Zululand'den İngiliz idaresindeki Natal'e girmeyecekti (Rorke's Drift tam sınırdaydı); siper gerisinde bulunan hiçbir İngiliz birliğine saldırmayacaktı. Dabulamanzi, Cetshwayo'nun ordusunun eski tümenlerinden ikisinin *-uThulwana* ve *uDloko* alaylarının 3000-3500 savaşçısının çoğunluğu kırk bir ile elli yaşları arasındaki evli erkeklerdi- komutasını üstlenmişti. Ama *inDlu-yengwe*'de otuz yaşlarındaki 1000 genç bekar erkek de vardı. Hepsi de Isandhlwana saldırısında yedek olarak görev almıştı. Rorke's Drift saldırısından önce, son birkaç saati, ovada zikzaklar çizerek umutsuz bir biçimde kaçmaya çalışan kaçak ve yaralıları öldürerek geçirmişlerdi. Emrindeki Zulular, Buffalo Nehri'ni emniyetle geçip, Natal'e girdiğinde, Dabulamanzi hızla üç tümeni birleştirdi ve bütün kuvveti İngiliz ileri karakoluna saldırıya hazırladı. Savaşçıların birkaç: on yıl önceki kabile savaşlarına katıldığından deneyimli sayılırdı. En önemlisi, görece taze bir kuvvettiler ve Zulu kabilesinin erkek nüfusunun yarım gün içinde yaralandığı ya da öldürüldüğü Isandhlwana kıyımında büyük ölçüde yer almamışlardı.

Isandhlwana'daki arkadaşlarının İngiliz hatlarını dağıtmaktaki şaşırtıcı başarısını düşünerek, hepsi eve dönmeden askerleri mızraklamak zorunda olduğuna inanıyordu. Nihayet, bir kısmının kendi misket tüfekleri vardı. Daha küçük bir grup, Isandhlwana'da yaklaşık sekiz yüz adet Martini-Henry tüfeği ve yüz binlerce fişek ele geçirmişti. Eğer büyük kitle, kuzey duvarının zayıf noktalarına karşı doğrudan hücumla geçerken, keskin

dan birkaç bin kişilik ordularla savaşa girmişlerdi. Cortes bile Mexico City'deki nihai saldırıya onlarca değil, yüzlerce Avrupalıyla katılmıştı. Gördüğümüz gibi, sayı azlığı, üstün teknoloji, moralli askerler, iyi piyade, bol malzeme ve disiplinle dengelebilir. Oysa Avrupalılar binlere karşı ortak bir direniş göstermek için yüzlerce askerin ateş gücünün koordinasyonuna ihtiyacı duyuyordu.

Birkaç İngiliz askeri, takviye getirmek için yakınlardaki Helpmakaar'daki komşu karakola gönderilmişti. Daha sonra, Isandhlwana'dan kaçabilen bir avuç insan -çoğu Natal sömürge karabinacıları ve atlı polisin kılıç artıkları- ileri karakolun yanından geçip gittiler ve savunmasına katılmayı reddettiler. Daha önceden Isandhlwana'dan at süren ve Rorke's Drift'te mevzilenen Teğmen Vause komutasındaki yaklaşık yüz sömürge süvarisi, Zulu saldırı ordusunun ne kadar büyük olduğunu görür görmez tabanları yağlamışlardı. Onların ayrılması, garnizonun zayıf savunmasından yüz adet potansiyel Martini-Henry tüfeğini alıp götürmüştü. Kaçtıklarında, Yüzbaşı Stephenson'un komutasındaki Afrikalı tüfekli yerli bölüğü de yüzbaşının kendisi ve birkaç Avrupalı astsubayla birlikte çok geçmeden kaçıyordu. Chard'ın adamları dört nala kaçan bir çavuşu vurmuşlardı.

Kaçakların moral bozucu etkisinin yanında, alanı savunacak sayıda asker kalmaması, bütün direniş planını değiştirmişti. İngiliz askerler, Isandhlwana felaketinin doğrulanması ve Rorke's Drift garnizonuna yapılan saldırı arasında kalan iki-üç saatlik arada, birçok koloni ve yerli askerin, dört nala gelip, dehşet hikayeleri anlattıktan sonra dehşet içinde kaçıp gittiğine tanık olmuşlardı. Saldırının yaklaştığı haberlerini aldıklarında, Chard ve Bromhead'in komutasında, küçük bir duvar oluşturacak 450 ya da daha çok asker olabilirdi. Oysa, şimdi usta ya da iyi tüfek kullanan yüz asker bulmaları bile şanstı: demek ki, derme çatma siperde 3.5 metre aralıklarla bir tüfekli yerleştirilebilirdi. Chard,

yimi yoktu. Üstleri tarafından yıldız subaylar olarak görülmüyordular -Bromhead'in üstlerinden biri bir keresinde onun "umutsuz vaka" olduğunu yazmıştı. Önlerindeki on saatlik umutsuz, kesintisiz çatışmada her ikisinin de büyük kahramanlık göstereceklerini, birliğe kusursuz bir liderlik yapacaklarını kendilerinin bile hayal ettiğine dair en küçük bir belirti yoktu. Oysa, levazım astsubayı, eski bir başçavuş olan -elli yaşında, 1.65 metre boyunda, geniş göğüslü- James Dalton, çok savaş görüp geçirmişti. Ve ileri karakolun savunmasıyla ilgili ilk temel kararların birçoğunun alınmasında o rol oynamıştı.

Elverişli doğal istihkamların ve yüksek rütbeli deneyimli komutanın eksikliğinin dışında, mevzi aşırı kalabalık Zulular tarafından kuşatılmıştı. Sadece 139 İngiliz askeri vardı ve 35'i yatağa bağımlıydı. Aşçıları, emir erlerini ve arabacıları çıkarırsak, sadece 80'i gerçek piyadeydi. Isandhlwana'daki alayın imha edildiği ve 4000'i aşkın Zulu'dan oluşan taze *impisi*n üzerlerine doğru ilerlemekte olduğu haberinin ulaştığı ilk dakikalara dönelim. Kısaca alınan garnizona yardım edebilecek durumda iken kaçmayı tercih eden Avrupalılar ve paniğe kapılan yerli takviyeler bölgeyi terk etmiş ve atlarına atlayıp, daha güvenli batı yönünde, Natal'e doğru uzaklaşmışlardı. İngilizler, Zulu saldırısının gelişigüzel ve kendiliğinden bir hareket olduğunu düşündüklerini söylemişlerdi. Oysa kabile liderlerinin Chelmsford'un malzemelerinin büyük bölümünün Rorke's Drift'te olduğunu düşünmüş olmaları daha akla yatkın. İleri karakolun ele geçirilmesi, binlerce aç Zulu'yu doyurabilir ve merkez kolun depolarını tamamen boşaltabilirdi.

80 tüfekli piyadenin yaklaşık 2000 askerin yapamadığını yapabileceği fikri saçma görünüyordu. Batılılar genelde sayıca üstün düşmanlarla savaşmışlardı. Bazen karşılarına Salamis, Gagamela, Tenochtitlan, İnebahtı ve Midway'deki gibi çok büyük kuvvetler çıkmıştı. Ama yine de bütün bu durumlarda en azın-

Kampın güneyine düşen Oskarberg tepesi, düşman keskin nişancılarına kuzey seti boyunca savunma güçlerine rahatlıkla ateş açma olanağı tanıyordu. Ayrıca Zuluların elinde Avrupa malı en son model yüzlerce tüfek vardı. Üstelik, saatler önce Isandhlwana'da 250 binden fazla.45-kalibrelik fişek ele geçirmişlerdi. Saldırının akşam saat 5:00'i birkaç dakika geçte başlaması, havanın kararıyor olması, ileri karakolu kuşatmaya başlayan Zuluları gözden gizliyordu. Rorke's Drift'teki bir subay İngiliz savunmasından söz ederken "Bundan kötüsü düşünülemez" demişti. İngilizler, Isandhlwana'da henüz imha edilmiş olan kuvvetin ancak yüzde 5'i büyüklüğünde bir yedek kuvvetle kalakalmışlardı -üstelik Isandhlwana'da araziye hakim durumda bulunuyorlardı.

Tesiste deneyimli bir üst subay yoktu. Küçük garnizonun komutanı, Kıdemli Binbaşı Henry Spalding, öğleden önce mevziyi iki küçük rütbeli subayın komutasına devrederek, takviye aramak amacıyla Rorke's Drift'ten 16 kilometre uzaklıktaki Helpmakaar'a at sürmüştü. Ayrılırken, astı John Chard'a komutayı devrettiğini anımsatmış, ama kısa süre içinde herhangi bir saldırının imkansız olduğunu söylemeyi de unutmamıştı. Garnizondaki askerlerin çoğu, harekete geçip, şan kazanma fırsatının birkaç kilometre uzaklıktaki asıl Zululand toprakları olan Isandhlwana'da yattığını düşünerek bir burukluk duymuştu. Oradaki merkez kol Zulu *imp*ilerini püskürtmeye çalışıyordu -cephe hatları olduğu söylenen yerlerden çok uzakta, Natal'de bir sınır malzeme deposunda değillerdi.

Teğmen John Chard, sadece birkaç hafta önce Güney Afrika'ya gelerek, Kraliyet İstihkamacıları'na katılmıştı. Nehir yatağının kırk-elli metre aşağısında bir feribotun yapımına nezaret ediyordu. Komutan yardımcısı Teğmen Goville Bromhead, 24. Alayın 2. Taburunun B Bölüğü'ne komuta ediyordu. Alayın diğer bölükleri Isandhlwana'da imha edilmişti. Hem Chard'ın hem de adamakıllı sağır olan Bromhead'in ciddi bir savaş dene-

taneyi sessizce koruyan küçük bir İngiliz garnizonu vardı. Asker sayısı yüzü biraz geçiyordu. Ana gruptan ayrı olan bu dağınık garnizonlar yok edildikten sonra, İngilizlerin geri kalanı elbette saldırılarının boşuna olduğunu anlayacak ve Natal'e geri çekilecekti!? İngiliz-Zulu savaşlarının büyük ironilerinden biri, Rorke's Drift'te komutayı üstlenen iki 'alelade' teğmenin davranışı olmuştu: Saldırı alarmı verilir verilmez, mevzilerini hemen tahkim etmeye, sıkışık bir hat oluşturmaya başlamışlardı. Cephaneyi bolca dağıtmışlar ve ilk alarmı izleyen on altı saat içinde, Zulu ordusunun olağanüstü sayı üstünlüğünü ve büyük kahramanlığını dengelemek için İngiliz ordusunun geleneksel disiplinin-den yararlanmışlardı. (2500 Yıllık Savaş Tarihi, Aykırı Yayıncılık, Tarih Dizisi, 200-214'de yer alan Isandhlwana ve Rorke Sığılğı adlı bölümde bu savaşlardan sağ kurtulan dört askerin tanıklığı yer alıyor -ç.n.)

Bundan Kötüsü Düşünülemez

Isandhlwana'nın araziye hakim bir yükseklikte bulunmasının sağladığı bir avantaj vardı. Oysa Rorke's Drift'te her şey Zululardan yanaydı. Birbirine yaklaşık 35 metre uzaklıkta küçücük iki taş ev, bir hastaneye dönüştürülmüş eski çiftlik binaları neredeyse savunmasızdı. Bu yapı İngilizler tarafından hastane olarak kullanılıyordu. İçinde bir biçimde kampın derme çatma savunmasına katılması zorunlu hale gelen otuz beş yaralı ya da hasta asker vardı. Saz damlı bu binalar, malzeme deposu ve hastane kolayca ateşe verilebilirdi. Daha kötüsü, mevziinin üç tarafındaki yüksek araziler, çok geçmeden Zuluların eline geçecekti. Ateş etmeyi engelleyebilecek ve koşan savaşçıların gizlenebileceği birçok engel -orkideler, duvarlar, hendekler, binalar- ileri karakolu çevrelemişti.

şı'nın tek kesin yenilgisi, aynı zamanda bütün savaş boyunca Zulu kabilesinin ödediği en büyük bedel olmuştu. Muharebenin her dakikasında, köşeye sıkışmış savunma güçleri otuzdan fazla Zulu'yu öldürmüş ya da yaralamıştı! Kampta Martini-Henry tüfekleri ile muharebeye katılan asker sayısı altı yüzden az olduğundan, her İngiliz piyadenin kendisi ölmeden önce, ortalama beş ile yedi arasında Zulu'yu öldürdüğünü ya da yaraladığını varsayabiliriz.

Kral Cetshwayo 'zafer' haberini aldığı anda, acı içinde, "Kabilenin karnına bir *assegai* saplandı. Ölümlere yas tutacak kadar gözyaşımız yok" demişti. Küçük bir İngiliz garnizonunu yok etmenin bedeli, kendi ordusunun neredeyse onda birinin öldürülmesi ya da yaralanmasıydı. O sırada Zuluları ziyaret etmekte olan Cornelius Vign, Isandhlwana'da ölen Msundusi adlı birinin köydeki yas törenini anlatmıştı. Yas tutan kadınlar ve çocukların oluşturduğu sahne, muharebeden sonraki haftalarda Zulu ölümleri için defalarca tekrarlanmış olmalı: "Köye geldiklerinde ya da yaklaştıklarında, *kulübelerin* önlerinde inlemeye, yerlerde yuvarlanmaya ve sürekli ağlayıp sızlamaya devam ediyorlardı. Üstelik gece bile öyle çok feryat ediyorlardı ki, hepimizin yüreği parçalanıyordu." (C. Vign, *Cetshwayo's Dutchman*, 28.) Zulu savaş tarzında, İngilizlerin yenilgisi bütün düşmanlıkların son bulduğu anlamını taşıyabilirdi. Ne de olsa, açık bir muharebede düşman kabile ortadan kaldırılmıştı ve mantıksal olarak ateşkes gerekirdi! Cetshwayo'ya tercümanlık yapan Hollandalı Vign, "Kral halkının Beyazlar karşısında zafer kazandığını duyduğunda sevindi" diye yazmıştı. "Ve Beyazların başka askeri kalmadığını sanarak, savaşın artık son bulduğunu düşündü." (*Cetshwayo's Dutchman*, 30.)

Çoğu orta yaşlı yedeklerden 4000'den fazla savaşçıdan oluşan taze bir Zulu *impisi*, şimdi 9.5 kilometre uzaklıktaki Rorke's Drift'e doğru yol alıyordu. Burada bir malzeme deposu ve has-

askerlerin umutsuzluğundan söz etmişlerdi. Cephane bulabilen ikmal takımları çoğu kez çok daha uzaktaki askerlere bunları ulaştırmak için yaklaşık 750 metre ilerlemek zorunda kalıyordu. Kampı arabalarla çembere almaktan vazgeçmek felakete davetiye çıkarmaktı. Bu kararın alınmasından sonra bile, İngilizler muharebe sabahı kuvvetlerin yarısını yabankazı avına göndermişlerdi. Geri kalanları da savunulması zor mevzilere dağıtmışlardı. Bütün bunlara karşın, savunma mevzilerine bol miktarda cephane ulaştırılıysaydı, Zuluların saldırılarına pekala karşı durabilirdi.

24. Alayın bölükleri tek tek ezildikten sonra, birkaçı sığınak ve cephane bulmak amacıyla arabaların arakasına geri çekildi. Zuluların sözlü anlatımlarına göre, Yüzbaşı Younghusband, en son ölenler arasındaydı. Etrafını saran savaşçılarca vurulup ölünceye kadar arabanın tabanından ateş etmeye devam etmişti. Zuluların tanıklıkları, İngiliz askerlerin son anlarında bile disiplinli hareket ettiklerini vurguluyordu: “Ah, Isandhlwana’daki kırmızı ceketliler, ne kadar azdı ama ne iyi dövüşmüşlerdi! Kaya gibiydiler hiçbir yerinden kımıldamamıştı” (D. Clammer, *The Zulu War*, 86.) Çeşitli tanıklar, Durnford’un askerlerden küçük bir çember oluşturduğunu ve sınırlı cephaneleri tükenirken, belirli aralıklarla ‘Ateş!’ emri verdiğini doğruluyordu. Mızrakların ve kurşunların havada uçuştığı o son korkunç anlarda, kırka karşı bir kalmalarına rağmen, muvazzaf İngiliz piyadelerinin hiçbir taburu bırakıp kaçmamıştı.

İngiliz sömürgeciliğinin tarihinde bedeli en ağır olanı değilse de, en çok ses getiren felaket, Isandhlwana tepesindeki kıyım, işte bu şekilde sona ermişti. Londra basını, çok geçmeden korkunç olaya yol açan beceriksizliğin üzerine gidecekti. Savaş esnasında iki bin Zulu’nun öldüğüne ve iki bin Zulu’nun daha ağır yaralanıp ölüme bırakıldığına ya da aldığı yaralardan savaş dışı kaldığına dair tek tük yazılara da rastlandı. Böylece Zulu Sava-

Chelmsford'un kendisi, Isandhlwana'da bunların ikisinde de ısrar etmemişti. Ertesi gün Isandhlwana'daki geçici kamp alanını boşaltmayı planladığını ne srmşti. Daha sonra, acemi arabacıların, arabaları savunma düzenine sokmak için bütün gece uğraştıklarını söylemişti. Ayrıca, kendini savunmak için toprağın siper kazılamayacak kadar sert olduğunu ve doğal yüksekliğin kendilerine araziye hakim olma olanağı tanıdığını ve bu yüzden, saldırı halinde güvenli bir atış sahası oluşturduğunu da öne srmşti. Kampta Zuluları tanıyan koloni subaylarının hemen hemen tümü, hazırlıkların eksik kaldığını söyleyerek onu uyarmaya çalışmıştı. Sadece ertesi sabah Chelmsford'la birlikte ayrılan subaylar hayatta kalmıştı.

Chelmsford'un kendi resmi yazılı belgeleri, sadece yazılı evraktan başka bir anlam ifade etmiyordu. Bunlarda, her gece arabaların sağlam bir şekilde çembere alınması, kollar arasında sürekli iletişimin sağlanması, sık sık süvari devriyeleri çıkarılması ve Zuluların sürpriz saldırılarına karşı en yüksek derecede uyanıklığın gerekli olduğu kaydedilmişti. Pratikte, bin ile iki bin arasında Avrupalıdan oluşan Martini-Henry tüfekli kolların, didedikleri şekilde hareket edebileceğine inanması yanlıştı. Kampta yarım milyon adet 45'lik fişek olmasına rağmen, savunma hattındaki askerlerin hemen hepsi, son kıyımdan çok önce cephanesiz kalmıştı. Cephane merkezi bir depoda ağır tahta sandıklarda tutuluyordu. Kapakları vidalanmış bakır bantlarla sarılmıştı ve değişik bölükler arasında yeterli miktarda dağıtılmıyordu. Gerçekten de, Durnford'un yerli birlikleri kısa süre içinde cephane deposuna ulaşamaz hale gelmişti. Diğer koloni ve yerli bölüklere cephane ikmali isteği, ukala bir levazım subayı tarafından 24. Alaya ait sandıkların yanlış yerden aıldığı gibi saçma bir gerekçeyle geri çevrilmişti! Hayatta kalanlar, ağır kutuları süngüleriyle kırarak açmaya çalışan, mermileri boşaltan ve sonra çılgın gibi ateşe devam etmek için eski mevzilerine koşturan

Durnford'la birlikte, Yarbay Henry Pulleine'in omuzlarındaydı. Chelmsford, kamptan çıkıp yürüyüşe geçtikten sonra, muharebe deneyimi olmadığı gibi, büyük bir muharip kuvvetin komutanlığını yapabilecek deneyimden de yoksun olan Pulleine, daha ilk saldırıda kuvvetlerini kale düzenine sokmadı. Sayıları altı yüzü bulmayan İngiliz askerlerini, kampın cephesinde 1.5 kilometreden uzun bir hattı savunmak için araziye yaydı. Bu mesafe sağlam bir savunma hattının kurulamayacağı kadar uzundu. Pulleine, yayılan bölüklerine Durnford 'un atlı birlikleriyle temas kurabilecekleri bir hat oluşturmaları için, aslında Zululara karşı *ilerleme* emri vermişti. Oysa Durnford kampın çok ötesine at sürmüş ve sonra geri çekilerek, yerlilerden oluşan ince hattını, muvazzaf İngiliz piyade bölüklerinden çok uzağa mevzilendirmişti.

Ayrıca, hiçbir destek kıtası bulunmuyordu; sol kanat savunmasız, açık bırakılmıştı. İngilizler hiçbir zaman tam bir direniş çemberi kurmamış, arabaları ve çadırları tamamen savunmasız bırakmışlardı. Bazı askerler çadırlarından süngüsüz ya da mermisiz çıkmıştı. Zulular için daha iyi bir saldırı senaryosu bulunamazdı. Çatışmanın başındaki on beş dakikalık bir moladan sonra -Zulular en kahraman savaşçılarından yüzlercisinin yaklaşık 900 metre uzaklıktan ilk İngiliz yayılım ateşinde vurulduğunu görünce şaşkınlıktan donakalmışlardı- Pulleine'nin elinde hala bütün birimleri kampa çekmek için ikinci bir fırsat vardı. Burada bazı arabaların, yiyecek ve cephane sandıklarının çevresinde kale düzeninde yeniden tertiplenebilirlerdi. Buna karşılık, panikten, deneyimsizlikten ya da askerlerinin içinde bulunduğu açmazı yeterince görememekten, yeni mevzilere geçmek için hiçbir emir vermemişti.

Önceki gece, arabalar bir çember oluşturacak şekilde dizilmediğinden, kampın kendisi bir kilometre kadar yayılmış durumdaydı. Harekatın başında arabaların zorunlu olarak çembere alınması ve gerektiğinde siper kazılması emri vermiş olan

Zululand'de yolların iyi olmaması, saldırı kuvvetindeki 725 arabanın tümünün bir tek kol halinde ilerlemesini neredeyse imkansızlaştırmıştı. Afrika'nın güneyindeki diğer kabilelerle yapılan çeşitli savaşların ve birkaç gün önce Zulu köylerine yapılan son akının deneyimleri, İngilizleri Afrika'da hiçbir yerli hücumunun, Avrupalıların sürekli tüfek ateşine dayanamayacağına inandırmıştı. Eninde sonunda haklı çıkacaklardı ama böyle bir güven, ancak disiplin ve ihtiyatın bir parça bile elden bırakılmasına bağlı olmalıydı.

Chelmsford'un kendisi Isandhlwana'da dışarıda kamp kuran merkez kola katıldı. Böylece, saldırı sabahı, duyumunu aldığı 20 bin Zulu'dan oluşan *impiler*i aramak için 2500 adamla -kampta bırakılanlardan çok daha fazla sayıda askerle- yürüyüşe geçmesi, merkez kolu iyice zayıflatmıştı. Daha 20 kilometre uzaklaşmışken, İngilizlerin Isandhlwana'da saldırıya uğradığı rapor edilmiş olmasına rağmen, Chelmsford düşman öncülerinin Pulleine, Durnford ve birliklerini sadece yokladığını ve gerçek bir tehdidin söz konusu olmadığına inanmıştı. Dolayısıyla, sabah ve öğlenin kalan saatlerinde, Isandhlwana'da imha edilmeye terk edilenden daha büyük bir İngiliz kuvveti, sadece dört saatlik bir yürüyüş mesafesinde kamp kuracak, adamlarının kuşatıldığını ve umutsuz durumda olduğunu söyleyen bir dizi mesaja rağmen hiçbir yardım göndermeyecekti. Anlaşılan, Chelmsford, Isandhlwana'daki Pulleine'in değil kendisinin Zuluların ana kuvvetlerine yakın olduğunu ve kampın bu oyalama taktiğiyle yalnız başa çıkabileceğini düşünmüştü. Her açıdan hatalı hareket ettiği görülecekti. Pulleine'in ilk mesajı ulaşır ulaşmaz, hemen kampa yürüseydi, Chelmsford Isandhlwana'ya belki de çatışmanın en ateşli anında ulaşacaktı. Kampa ilk gücünü yeniden kazandıracak ve bu suretle astlarının taktik hatalarını düzeltme fırsatı da bulacaktı.

Bunu izleyen felaketin sorumluluğu, büyük ölçüde ihtiyatsız

cih ediyordu. Ayrıca, her zaman ünlü yandan kuşatma hareketlerine girişmek için açık alanda yaklaşıyorlardı: Böylece disiplinli İngiliz askerlerinin tüfekleri için iyi hedef gösteriyorlardı. Lort Chelmsford bunu bildiğinden, görünürde pek kaygısı kalmamıştı. Kırk yıl önce, 1838 Aralığında, sayıları 500'ü bile bulmayan Boer çiftçisi, Ncome Nehri'nde (savaşın sonra Kanlı Nehir adını alacaktı) Andres Pretorius'un liderliğinde, 12 bin Zulu'yu yenilgiye uğratmış ve 3 binini oracıkta öldürüp, binlercesini yaralamamış mıydı? İngilizlerin tersine, Boerler atım hızı daha yavaş, daha isabetsiz ve hantal çakmaklı msket tüfeklerini kullanıyordu. Yaraladıkları yüzlerce yerliyi ve kaçanları yok etmek için atlıları ileriye çıkarmadan önce, üzerlerine gelen kalabalık Zulu gruplarına çember şeklindeki arabalarla korudukları kamplarından sistemli olarak ateş açıyorlardı.

Öyleyse, kırk yıl geçtikten sonra, saflık ve kendini beğenmişlik dışında Isandhlwana'da yanlış giden ne olmuştu? İngilizler 1879 Ocağında, Zululand'a toplam gücü 17 bin olan üç büyük kolla saldırmışlardı. 725 araba ve 7600 öküzlük bir konvoyunun taşıdığı erzak, çadır, topçu bataryaları ve yaklaşık 2 milyon fişekten oluşan bir cephaneye, iki-üç ay sürmesi planlanan bir hareket için yeterliydi. Erkekleri, kadınları ve çocukları ile bütün Zulu kabilesini on kez yok edebilecek miktarda mermileri vardı! İngiliz piyadesi, yerli destek kıtaları ve koloni yerleşimcilerden oluşan karma kuvvet, Zulu ordusunun ancak üçte biri büyüklüğündeydi. Komutasında 5400 muvazzaf İngiliz piyadesi bulunan Chelmsford'un planı, Ulundi'deki Zulu istihkamlarına daha fazla yaklaşmak amacıyla kuvvetlerini üç kola bölmekti. Kollar 320 kilometre uzunluğundaki sınırı 65 ile 110 kilometre aralıklarla geçecekti. Bu şekilde, sistemli bir biçimde Zuluları kesin bir muharebeye iterek, bir gerilla savaşının ya da İngiliz idaresindeki Natal'e aniden yapılabilecek büyük bir saldırının önüne geçebilecekti.

li tüfeklerin  ngiliz ordusunca benimsenmesini engellemişti.  ngiliz-Zulu savaşı, Avrupa birliklerinin yerli kuvvetlere karşı tek atımlık tüfekleri kullandığı hemen hemen son örnek olacaktı ve Isandhlwana'da garnizonu tevkif ateşiyle koruyacak hiçbir Gatling makineli tüfeği yoktu.

22 Ocak'ta,  ngiliz kurmayı ihtiyatlı hareket etmesi gerektiğinin farkında bile değildi. Isandhlwana, Zululand'deki  ngiliz komutanı, Lort Chelmsford'un kendi isteğiyle girdiği bir savaştı:  ngilizlerin, süvariler ve topçu tarafından desteklenen, Martini-Henry'lerle silahlanmış piyadesini, Zulu kabilesinin bütün askeri gücüne karşı dikme fırsatı eline geçmişti?! Bu açık muharebe isteği, Chelmsford'un ayın 22'sinde sabahın geç saatlerinde ve öğlene doğru kuşatılmış kampından kendisine ulaştırılan mesaj bombardımanını neden göz ardı ettiğini açıklayabilir. Açık bir arazideki Zulu ordusunun korkulacak bir şey olmadığı, tersine aradığı fırsatın ayağına kadar gelmiş olduğunu d ş nyordu.  ngilizler, kısa ve ucuz bir sefer olarak gördükleri kesin sonuç alıcı bir muharebeye girmeye can atıyorlardı. şimdi bütün kozlar onların elindeydi.

Gerçek korkuları parlak gün ışığında Avrupa-tarzı bir çarpışma değil, sürekli akın ve pusularla yürütülecek uzun bir gerilla savaşıydı. Chelmsford'un topları ve Isandhlwana kampında 500 bin tüfek fişeğinden oluşan büyük bir cephaneliği de vardı. Ayrıca, 24. Alayınkiler gibi, toplu halde saldırıya geçen yerli düşman 900 metreden vurabilen ve 270 metrede imha eden kesin-tisiz tüfek ateşi açabilen usta taburlara da sahipti. Öyleyse, daha ne düşünecekti ki?

Yaklaşık 20 bin savaşçıdan oluşan Zuluların başlıca *impisi* günlerdir hareket halindeydi ve Isandhlwana'daki kampa ulaşması için, sekiz kilometre daha yol alması gerekirdi. Aztekler gibi, kendi savaş tarzlarını t rens l savaştan türetmiş olan Zulular, hala gün ışığında ve kalabalık gruplar halinde savaşmayı ter-

ne yazık ki tek-atışlıydı. Deneyimli bir nişancının, kütüklüğündeki standart yetmiş fişekle, dakikada en fazla on iki atış yapması mümkündü. Ama, istihkamların ya da takviye edilmiş kale düzenlerinin dışında, her atışta tüfek yeniden dolduruluyordu. Böylece, yayılan İngiliz hatları, üzerlerine fırlayan Zuluların dalga dalga saldırısı altında kalıyor; namluya fişek sürmeye çalışan tek tek askerlerin üzerine onlarca savaşçı birden çullanıyordu. En iyi askerin bile fişegi boşaltması, yenisini sürmesi, nişan alıp ateş etmesi beş saniye sürüyordu -saatlerce ateş edildikten sonra atış hızının yavaşlaması doğaldı. Isandhlwana'da çok sık yaşanan fişek ikmalinde en küçük kesintiler, düzenli yaylım ateş arasındaki boşluklar bile, çevik *impinin* İngiliz hatlarını aşip, askerleri imha etmek için kritik ateş sahasını aşmasına olanak tanıyordu. Tam dolu kütüklükle bile, eli çabuk bir atıcı beş ya da altı dakika içinde tüm kişisel cephanesini tüketebilir ve sonra da kendisini onlarca mızraklı düşman karşısında bulabilirdi.

Amerika'da, çok atışlı Spencer ve Henry tüfekleri İç Savaş'ın son yıllarında kullanılmıştı. Sherman komutasındaki Kuzey birlikleri her iki tüfeği de 1864 sonbaharı ve 1865 başlarında Georgia ve Carolinalara doğru ilerlerken kullanmıştı. Elle doldurulan, çok atışlı 1873 model Winchester 32-kalibre tüfek, Amerikan düzlüklerinde yaygın olarak kullanılmıştı ve dakikada atış hızı Martini-Henry'ninkinden üç kat fazlaydı (Martini'nin on-on iki, Winchester'in otuzun epey üzerindeydi.) Ama, İngilizler iliklerine kadar işlemiş olan askeri muhafazakarlıkları ile ünlüydü (Brown Bess denen eski çakmaklı misket tüfeği onlarca yıl standart piyade silahı olarak kalmıştı.) Çok-atışlı silahların mızraklı yerlilere karşı yapılan sömürge savaşlarında fazla önem taşımadığını büyük bir gururla öne sürerken, dar görüşlü finansman politikalarından da vazgeçmemişlerdi. Uzun menzilli, büyük çekirdekler atan ağır, güçlü tüfekleri arzu ediyorlardı. Bütün bu etkenler, çok daha hızlı ateş eden, daha küçük kalibre-

yaklaştıkları göz önüne alınarak, düzenli aralıklarla keşif ve devriye nöbetleri konulmalıydı. Cephane merkezde stoklanmalı ve çok daha hızlı hareket eden Zuluları siperlerden uzak tutmak için tek atışlı tüfeklerle kesintisiz bir yayılım ateşi açmayı sağlamak amacıyla çemberdeki arabalar arasında rahatlıkla dağıtılmalıydı. İdeal atış pozisyonu, atıcıların bir perdeleme ateşi açabileceği şekilde, omuz omuza durması ve Zuluların savunma boşlukları arasından atlamasını ve gediklere doluşmasını önlemkti. Bunun bir yararı da askerlerin ateş ederken birbiriyle konuşmasını kolaylaştırarak, grubun moralini yüksek tutmaktı.

Eğer zaman varsa, ilk olarak kamp çevresindeki arazi net bir atış sahası yaratacak şekilde büyük engellerden temizlenmeliydi. Sonra da yalınayak ve açıktaki savaşçıların saldırısını yavaşlatmak için dikenli çalılar ve kırık şişeler serpiştirilmeli ya da daha iyisi hendekler ve siperler kazılmalıydı. Her yönden tüfek ateşine doğru dalgalar halinde saldırıya geçen savaşçıların dikkatini dağıtmak için, kampın zayıf noktalarına sahra topları -ya da elde varsa ilkel Gatling makineli tüfekleri- mevzilendirilmeliydi. Tüm bunlar Zuluların çok büyük sayı üstünlüğü, hız ve sürpriz gibi avantajlarını ortadan kaldırmak için gerekliydi. Çok az sayıdaki Avrupalının başarı kazanması, koşmakta olan savaşçılar kendi hatlarına sıçramadan önce, yüzlerce metre mesafeden Zuluları öldürmelerine bağlıydı. Buna rağmen, Isandhlwana'da İngilizler kendi özenle hazırlanmış talimnamelerinin hiçbirini yerine getirmemişlerdi. Niçin?

Isandhlwana, Zulu Savaşı'nın ilk büyük çarpışmasıydı. Bu yüzden, kibirli İngiliz subaylar, Zuluların binlerce savaşçıyı çok uzun yürüyüşlerle, görünmeden İngiliz kamplarının birkaç yüz metre dibine kadar sokmakta ne denli yetenekli olduğunu kavramış değillerdi. Martini-Henry tüfeklerinin nişangahı 1350 metreye ayarlanabiliyordu. .45-kalibrelik, 30 gramlık mermi çekirdeklerini çok iyi isabet yüzdesiyle uzun mesafelere atabilen bu silah,

göğsüne bir *assegai*. 24. Alaydan bir asker sırtına saplanan iki *assegai* ile yere uzanmış, iki mızrak da eğilmiş. Bütün alanda aynı manzara. (D. Clammer, *The Zulu War*, 96-97)

İngiliz ordusu bir daha küçük yaştaki oğlan çocuklarını aktif hizmete vermedi. Isandhlwana'da beşi cinsel organları kesilip, ağızlarına tıkılmış şekilde bulunmuştu. Birçok Zulu savaşçısı İngiliz ölülerin sakallı çenelerini zafer hatırası olarak kesmişti. Diğerleri cesetlerin bağırsaklarını deşip üzerinde dans etmiş ve cesetleri paramparça etmişlerdi. Bazı kesik başlar daire şeklinde dizilmişti. Karşı tarafta, İngiliz Martini-Henry tüfeklerinin devasa 45-kalibrelik mermilerinin, Zulu savaşçılarındaki açtığı korkunç yaralar görülüyordu; kol ve bacaklar parçalanmış, yanaklar ve yüzler dağılmış, göğüsler ve karınlar delik deşik olmuştu. Bu yaralar nedeniyle çok sayıda Zulu ölmüş ve Isandhlwana'da yaralanıp savaştan sağ çıkanlar ömür boyu bu izlerden tanınmıştı. Daha sonra bölgeye gelen Avrupalı gözlemciler savaştan onlarca yıl sonra bile, kol ve bacaklarını yitiren ve vücutlarında korkunç mermi yaraları taşıyan yaşlı savaşçıların hala acıdan kıvrandıklarını belirtmişlerdi.

Güney Afrika'da bir yüzyıl süren çatışmalardan, Boer yerleşimcileri birçok ders çıkarmıştı: Ateş hızı düşük ve isabetsiz, çakmaklı, ağızdan dolma tüfeklerle donatıldığında bile, Avrupalıların kendilerinden elli-yüz misli kalabalık Zulu kuvvetlerini yenmesi mümkündü. Bunun için bir dizi titiz savaş kuralının yerine getirilmesi şarttı. Disiplin temel anahtardı. Güvenli bir kamp çalılık arazide kurulmalıydı. Böyle bir seyyar kamp, ağır malzeme arabaları çember yapıp, sonra da birbirlerine zincirleterek tahkim edilmeliydi. Arabaları geçilmez bir duvar oluşturacak şekilde çözmek, manevra yaptırmak ve zincirlemek saatlerce ağır çalışma gerektiren zor bir görevdi. Zuluların arazide görünmeden otların arasından kalabalık gruplar halinde gizlice

lu, daha sonra İngilizlerle Albay Durnford'un son dakikalarını anlatmıştı:

Umutsuz bir direniş gösteriyorlardı; bazıları tabanca ile ateş ediyor, bazıları kılıç kullanıyordu. Birileri tarafından defalarca 'ateş' emrinin verildiğini duyuyordum, ama onların başa çıkamayacağı kadar kalabalıktık. Hepsini oldukları yerde öldürdük. Her şey bittikten sonra, bu adamlara baktım ve kolu askıda olan kalın bıyıklı bir subay gördüm. Etrafında karabina taşıyan askerler ve tanımadığım diğerleri vardı. (*Narrative of Field Operations Connected with the Zulu War of 1879*, 38)

22 Ocak 1879'da, öğleden sonra saat 2:00'de, Zulu impilerinin kampı kuşatmaya başlamalarından beri iki saat geçmemişti ki, her şey sona erdi! 24. Alayın altı bölüğünden kaçmayı başaranların sayısı bir düzineden azdı. Yirmi bir subay oracıkta öldürülmüştü. Isandhlwana'da bulunan ilk 1800 askerin hemen hepsi ölmüştü -çeşitli Natal alaylarından 850 yerli Afrikalı ile birlikte, 950 muvazzaf İngiliz askeri, koloni gönüllüleri, kamp ve arabaların nöbetçileri. Kargaşa sırasında sadece birkaç kişi dağınık bir şekilde at binip güvenli bölgeye geçebilmişti. Lord Chelmsford'un merkez takviye koluna bağlı askerlerin katliam bölgesine dönüşü saatler sonra oldu:

Her yerde ölüler yatıyordu, kuru otların içinde... Bütün cesetler parçalanmıştı, Zulu inancına göre, ölülerin ruhlarının serbest bırakılması gerektiğinden, cesetlerin karınları yarılmıştı. Bir tarafta askerlerin kesik başlarından korkunç bir daire, başka bir tarafta boğazı kesilmiş trampetçi çocuk bir arabaya bacağından asılı duruyor. Bir Natal atlı polisi ile bir Zulu birlikte düşmüş gibi öyle kalakalmışlar, polis üstte. Diğer iki savaşçı yan yana yatıyor, Zulu'nun kafatasına bir süngü saplanmış, beyaz adamın

lerinin oluşturduğu cephe hattı -24. Alayın yaklaşık 400 tıfekli muvazzaf askeri- her yandan dalgalar halinde saldıran Zuluları sistemli bir biçimde durdurmak için, elli-altmış adamdan oluşan küçük izole kareler, adalar şeklinde toplanmaya başladı. Cephe- neleri tükendiğinde, birkaç manga asker el sıkıştı ve süngü hü- cumuna geçti. Bazıları kendileriyle birlikte mümkün olduğu ka- dar çok Zulu'yu öldürmek için bıçak ve ele geçirdikleri *assega- i*leri kullandılar. Muharebeden sonra Zulular, bazı silahsız İngi- liz askerlerinin en sonunda boş tıfeklerini yere atarak ve düş- manlarıyla yumruk yumruğa savaşarak öldüklerini söylemişti. Cephehanelerinin tükenmesi, Zululara mızrak atım menzili içinde ve kendi seyrek tıfek atışlarıyla saldırıya geçip, onları ezme fır- satı vermişti.

24. Alayın cesareti hiç de sürpriz değildi. Alay, çağdaşları ta- rafından 'çocuk askerler değil, çoğu sakallı, savaş deneyimi olan olgun erkekler' diye anlatılırdı. "Mükemmel bir disipline sahip- ler ve başarıdan eminler. Mevzilerini koruyor ve attıklarını vu- ruyorlar." (M. Barthorp, *The Zulu War*, 61.) Ama Lord Chelms- ford kendi kuvvetlerini böldükten sonra, 24. Alayın geride kalan askerleri çok azdı ve kolayca cephane bulamamıştı. Alayın bu kısmı, savunulabilir bir kale düzeninde tertiplenemediğinden, avcı çukurlarında ve küçük gruplar halinde imha edilmekten kurtulamadı. Sanki subayları, Cannae'deki Romalı generaller gibi, Batı disiplini ve üstün savunma gücü avantajlarını ortadan kaldırmak için ellerinden geleni yapmışlardı.

Isandhlwana tepesinin yamaçlarında, başlangıçta yaklaşık 2250 metre genişliğinde, gelişigüzel bir yarım daire çizen İngi- liz hatlarının içine yaklaşık 20 bin Zulu savaşçısı sızmış, ser- bestçe dolaşıyordu. İngiliz komutanlar, Yarbay Henry Pulleine ve Yarbay Anthony W. Durnford'un, öldürülmeden önce son anda kavradığı gibi, Zulu kabilesiyle savaşmanın yolu böyle bir tertiplenmeden geçemezdi. Bir Zulu savaş gazisi, Methlagazu-

destek kıtasının kale düzeninde tertiplenmemiş olması büyük bir talihsizlikti. Dağın yamacına yaya olarak, 550-720 metrelik ince bir hat çizerek şekilde yerleşerek, süngüsüz karabinalarını ateşlemişlerdi. Isandhlwana yamaçlarında kamp kuran tüm İngiliz komutanlar gibi, Durnford da Zulu *impilerinin* (alaylar) büyüklüklerini yanlış tahmin etmiş, düşmanı aşırı küçümsemişti. Sonuçta, sabahın geç vakitlerini büyük ölçüde, adamlarını gereksiz yere kampın epey uzağında bir yarma hareketına sokarak geçirmişti. Isandhlwana'daki en yüksek rütbeli komutan olarak, garnizonun standart İngiliz savunma düzeninde yayılmasında tam bir başarısızlık sergilemişti. Durnford taktik akılsızlığının cezasını kendisinin ve askerlerinin hayatıyla ödeyecekti. Binlerce Zulu, birliğin ince hattını kolayca yarmış, askerleri mızraklayıp bozguna uğratmış ve çok geçmeden düzenli ordunun gerisindeki arabaların arasına dalmıştı! İngiliz hatlarının hemen her yerinde, umutsuzca yedek cephane arayan askerlerin ateş hızı iyice düşmüştü.

Önceden sistemli yayılım ateşinin biçtiği Zulular, nihayet öldürücü *assegailerini* (mızraklarını) diledikleri gibi kullanabilmişlerdi. Kamp kuran Avrupalı askerlerle yakın çatışmaya girmeleri, açık arazide ilk hücumlarını kıran öldürücü tüfek ateşinden kurtulmalarını sağlamıştı. Yalın ayak, hafif giysili ve jilet keskinliğindeki mızraklarla silahlanmış savaşçılar, kampın içine girmişlerdi. Bu andan itibaren, çoğu 900 metre tesirli menzilli, beş değil, tek atışlı hantal Martini-Henry tüfekleri kullanan, tam teçhizatlı İngiliz düşmanları karşısında gerçek bir avantaj elde etmişlerdi. Bu karışıklıkta, hala bir binek bulabilecek kadar şanslı olan İngiliz ya da yerli süvariler, kalabalığı yarıp, kaçmak için kendilerine umutsuzca yer açmaya çalışıyorlar; Zulular ise "*Gwas Unhlongo! Gwas Inglubi!*" (Beyaz adamları şişleyin! Domuzları şişleyin!) diye haykırıyorlardı.

Bu sırada, yaklaşık 540 metre kuzeydoğudaki İngiliz piyade-

dört

Disiplin veya Her Savaşçı Asker Değildir

Rorke's Drift, 22-23 Ocak 1879

Özgürdürler, evet ama her alanda değil; onların da bir efendisi vardır, o da yasadır, senin adamların senden ne kadar çekinirlerse, onlar da yasadan o kadar çekinirler. Yasaların buyruğunu yerine getirirler ve bu buyruk hiç değişmez: Düşman sayısı ne olursa olsun, savaş meydanından kaçmamak ve burada zafer kazanmak ya da ölmek.

-HEREDOT, *Heredit Tarihi*

ÖLÜM TARLALARI

Herkes Kendi Yerine

Isandhlwana muharebesinin son anları bir felaket gibiydi. Albay Anthony Durnford'un Natal Yerli Süvari Alayı -250 atlı ve Ngwane ve Basuto kabilelerinden 300 yaya asker- dakikalarca açtıkları yaylım ateşle, dalgalar halinde saldırıya geçen Zulu- ları bıçtikten sonra cephanesini tüketmişti. Durnford'un yerli

kar sağlayanlar tarafından daha iyi iaşe edilen, donatılan ve silahlandırılan daha küçük, hatta daha kötü yönetilen ordular tarafından sıfırlanabilirdi. Ali Paşa'nın İnebahtı'da kaybetmesi, ne onun taktik hatalarına ne de Yeniçerilerin cesaret eksikliğine ya da hatta bir Türk altın külçesinin olmayışına bağlıydı. Binlerce Osmanlı mümini, Aetolia açıklarında gömüldükleri sularda trajik bir biçimde ölmüştü. Bunun nedeni, daha çok, kum gibi hafif kalyon, arkebüz, top, borda ağı, seri üretimle kadirga imal eden bir piyasa kapitalizminin tanrıtanımaz sisteminde ve anın gereklerini yerine getirerek, gemilerinin pruvalarını kesmekte duraksamayan komutanlarında aranmalı.

rüşvetçi tüccarlar tarafından maniple edilmesinden ve kayıt dışı çiftçilerden kaynaklandığına işaret etmekte gecikmemişlerdi. Alın size, tasarrufları silip süpüren ve bir zamanlar üretken yemaların yaşadığı kırsal bölgeleri tenhalaştıran tersine işleyen mükemmel bir sermaye birikimi sistemi! Ama imparatorluğun çöküşü sırasında ve daha sonraki Karanlık Çağlar'da ve Ortaçağda, Avrupalılar çok büyük sayıda, değişik üstün askeri malzemeler üretmekte beceri kazanmış durumdaydı. Levha zırhlardan, eşsiz çift taraflı kılıçlara, Tatar yaylarına ve Rum ateşine kadar her türlü savaş araç ve gerecinin üretilmesi, birçok devleti tüccarların bu tür silahları potansiyel düşmanlarına satmasını yasaklayan kararnameler çıkarmaya sevk etmişti.

Kapitalistlerce finanse edilen savaşın alternatifi, ya basit zorlama -ücretsiz savaşçıların zorla askere alınması - ya da kabile savaşçılarının ganimet sözü ile seferber edilmesidir. Her iki sistem de çok büyük ve coşkulu ordular kurabilmiştir: Vercingetorix'in 250 bin kişilik Galya ordusu Sezar'ı *Alesia*'da (İÖ 52) az kalsın yeniyordu. Asya'nın büyük bölümünü çiğneyen Cengiz Han'ın (1206-27) ve Timurlenk'in (1381-1405) göçebe kavimlerinin istilaları en önemli örnekler arasındadır. Göreceğimiz gibi, Cetshwayo, İngilizleri (1879) Isandhlwana'da katleden 20 bin Zulu savaşçıyı seferber etmişti. Ama en cani kabileler bile, gelişmiş silah ve donatıma sahip bir orduyu uzun bir süre ayakta tutamaz, besleyip, giydiremez ve finanse edemezdi. Çiftçiler, zanaatçılar ve tüccarlar para alamazlarsa çalışmazlar ve sürekli orduların yaşatılması, düzenli maaşlar ve malzeme sözleşmeleri olmadan mümkün değildir.

Kapitalizm ve özel girişim ilkelerini benimsemeyen antik ve modern devletler, eğer yeterince uzun bir savaş yürüteceklerse, en sonunda ahlakdışı ve dizginsiz bir piyasa tarafından donatılan Batılı ordularla karşılaşırldı. Bu durumlarda, Öteki'nin sayısı, parlak liderliği ve savaş meydanındaki cesareti, savaştan

sermayelerinin kalıp kalmayacağından emin değiller. Bu yüzden, Peloponnes devletleri bütün Yunanistan'ı bir meydan savaşında belki yenebilir. Oysa kendilerinininkinden çok farklı bir askeri örgütlenmeye karşı hiçbir şansları yoktur. (*Thukydides*)

Yaklaşık olarak aynı zamanda (İÖ 431) Sparta'da bile Kral Archidamus at gözlüğü takmış dostlarını "savaşın artık hoplit orduları değil ama para sorunu" olduğu konusunda uyardı. Artık, savaşın bir para sorunu olduğu, kıskançlıkla kabul ediliyordu. (*Thukydides*)

Daha sonraki Helenistik çağda, savaşın paranın kazandığını söyleyen bu yeni anlayış sorgulanmamıştır. Akamanış hazinelerinin Büyük İskender tarafından yağmalanması, Doğu Akdeniz'de iki yüzyıldan fazla süren askeri bir rönesansı tetikledi. Yunanca konuşan görece küçük hanedan kadroları, Selevkos Asyası'nda ve Ptolemeus Mısırı'nda kalabalık Asyalı halkları yönettiler. Bunun nedeni, gelişmiş ticaret ve pazara dönük tarım sistemleri, gelişmiş kuşatma makineleri, mancınıklar ve gemilerle donatılan büyük paralı asker orduları kurabilmeleriydi. Tüm bunlar Akamanış'ın eski hazinelerinin madeni sikkelere dönüştürülmesine bağlıydı. Roma antik dünyanın benzersiz kapitalist savaş makinesiydi, çünkü askeri etkinlik birinci olarak, ekonomik fizibilite açısından ölçülecekti. İmparatorluktan günümüze kalan, özel işadamlarına ihale edilen karmaşık bir lojistik destek sistemine işaret eden zengin papirüs ve yazıt belgeleri bunu gösteriyor. Doğu Akdeniz ve kuzeydeki düşmanlarının tersine, klasik kültürler askeri başarılarını kısmen sikke basımına, özel mülkiyete saygıya ve serbest piyasaları işletme yeteneğine dayandırmışlardı.

İmparatorluğun alacakaranlığında, gözlemciler Roma'nın askeri yetersizliğinin, yüksek enflasyondan, aşırı vergilerden ve piyasanın devletin etkisiz fiyat kontrolleri ile devletin sırtındaki

kutsallığının yönetim tarafından garanti edildiği, piyasalar, bankacılık ve sigortacılık gibi gelişmiş piyasa anlayışları tarafından karakterize edildiği konusunda giderek güçlenen bir uzlaşma vardır.

İÖ beşinci yüzyılın ortasında, Yunanlılar para ve piyasaların savaşta oynamaya başladığı rolün farkına varmışlardı. Daha sonra gelen Platon ve Aristoteles gibi muhafazakarlar, savaşın artık ağır zırhlı piyade falanjlının yürüttüğü bir mücadele olmaktan çıkmasından yakınmışlardı. Savaş ülkeden uzaklara gönderilen orduların arazide kalmasının, ücretlerinin ödenmesinin, paralı askerler tarafından takviye edilmelerinin ve filolar, kuşatma makineleri ve mancınıklar gibi gelişmiş silah ve donatının sağlanmasının, paraya bağlı olduğu dizginsiz bir deniz ve kara girişi olmuştu. Kimin ölüp kimin sağ kalacağını belirleyen şey cesaret değil, sermaye olacaktı. Batıda İÖ beşinci ve dördüncü yüzyıllarda savaşa ve ekonomik etkinliğe yönelik etik sınırlamaların hemen hemen aynı zamanda kaldırıldığı görülüyordu. Protokole, askeri hiyerarşilere göre yapılan sınırlı savaşlar ve salt ticari olmayan ilkeler dışında işleyen ahlaki ekonomilerle ilgili fikirler tarihe gömülecekti. Büyük ölçüde kapitalist ve demokratik bir eğilim görülüyordu: Tasarımcılar rakiplerinden daha iyi silah üreterek kar etme özgürlüğüne sahipken, yöneticiler uyrukların çoğunu mümkün olduğu kadar ucuza malolan, ama öldürücü silahlarla donatmak istiyordu.

Thukydides tarihinin ilk kitabında, büyük demokrat devlet adamı Perikles Atinalı yurttaşlara, Peloponnes'in daha dar görüşlü tarım devletlerine karşı bir savaşta, kendi piyasa ekonomilerinin sunduğu doğal askeri avantajları anımsatıyordu. Perikles şu sonuca varmıştı:

Yeoman çiftçiler kendi hayatlarını mülklerinden daha çok riske atabilir, çünkü savaşta hayatta kalabileceklerine inanırken,

çıkarlara aldırmadan, halkın yararlanıp zenginleşebileceği seri üretilen mallarda maddileştirebilecek bütünsel bir sistemdi. Sonuçta, padişah Venedikli bir gemi tasarımcısı kiralar ve Venedik Tersanesi modelinde bir tersane kurarken, Osmanlı gemi yapım-cılığını geliştirecek ya da Batı taklidi dışında denizcilikte sürekli bir yeniliği garanti edecek hiçbir yerli kuram ve uygulama yoktu. Bunun için, rekabetçi bir ihale sistemi, yasaksız kar, Akdeniz’le bütünleşen bir para ekonomisi ve Küçük Asya’da matbaaların, bankaların ve üniversitelerin bulunması gerekliydi. Hiçbir şey, padişahın fetihlerden, vergilerden ve akınlardan elde ettiği muazzam büyüklükteki sermayeyi, kendi üretemediği şeyleri satın almak için kullanmak zorunda kalışından daha anlamlı değildi. Bu, Osmanlı askerinin hiçbir zaman Batılı düşmanı kadar çok sayıda ya da aynı kalitede silahlara sahip olamamasına yol açan bir stratejiydi. İnebahtı’da binlerce kişinin ölmesinin nedenleri bunlardı.

SAVAŞ VE PİYASA

Kapitalizm, en temel biçimiyle antik Yunanistan’da doğmuştu. Bu miras, post-klasik Avrupalıların dinsel ve politik yamyamlık yüzyıllarında bile Avrupalı-olmayanlar karşısında özerkliklerini korumalarının, daha birleşik olan Müslüman rakipleri kadar zengin olmalarının nedenlerinin açıklanmasına yardımcı olabilir. Kar, *kerdos* sözcüğü Yunan dilinde yaygındır. Klasik çağ araştırmacıları, hala dizginsiz piyasaların boyutları ve kapitalizm kuramının soyut değerlendirilmesi konusunda uzlaşamayan ‘modernistler’ ve ‘ilkelciler’ arasında bölünmüştür. Buna rağmen, İÖ beşinci yüzyılda Yunanistan’daki -özellikle emperyalist dönemde Atina’daki- ekonomik etkinliğin merkezsizleştiği, arz ve talep tarafından yönlendirildiği ve özel mülkiyet ile miras haklarının

zetmek zorunda olması ilkesine dayalıydı. Sonuçta, ithalat her zaman iyi karşılanır ve özendirilirken, ihracat hoş karşılanmazdı. (H. İnalcık, K. Karpat, ed. *The Ottoman State and Its Place in World History*, 57)

Kapitalizm sadece ticaret değildir. Sigortacılık, şirketler, muhasebe, hisse senetleri, faiz, özgürce ulaşılabilen bilgi ile mülkiyet ve karın hükümet tarafından resmen korunduğu gelişmiş bir altyapıyı da beraberinde getirir. Zorlayıcı bir merkezi devlet, milyonların damak tadı ve gereksinimlerini dolaysız olarak bilemez, ancak şöyle böyle tahmin edebilir ve genelde göz ardı eder. Bu yüzden, insanların ne ihtiyacı olduğunu ve istediğini en iyi belirleyen fiyat serbestliği ve serbest piyasalar olmadan, etkin bir üretim olanaksızdır.

İnebahtı, yitirdiği klasik politik birliğin gücü yerine, okyanus ötesi piyasanın çok daha büyük gücünü geçirebilmesi için kuşatılmış bir Akdeniz'e zaman kazandırdı. Ortaçağda (İS 500-1500) Avrupa'da birbirleriyle savaş halindeki küçük monarşiler, Arap, Viking, Moğol ve Osmanlıları Orta Avrupa'dan uzak tutmuş ve Haçlı Seferleri ile *Yeniden Fetih* hareketini gerçekleştirmişti. Dolayısıyla, Batının yeni ulus-devletleri sadece İslam dünyasına karşı değil, Afrika, Avustralya ve Yeni Dünya'nın yerli halklarına karşı da saldırıya geçecekti. Bu, İstanbul'da Batı ile boy ölçüşebilen, hatta daha üstün dahiler olmadığı anlamına gelmiyor: Boğaz'daki Türk feneri, kurşun-cam pencereleri ve petrolde yüzen fitillerle yakılan lambalarıyla Avrupa modellerinden çok üstündü. Birçok parlak Osmanlı matematikçisi, tıp bilgini ve mühendisi vardı. Ama tüm bu düşünürler genelde Avrupa'nın çağdaş araştırmalarından uzakta çalışırlardı. Hiçbiri geniş bir kurumsal destekten yararlanmaz ve yobazların olası saldırılarından da çekinirlerdi.

Eksik olan, bireysel yetenekleri devlete, dinsel ya da kültürel

nanlılarının Türkleri küçümsemelerinin nedeni, sadece etnik ve dinsel nefret değil, Osmanlı idaresi altında kendi ekonomik ve maddi hayatlarının yavaş yavaş tahrip edilmesi idi. Doğu Akdeniz'deki Venedikliler, sanki gizli toprak sahipleriymiş gibi, Yunanca konuşan yarıc ve köylülere daha sonra gelen Osmanlılar kadar acımasız davranmışlardı. Bugün Venedik'te görülen zengin saraylar, onların Doğu Akdeniz'i haraca bağladığının kanıtıdır. Ama onların ihracat bilgisi, tarım ürünlerini Akdeniz limanlarında en yüksek fiyatlarla satabilme becerileri ve bazı sanayiler kurabilme eğilimleri refah yaratmıştı.

Ezilen köylülerin uzun vadede Osmanlı yönetimi altında daha iyi durumda olmaları için, vergilerin Avrupalıların dayattığından belirgin bir biçimde düşük olması gerekiyordu; çünkü Avrupalılar çok daha büyük bir sermaye yaratıyordu ki, bunun da bir kısmı sonuçta, genel nüfusu zenginleştiriyordu. Sanırım, antik ve modern çağın ezilenlerinin kapitalizme duyduğu büyük nefret, sadece ortaya çıkan büyük servet eşitsizliklerinden ve genelde kar edenler ve acı çekenler bölünmesinin keyfi ve adaletsiz doğasından kaynaklanmıyor. Serbest piyasa ekonomisi altında azınlığın açgözlülüğünün birçok kurbanının, iyi niyetlilerin ütöpik sosyalizmine kıyasla gene de daha iyi yaşadığının sessiz bir kabulünden geliyor bu nefret. Yoksulların zengin ama kendilerinden ahlaksız kişilerden hiç istemeden yarar sağladıklarını kabul etmesi kolay değil.

Bir kapitalist sistemin işlemesi için, devlet piyasaları düzenlememeli ya da bunlara müdahale etmemeli ama korumalıdır. Padişah hem politik hem de dinsel nedenlerle, bunu yapamazdı: O zamanlar Osmanlılar ticaret dengesi konusunda hiçbir fikre sahip değildi...

Ortadoğu'da çok eski bir gelenekten doğan Osmanlı ticaret politikası, devletin her şeyden önce özellikle şehirlerdeki halkın ve zanaatçıların geçim ve hammadde sıkıntısı çekmemesini gö-

dan satın alıyordu. Bu arada petrol endüstrisinin de kiralanan Batılı teknik uzmanlar tarafından yaratıldığını, bakımının onlar tarafından yapıldığını da ekleyelim.

Sermaye özgürlüğü, bir ordunun seferber edilmesinde, ikmalinde ya da savaşmasında vazgeçilmez olan, Çiçero'nun "savaşın güç kaynakları" dediği şeydir ve büyük savaşların temelidir. Sermaye, ayrılmaz bir biçimde özgürlüğe, genelde bireyciliğin ifade edilmesine ve bu yüzden çağlar boyunca askeri başarıların eleştirisine bağlı olan teknolojik yeniliğin kaynağıdır. Kapitalizm Batı'da doğdu, bütün Avrupa'ya yayıldı, yine Batı'dan esinlenen sosyalizm ve komünizm gibi alternatifler karşısında ayakta kaldı. Kapitalizmin en son küresel görünümü içinde, kişisel özgürlük ve demokrasiye ayrılmaz bir biçimde bağlanması Salamis'ten Körfez Savaşı'na kadar Batının askeri hegemonyasında hiç de az rol oynamamıştır. Kapitalist ekonomilere Batı'nın ve İslam'ın yaklaşımları arasında geçmişte ve bugün çok büyük farklılıklar vardır:

Demokratik kapitalizm insan deneyiminin bir gelişmesi iken, İslamın iktisadi öğretisinin temeli ilahi bir esinden kaynaklanır. Bu nedenle, bir Müslümanın ekonomik hayatı, bütünüyle maddeci ya da bu dünyaya ait bir uğraşı değildir. Uyarıcısı hem bireyin servet edinme eğiliminde hem de Allahın itaatkar bir kulu olma arzusunda yatar. Bu yüzden niyetler de hesaba katılır ve bir Müslümanın girişeceği ekonomik etkinlik caiz olmalıdır (M. Abdul-Rauf, *A Muslim's Reflections on Democratic Capitalism*, 60)

Kapitalizmin, hatta on altıncı yüzyıl Akdeniz kapitalizminin amacı, sosyal adalet ya da 'meşruluk niyeti' ya da arzusu değildi. Her zaman olduğu gibi, insanın sonsuz açgözlülüğünün tainmasıydı -doğal öz-çıkartı kabul eden bir sistemin oluşturulmasında bu çok önemliydi. On yedinci yüzyıl Kıbrıslıları ve Yu-

İslam ülkelerinin toplam ekonomik çıktısını geçtiği tartışma konusudur.

Tartışmada garip ittifaklar kuruluyor. İlerici Batılı araştırmacılar ellerinden geldiğince, Arap ekonomilerinin batı ekonomilerinden daha az etkin değil, sadece 'farklı' olduklarını öne sürüyorlar. Onlara göre, Avrupalı ve Amerikalı gözlemciler İslam kültürünün yararlarını -suç oranının düşüklüğü, daha güçlü aileler, aç gözlü olmayan bir tüketicilik ve daha büyük bir hayırseverlik- denkleme katmıyorlar. Yüzyıllardır Müslüman devletlerin, bileşik faize karşı resmi dinsel yasaklardan sıyrılmak için dahice yollar bulduklarını da ekliyorlar. Oysa, pratik olmayan bu tür dolambaçlı yolların kendi içinde kolay sermaye oluşumunu baltaladığını unutuyorlar. Ne gariptir ki, İslamcı iktisatçılar İslam dinine içkin sermaye oluşumuna karşı ahlaki engelleri kabul ederek, bazen çok farklı ve daha dürüst bir yaklaşım sergiliyorlar. Birçoğu bugün Müslüman ülkelerde materyalizm ve saf ekonomik akılcalığa karşı etik kontrol mekanizmaları olmasından gurur duyuyor.

İnebahtı'daki Osmanlı filosu, karşısındaki Avrupa filosundan daha geriydi ve bir tek Avrupa devleti, cihan sultanına hemen hemen eşit sayıda gemi üretilip, finanse edebiliyordu. Öyleyse bugün -gerçi monolitik olduğu söylenemez ama- nüfusu bir milyarı epey geçen bütün İslam dünyası, petrol üretimi ve ihracatının yarattığı olağandışı zenginliğe karşın, tek tek Batı devletler karşısında açık bir askeri dezavantaja sahiptir. Nasıl Venedik, Osmanlı kadırgalarıyla boy ölçüşebilmişse, bugün de Fransa, İngiltere ya da Amerika tek başına, tüm İslam dünyasının toplam gücünü aşan hava kuvvetlerine, donanmalara ve nükleer silahlara sahip. Genç Kyros'un tahta çıkmak için On Binler'i kiraladıktan yirmi dört yüzyıl ve Osmanlıların Venedik Tersanesi'ni taklit edişinden beş yüz yıl sonra, Saddam Hüseyin petrol gelirlerinden elde ettiği karlarla tüm silahlarını Batılı tüccarlar-

geliştiğini öğreneceklerdi. İnebahtı’da savaşımış olan Cervantes, *Don Kişot*’ta “Tüm dünya Türklerin yenilmez olduğu inancının ne kadar yanlış olduğunu öğrendi” diye yazmıştı.

KAPİTALİZM, OSMANLI EKONOMİSİ VE İSLAM

Neden İnebahtı’daki Osmanlı filosu yağma, akınlar, Batı ticaretinden alınan gümrük vergileri ve haracın ürünüyken, Venedik ve Papalık devletlerinin gemileri daha çok bankacılık, endüstri, sömürgeleştirme ve keşiflere yatırılan sermaye hisselerinin ürünüydü? Neden, bir kural olarak Osmanlılar ve diğer İslam devletleri, Avrupalıların mamul mallarıyla kendi hammaddelelerini mübadele ediyorlardı? Neden dönme Avrupalı fabrikatörler, silah ve gemi tasarımcıları ve paralı askerlerin komutanları İstanbul’u mesken tutmuşlardı da, sadece birkaç Türk meslektaşları Batıda istihdam edilmişti? Neden Avrupa, top ve kadirgaların seri üretimini Osmanlılar’dan öğrenmemişti? Ve neden yeni ağır kalyonları, Türkler değil, Hristiyan filosu savaşa sürmüştü?

Gerçek piyasa ekonomileri, İslam dünyasında hiçbir zaman tam gelişmemişti, çünkü özgürlüklerin olmaması piyasaları tehlikeye atardı. Politik, kültürel, ekonomik ve dinsel hayat arasında hiçbir ayırım yapmadığından, dizginsiz ekonomik akılcılığı reddeden Kuran’da piyasaların yeri yoktu. Araştırmacılar arasındaki tartışma hala İslam ve serbest piyasalar arasındaki bulaşık ilişkiler üzerinde dönüp duruyor. Bu arada, tarihçiler ve iktisatçılar, yüzyıllardır Avrupa’nın geçmişte neden kendi gücünü İslam dünyasının kalbine sokabildiğini açıklama çabasındalar. Neden bugün İslam devletlerinin ekonomilerinin Batı devletlerinininkinden çok daha küçük olduğu; sözelimi, neden minik bir İsrail’in GSMH’sının, Afrika’nın kuzey kıyısında bulunan tüm

deniz’de Hilal ve Haç arasındaki kadirga savaşında bir ironinin yattığını da görebiliriz. Savaşa girerken, hem Osmanlılar hem de Güney Avrupa devletleri, dünyanın askeri üstünlüğünü ele geçirmeyi düşünüyorlardı. Oysa okyanus sularında seyreden kuzey ülkelerinin donanmalarının Yeni Dünya ve Asya sömürgeleri ile ticaret yollarındaki denetimlerini sıkılaştırmaları, gerçek stratejik ödüllerin artık Akdeniz’de bulunmadığını kanıtlıyordu. Topların ve yelkenlerin damgasını taşıyan yeni çağda, kadirga mürettebatının yarısı kadar mürettebata sahip bir savaş gemisinin, uzaktan kolayca batırabileceği kürekli bir tekneye iki ile dört yüz arasında asker yerleştirmenin hiçbir anlamı kalmamıştı. 1571’de İspanyollar Akdeniz’in en ileri denizcileriydi ama daha yirmi yıl geçmeden, donanmalarındaki kalyonların ve topaların, üstün standartlarda toplar, mürettebat, subaylar ve yelkenlere sahip Britanya donanmasından geride kaldığı görülecekti.

Nihayet, İnebahtı’da Don Juan, güney Avrupalılara, Balkanlar’da iki yüzyıldır süren ilerleyişiyle Hristiyanlığı dehşete düşüren korkunç Türk’ten korkmak için bir neden kalmadığını göstermişti. İspanya’nın yeniden fethi (1492) ve İnebahtı zafriyle birlikte, askeri dinamizmin geleceği artık atlılar, göçebeler ya da korsanlarda değildi. Klasik antik çağın eski paradigmasına geri dönmüştü: Üstün teknoloji, sermaye yaratan ekonomiler ve yurttaş milisleri. Osmanlılar, göçebe savaşçıların cesareti-ne, ithal Avrupa ateşli silahları ve askeri uzmanlığına ve Hristiyanlığın Katolik, Ortodoks ve Protestan mezhepleri arasında parçalanmasına dayanan parlak bir askeri imparatorluk kurmuştu. Ne var ki, en sonunda, Bizans’ın yıkılması ve Avrupa’nın Asya deniz ticaretine açılmasıyla birlikte, Osmanlı sermayesinin kolay kaynağı suyunu çeker çekmez, hesap günü gelip çatacaktı. Padişahlar ithal teknolojilerin satın alınması ya da taklit edilmesinin gitgide zorlaştığını göreceklerdi. Süreç içinde Avrupa askeri biliminin durağan olmadığını, hatta ihraç edildiğinde bile

de gerçekleşmişti. Osmanlılar İnebahtı’da durdurulur durdurulmaz, Batı Akdeniz’in uzun süredir varolan kesintisiz güvenliği bir daha tehlikeye düşmeyecekti. İnebahtı, Amerika ile büyüyen ticaretin sürmesini garanti etmişti. şimdi Avrupalılar sadece Yeni Dünya’nın hazineleriyle zenginleşmekle kalmamış, Osmanlı İmparatorluğu’nun Ümit Burnu’nu geçen ticaret yolları aracılığıyla, Doğu’daki ticari çıkarlarına giderek zarar verdiğini düşünmeye başlamışlardı. 1580’de, Emir Mehmet ibn-Emir es-Su’udi şöyle yazmıştı: “Avrupalılar okyanus yolculuğunun sırrını çözdüler. Yeni dünyanın ve Hindistan kapılarının efendileri onlardır... İslam ümmeti coğrafya bilimindeki en son bilgilerden yoksun ve deniz ticaretinin Avrupalıların eline geçmesinin yarattığı tehlikeyi kavramaktan aciz.” (W. Allen, *Problems of Turkish Power in the Sixteenth Century*, 30)

İnebahtı, Avrupa’nın Türkleri yenmek için kapsamlı bir ittifak kurmasının gerekmediğini de göstermişti. Sadece birkaç Güney Akdeniz devletinin kurduğu geçici bir koalisyon, teokrazi ve despotizme dayalı hantal bir Osmanlı devletini kontrol etmeye yetiyordu. Nüfus ve ekonomik etkinlik, Avrupa serbest piyasaları, Protestanlık ve küresel ticaretle birlikte çok büyük gelişmeler kaydederken, Doğu-Batı dengesizliği daha da kötüye doğru gidecekti. Oysa köklerini Küçük Asya bozkırlarından alan ve genişlemesinin sınırlarına ulaşmış olan Osmanlıların askeri kültürü, ilk kez kendisini zayıflamış bir Bizans’tan ve Balkanlar’daki izole krallıklardan çok daha korkutucu devletler karşısında bulmuştu. şimdi karşısına ateşli silahlar, gelişmiş istihkam, üstün gemiler ve ileri askeri taktiklerdeki sürekli gelişmelerle, tek tek Türk savaşçılarının askeri cesaretini kolayca dengeleyebilen halklar çıkmıştı.

1571’de İngiltere, Fransa ve Hollanda gibi Kuzey Atlantik devletlerinin, İnebahtı’da çarpışan eski model kadırgalardan daha iyi ve daha çok gemiye sahip olduğunu hesaba katarsak, Ak-

gerginlikler yaşamaya başladı. Gelirlerin iyice azalması, ordu ve donanmanın gerektiği gibi düzenlenemeyişi, askeri hareketlerin azalmasına neden oldu. Sistem hızla kendisini tüketmeye başladı. Vergiler yerleşim bölgelerinin ıssızlaşmasına neden olacak kadar arttırıldı. Memurlar ve subaylar için kişisel zenginliğe giden yolun, kamu görevlerinin satın alınıp, istismar edilmesi olduğu hızla anlaşıldı. Daha on altıncı yüzyılın ortasında, Kanuni Sultan Süleyman imparatorluk bürokrasisi içindeki Türk seçkinlerin, Saray Teşkilatı denilen yapının üyelerinin, devlet görevlerini satmasına ve özel servetlerini biriktirmesine izin verdiği zaman, çürüme başlamıştı. (E. Jones, *The European Miracle*, 186)

İnebahtı'nın Anlamı

Araştırmacılar İnebahtı'yı stratejik bir kilitlenmeye yol açan taktik bir zafer olarak görme eğilimindedir. Türk filosunun ağır yenilgisinden sonra, yaklaşık bir yıl Akdeniz'de sadece birkaç Osmanlı savaş gemisi dolaşabilmişti. Oysa, Kutsal İttifak yakaladığı avantajdan yararlanamadı. Kıbrıs yeniden ele geçirilemedi, Yunanistan kurtarılamadı. Sadece iki yıl içinde, Asya ticaretindeki azalma sonucunda gelir kaybına uğrayan Venedik, padişah ile barış yaptı. Gelecek iki yüzyılda Osmanlı ilerleyişi Girit'i ezdi, Macaristan'ı çiğneyip geçti ve Viyana kapılarına dayandı. İki yıl geçmeden, Venedik Tersanesi'ni taklit eden ve Avrupalı mühendislerin çalıştığı padişahın tersaneleri, kalitesi tartışmalı olsa da, yepyeni bir filo inşa etti.

Bununla birlikte, İnebahtı da, Poitiers gibi Doğu-Batı ilişkilerinde bir dönüm noktasıydı. Batı Akdeniz'in güvenliği sağlanacak ve İslam kadirgaları çok ender hallerde Adriyatik'in ötesine geçebilecekleri -nasıl İspanya'daki Müslümanlar Poitiers'den sonra kuzey Avrupa'yı artık tehdit edemediyse, aynı şey şimdi

bir şeyin fazlası anlamına gelir.” (M. Choudhury, *Contributions to Islamic Economic Theory*, 15)

Gerçek bankacılık yoktu. Avrupalı yatırımcılar ilk Osmanlı bankasını 1856’da kurdu. Sikkeler şeklindeki kişisel servetler, bankaya yatırılmıyor ya da yatırıma dönüşmüyor, daha çok, gömülüyor ya da saklanıyordu. Fiyatlar, hükümet kararnameleri ile ayarlanıyordu ve loncaların sıkı gözetimi altındaydı. Özel mülkiyet anayasal sınırlarla korunmuyordu, tersine imparatorluk tarafından müsadere edilebilirdi. Vergilerin salınması keyfiydi -vergiler yüksekti ve uygulamalar keyfi olarak değiştirilebilirdi. Toprak sahipleri hiçbir zaman mültezimlerin ne zaman ve hangi sıklıkta geleceğini ya da ne isteyeceklerini tahmin edemezlerdi. Dev Osmanlı bürokrasisi ve ordusu bütçeyi yutar ve varolan sermayeyi emerdi. Okur yazarlık oranı düşüktü; nüfusun yüzde 10’undan azı okuyabiliyordu. Bir maliyeci ve diplomatlar sınıfını eğitecek gerçek laik üniversiteler yoktu. Mollaların sahip olduğu yurtluklar büyüktü ve vergiden muaftı ve İslamın kendisi borç alıp vermeyi tefecilik olarak sınırlandırır, şeriatı aykırı görürdü.

Sonuçta, Yeni Dünya’dan altın ve gümüşün toptan ithalatı ve batı Avrupa kalyonları tarafından Doğuya giden alternatif ticaret yollarının açılması gibi dünya ekonomisinde radikal değişiklikler ortaya çıktığında, Osmanlılar bu yeni duruma uyum gösterecek kadar güçlü olmadıklarını gördüler. Tek tek küçük Avrupa devletleri -bir Venedik, İspanya, İngiltere, Fransa ya da Hollanda- Osmanlı İmparatorluğu’nun muazzam genişlikteki topraklarına ve büyük insan gücüne sahip olmadıkları halde, padişahın filosuyla aynı büyüklükte bir filoyu donatabiliyorlardı. Özetle, olayların feci ama mantıksal gelişimi, Osmanlıları imparatorluk gelişiminin doruk noktasındayken, tam İnebahtı zamanında apansız yakalamıştı:

Askeri genişlemenin duraklamasıyla birlikte, devlet şiddetli

melde zorunlu olarak askere alınanlara ganimet sağlamak için sürekli zaferlere bağımlıydı.

Tüm despotik yönetimler, ya dinsel yasaklar ya da zorunlu bir ticari veya entelektüel sınıfın doğuşunun bir sonucu olarak, bazı denetimlere tabidir. Ne var ki, Osmanlı yönetiminde, devletin politik iktidarı hiçbir zaman İslamın kontrolünden ayrı değildi. İslam ideolojisinin bu genel kuşatmasının etkisiyle, ticari ve entelektüel hayatın büyük kısmı şeriat esasına dayandırılmıştı. İslam uleması, Kuran temelinde gelişen dinsel eğitim ve tefsir merkezleri yaratmayı başardıysa da, bu medreselerde askeri yenilik, teknolojik gelişme ya da ekonomik rönesansa yol açabilecek gerçek bir araştırma mümkün değildi:

Osmanlı uleması, dinsel eğitimi, tek amacı Allahın kelamını anlamak olan biricik gerçek bilim olarak gören geleneksel İslami kavramlarla sınırlanmıştı. Kuran ve Peygamber'in hadisleri bu öğrenimin temeliydi; akıl sadece dinin hizmetinde bir yardımcıydı. İlahiyatın yöntemleri, birinci olarak Kuran'daki, sonra da Peygamber'in hadislerindeki, sonra belgelenmiş emsallerde ve sadece son bir çare olarak kişisel akıl yürütmede tezlere kanıt bulmaktı. (H. İnalcık, *The Ottoman Empire*, 173)

Yeni revizyonist araştırmacılar on dokuzuncu yüzyılda geçerli olan 'durağan' bir Osmanlı ekonomisi tablosu çizen görüşleri çürütmek için çabalıyorlar. Oysa İslamın serbest piyasa faaliyetleri üzerindeki etkisi, kuşkusuz Rönesans Hıristiyanlığının, Avrupa kapitalizmi üzerindeki etkisinden çok daha olumsuzdu. Birincisi, imparatorlukta bırakalım faizi, hiçbir zaman gerçek bir arz ve talep ya da kar ve zarar sistemi olmamıştı: "İslam tüm ekonomik işlemlerde faizi kategorik olarak reddeder. Kuran'daki *riba* kavramı kredi faizi ile sınırlı değildir. *Riba* ister para açısından ister fiziksel bir mal birimi açısından olsun,

ele geçirip yağmalayabildiği, yeni köle kaynakları bulabildiği ve Doğu'dan Batı'ya giden ticaret yollarını kendi tekelinde tutabildiği sürece, imparatorluk ekonomisindeki içsel zayıflıklara ve imparatorluk idaresindeki politik istikrarsızlığa rağmen genişleyip zenginleşebilirdi.

İlke olarak, padişah imparatorluğun tüm topraklarının mülkiyetine sahipti; gerçek uygulamada ise en iyi tımarlar askerlere ve reayaya ayrılmıştı. Tüm mülkiyet ağır vergilere tabiydi. Oy kullanma hakkına sahip yurttaşlardan oluşan büyük bir toprak sahibi sınıf yoktu. Yerel idare kadroları sadece haraç toplayan ya da tımar sahibi reayaya bırakılmışken, vezirler dahil, merkezi görevlere büyük ölçüde *devşirme* Hristiyan köleler doldurulmuştu. Osmanlıların askeri insan gücü çoğunlukla Yeniçerilerden değil, sipahi ağasına, fethedilen toprağın ve dolaylarının hemen hemen mutlak kontrolünün verildiği *tımar* sisteminden geliyordu. İmparatorluğun vergilerini topladıktan sonra, tımar sahibi kendine bağlı köylülerden sızdırabileceği ne varsa kendisine alıkoyar ve sonra savaş zamanında hizmetkarlarını askere almaya söz verirdi. Yeniçeriler yabancı ülkelerde doğmuş olan köle askerlerse, Osmanlı ordusunun geri kalanı da yerel beylerine bağlı serf çiftçilerin oluşturduğu kara ve deniz silahlı kuvvetlerinin bir toplamıydı. Özgür olmayan emeğe dayalı bu tür bir sistem ya muharip askerlerinin ve kürekçilerinin birçoğunu (Venedik örneğindeki gibi) kendi halkından askere alan ya da açık seçik ve anlaşılabilir sözleşme yükümlülükleriyle piyasadan asker kiralayan Avrupa silahlı kuvvetlerinin tam zıddıydı. İlk bakışta, Osmanlıların asker alma sistemi 'maliyetsiz' olma ve ücretlerden çok hemşehrilik ve arkadaşlığa dayanma gibi avantajlara sahipti. Ama daha yakından incelenirse, tüm *tımar* sistemi sürekli olarak yeni toprakların kazanılmasına, otokratik bir tımar sahibinin savaşta akıllı komutasına, tırım üretiminde düşmeyi önleyecek görece kısa seferlere ve te-

*med'in mucizeleri benim rehberimdir. Ben, Mekke ve Medine'de adına hutbe okunan Süleyman'ım. Filolarını Avrupa denizlerine, Mağrip'e ve Hindistan'a gönderen ben, Bağdat'ta şahım, Bizans krallığında Sezar'ım ve Mısır'da sultanım! Macaristan krallığını devirip, tahtı alçakgönüllü bir köleye dönüştüren padişahım ben. Kazıklı Voyvoda başını kaldırdı ama atımın nalları arasında ezildi ve ben Moldavya topraklarını fethettim. (H. İnalçık, *The Ottoman Empire*, 41)*

Taht, padişahın birçok oğlu arasında, haremdeki annelerinin ve gerçek kız kardeşlerinin yardımıyla, düzinelerce rakip taht adayını devreden çıkarabilen en hırslı oğluna geçirdi. Padişahın kızlarından doğan erkek çocukların çoğu doğar doğmaz öldürüldü. Saray entrikaları, zehirleme ve anlamsız infazlar, her bakımdan Suetonius'ın *Sezarların Hayatı* öyküsü kadar korkunçtu. Doğu'da olsun, Batı'da olsun, otokrasi yeterince kötüydü. Bir de yeni güçlü adamı belirleyen seçkinler arasında törensel bir katliam aracılığıyla sürdürülmesi, onu daha yıkıcı bir hale getirmişti. Sonuçta, İnebahtı'da iki filo, politik ve dinsel örgütlenmenin iki karşıt kutbunu temsil ediyordu: Osmanlı donanması, padişahın bütün bir köle kadrosunu; Hristiyan filosu birkaçı seçimle iş başına gelen hükümetler tarafından yönetilen özerk devletlerin bir ittifakını.

Osmanlıların on beşinci yüzyıldaki parlak gelişmesi, iki olaya bağlıydı. Birincisi, göçebe halkların çevrelerindeki daha eski ve daha yerleşik devletleri -Bizans, Balkanların kuzeyindeki Hristiyan *fieflikleri*, Mısır'da Memluklar ile Anadolu'nun doğusu ve İran'daki İslami rejimleri- ele geçirip, yağmalayarak, birleşerek batıya ve güneye doğru yayılma yeteneği. İkincisi, Doğu'nun pamuk, baharat, ipek ve tarım ürünleri gibi zenginliklerini vergilendirme ve silah, gemi ve mamul mallar karşılığında Avrupa'ya nakletme becerisi. Osmanlı ordusu yeni toprakları

Eski Hristiyanların kullanılması yerli Türklerin iktidarı ele geçirme ve ayaklanma tehditlerini bir ölçüde frenliyordu. Bu, bir yandan da, tüm imparatorluğun en iyi Hristiyan gençlerinin, padişahın en iyi, sadık ve mümin Müslüman uyruklarına dönüştürülmesi İslam dinamizminin kanıtıydı. İmparatorluk yüzyıllar boyunca milyonlarca Hristiyanı tutsak edip Müslümanlaştırmıştı. İnebahtı’da askeri komuta heyetinin, filonun lojistiğini yöneten bürokratların, Yeniçerilerin, zincirli kadirge forsalarnın büyük bir bölümü bu zorla Müslümanlaştırılan kölelerdi.

Devşirme sistemi, dinin Osmanlı hayatının her alanına ne ölçüde nüfuz ettiğini de gösteriyordu. On altıncı yüzyılın en büyük reisleri -Barbaros Hayrettin, Uluç Ali (‘Occhiali’) ve Turgut Reis (‘Dragut’)- Avrupalı Hristiyanlar olarak doğmuşlardı. Padişahın annesi, Kanuni Sultan Süleyman’ın karısı Hürrem Sultan’ın kendisi de Ukraynalı bir Hristiyandı, bir papaz kızıydı. İnebahtı savaşı sırasında, imparatorlukta veziri azam -ya da başbakan- olan Sokulu Mehmet Paşa da Sırp kökenli bir Slavdı. Osmanlıların askeri başarılarının sırrı, hem sevdiği hem nefret ettiği, hem soyduğu hem de ticaret yaptığı Avrupa ile ikircikli ilişkisinde yatıyordu. Batılı tüccarları gayet iyi karşılıyor, Avrupalı yeniyetmeleri kaçırıyor ve dönme suçluları kiraliyordu. Osmanlı başkentinin artık bir doğu şehri değil, İstanbul gibi yüceltilen bir Avrupa şehri olması tek başına, Batıya yakın olmanın özünde yatan mali avantajların kabul edilmesi idi.

Küçük Asya’nın çok daha eski hükümdarları gibi, imparatorluk, babasının hizmetindeki bir harem kölesinden doğması nedeniyle kendisi de kuramsal olarak bir köle ve Allahın hizmetkârı olan, padişahın yönetimindeydi. Bir Darius ya da Kserkes’i anımsatırcasına, 1538’de, Kanuni Sultan Süleyman Bender’de aşağıdaki satırları nakşettirmişti:

Ben Tanrının kölesi ve cihan padişahıyım. Allahın himmetiyle, Muhammed cemaatinin başıyım. Allahın kudreti ve Muham-

durağan, hem mantıksal hem geriydi ve çok büyük ölçüde piyasa kapitalizminin zıddıydı. İmparatorluğu Avrupalı benzerlerinden ilerde değilse bile, çok az farklı göstermeye çalışan reformcu girişimler, bürokratik Osmanlı yönetimini yolsuzluğa batmış, köhnemiş bir yapı olarak gösteren geleneksel tablolar kadar yanıltıcıdır. İnebahtı zamanında, Osmanlı politik, ekonomik ve askeri uygulamaları Avrupa geleneğinden çok farklı olamazdı. Birincisi, asker ve sivil bürokrasi savaş ve akınlarda ele geçirilen ya da *devşirme* sistemi uyarınca zorla ‘vergi’ olarak alınan -80 bin ya da daha fazla sayıdaki- kölelerle doluydu. Her dört yılda bir fethedilmiş olan Hristiyan toprakları, zorla Müslümanlaştırılacak uygun Hristiyan gençleri seçmek için dikkatlice taranıyordu. Genç Hristiyan tutsakların en iyileri, Osmanlıca öğretilerek, Müslüman yapılıyordu. Bunlar, sivil yönetimde ve ordu da yüksek mevkilere getiriliyor, padişahın ömür boyu sadık ve kayırılan köleleri oluyorlardı.

Sonuç, sivil ve askeri seçkinlerde sürekli bir rotasyondur. Bu alanlar doğuştan Müslümanlara kolay kolay açılamazdı ve miras olarak babadan oğula geçemezdi. *Devşirmelerin* çocukları sınıf ya da zenginlik ölçütleriyle terfi etmezlerdi. Bu şekilde, gençlerin ana babalarından koparılıp, kamusal eğitim aldığı, erdemlerine bakılarak terfi ettirildiği ve bu suretle sadece devlet hizmetiyle motive edildiği bir çeşit meritokrasi -Platon’un *Devlet*’inde önerdiği modelin kabus gibi bir örneği- doğmuştu. Ana babaları olmayan ve kendi çocuklarının yükseleceğine dair hiçbir umut taşımayan *devşirmeler*, padişahın sadık kullarından oluşan bir kitleydi. Onların çocukları da Müslüman olarak doğdukları için, sivil yönetim kademelerine ya da Yeniçeri ocağına alınmazlardı. Hristiyan gençlerin kaçırılması Balkanlarda fethedilmiş topraklarda yaşayan uyrukların çoğunu öfkeliendiriyordu. Gene de, kaçırılanların ana babaları bazen padişahın idaresinde devlet hizmetine giren çocuklarını, kendi yaşadıkları serflikten sefaletinden daha iyi bir geleceğin beklediğini kabul ediyorlardı.

lükte başka hazineler bulunmuştu. Ali Paşa'nın muazzam kişisel servetini İnebahtı'da tutmasının nedenleri, bankacılık sisteminin olmayışı, padişahı kızdırırsa mülklerine el konulacağı korkusu ve servetini her zaman vergi memurlarından gizleme çabasıydı. Denizde öldürülen ve gemisi batırılan paşanın serveti, savaştan sonra yağmalanmıştı. Osmanlı toplumunun en üst tabakasının bir üyesi -padişahın kayınbiraderiydi ve hükümdarı adına cihat yapıyordu- İstanbul'da sermayesini ne güvenle yatırabiliyor ne de saklayabiliyordu. Bu durumda, daha az servet sahibi olan binlerce uyruğun böyle bir umudunun olmaması gayet doğaldı.

Zengin Osmanlı işadamları ve tüccarları, çoğu kez Avrupa'ya gizlice para yatırıyor ve Avrupa malı lüks malları ithal etmeyi tercih ediyorlardı. Ya da yığıldıkları madeni paralara sonradan el konulması riskini önlemek için, tasarruflarını saklıyor veya gömüyorlardı. Sonuç, Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim, kamu işleri ve askeri harcamalar için kronik bir yatırım sermayesi eksikliği idi. Adam Smith şu satırları yazarken, belki aklında Ali Paşa vardı: "İnsanların sürekli, idarecilerin hışmından korktuğu bu talihsiz ülkelerde, sermayelerinin büyük bir bölümünü gömmeleri ya da saklamaları, Türkiye, Hindistan ve sanırım Asya'nın diğer yönetimlerinin çoğunda yaygın bir uygulamadır." (*Ulusların Zenginliği*, s.233) Ne olursa olsun, İstanbul'da yaşayan binlerce Venedikli, diğer İtalyanlar ve Rumlar, Yahudiler ve Ermenilerle birlikte, çok büyük bir Doğu-Batı ticaret ağı kurmuşlardı. Avrupa ateşli silahları, mamul malları ve tekstili gibi katma-değere sahip ürünler, işlenmemiş Asya pamuğu, ipek, baharat ve tarım ürünleriyle çok yaygın bir biçimde mübadele ediliyordu. Bu arada, Venedik ise kendi ekonomisini güçlendirmek için Türklerden oluşan seçkin bir tüccar ve bankacı kadroyu ülkesinde çalıştırma ihtiyacı duymuyordu.

Osmanlıların içe kapalı ekonomilerinin ardındaki politik ve dini örgütlenmesi, hem apaçık hem dehşet verici, hem etkin hem

Buna karşılık, geç on beşinci yüzyıla kadar İstanbul'da matbaa kurulmamış ve kurulduğunda bile, devlet için zararlı bilgilerin yayılabileceği korkusuyla uzun zaman yasaklanmıştı. İslam'ın kendisi hiçbir zaman sansürsüz matbaa ve bilginin kitlelere serbestçe yayılması düşüncesine hoşgörüyü yaklaşmamıştı. En iyi bilinen Osmanlı sanat ve edebiyatının büyük bölümü saray kaynaklıydı ve Batının aksine imparatorluğun ve dini otoritelerin sansürüne tabiydi. Akılcılığın, padişahın gücünün temelinde yatan Kuran'ın politik önceliği ile çeliştiği düşünülüyordu. Bu yüzden, kadirga savaşlarının bilgi birikimi, sadece Akdeniz denizcileri arasında dolaşan uygulamalı eğitim ve sözlü gelenekte bulunuyordu. Bunun nedeni Osmanlıda, soyut kurulumayı kolaylaştıracak gerçek anlamda üniversite, matbaa ya da geniş bir okur kitlesinin olmayışydı.

Venedik Türkler karşısındaki gücünü, coğrafya, doğal kaynaklar, dinsel bağnazlık ya da sürekli savaş ve akınlardan değil, kapitalizm, seçilmiş hükümet ve tarafsız araştırmaya bağlılığından alıyordu. Hünerli gemi mühendisleri, kılavuzlar ve eğitilmiş amiraller, Osmanlıların toprak, haraç alma, göçebe kavimlerin savaşçı kültürel gelenekleri ve büyük insan gücü üstünlüğünü sadece bu yolla dengeleyebilirdi. Hemen hemen hiçbir Türk, Avrupa'da iş bulamazken, Padişah Avrupalı tüccarların, gemi tasarımcılarının ve ithal ateşli silahların hatta portre ressamlarının peşinde koşuyordu.

Osmanlıcılık

Belki de İnebahtı'da çarpışan tarafların ekonomilerindeki farklılığın en göze çarpan örneği, Ali Paşa'nın ele geçirilen sancak gemisinde 150 bin altın sikkenin bulunmasıydı. Diğer Osmanlı amirallerinin kadirgalarında da hemen hemen aynı büyük-

kamu konseylerinin denetimindeki oldukça özgür bir toplumda işliyordu. Bu yüzden, her sınıfın yetenekli üyeleri Akdeniz'in hiçbir yerinde görülmeyen elverişli bir iş ortamı bulmuşlardı. Seçimle iş başına gelen hükümet, serbest piyasalar ve yatırıma ek olarak akılcılık ve tarafsız araştırmaya bağlılık, Akdeniz'de Venedik kadirgalarının neden en iyi tasarımılanmış ve en iyi silahlanmış gemiler olduklarını açıklıyordu. Sürekli daha ölümcül silahlar peşinde koşan Avrupa piyasasının bir benzerini Asya'da bulamazdınız: Tunç ve demir toprakların etkisiyle ilgili yayınlanmış deneysel araştırmalar, örneğin Vannoccio Biringuccio'nun *Pirotechnia*'sı (Venedik, 1540), Niccolo Tartaglia'nın *La nova scientia*'sı (Venedik, 1558) ve Luigi Callado'nun *Practica manual de artiglieria*'sında (Venedik, 1586 (İtalyanca); Milan, 1592 (İspanyolca)) bulunabilir. Bu tür resmi araştırmaları, çoğu kez Venedik ve Cenova'daki komisyonlar ve kurulların yıllık olarak yayınladığı raporlar ve Theodoro'nun Tersanede kadirga inşaatı hakkındaki 1546 tarihli raporu gibi usta gemi yapımcılarının daha özel araştırmaları tarafından tamamlanıyordu. Tartışma özgürlüğü ve akılcılığın klasik mirası, Don Garcia de Toledo'nun denizcilik, geminin seyretmesi ve silahlandırılması hakkındaki araştırmasında (Madrid, yaklaşık 1560) ya da Pedro de Medina'nın *Regimento de navegacion*'unda (Seville, 1563) belirgindi. Bunlar, tekne yapımı ve konum ve rota belirleme bilimini geliştirmek için Avrupalıların doğrudan deneyimi, soyut kuram ile birleştirdiği anlamına geliyordu. Askeri araştırmalar, Venedik'te ünlü Gabriello Falloppio (1523-62) ve Fabricus Aquapendente'nin (1537-1610) yönetiminde eşsiz bir bilim ve tıp eğitimi veren Padua Üniversitesi'nde yoğunlaşan yüksek öğretimin parçasıydı. Resimde Tintoretto, Giorgione ve Titian İtalyan Rönesansı'nın Helenlerden esinlenen kusursuzluğunu yaşatırken, Aldus Manutius (1450-1515) gibi ressamlar, kısa sürede Yunan ve Roma klasiklerinin ünlü Aldine baskıları üzerinde yoğunlaşan Avrupa'nın en büyük yayıncılık merkezini kurmuşlardı.

Napoli ve Venedik'ten gemi ustaları kiralanmıştı. (Sonuç kargaşa olmuştu; yabancı ziyaretçiler büyük bölümü bu tesislerde üretilmekten çok, Hristiyan kuvvetlerinden çalman ve ganimet olarak ele geçirilen birçok topun ve top parçalarının gelişigüzel ortalığa atıldığını görmüşlerdi.) Ama Türklerin modern bir kadirga filosu inşa etme yeteneği, Batı ürünlerini ve uzmanlığını ithal etme ya da aşırma çabalarına bağlıydı. Ama yine de bu şekilde İnebahtı'daki kayıplarını iki yıla kalmadan yenileyeceklerdi. Oysa Venedik'in gücü, doğuda görülmeyen ve nüfus, doğal kaynaklar, toprak ya da hatta yağma, zorla vergi salma ya da yabancıların becerilerini ele geçirme yeteneğine *bağlı olmayan* daha zengin entelektüel, politik ve kültürel melekelerinin bağımsız gelişiminden kaynaklanıyordu.

Tersane, Venedik kapitalizminin ve İstanbul'da hayal bile edilemeyen bir biçimde işleyen anayasal bir hükümetin doğal ifadesiydi. Venedik seçimle iş başına gelen bir başkan (duka) ve ticaretten gelen sermayenin görece az vergilendirilmesini ve kamulaştırmadan muaf tutulmasını sağlayan, soylu tüccarların çoğunlukta olduğu bir Senato tarafından yönetiliyordu. Ayrıca Venedik'teki şirketler belirli bir birey ya da klanın hayatı, sağlığı ya da statüsüne bağımlı değildi. Sadece ve sadece, hisse senetleri, temettü hisseleri, sigorta ve denizcilik kredileri şeklinde doğal mali enstrümanlarla birlikte, yatırım ve kar gibi soyut işletmecilik ilkelerine dayalı iş yapma kapasitesine önem veriyorlardı. Devlet, ticari gemiler inşa etme ve donanma koruması sağlama gibi pahalı yatırımları üstlendiğinden, küçük sermaye sahibi küçük tüccarlar, büyük şirketlerle rekabet edebilmek için, kamu ihalelerine girerek, gemileri ve ticaret yollarını kullanma hakkını satın alabilirlerdi. İnebahtı zamanında, Venedik limanı yılda sekiz yüzden çok ticari gemiyi ağırlıyordu -her gün limana yanaşan gemilerin ortalaması ikiden fazlaydı.

Devlet-destekli bu tür bir kapitalizm, seçimle iş başına gelen

Venedik'in gücünün, uzmanlaşma ve kapitalist üretimin modern yasalarına göre silah üretme konusundaki esrarengiz yeteneğinde yattığı görülüyordu. Yıllık 7 milyon gelirin 500 bin dukası (Venedik altın akçesi) kuru kereste stoklarının yanında, binlerce misket, arkebüz ve topun üretildiği ve stratejik yedekler olarak depolandığı büyük Silah Fabrikası'nın finansmanına ayrılıyordu. Düzinelerce özel tersane ustasının yanında, kriz zamanlarında gemi tedarik edilmesiyle uğraşan bir devlet konseyi de vardı. Bu konsey, II. Dünya Savaşı'nda özel sektörün gözetiminde endüstri ve işgücünü düzenleyen ve silah üretiminde neredeyse eşzamanlı montaj hatları yaratan, Amerikan Savaş Kurulu'ndan farklı değildi. İnebahtı'dan üç yıl sonra, Fransız hükümdarı III. Henry, bir kadırganın bir saat içinde monte edildiği, suya indirildiği ve donatıldığı söylenen Venedik Tersanesi'ni kendi gözleriyle görmek için şehri ziyaret etmişti! Tersane olağan koşullarda bile, yirminci yüzyıla kadar rakip tanımayan gemi yapım, finansman ve seri üretim ilkelerinden yararlanarak bir kadırga filosunu birkaç gün içinde suya indirebiliyordu:

Onlar Konseyi'nin siparişi üzerine, kadırgalardan yirmi beşi silahlı olarak ve her an yüzebilecek donatımlarıyla havuzlarda bekletiliyordu. Geri kalanı gövdeleri ve altyapısı hazır vaziyette, kalafatçılar ek yerlerini kıtık ve ziftle doldurur doldurmaz suya indirilmeye hazır olarak karada tutuluyordu. Hem bunların tutulduğu doklar hem de öndeki su, bunların hızla suya indirilmesi için temiz tutulmak zorundaydı. Her kadırgaya bir numara verilirdi ve donanım ve diğer döşemeleri mümkün olan en büyük hızla monte edilebilmeleri için numaralanırdı. (Franklar Lane, *Venetian Ships and Shipbuilders of the Renaissance*, 142)

Tersane, padişah tarafından Haliç yakınlarında tıpatıp kopya edilmişti. Burada Venedik'in başarısını tekrarlamak amacıyla

yenin gözetim ve denetimlerinin labirentinde işleyen İspanya'daki Hristiyan monarşisi bile, bireysel özgürlükleri genelde, totaliter Osmanlı idaresiyle aynı ölçüde zedelemiyordu.

Bununla birlikte, Hristiyan federasyonunun sınırlı bir nüfusa ve küçük topraklara sahip küçük devletlerine savaşta zafer şansını veren şey, sermaye birikimiydi. Onlar mükemmel tekne-ler inşa etme, gelişmiş ateşli silahları seri olarak üretebilme ve kalifiye tayfalar kiralama gibi dikkat çeken yeteneklerini sermaye birikimine borçluydular. İnebahtı'da Avrupa'yı sadece üç gerçek Akdeniz gücü -Papalık, İspanya ve Venedik- kalabalık filolarla temsil ediyordu ve bu koalisyonun toplam ekonomisi bütün Osmanlı İmparatorluğu'nun milli hasılasından çok daha büyüktü. Filo denize açılmadan, Vatikan'ın bakanları, tayfaları ve erzakıyla birlikte 200 kadırganın donatılmasının bütün maliyetini hesaplamış ve gerekli finansmanı önceden sağlamışlardı.

Eşsiz Bir Şehir Devleti: Venedik Cumhuriyeti

Venedik cumhuriyeti, ekonomik hayatta rakipler arasındaki büyük farklılıklara iyi bir örnektir -mal ve hizmetler çıktısı Fransız, İspanyol ya da İngiliz ekonomisinden çok küçüktü. İnebahtı zamanında, Venedik'in nüfusu 200 binden azdı. Toprakları Kuzey İtalya'da birkaç yüz kilometre karelik küçük bir alanla ve Doğu Akdeniz, Yunanistan, Girit ve Adriyatik kıyısındaki bazı ticari ileri karakollarla sınırlıydı. Oysa Osmanlı padişahı çok daha büyük kereste, maden cevherleri, tarım ürünleri ve değerli maden rezervleri ile birlikte, Venedik'ten yüz kat kalabalık bir nüfusu yönetiyordu. Üstelik, Doğu ve Batı arasında karlı bir ticari kavşak olarak hizmet gören, binlerce kat geniş bir toprak da Osmanlıların egemenliğindeydi. Bununla birlikte on altıncı yüzyılın tamamında Venedik, askeri güç, ticaret ve Akdeniz'de etki açısından tek başına koca Osmanlı'nın rakibi olmuştu.

bu nedenle kadirgalarını dūřmanın en son yeniliklerine uyarlayabilecek dōnme İtalyan amirallerini tercih ediyordu.

Hıristiyan filosundaki askerlerin tūmū, ۆzgūr ve seęmen yurttařlar deęildi. Cumhuriyetle idare edilen, sadece Venedik ve birkaç İtalyan řehir devleti vardı. Gene de Osmanlı donanmasında hem seękin Yenięeriler hem de kadirgalardaki forsalar siyasi bakımdan birer hięken, Kutsal İttifak'ın tayfaları sırf kōlelerden oluřmuyordu. Tūrک donanmasındaki forsaların kaęması, Hıristiyan donanmasındakilerden daha olasıydı. Sıradan Avrupalı askerler ۆzgūr bireylerdi, bir imparatorun malı deęildi:

Būtūn filoda Hıristiyan forsaların zincirleri ۆzōlmiř, ۆzgūr-lūk ve ۆdöl vaatleriyle silahlandırılmıřlardı. Oysa Mōslūman kōlelerin baęlandıęı zincirler dikkatlice gözden geęirilmiş ve perçin çivileri saęlamlařtırılmıştı. Ayrıca, kōrek çekmekten bařka bir amaçla kullanmasınlar diye elleri kelepelenmiřti. (W. Stirling-Maxwell, *Don Juan of Austria*, 1. Cilt, 404)

Ayrıca Kuzey Afrikalı korsanların ve Tūrک kadirgalarının sūrekli akınlarından rahatsız olan Hıristiyanlar, bilinçli olarak bir imha savaşını tercih etmişlerdi. Kutsal İttifak donanması, padişahın filosuna bodoslama dalarak, denizdeki tūm Osmanlıları ۆldürmek istemişti. Osmanlı ordusu, kışı geğirmek amacıyla limandaydı ve savaşmakta isteksizdi. Ayrıca, Hıristiyan filosunda çeşitli zihniyetlerin ve karakterlerin iş başında olduğunu görüyoruz. İspanyol, İtalyan, Fransız, İngiliz ve Alman maceracılar-Malta şövalyeleri, diğer mezheplerden, hatta Protestan soylular ve en azından, silahlı bir kadın- ilk top ateşinin başlamasına kadar birbirleriyle tartışıp, ekişiyorlardı. Tartışmalar sayesinde donanma, savaşın değişen koşullarına en iyi şekilde tepki verebiliyor, komutanlar farklı görüşleri değerlendirme ve ۆzgūr karar verme avantajından yararlanabiliyordu. Yurttaşların ve adli-

tacalılar, Persler ve Hunlar'ın ölümcül saldırılarında bile böyle-
si görülmemiştir.

Ne var ki, kendi aralarında anlaşılamayan Hristiyanlar gene-
de Osmanlı orduları karşısında üstünlüğe sahipti. Roma'nın yı-
kılmasıyla, Batı'nın hegemonyacı askeri gücü erimiş olmasına
rağmen, aslen Avrupalı olan devletlerin çoğu, tek tek nüfusları,
kaynakları ya da topraklarının sağlayabileceğinden daha büyük
bir askeri güç oluşturmalarına olanak tanıyan özellikleri bir öl-
çüde koruyabilmişlerdi. Bunların arasında, klasik antik çağın
kültürel gelenekleri -akılcılık, yurttaş militarizmi, kapitalizmin
biçimleri, özgürlük ve bireycilik gibi fikirler, ağır piyade ve im-
ha savaşı- bulunuyordu. Avrupa'nın başlıca sorunu yaygın pasi-
fizizm değil, sürekli savaştı: Ortaçağda Charlamagne krallığının
yıkılmasından sonra, merkezi politik yönetimin ortadan kalkma-
sı, Avrupa prenslikleri arasında karşılıklı yıkıma yol açan birçok
kanlı savaşta Batı savaş tarzının intihar edercesine kullanılması-
na izin vermişti.

Kadırga yapım teknolojisinde, cumhuriyetle yönetilen İtal-
yan şehir-devletleri ve İspanya İmparatorluğu, Asya'nın önüne
geçmişti. Bu teknoloji Batı'da, denizde yeni tehditlere cevap ve-
rebilecek kadar esnek ve ileri idi. Erken Ortaçağda, İslam filola-
rının Bizans'ın deniz istihkamını ve donanma sevk ve idaresini
taklit ettiği gibi, Türk filosunun tüm örgütlenmesi ve hatta ter-
minolojisi de Venedik ya da Ceneviz modellerinden alınmıştı.
Her iki tarafta da çarpıcı benzerlikler gösteren -ve özellikle İtal-
yan modeli - kürekli gemiler vardı. Ama sadece Avrupalılar -ka-
dırgaların mahmuzlarından, ağır kalyonların üretilmesine ve
borda ağlarına kadar- tüm askeri yeniliklere sahipti. Askerlik bi-
limi -yeni barut çağında strateji ve taktikler gibi soyut kavram-
ların yeniden doğuşu- Batı'nın tekelindeydi. Bu yüzden, her iki
filonun ünlü kaptanlarının da Avrupalı olması hiç de rastlantı
değildi. Padişahın kendisi Avrupa adetlerini ve dillerini bilen,

kendi aralarında savaşıyor birçok küçük Hristiyan ve Batı devleti, yeniden büyük dinsel ve politik bir birliğin sürekli saldırılarına uğrayacaktı.

Osmanlı aydınları ve mollaları savaşı özünde yanlış bir şey olarak görmüyorlardı. Batılılar barışçılığa ya da hatta 'adil savaş' kuramına daha çok ilgi duyarken, Osmanlıların 'cihat' fikrine itirazları yoktu. Erasmus ve bazı kuramcıların yaydığı, 'savaşın özünde kötülük yatar ve savaş ancak en düşük ahlaki koşullarda yürütülebilir' türünden tezlerin bir benzerine, hiçbir İslam risalesinde rastlanmaz. Avrupa yurttaşları kişisel özgürlük kavramını klasik antik çağdan, ruhsal kardeşliği İsa'dan miras almış olabilirler. Oysa Batı'nın ayakta kalması, öldürmeyi günah sayan görüşten ne ölçüde uzaklaştığına bağlıydı.

Avrupa, halkı Osmanlılara karşı kitlesel direnişe seferber etmek için, Batı'nın antik çağ kökenli, kesin muharebeye girerek düşmanı imha etme yöntemi, kapitalizmin seri ve etkili silah üretme yeteneği ve yurttaş militarizmi geleneklerini birleştirdi. Bereket, Ortaçağ'da gelişen haliyle Hristiyanlıkta, özel kara ya da genelde kapitalizme düşman öğelere az rastlanıyordu. Papazlar bir süre insan öldürülmesi hakkında kaygılanmışlarsa da, kardeşlerinin hayattayken mümkünse kar etmelerine izin verdikleri için hiçbir pişmanlık belirtisi göstermiyorlardı.

İnebahtı Savaşı sırasında, Müslümanlığın iyice yerleştiği ve gitgide İstanbul'un kontrolüne giren Doğu Akdeniz karasuları kadar, Kuzey Afrika, Yakındoğu, Küçük Asya ve Balkanlar'ın büyük bölümü gibi Roma'nın eski eyaletleri de çoktandır Avrupa'nın kontrolünde değildi. Osmanlılar, çok-kültürlü, dev imparatorluklarını genişletirken, kafirlere karşı saldırı savaşlarını teşvik eden birleştirici bir dinden faydalanmışlardı. İslam, Batılı olmayan halkları öyle büyük bir ahlaki ve dinsel düşman haline getirmişti ki, çok önceleri Avrupa'ya giren ve bir süre Yunanistan ve Roma topraklarında bir ilhak tehlikesi yaratmış olan Kar-

daha bağımlı hale geliyordu. İnebahtı, tarihte İslam'a karşı birkaç Batılı gücün, sırf kültür ve din ortaklığı temelinde birleştiği son büyük savaşlardan biri olacaktı.

Bununla birlikte, özelde Osmanlılar, genelde İslam, teorik olarak nüfus, doğal kaynaklar ve işgal ettikleri toprak bakımından, Akdeniz'deki Hristiyan devletlerinin her birinden daha güçlüydü. Ancak İslamın gücü, büyük bir sefer için birleştiği takdirde Güney Avrupa'dan zayıf kalıyordu. Batı, nadiren görülen kısmi ittifaklar sırasında -en iyi örnek, Ortaçağdaki Birinci Haçlı Seferi'ydi (1096-99)- Reformasyon, barut ve Atlantik keşiflerinden çok önceleri, Avrupa'nın çok uzaklarında bile zaferler elde etmişti. Avrupa'nın askeri dinamizmi, barut çağı ve Yeni Dünya'nın keşfinin sonradan yarattığı bir şans değil, klasik antik çağın bir devamıydı. Birinci Haçlı Seferi, Frankların Kutsal Toprakları işgal etmesiyle sonuçlanmış ve koordine kara ve deniz hareketi ve ikmal gibi, İslam dünyasının boy ölçüşemeyeceği eşsiz bir yetenek sergilemişti. Yabancılar -Kserkes, Mağribiler, Araplar, Moğollar ve Osmanlılar- Avrupa içlerine nadiren saldırdıklarında, izole olmuş, bölünmüş ve kendi arasında kavgalı Batılılar karşısında, kendilerini birleşik imparatorluk veya dini orduların başında bulmuşlardı. Hristiyanlığın sık görülmeyen kolektif çabaları kısa sürede yok olup gitti. 1300'den sonra, Avrupalılar Akdeniz'in ötesine Haçlılarla karşılaştırılabileceğimiz boyutlarda ortak bir sefer gerçekleştirmediler. Ama Avrupa dinsel ve politik parçalanmışlık durumunda bile, İslam'ın saldırısına karşı nispeten güvendediydi. Bunun nedeni, bu tür saldırıların padişahın kaynaklarını bile aşan bir lojistik uzmanlık ve ağır piyadeyi gerekli kılmasıydı. On beşinci yüzyılda, Osmanlıların Asya, Balkanlar ve kuzey Afrika'nın büyük bölümünü birleştirmesi ve dinin, kılıçla yayılmasını kutsayan tek tanrının genel kabul görmesi, bölünmüş bir Avrupa için çok büyük dezavantajdı. Sekizinci yüzyılda, İslam fetihlerinin şafağında olduğu gibi,

rında kurtarmış olan Fransa, on altıncı yüzyılın büyük bölümünü Osmanlılar ile az çok ittifak halinde geçirdi. Dostluk her zaman pasif değildi; Fransızlar 1532'de Cenevizlilerden Korsika'yı alırken, Osmanlılardan yardım görmüşlerdi. Ayrıca Türk amirali Barbaros'un kadirga filosunun -içinde Hristiyan forsların da bulunmasına aldırmadan- kışı Fransız limanlarında (1543-44) geçirmesine izin vermişlerdi. Muharebe sabahı, Osmanlı amirali Ali Paşa'nın kendinden gayet emin bir biçimde limandan çıkıp, Korent Körfezi açıklarında savaşmak için kürek çekmesi hiç de şaşırtıcı değildi? Ne de olsa Hristiyan kuvvetleri 'farklı halklardan ve mezheplerden oluşuyordu.'

Osmanlılar, sadece daha çok köle ve ganimet ele geçirmek için değil, Avrupa silahları ve mamul mallarına erişmek amacıyla da giderek daha çok Batıya yönelirken, Batı ise yüzünü daha da batıya ve güneye çevirmişti. Yeni keşfedilen Amerika kıtası ve Afrika kıyılarındaki ticaret yolları, Türklerle savaşmadan ya da Osmanlı işgali altındaki Asya'nın uzun kervan yollarının aşırısı gümrük vergilerine bulaşmadan, yeni zenginlikler sunuyordu. On altıncı yüzyılda, bölünmüş batı Avrupa, sadece hegemonyacı bir Doğu tarafından kuşatılmamış, Doğu Akdeniz ile giderek daha az ilgilenen birçok yeni ticaret merkezinde -Madrid, Paris, Londra ve Antwerp- güçlenmişti.

Osmanlı İmparatorluğu'nun başka yerlerdeki yeni ticaret merkezlerine kıyasla, genel bir durgunluk yaşadığı düşünülürse, Balkanlar ve Doğu Akdeniz adaları, Türk filoları ile savaşmaya değmeyen, sadece masraf çıkaran önemsiz bölgeler olarak görülüyordu. Ne de olsa, köleleştirilen Hristiyanların çoğu Ortodokstu ve Batı Avrupalılar, Bizanslılarla daha Constantinopolis'in düşmesinden çok önce bozuşmuşlardı. Hristiyan-Müslüman ya da Doğu-Batı gibi mutlak kırılma çizgileri de ortadan kalkıyordu. İngiltere ve Fransa, padişahı kah tanımaz kah onun yardımına koşarken, Venedik Türk kıyılarındaki ticarete giderek

da II. Felipe'nin de eşsiz devlet adamları olmalarının önemi yadsınamaz. Her şeye rağmen, Osmanlıların cesaret ve sayı üstünlüğüne en çok zarar veren şey, daha üstün ateş gücü ve daha iyi silahlanan askerlerle donatılan çok sayıdaki birinci sınıf Avrupa gemisinin varlığıydı. Bu, kapitalist ekonomilerin sınırlarından başka bir şey tanımayan, Batı tarzı silah tasarımı, üretimi ve dağıtımının bir kanıtıydı. Top, arkebüz, arbalet ve birinci sınıf gemilerin çokluğu, zaferin beklenmediği bir anda, Osmanlıların sayı üstünlüğünü, korku saçan Türk askerinin namını ve kendi karasularında bulunmanın emniyetini bir hamlede yok ederek, iyi eşgüdüm, komuta ve taktiklere sahip olması koşuluyla, Kutsal İttifak'a iyi bir zafer şansı verdi.

AVRUPA VE OSMANLILAR

Parçalanmış Bir Kıta

On altıncı yüzyılın orta ve doğu Avrupası, İS altıncı yüzyıldan beri süren, Doğu kuşatmasını hissediyordu. Kuzey Afrika ve Küçük Asya, İslam tarafından birleştirilmişti ve büyük bölümüyle Osmanlı hegemonyasındaki devletler ve vilayetlere dönüşmüştü. Oysa bu sırada Avrupa dinsel anlaşmazlıklar yüzünden iyice parçalanmıştı. Roma Katolikliği ve Doğu Ortodoksluğu arasında ikiye bölünen Hristiyanlık, on altıncı yüzyılda daha çok parçalanacaktı. Bir yandan Protestanlık hizipleşmesi, öte yandan Vatikan'a tam bir bağlılık değil, etnik, kültürel ve dinsel birlik ilkeleri üzerinde kurulan İngiltere, Fransa, Hollanda, İtalya ve İspanya devletlerinin gelişmesi bölünmüşlüğü daha da arttıracaktı.

Kendini İslam'ın saldırılarından daha onuncu yüzyılın başla-

manevra yapmalarını ve Türk filosundan önce nişan almasını ve binlerce Hristiyan arkebüzünde çakmakların kuru kalmasını sağlayan şeyler, görece sakin denizler ve yağmursuz hava mıydı? Hiç kuşku yok ki sonucu, Osmanlıların düşmanın meydan okumasını kabul ederek, daha ağır ve daha iyi silahlanmış Hristiyan gemileriyle kesin bir muharebeye girmesi belirlemişti. Her iki tarafın kaynakları da ağır kalyonların hazırlık ateşine başlamasından ve her yönden ateş ederek yaklaştıklarının görülmesinden sonra, cesur Türklerin bile 'korktuğunda' birleşiyordu. Bütün anlatılar, Hristiyanların başarısını çok büyük ölçüde, altı yüzen kaleye ve bunların Osmanlı cephe hattına karşı ilk bombardımanına bağlamıştı.

Ya da belki dinsel açıklamalar da getirilebilirdi? İnebahtı Savaş Hristiyanlığın kutsal günü olan pazar sabahı yapılmıştı. Güvertelerde mürettebat son hazırlıklarını yaparken, Papazlar öldürmeye hazırlanan bu adamları güvertelerde kutsuyorlardı. Korfu'da, Hristiyanlar birkaç gün önce, Kıbrıs'ın düştüğü ve Osmanlıların Famagusta'da tüm rehine ve tutsakları katlettiği haberlerini almışlardı. İnebahtı'da, Marcantonio Bragadino'ya hunharca işkence edildiğinin öyküsü, bütün Hristiyan tayfaların dilinde dolaşıyordu. Anlatılanlara bakılırsa, oradaki kahraman garnizonun komutanı, teslim olması koşuluyla serbest geçiş hakkı sözü almasına rağmen, diri diri derisi yüzülmüş ve içi doldurulmuştu. Don Juan'ın tayfaları Osmanlıların Korfu'daki en son zalimliklerinin tanıklarıydı -Hristiyan mezarları pisletilmiş, Papazlara işkence edilmiş, siviller kaçırılmış ve kiliseler kirletilmişti. Dönemin tüm kaynakları, Hristiyan piyadelerinin Türk kadırgalarına yanaştıktan sonra, neredeyse hayvani bir vahşetle savaştıklarını belirtiyor.

Ya da İnebahtı'nın sonucu, uyumu korumak için İtalyan, İspanyol ve Venedik kadırgalarını tüm donanmaya dağıtan Don Juan'ın savaş alanındaki parlak liderliğine mi bağlıydı? Papanın

anıtsal bir portresini yaptı: Tabloda, Zaferin bulutlardan fırladığı sırada oğlu Don Fernando'yu göğsüne kaldıran hükümdar bir sunakta ayakta dururken görülüyordu. Fonda tutsak bir Türk, uzakta da yanan filo vardı.

Andrea Clamec, Messina'da prensin şehri Türk filosundan kurtarmasının anısına muhteşem bir Don Juan heykeli yapmıştı. Heykel hala tüm heybetiyle duruyor. Fernando de Herrera'nın *Cancion de Lepanto*'su, bugün Batı edebiyatının modern antolojilerinden derlenen bir seçki olarak duruyor. İnebahtı'da elini yitiren bir savaş gazisi olan Miguel Cervantes, yıllar sonra yazdığı *Don Kişot*'da savaşı şöyle ölümsüzleştirmişti: "Orada ölen Hristiyanlar, sağ kalan ve muzaffer olanlardan daha mutluydular." İleride İngiltere tahtına çıkarak, I. James adını alacak olan çocuk prens, İnebahtı anısına yüzlerce mısralık bir destan yazmıştı. Savaştan etkileneler arasında, Startford'da bulunan genç Shakespeare de vardı: Daha sonraki oyunlarında, savaştaki İtalyan soylularının adlarından esinlenerek, Dük Prospero ve Kıbrıs'ı Türk saldırılarına karşı savunmak için Venediklilerle birlikte çalışan Othello adlı karakterler yaratmıştı.

Tabloların ve popüler şarkıların çoğu, Hristiyanların büyük zaferini tanrının yardımına bağlıyordu. Ama taktik yorumlar arayan zamanın laik tarihçileri bile, Kutsal İttifak'ın yüzyıllardır süren Türk saldırganlığını birkaç saat içinde durdurduğundan emin değildi. Gerçekte, düşman sayı üstünlüğüne sahipti, daha savaş başlarken bile Avrupalılar kendi aralarında uyumsuz ve parçalanmış durumdaydı. Bilmedikleri düşman karasularında, kendi üslerinden uzakta, hükümetleri birbirinden nefret eden Avrupalılar, bu koşullarda nasıl kazanmışlardı? Zafer şansa bağlanabilir miydi? Don Juan'ın kadirgalarına Osmanlı merkezine doğru ilerlerken hız kazandıran, rüzgarların ani değişimi miydi, yoksa, barut dumanlarının düşmanın gözüne kaçmasına yol açan hafif esintiler miydi? Ya da çok ağır seyreden kalyonların kolay

litbüro'nun gözetiminde yazılsın, gerçek tarih değildir. En azından, Batılıların tarih yazımı anlayışına göre böyledir -incitici, rahatsız edici ve kutsal değerleri çiğneyici olamaz.

Muhalef seslere ve ifade özgürlüğüne izin veren toplumların doğası farklıdır. Avrupa ve Amerikan yurttaşları kendi hükümetlerinin askeri tutumuna açıkça saldırdıklarında bile, açık sözlülüklerinin sadece Batı'nın bilgi dağıtımı üzerindeki hegemonyasını ve saygınlığını arttırması ironiktir. İnebahtı'da da aynısı olmuştu: Avrupa, Amerika, Afrika ve hatta bütün Asya'da okurların çoğu, bu muharebeyi, Türkçe yazılmış bir Osmanlı tarihinden çok, İngilizce, İspanyolca, Fransızca ya da İtalyanca tarih metinlerinden ya da Cervantes, Byron ya da Shaksepeare'deki göndermeleri aracılığıyla öğrenmiştir.

Hıristiyanlık İnebahtı sonrasındaki kutlamaların bir benzerini daha görmemişti. Tüm İtalya ve İspanya'da kalabalıklar, kilisenin geleneksel Tanrıya övgü ve şükran ilahisi *Te Daum Laudamus*'u söylemişti. Vatikan tarafından bugün İtalya'nın birkaç kilisesinde hala sürdürülen özel bir Ekim Ayını başlatılmıştı.

İzleyen kış mevsiminin büyük kısmında, ele geçirilmiş olan Türk halıları, sancakları, silahları ve sarıkları Venedik, Roma ve Cenova'nın sokak ve dükkanlarında sergilendi. Üzerlerinde 'Türlere karşı Tanrının yardımıyla kazanılan büyük deniz zaferinin anısına' yazılı özel hatıra paraları basıldı. Protestan kuzey Avrupa'da bile yüz binlerce tahta oyma, gravür ve madalya dolaşıyordu. Kanatlı St. Mark aslanı bütün Venedik'in zafer anıtlarında boy gösterdi. Venedikli büyük ressamlar Veronese, Vicentino ve Tintoretto çok büyük İnebahtı tabloları yaptılar. Tintoretto'nun tablosunun etkileyici teması, Ali Paşanın sancak gemisinin ele geçirilmesi ve Barbarigo'nun ağır yaralanmasıydı. Bu savaşı anlatan, Vasari imzalı değerli bir fresk Vatikan duvarlarını hala süslüyor. Papanın sarayındaki diğer onlarca anıt ve tablo şaşırtıcı zaferin anısına yapılmıştı. Titian, II. Felipe'nin

günahlarının kefareti olarak görüyordu. Genelde, kâfirlik ve ihmalkarlık gibi belirsiz suçlamalar, sadece yönetimin kendi hal-kına karşı öfkesini arttırıyor, donanma donatımı, komutası ve örgütlenmesinin eksiklikleriyle ilgili çok az yorum ve çözümleme yapıyordu.

Oysa doğrudan tanıkların anlattığı son derece duygusal pek çok İtalyanca ve İspanyolca öykü, tüm Akdeniz'e yayılmıştı -gerçi bunlar genelde olgusal ve analitik açıdan birbiriyle çelişkiliydi. Poitiers'de Abdürrahman'ın ya da Tenochtitlan'da Meksikalıların yaşadıkları açmazlar gibi, Türklerin de İnebahtı deneyimi konusunda çok az şey biliyoruz. Batılı olmayanlar hakkındaki bilgileri de ikinci elden ve en çok da Avrupalıların araştırma ve yayınlarından öğreniyoruz. Bu yüzden, Kserkes, III. Darius, Hannibal, Abdürrahman, Montezuma, II. Selim ve Zulu Kralı Cetshwayo'nun askerlerinin hemen hemen hiçbirinin adları tarihsel belgelerde yok. Hayatta kaldıkları bilinenlerin birkaçının adlarını, büyük ölçüde Persler, Afrikalılar, Aztekler, Osmanlılar ve Zulularda bilinmeyen entelektüel ve politik bir gelenekle yazan Aeschylus, Herodotus, Arrian, Plutarch, Polybius, Livy, Isiodore, Diaz, Rosell, Contarini, Piskopos Colenso ya da Albay Hartford'ın çabalarına borçluyuz.

Askeri tarihte Batı'nın tekeli açısından çok az şey değişmiştir. Gezegeneimizdeki altı milyar insan Körfez Savaşını (1990) büyük olasılıkla Iraklılardan çok Amerikan ve Avrupa bakış açısıyla okumuş, işitmiş ya da izlemişlerdi. Vietnam Savaşı'nın öyküsü büyük ölçüde Batıya özgüdür; Amerikan müdahalesini en sert biçimde eleştirenler bile komünist Vietnam'dan kaynaklanan resmi açıklama ve tarihlere çok az güvenmişlerdi. Avrupa Karanlık Çağları diye adlandırılan dönemde, İS 500 ve 1000 arasında bile Pers ya da Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün egemenlik dönemlerine kıyasla daha çok bağımsız tarih yazısı yayınlanmıştı. Tarih ister Kserkes'in, padişahın, Kuran'ın isterse Honoi'de Po-

gelişmesinin asıl nedeni, sanıldığı gibi ateş gücündeki artış değil, eğitim gereksiniminin azalmasıydı. Böylece, temelde arkebüzlerle silahlanan ülkeler, bileşik yaya bağımlı olan ülkeler karşısında, insan gücü kayıplarına daha kolay katlanabiliyordu. İspanyol köylülerini silahşorlara dönüştürmek oldukça kolay olduğu halde, Anadolu köylüsünü bileşik yay ustasına dönüştürmek fiilen olanaksızdı. (J. Guilmartin, *Gunpowder and Galleys*, 254)

34 Osmanlı amirali ve 120 kadirga komutanının yitirilmesiyle, padişahın yoğun yenileme programı bile (on iki ay içinde, yaş keresteden 150 gemi ve kalitesiz toplar üretilecekti) onun deneyimli denizciler, okçular ve kullanılabilir durumdaki kadirgalardan yoksun kalmasını önleyemedi.

Batılı-olmayanlar, Avrupa'nın tarihsel olayları tekeline almasından ve tarih sanatındaki egemenliğinden şikayet etmekte haklılar. Bu dengesizlik hiç İnebahtı sonrasındaki kadar belirgin olmamıştı. Batının 'zaferi' çok geçmeden, yayınlanmış tarih kitapları, ısmarlama sanat eserleri ve popüler edebiyat aracılığıyla milyonlara iletildi. Bu türlerin hiçbirinde muharebenin Osmanlıların gözünden anlatıldığına tanık olmadık. Tek işittiğimiz, savaşta sonra padişahın İstanbul'daki Hristiyanları katletme tehdidi, sadrazamın "Biz Kıbrıs'ta sizin kolunuzu kestik, siz İnebahtı'da sadece bizim sakalımızı kestiniz" dediği ve şehit ailelerinin lanetleriydi. Türklerin muharebe ile ilgili birkaç anlatısı, edebi bir dille yazılmamış ve yayınlanıp dağıtılmamıştı. Kuru bir dille yazılan ve yönetimin sansüründen geçmiş olan belgeler, İstanbul'da çok dar ve kapalı bir seçkin çevrenin dışında, hemen hiç kimseyi ilgilendirmeyen resmi değerlendirmelerdi. Selaniki, Ali, Lokman ve Zeyrek gibi saray vakayinamelerinin araştırma parametreleri özenle belirlenirdi -aksi halde yazar ya sürgüne gider ya da idam edilirdi. Osmanlı kaynakları, Türklerin kayıplarını Allah'ın gazabına bağlıyor ve yoldan çıkan Müslümanların

halkını kurtarma fikrine kapıldı. Modern çağlara kadar Akdeniz'deki en büyük Avrupa donanması olan Hristiyan filosu yaklaşık 10 bin ölü ve 21 bin yaralı vermiş, on tane de kadirga yitirmişti. Buna karşılık Osmanlılar ise İnebahtı'da 30 bin ölü vermişti; kayıplarının çoğu, yıllar boyu yerine konamayacak yetenekli okçulardı. Kadirgaları yedeğe alındığında, binlercesi katledilmiş, bu sayıdan daha fazlası boğulmaya ya da leş yiyicilere terk edilmişti. Savaşın sonra Hristiyanlar küçük kayıklarla su da hala canlı kalan tüm Osmanlıları vurmuş ya da mızraklamış, yağmacılar mağlup Türk seçkinlerinin cüzdanlarını, elbiselerini ve mücevherlerini yağmalamıştı. Hristiyan yıllıklarında, 3485 Türkün tutsak alındığı yazılmıştı. Muharebeden önce, hemen hemen 100 bin düşman askerinin bulunduğu düşünülürse, bu rakamın şaşılacak kadar az olduğu görülür. Yeniçeri şok birliklerindeki 6000 askerin çoğu ölmüştü; tarihçi Gianpietro Contarini bu elit birliklerden binlercesinin öldürüldüğüne inanıyordu. Çoğu korkunç şarapnel yaraları almış olan binlerce Osmanlı hakkında hiçbir kayıt yoktur. Daha sonra çoğunun onarılamaz derecede hasar gördüğü anlaşılan her modelden yüz seksen gemi, yedekte Korfu'ya çekilmişti. Onlarcası Aetolia kıyılarında kara ya vurmuş, sadece birkaçı İnebahtı'ya dönebilmişti.

Kayıplar padişah için iki kat ağırdı, çünkü Avrupalıların tersine, ne binlerce yeni arkebüz üretme kapasitesine, ne de yeniden seferberlik ilan ederek, yeni bir ordu kurma imkanına sahipti. Avrupa kıyılarından paralı askerler, dönmeler ya da köleler gibi -silah ve mühimmat ustaları ve tasarımcılarını saymazsak- kürekçiler de getirtmek zorundaydı. Avrupa'nın kendine özgü ucuz, seri ve kullanışlı ateşli silahlar üretme yeteneği düşünülürse, Osmanlıların üretilen en kaliteli topları ithal etmesi gerektiği belliydi:

Deniz savaşlarında kullanılan, etkili, küçük ateşli silahların

tutsak ve forsalar, yönelmişlerdi. Forsa kullanmaya oldukça geç bir tarihte ve gönülsüzce geçmiş olan diğer İtalyan devletleri ve İspanya için de aynı eğilim geçerliydi. İnebahtı’da her iki taraf da forsa kullanmış olmasına karşın, Kutsal İttifak’ta hala özgür kürekçilere rastlanıyordu. Ayrıca Koalisyonun çalıştırdığı kölelere özgürlük vermesi daha büyük bir olasılıktı. Oysa Türk kadırgalarındaki Hristiyan köleler, savaştan önce başkaldırdıkları takdirde ölümle tehdit edilmişlerdi ve en azından birkaç gemide savaşın ortasında isyan ettiklerine dair bazı ipuçları vardır.

Aslında Türk filosunda bir tek özgür savaşçı bile yoktu -ne zincirli forsalar, ne Yeniçeriler, ne askere alınan köylüler, ne dönme amiraller ve denizciler, hatta ne de Ali Paşa’nın kendisi. Denizdeki Hristiyan amiraller özgür soylulardı; birçoğu profesyonel asker bile değildi. Merkeze Don Juan ile ortak komuta eden Venedikli avukat, 76 yaşındaki Sebastian Veniero ya da Papanın ihtiyat kuvvetlerine komuta eden İtalyan soylusu ve toprak sahibi Marcantonio Colonna gibi siviller Haçlı Donanması’ndaydı. Bu gururlu ve çoğu kez dik başlı bireylerin hiçbiri, İnebahtı’daki basit bir başarısızlık nedeniyle Papa, Venedik Dukası ya da Kral II. Felipe tarafından keyfi bir biçimde ölüm cezasına çarptırılmazdı. Oysa Ali Paşa ve komutanları, aşağılatıcı bir yenilginin padişaha çok sayıda kelle hediye edeceğini biliyordu.

İNEBAHTI EFSANELERİ

İnebahtı’da 15 binden fazla Hristiyan forsa kurtarılmış, sultanın iki yüzden fazla kadırgası ve yüz parçadan çok hafif teknesinin çoğu ya tahrip edilmiş ya da kullanılmaz hale getirilmişti. İtalya, Osmanlıların deniz saldırısından kurtulmuştu. Savaşın zaferle sonuçlanması üzerine, Avrupalılar Haliç sularında yelken açma ya da Mora, Kıbrıs ve Rodos’un Yunanca konuşan

maya hem de en sonunda, ezici ateş gücünü savaşa sokabilen Avrupa'nın en iyi ortak donanmasına karşı bodoslama saldırıya geçmeye zorlanmıştı.

Kuzey Afrika ve Türk gemileri sayıca, Avrupa gemilerinden daha çoktu, daha hafif ve daha kötü silahlanmıştı. Kıyı sularında akınlar yapabilecek sayı üstünlüğü, çeviklik, sürpriz ve atiklik ve düşman filotillasını atlatmak en temel özellikleriydi. Bunlar ticari gemileri korumak, kara ve deniz hareketleri gerçekleştirmek ve Avrupalılarla topçu düellolarına girmek için *değil* kuşatmaları desteklemek amacıyla tasarlanmışlardı. Ne yazık ki, Ali Paşa kendi filosunun özündeki bu iç kuvvetleri unutup, Hristiyanların yoğun ateş gücüne karşı kesin bir deniz savaşına girmişti. İngiliz kalyonları ve topçusundan oluşanlar dışında dünyanın hiçbir filosunun kazanamayacağı bir deniz savaşıydı bu. Bir bakıma, Ali Paşa'nın başka seçeneği yoktu, zira tarihin genel eğilimi ne kadırgalardan ne de Osmanlı ordusundan yanaydı. İnebahtı'dan sonra yirmi yıl içerisinde sadece iki-üç İngiliz kalyonundaki top sayısı, Akdeniz'deki bütün Türk filosunun sahip olduğu demir-dökme top sayısı kadardı.

Hristiyanlar, kökleri Helenistik Yunanistan'a kadar uzanan soyut gemi tasarımı çalışmaları sayesinde, altı ağır kalyon ve daha çok sayıdaki top ve ateşli silaha sahipti. Ayrıca topçular düşman hedeflerini top ateşine tutarken, kendi kadırgalarını korumak amacıyla tasarlanan çelik borda ağırları da germişlerdi. Don Juan sonradan ağırları sayesinde, Osmanlıların bir tek Hristiyan gemisine bile yavaşamadığını iddia etmişti -doğruysa hayret verici bir açıklama. Düşman filolarda bulunan kürekçilerin nitelikleri de birbirinden farklıydı. On altıncı yüzyılın büyük bölümünde, Venedik'in donanma politikası, cumhuriyet filosunun mürettebatının bileşimiyle ilgili büyük tartışmalarla belirlenmişti. On yıllardır, Venedikliler yabancı kürekçiler kiralamış, sonra kendi fakirlerine, en sonunda mahkumlara ve ender durumlarda

silahtı; daha uzun menzilli, isabetli ve atış hızı tatar yayından da fazlaydı. Ama talimi aylar alıyor, birkaç düzine atıştan sonra okçuyu yoruyor ve ne arbalet ne de ateşli silahlar kadar hızlı ve seri üretimi yapılamıyordu. Avrupalılar, askerin toplumsal konumuna ya da soylu olup olmadığına ve bir silahı etkili olarak kullanmak için gereken eğitimin süresine fazla aldırmadan, kalabalık birlikleri olabildiğince seri bir şekilde öldürücü silahlarla donatmaya ağırlık veriyordu.

Avrupa’da önemli olan askeri teknolojinin toplumsal sonuçlarından çok basit yararlar elde etmekte. Oysa, padişah -matbaa gibi- silahların da kendi başlarına toplumsal ve kültürel bir huzursuzluk kaynağı olmamasına özen gösterirdi. Yeniçeriler ve daha az talimli Osmanlı askerleri, Avrupa ateşli silahlarıyla donatıldıklarında bile, genelde kitlesel piyade savaşına uygun taktiklere geçmemişlerdi. Bunlar, Müslüman savaşçının şehit ya da gazi olma arzusuna ve profesyonel birliklerin elit konumuna ters düşüyordu. “Batıdaki gelişme yönünün aksine, Osmanlılar silahşorları ya da mızraklı askerleri *kitle halinde* toplu ve koordineli hareket ettirmek yerine, her nişancıyı şehit olup cennete gitmek için, kendi hayatını tehlikeye atan bir savaşçı olarak yetiştiriyorlardı.” (A. Wheatcroft, *The Ottomans*, 67)

İnebahtı’da daha ağır ve daha çok sayıda ateşli silah, daha büyük atış hızları, daha çok güvenilir mühimmat ve daha iyi talimli topçular, Avrupalıların üstünlüğüne katkıda bulundu. Eğer Haçlı kaptanlar paniklemeyip, korku içindeki Türk filosunun doğrudan kalbine yönelseydi sonuç Türkler için çok daha ağır olacaktı. Avrupalı denizciler, Akdeniz’de on yıllardır Müslüman korsanlar tarafından küçük gruplar halinde yakalanmış, kıyı köyleri çoğu kez Osmanlı kadırgaları tarafından yakılıp yıkılmıştı. Bu nedenle, amirallerini yakın tarihte ilk kez Avrupalıların daha avantajlı olduğuna ikna etmesi, Don Juan’ın eşsiz başarısıydı. Osmanlılar tuzağa düşürülmüş, hem gün ışığında savaş-

dı. Muharebeden sonra, Venedikliler ele geçirdikleri yüzlerce Osmanlı topunun güvensiz ve işe yaramaz olduğunu anladılar. Bu yargıyı günümüze kalmış olan Osmanlı toplarının modern metalürjik analizi de doğrulamıştı. Muzaffer Avrupalılar için bunların tek kullanım alanı, ya savaş ganimeti olarak saklamak ya da hammadde olarak kullanmak için hurda haline getirmektir. Serbest piyasada bu tür kalitesiz silahların hammadde dışında hiçbir gerçek değerleri yoktu. İtalyan, İngiliz, Alman ve İspanyol atölyelerinde, en son modelleri üretilen topla dolu rekabetçi bir Avrupa piyasasında, bunlar ancak çapaya ya da safraya dönüştürülerek satıldığında kar getirebilirdi.

Hristiyan gemilerinde, Osmanlı kadirgalarına mermi yağdırıp, bordacılarını temizleyen çok daha fazla sayıda hafif top da vardı. Güvertelerde binlerce Avrupalı asker, Türk oklarına karşı korunma sağlayan ağır göğüs zırhları giyiyordu. Çok daha fazla Hristiyan piyadesi arkebüzle silahlıydı. Bir araya toplanan asker kitlelerine karşı kullanıldığında, tesirli menzili 270-450 metre olan hantal ama öldürücü silahlardı bunlar. Patrona Pertev Paşa savaştan kesinlikle kaçınmaları için emrindeki komutanları uyarmıştı; adamları ateşli silahları olmayan tımarlı sipahilerdi ve zırhlı arkebüzlerle savaşılmaya hazır değildi. İlk misketler modern anlamda isabetli silahlar olmasa da, Hristiyan topçusu borda ağırları gerisinde güvende bulunurken, bu silahlarla güvertede sabit ve yığın halindeki Türk tayfalarına ateş edilebilirdi. Kadirgaların aşırı kalabalıklığı ve gemilerin mahmuzlama ve bordalamaları düşünülürse, arkebüzlülerin hedeflerini iskalaması zordu.

Avrupalı askerler ateşli silahların kullanılmasında daha deneyimli ve daha iyi talimliydi. Dolayısıyla, daha kaliteli üretilmiş olan top ve misketlerinin, atış hızı düşmaninkinden üç misli fazlaydı. Ayrıca, kullandıkları barut daha güvenli ve boldu. Doğrudur, Osmanlıların kullandığı Yeniçeri yayları öldürücü bir

önemli etken, Osmanlıların sayısal üstünlüğü değil, Hristiyan kadirgalarının kalitesiydi. Türk filosundaki gemiler de Venedik kadirgaları modelinde inşa edilmişlerdi. Akdeniz’de en iyi tasarıma sahip ve en sağlam tekneler Venedik kadirgalarıydı. İspanyol tekneleri de Osmanlılarınkinden daha kaliteli ve dayanıklıydı. Venedikli amirallerine danışan Don Juan’ın, müttefik kadirgalarında yaptığı yeniliklerden Osmanlı filosu habersizdi. Bu yeniliklerin kullanılmasıyla, Actium’dan beri yapılan en büyük kadirga savaşı, ironik bir biçimde kürekli gemi çağının sonunu da simgeliyordu. İnebahtı Savaşı tarihin gördüğü en son büyük kadirga savaşı olacaktı.

Birincisi, Hristiyanlar mahmuzlama çağının sona erdiğini düşünerek, gemilerini daha fazla ve daha kaliteli toplarla silahlandırmışlardı. Bu yüzden kendi kadirgalarının mahmuzlarını kesmekte bir sakınca görmemişlerdi. Aynı zamanda, koçbaşları baş kâsarasına yerleştirilen topları engelliyor ve topçuların kendi pruvalarını vurmamak için yüksek atış yapmalarına neden oluyordu. Ama ek bataryalar için açık bir görüş ve daha geniş bir alana sahip olan Hristiyan kadirgaları, kendi seyir yönlerinde doğrudan ön tarafa ateş edebiliyordu. İnebahtı’da top ateşleri Osmanlı kadirgalarının karinelerine isabet edip parçalarken, düşman yayılım ateşinin çoğu yüksekte gelip Hristiyanların ısırmaz destekleri ve direklerine isabet ederek, fazla bir hasara yol açmıyordu. Top ateşinin bir kadirganın bronz mahmuzundan daha çok Osmanlı gemisi batırabileceği düşüncesi Don Juan ve amirallerine aittir.

Aynı zamanda, Venedik silah fabrikası ve İspanyol ustalarının uzmanlığı, Hristiyan kadirgalarının daha iyi silahlanmasını sağlamıştı. Sadece kadirga başına daha çok top yoktu, ama her silah Osmanlılar’daki benzerlerinden çok daha iyi dökülmüş ve bakımlıydı. Çok daha büyük olan Osmanlı donanmasının 750 topuna karşılık, Kutsal İttifak gemilerinde toplam 1815 top var-

nı önlemek, değişik Güney Avrupa halklarını birleştirmek için çok uğraşmış ve büyük özveriler göstermişti. O sırada sadece birkaç adam, içinde rakip güçler barındıran böyle çürük bir kolisyonu kurabilirdi. Elbette, bunu söylerken yirmi altı yaşındaki prensle ilgili tüm söylencelere -maymun beslemesi, evcilleştirilmiş aslanı, savaştan önce sancak gemisi Reale'nin güvertesinde dans ettiği gibi öykülere- inanmak şart değil. Tüccar zihniyetli Venedikliler, eski ticaret ortakları Osmanlılarla gönül-süzce ve ancak imha edilme tehlikesi altında savaşa tutuşmuştu. İspanyol İmparatorluğu askerleri, sadece Türklerle değil, İtalyanlar, Hollandalılar, İngilizler ve Fransızlarla da savaşmaya hazırdı. Özellikle, Papa'nın Avrupa'daki taht savaşlarında çevirdiği entrikalar düşünülürse, Papalık'ın Akdeniz'in bir İslam gölüne dönüşmek üzere olduğuna dair artık kabak tadı vermiş uyarıları pek ciddiye alınmıyordu. Ne olursa olsun, on yıllardır ilk kez, Hristiyanlık kendi başında yüce gönüllü bir lider bulmuştu. Bu adam, kendi kesesini doldurmak yerine ya da hatta Avrupa'nın genel çıkarlarını çiğneme pahasına İslam'ın yayılmasını durdurmakla ilgileniyordu. (Don Juan, cömert Messina şehrinde gelen 30 bin altın dükalılık armağan gibi, İnebahtı'dan aldığı para ödülünün onda birini de filonun yoksullarına ve yaralılarına bağışlamıştı.)

Hristiyanlar, İnebahtı açıklarındaki sulara yaklaşık 300 Venedikli, İspanyol, Ceneviz ve her boyutta diğer çeşitli Avrupa gemileriyle yaklaşmıştı: 208 kadirga, 6 ağır kalyon, (geç kaldıklarından asıl savaşta hiçbir rol oynamayan) 26 kalyon ve daha küçük 76 tekne. Bunlar birlikte 50 bin kürekçi ve 30 bin askerden oluşan bir donanma oluşturuyordu. Bu, Haçlı Seferlerinden beri görülmeyen büyüklükte birleşik bir Hristiyan kuvvetydi. Gene de, bu kuvvet padişahın 230 büyük savaş gemisi ve 80 adet farklı türlerde gambotundan oluşan yaklaşık 100 bin kişilik filosundan küçüktü. Ama İnebahtı'da sonucu belirleyen en

natosu'nu, bütün Batı Akdeniz'i Türk tehlikesinden tamamen kurtarmak için, birleşik filolarını bir ölüm-kalım savaşında riske atmaya ikna etmişti. Yoksa ayrı ayrı kalırlarsa, küçük filotillalar halinde Padişahın devasa avcı donanmasına yakalanır ve yok edilirlerdi. Papa, Osmanlıların bu sonbahar bulunamaması halinde, zorlukla gerçekleştirilen bu eylem birliğinin de dağılabileceğini söyleyerek, İttifak'ı uyarmıştı. O zaman her Hristiyan devleti ya kendi başına direnecekti ya da kendi adına padişahla anlaşmak zorunda kalacaktı. Türk donanmasının, Korent Körfezi'nin Osmanlıların elindeki kıyıya yakın sularında demirlemiş olduğu bilgisi, Korfu'daki Kutsal İttifak filosuna daha 28 Eylül akşamı ulaşmıştı. Filosu bir hafta sonra Aetolia kıyıları açıklarına ulaştığında, Don Juan tartışıp duran amirallerini ertesi gün, 7 Ekim pazar sabahı Türklere saldırmaya ikna etti. Tartışmayı "Beyler, danışma zamanı sona ermiş ve savaş zamanı gelmiştir" sözüyle kesti. Salamis'teki gibi, ağız dalaşı halindeki Avrupalılar otokratik ama birleşik bir Asyatik komutanlık karşısındaydı.

Kutsal İttifak'ın insan gücü ve gemi sayısındaki eksikliği (Osmanlı kadirgaları daha hafif olmalarına rağmen, en az otuz kadirga fazlaları vardı. Ayrıca asker sayısı Hristiyanlarınkinden 20 bin fazlaydı), Hristiyanların üstün taktik liderliği ve denizcilik teknolojisindeki yeni gelişmeler ile dengelenmişti. Konfederasyon amirali, İspanyol Kralı V. Charles'ın gayrimeşru oğlu ve hükümdar II. Felipe'in üvey kardeşi Avusturyalı Don Juan, on altıncı yüzyıl Akdeniz dünyasının en ünlü ve yetenekli kaptanları arasındaydı. Akdeniz dünyasında birçok usta ve inatçı Venedikli, Cenevizli denizci ve amiral nam salmıştı: Girit Valisi ve Venedik'in gelecekteki Dukası Sebastian Venieroele; Papalık yedeklerinin komutanı, Messenia baş rahibi, Marcantonmio Colonna ve İnebahtı'da sol kanadın amirali Agostino Barbarigo.

Zamanın kaynaklarına bakılırsa, Don Juan, Türklerin batıya, özellikle de Batı Akdeniz kıyı şehirlerine yeni akınlar yapması-

manlı egemenliğindeki Balkanlar ile Hristiyan Batı Avrupa arasındaki sınır çizgisindeydi. Akdeniz’de cereyan eden tüm Doğu-Batı savaşları için, Actium (İÖ 31) ve Preveze (1538) gibi iki büyük deniz savaşının gösterdiği gibi, Korent Körfezi açıklarındaki sular ideal bir mekandı. Salamis, Korent kıstağının karşısında iki yüz mil doğuda bulunuyordu. Kıbrıs’ta başarılı bir fetih mevsiminden sonra, Osmanlı filosu kışı, körfezin içersinde kuzeybatı kıyısında bulunan, günümüzün turistik Naupacrus kasabasının küçük koyunda geçirmeyi planlıyordu. İlkbaharla birlikte havaların düzelmesinden ve mürettebatın dinlenip, eksikliklerini tamamlamasından sonra, Kaptan-ı Derya Ali Paşa, İstanbul’dan uzakta yeni bir akın mevsimine hazır bekliyordu. Belki de geçen Ağustos’ta ele geçirdiği Kıbrıs seferinden daha iyi bir iş yapmak amacıyla, Avrupa kıyılarına saldırı hazırlıkları içindeydi.

Malta saldırısına (1565), Türklerin 1571 Ağustos’unda Famağusta’da Hristiyanları katletmesine ve daha sonra Osmanlı akıncılarının Avrupa kıyılarında boy göstermesine karşılık vermek amacıyla, Venedik konfederasyonu, İspanya ve Papalık büyük bir ittifak kurdular. Yine de bu ittifakın bir parça gevşek olduğunu belirtelim. 1571’in sonbahar başlarında, yeni kurulan Kutsal İttifak Adriyatik’ten Sicilya’ya kadar ilerledi. Hristiyanlar kış mevsimi gelmeden ve havalar bozmadan önce Osmanlı donanmasını bulmak için çılgınca çabalıyordu. Aksi halde Akdeniz’de havaların bozmasıyla birlikte, kürekli gemiler arasında kesin bir muharebenin koşulları da ortadan kalkacaktı. Haçlılar, kışı batı Avrupa’nın yakınlarında geçiren bu kadar büyük bir Osmanlı filosunun bütün Adriyatik’i kasıp kavurabileceğinden, İtalyan kıyı kasabalarında yağma, insan kaçırıp öldürme gibi eylemlere girişebileceğinden, hatta Venedik’i yağmalayabileceğinden korkuyordu.

Papa V. Pius nihayet, İspanya Kralı II. Felipe ve Venedik Se-

ğından, antik çağdaki benzerleri gibi kıyıya çıkıp dolaşamazdı da. Gemisi, gece karaya yanaşıp sığınacak bir liman arayamazdı. Bu yüzden kimi zaman ölene kadar yerinde kürek çeker, uyur ve yemeğini yerdi. Standart besini, antik Atina donanmasındaki yurttaş denizcilere özgü kek ve besleyici bir tayı değil, peksimet ve bir tas şaraptı. Bu tür yüz gemiden oluşan bir donanma, bir limana yanaştığında, 40 bin aç midenin bulunduğu gerçek bir yüzer şehir, yerel belediyenin yiyecek stoklarını hızla silip süpürdü. Bu arada pis kokulu tonlarca kanalizasyon atığı hastalık saçar ve tüm limanı yavaşça kaybolan bir pus kaplardı.

Dönemin kaynakları dehşeti gözler önüne seren birçok garip ayrıntı da anlatıyordu. Denizciler, deniz piyadeleri ve kürekçilerin hepsi pis kokuya karşı ve kusmayı engellemek için kokulu kaşkoller takarmış -Akdeniz’de erkeklerin ağır parfüm kullanma alışkanlığının kökeninin burada yattığı söylenir. Sinek, hamamböceği, bit, sivrisinek ve sıçanlar bir kadirgaya doluştuğunda, geminin 10 santim kalınlığındaki tahtaları çöplerle kaplıken, kaptanlar, özellikle de daha titiz olan Malta Şövalyeleri, bu zararlılardan kurtulmak için teknelerini geçici olarak kıyıdan az uzakta batırırlardı. En sık görülen kolera ve tifüs gibi salgın hastalıklar, bütün filotillaları silip süpürebilirdi. Dört ya da beş kişinin, gece gündüz aynı yere zincirlendiği gemide, kürek cezalarının birbirlerinin bitleri, sinekleri, dışkıları, idrarları ve terleri içinde çekildiği bir ortamda, bu salgınların nedeni anlaşılabilir. 7 Ekim 1571’de çarpışmaya giren yaklaşık 200 bin denizcinin yaşadığı koşullar işte böyleydi.

İnebahtı’da Kültür ve Askeri Yenilikler

Yunanistan’ın batı kıyısında yer alan İnebahtı, Avrupa ve düşmanları arasındaki bir deniz savaşı için uygun bir yerdi. Os-

dört yüz kürekçi, mürettebat ve topçunun nasıl beslenip, ikmal edileceği sorunlarından tamamen ayrı olarak, kadirgaların denize dayanıklı olmasına çalışılıyordu.

Yanıt yeni ve iyi silahlı ağır kalyonlar değil, daha büyük üç direkli kalyonlardı. Kalyonlarda kürek yoktu; daha yüksek güverteleri ve geniş yelkenleri vardı. Sadece kalyonlar gemi üzerinde daha geniş bir yüzeye ve daha az mürettebata sahipti. Gün geçtikçe artan sayıda ağır top taşınıyor, bunun için bol miktarda cephaneye ve barut depolanıyor, ağır gemiler yelken gücüyle hareket ediyordu. Daha büyük gemiler, daha sert Atlantik ve Pasifik sularında seyredebiliyor ve Akdeniz kadirgalarının tersine, haftalarca denizde kalabiliyordu. İspanya ve Fransa'nın tersine, Atlantik kıyısında hiçbir limana sahip olmayan Osmanlılar, on yedinci yüzyılda okyanus denizciliği deneyiminden ve birinci sınıf kalyon üretimi için gereken gelişmiş teknolojik bilgiden yoksundu. Basra Körfezi ve Kızıldeniz gibi İslam coğrafyasına ait sularda, Avrupa savaş gemileri Osmanlı kadirgalarından daha sık görülüyordu.

İnebahtı adı, parlak renkli Rönesans sancaklarında, Avrupalı usta ressamların tablolarında ve Hristiyanların büyüleyici maddi ve manevi anıtlarında hep temiz bir imaj olarak kalmıştı. Oysa bir on altıncı yüzyıl kadirgasındaki hayat neredeyse katlanılmazdı. Sürekli hizmetteki gemilerin çoğu çürüyor ve beş yıl içinde ıskartaya çıkıyordu. Kürek çeken kölelerin çok ender görüldüğü ve kürekçi başına daha geniş bir alanın ayrıldığı antik triremenin tersine, kadirgalardaki forsalar, genellikle dört kişiyle birlikte oturarak yerlerine zincirleniyordu. Burada işiyor, büyük aptesini yapıyor ve fırtınalı denizlerde genellikle bağlı olduğu yere kusuyordu. Sadece kısa bir peştamal giyen forsaların, deniz suyu, yağmur ya da dona -ya da seyir mevsiminin büyük bölümünü kapsayan Akdeniz yazınının bunaltıcı sıcağına- karşı hiçbir koruması yoktu. On altıncı yüzyıl kürekçisi özgür olmadı-

Venedik donanmalarının, Osmanlı filosunun sahip olduğu insan gúcünden yoksun olduğu ve bu yüzden kas gúcünün yerine gün geçtikçe daha çok baruta dayandığı doğruydu. Üstelik, kadirga savaşı, savaşçılar karadakinden çok daha savunmasız bir durumda bırakıyordu. Aşırı kalabalık teknelerde kımıldayacak yer bulunmuyor ve deniz hiçbir kaçış yolu bırakmıyordu. Hristiyanların zırhları, Osmanlıların kaftanları ve çantaları, suya düşen ya da atılan bir askerin yüzebilmesine çok az olanak tanıyordu. Gemilere çıkabilecek düşman askerlerinin kayması için güvertelerin çoğu cilalanıp, yağlanıyordu.

Kılıklı askerlerin ve okçuların kenardan yanaşması gibi, pruva veya mahmuzdan çarpma da Osmanlılar tarafından hala çok sık kullanılıyordu. Ama alçak güverteli bir kadirganın karinelelerine 13.5 kg ve daha ağır demir ya da taş gülleler fırlatabilen topların kullanılması, isabet alan gemide, deniz suyunun zincirli forsaları birkaç dakika içinde yutması anlamına geliyordu. Top ateşlerinin savaş dışı bıraktığı birçok Türk kadirgası, İnebahtı'da ganimet olarak yedeğe çekilemeden ya battı ya da terk edildi. Yeni Avrupa gemilerinde, tüm gemiye yerleştirilen bataryalar her yöne ateş açabildiğinden, düşmanın gemiye girmesini önlemek için mahmuzlayarak yapılan koordine saldırılara dayalı klasik kurallar önemini yitirdi. Barut ve kurşun tasarruf etmek için, küçük kayıklardaki Hristiyanlar denizde canlı kalan her Türkü öldürmek için uzun mızraklar kullanmıştı.

Mahmuz ve pruvadan çarpma, sonunda görece çok miktarda üretilebilen dökme tunç topun ortaya çıkmasıyla birlikte ortadan kalktı. Her biri 2.2 ton gelen topların monte edilmesi, aşırı yük binen kadirganın seyir hızının korunabilmesi için daha fazla kürekçinin kullanılmasını zorunlu kılıyordu. Ama kürekçilerin sayısındaki artış da gemiye daha fazla yük bindiriyor, daha geniş bir güverte alanı gerektiriyordu. Sonuçta, fizik yasaları bir kadirganın büyüklüğünü ve ağırlığını sınırlıyordu. Buna rağmen,

geçirilmezlerse, en çok ok ve top atışlarıyla ölürlerdi. Kadırgalar görece sakin sular için dahice tasarlanmıştı. Aslında Akdeniz'de dalga yüksekliği azdır ve ateş güçleri ile hızları dolayısıyla bu gemiler ticari gemilerin korkunç avcıları haline gelmişti. Ama kadırgalar diğer kadırgalarla karşı karşıya geldiğinde, özellikleri genelde sıfırlanır ve sonuçta, muharebe denizciler arası bir çatışma olmaktan çıkar, karman çorman bir kara çatışmasına benzerdi.

En küçük kadırğa topunun azami menzili 450 metreden fazla değildi. Özellikle Osmanlı filosunun atış hızlarının yavaşlığı düşünülürse, hedef arayışını kapatır ve saldıran gemi umutsuzca toplarını yeniden doldurmaya çalışırken, mahmuz veya pruva-dan çarpılır ya da borda edilir, gemilerin çoğu sadece bir tek kez yaylım ateşi açabilirdi. İnebahtı'da Avrupalıların gerçek avantajı tüm filoda daha çok ve daha ağır toplara sahip olmasıydı. Venedik topları dünyanın en iyileriydi. Osmanlı kadırgaları yanaşmaya çalışırken, onlarca ağır top hedefe aynı anda nişan alarak, saldıran gemilerin ilk dalgasını bir tek yaylım ateşle tamamen imha edebiliyordu.

Topların, arkebüzlerin ve zincirli forsa oturaklarının ortaya çıkışıyla, eski kürekli savaş gemileri düşüncesi İnebahtı'da beklenmedik bir darbe aldı. Antik çağ savaşında, toplam kayıplar daha büyük olmasına karşın, iki bin yıl önceki Salamis'te mürettebatın hayal bile edemeyeceği bir zorluk ve acı yaşanıyordu. Genelde bütün gemilerin mürettebatı, yüzlerce kürekçi ve muharip asker, gemi çengellenip, rampa edildiğinde çok yakın mesafeden hafif top ve misket atışlarıyla vuruluyordu. Gianpietro Contarini, İnebahtı'da her gemide çok büyük miktarda kılıç, palalar, demir güzler, bıçaklar, oklar, arkebüzler ve yangın bombaları olduğunu söylemişti. Bir İspanyol kaynağı, sağ kanattaki bir kadırgada muharebeden sonra herkesin ölü ya da yaralı vaziyette bulunduğunu yazmıştı. Akdeniz'de Avrupa ve özellikle

mayı sağlıyordu, alçak borda kenarları deniz piyadelerinin geminin her tarafına koşmasına ve tutsak edilen bir tekneye atılmasına olanak tanıyordu. Ancak kürek çeken mürettebatın aşırı kalabalık oluşu ve insanların deniz yüzeyine yakınlığı, gemileri seyir halindeyken sefil bir hale sokuyor, muharebede ise bir morga dönüştürüyordu. Savaşta diğer gemiler kadirgallara çarpıyor, onları top gülleleri ve misket bombalarıyla dövüyor, yangın bombalarıyla ateşe veriyor, hafif ateşli silahlarla ve oklarla vuruyordu. Yüksek güverteler, zırh ve ağır çatıların olmayışı, hemen hemen her baraj ateşinde çok ağır kayıpların verilmesine yol açıyordu.

Sular binlerce Hristiyan ve Türk'ün kanıyla kızıla boyandığından, dönemin tarihçisi Gianpietro Contarini, İnebahtı çevresindeki suların "*Tutto il mare sanguinoso*" (bir kan denizi) olduğunu yazmıştı. Dalgalarda salınan cesetlerin arasında, savaştan kalan enkaza tutunmaya çalışan binlerce yaralı vardı. Tanıklar, Türk kadirgallarının top ateşi ile parçalandığını, yüksek güvertelerden açılan arkebüz ateşiyle delik deşik edildiğini ve bu sırada Yeniçerilerin tuzağa düşürüldüğünü anlatmışlardı. İri yarı bedenleri, rengarenk giysileri ve sallanan sorguçları ile kolay hedef olan Yeniçeriler, bir araya toplanarak, oturak yerlerinin altına sığınmaya çalışıyorlardı. En sonunda, cephanesi olmayan Yeniçeriler güvertede limon ve portakallar dahil, ellerine ne geçerse ölüm saçan Hristiyan topçusuna fırlatmaktan başka bir çare bulamamışlardı.

O kadar küçük bir alana o kadar çok savaşçı sıkışmıştı ki -yaklaşık 1 kilometre karelik bir alanda dört yüz kürekçi ve asker toplanmıştı- atılan oklar ya da kurşunlardan hedefi ıskalayan pek nadirdi. Antik triremeler çarpıştığında, ölümler en çok boğulmadan kaynaklanırdı. Oysa on altıncı yüzyıl deniz muharebelerinde, kürek çeken zincirlenmiş ve yerlerinden kıyıldayamayan forsalar, borda eden gemilerdekiler tarafından kılıçtan

man zaman Akdeniz'i transit geçebiliyorlardı. Kuramsal olarak, bu tür gemiler yirmi gün yetecek su taşır, böylece forsaları için uygun bir barınak aramadan gece boyunca seyrederdiler. Ayrıca, antik çağda hiç duyulmayan Küçük Asya ile İspanya ve Fransa arasında, Akdeniz'i geçen yolculuklar, artık 1571'de sıradan bir olaydı ve genelde güvenli limanlarda gecelik molalar olmadan günlerce sürerdi.

İnebahtı'daki büyük savaş kadirgalarının uzunlukları genellikle 48 metre ya da daha fazla olurken, 9 metre uzunlukta direkleri olurdu. Geminin her iki yanına 20 ile 40 arasında oturak konur, forsalar burada kürek çekerti. 12 metre uzunluğundaki dev 'kürekleri' beş kişi birlikte çekerti. Bu durumda, mürettebat klasik antik çağdaki gemilerinkine oranla iki-üç misli kalabalık olurdu. Yelkenler sadece muharebeye geçerken ve dönerken ya da muharebe sırasında ani bir saldırı için kuyruk rüzgarının katkısının gerektiği kısa dönemlerde açılırdı. Birçok deniz piyadesi, kürekçi ve arkebüzcü mümkün olduğunca güverteleri doldururdu. Bazen dört ya da beş yüz kürekçi ve askerin ağırlığı ile kadirga batacak duruma gelirdi. Taşınan askerlerin -her gemi yaklaşık 200 bağımsız piyade taşırdı- ateş gücünün dışında, her kadirga kendi avına, uzunluğu üç ile altı metre arasındaki demir mahmuz ve en fazla yirmi top ile saldırırdı: Ağır toplar kıç ve pruva kısmına yerleştirilir, daha çok sayıda olan yaklaşık bir-iki kiloluk toplar, borda ateşi açacak şekilde güvertelere gelişigüzel yerleştirilirdi. Birçok kadirganın ana topu 13.5 kiloluk gülleyi bir buçuk kilometreden uzağa fırlatabilen, tonlarca ağırlıktaki 175 milimetrelık büyük bronz toptu.

Oldukça narin ve küçük fırtınalarda bile alabora olabilen kadirgalar (on altıncı yüzyılın sonlarında Hristiyan devletler Akdeniz'de kötü hava koşulları nedeniyle yılda yaklaşık kırk gemi yitirmişlerdi) kolay inşa edilen teknelerdendi. Zarif standart tasarımları, yirmi dakika içinde 14.8 km. ve daha fazla hıza ulaş-

İnebahtı’da her iki tarafın toplam ölü sayısı 40 bindi. Binlerce yaralı ve kayıp vardı. İnebahtı Savaşı en kanlı tek gün savaşlarından biri olarak Salamis, Cannae ve Somme’un yanında, kara ve deniz savaşları tarihine geçmişti. Savaş sona erdiğinde, Osmanlı İmparatorluğu’nun büyük Akdeniz donanmasındaki tüm kadırgaların üçte ikisi ya enkaz halinde suda yüzüyor ya da batıya doğru yelken açan Hristiyan kadırgalarının yedeğinde seyrediyordu.

Yüzer Kanalizasyon

İnebahtı’da modern askerin hayal bile edemeyeceği koşullarda kürek çeken, ateş eden ve birbiriyle dövüşen yaklaşık 180 bin kişi vardı. Her iki tarafın savaştığı kadırgalar da pis, rezalet gemilerdi. Uzaktan ne kadar güzel görünüyorsa, yakından bakıldığında o kadar pistiler. Birbirlerine bordalayıp, ölüm kalım savaşma girdikten sonra, artık Akdeniz’in beyaz köpüklü dalgalarını yarararak ilerleyen mitolojik ahşap tekneler olmaktan çıkar, korkunç ölüm gemilerine dönüşürlerdi. Deniz savaşında son iki bin yıldır görülen radikal değişimler, büyük ölçüde teknoloji ya da gemicilik tasarımlarındaki gelişmelerden kaynaklanmıyordu. Klasik Yunan triremeleri (üç kısa kürekli kadirga) ve Venedik kadırgaları büyüklük, yapım ve hareket yöntemleri yönünden çok farklı değillerdi. Farklılık, bu ikincilerin gemicilik hizmetleri ve idaresindeki değişiklikler, özellikle zincirlenen forsaların angaryaya koşulması, teknelerde daha çok sayıda yedek deniz piyadesi bulundurulması ve açık denizde çok daha uzun mesafelere yapılan yolculuklardı.

İÖ 415’te Atina’nın saldırı filosu, Pire’den Sicilya’ya dolambaçlı ve haftalar süren yolculuklarında, çok daha hafif teknelerini her gece kıyıya çekerken, on altıncı yüzyılda kadırgalar za-

kaçmasaydı, kendi filosu sulara gömülebilirdi. Gene de Dorea'nın çekingenliği Hristiyanlara pahalıya mal oldu. Uluç'un kaçıışı zaferin tadını kaçırmıştı. Akdeniz'de hala yaşayan en eski Türk reisiydi ve ertesi yıl padişahın donanmasının yeniden inşasını yönetmiş ve 1574'de Tunus'u işgal eden Osmanlı ordularında donanma komutanı olarak görev yapmıştı.

Merkez, sağ ve sol -Hristiyanlar şimdi muharebe hatlarının tümünde zaferlerini ilan etmişlerdi. Zafer kazanmalarını sağlayan en büyük neden, filonun yaklaşık bir mil önünde mevzilenen ağır kalyonların öldürücü topçu ateşiydi. Bir başka neden ise, özel tasarlanmış pruvalarındaki top yuvalarından, Türk gemilerinin su hizasına ateş açan diğer Avrupa kadırgalarındaki topların, hem daha kaliteli ve hem daha çok olmasıydı. Karşı ateş fazla yükseğe hedef aldı, daha yavaştı ve çok geçmeden tamamen kesildi. Hemen hemen her durumda, Hristiyan gemileri ateş teatisinde düşmanlarını ortadan kaldırdı. Kadırgalar birbirine yanaştıktan ve çatışma güvertede bir piyade muharebesine dönüştükten sonra, Avrupalılar -özellikle, 7300'ü Alman paralı askeri olan 27 bin 800 kişilik İspanyol yedekleri- Türk askerlerine karşı üstünlüklerini ilan etmişlerdi. İspanyolların arkebüzleri 6.5 ile 9 kg. ağırlığındaydı ve 60 gr. ağırlığında kurşunlarının tesirli menzili 350-400 metreydi. Bu menzil içinde insan bedenini delip geçiyordu. Osmanlılar sadece izole Hristiyan kadırgalarının üzerine çullanıp, üzerlerine yağmur gibi ok yağdırdıklarında ve yaralı savunma güçlerini ezdiklerinde başarı kazanıyordu. Osmanlı askeri, kişisel kahramanlık ya da manevranın değil, grup dayanışması ve disiplinin zafer getirdiği, dar bir alanda düzenlenen ağır piyadenin şok saldırısında çok az deneyim sahibiydi.

Pazar öğleden sonra 3:30'da, ağır kalyonların ateş açmasından dört saat sonra, muharebe sona ermişti. Çarpışmanın her dakikasında yüz elliden çok Müslüman ve Hristiyanın öldüğü

leri, Dorea'nın yana doğru hareket ederek, Don Juan'ın merkezinden çok uzaklara, Türk filosuna doğru ilerlediğine yemin edeceklerdi. Bu usta Venedikli daha sonra öne sürüldüğü gibi, kendi gemilerini olası bir yok oluştan mı kurtarmayı umuyordu? Ne olursa olsun, Dorea korku saçan efsanevi korsan Uluç Ali'nin kendi kuvvetlerini yandan çevirip, saldırmasını önlemek için ilerlemeyi sürdürseydi, Ali Paşa'nın merkeziyle çarpışan Hristiyan kadirgaları, kısa sürede tehlikenin kendi kanatlarını da saracağı düşüncesiyle alarma geçebilirdi.

Dakikalar içinde en büyük korkuları gerçeğe dönüştü. Sağ ve merkez arasındaki Hristiyan cephesinde bir gedik açıldı. Uluç Ali ve bir düzine Osmanlı kadirgası, Gaugamela'da İskender'i anımsatırcasına, bir anda bu gediğe doğru aktı; Hristiyanların tükenmiş durumdaki merkezinin yanlarına ve arkasına sarktı. Muharebede Hristiyanların verdiği kayıpların çoğu burada gerçekleşti. Bu sürpriz saldırı sonucu, Haçlı kadirgaları dönüp ateş açma fırsatı bulamadan bordalarından vuruldu. Uluç'un *korsanları* açgözlülükle Reis'in ödülünü yedeklerine almaya başladılar; çok sayıda levent tarafından kuşatılan Venedik ve İspanyol kadirgaları -aralarında üçü efsanevi Pietro Giustiniani'nin komutası altındaki Malta Şövalyeleri'ni taşıyordu- içlerindeki yaralı ve ölümlerle birlikte ateşe verildi. Ama Uluç'un bu son andaki çabasının, daha çok düşman kadirgasına bindirip, parçalamaktan çok ganimet alıp yedeğinde taşımayı amaçlaması, Osmanlılar için bir talihsizlikti.

Haçlıların en cesur amirallerinden ikisi -kırıktan fazla kadirgadan oluşan Hristiyanların bağımsız yedek kuvvetini yöneten Juan de Cardona ve Santa Cruz Markisi Alvarode Bazan- tam da böyle bir olasılığa hazırды. Hristiyanların merkezindeki muzaffer kadirgaların yardımıyla, yedek gemiler Uluç Ali Reis'e ateş etmeye başladı. Dakikalar içinde, Hristiyan topları korsanı uzaklaştırdı. Reis yedekteki gemileri bağlayan halatları kesip,

sonra, Mehmet Reis ve Barbarigo arasındaki savaş, piyadeler arası bir tür kara muharebesine dönüştü. Hristiyanların bütün gövdeleri zırhlarla kaplıydı, ateşli silahlarla donatılmışlardı ve güvertelerde sıkışık saflar ve kollar halinde ilerliyorlardı. Çılgına dönmüş durumdaki bu askerler, çoğu kısa sürede oklarını tüketen, madeni vücut zırhları ve arkebüzleri olmayan, Yeniçerilerin yardım edemeyeceği Türk köylülerini sistemli bir biçimde yok edebileceklerini anladılar. Kadırğa güvertelerinde yakın mesafelerden açılan arkebüz ateşi, zırhsız Türkleri hemen dağıttı. Hemen hemen her atışla biri ya ölüyor ya da yaralanıyordu. Mehmed Reis de çok geçmeden kellesini yitirecekti, başsız cesedinin geminin güvertesine atılması dehşet yaratmıştı. Hristiyanlar 56 geminin çoğunu batırdı ya da tutsak aldı, mürettebatı öldürdü ve ne teslim olanlara ne de yaralılara acıdı. Daha sonra bir tek kadirganın ya da mürettebatının bile kaçamadığını söyleyeceklerdi.

Barbarigo'nun askerleri, kadirgalara zincirlenmiş binlerce Hristiyan forsayı kurtarıırken -sonuçta İnebahtı'da toplam olarak 15 bin esir kurtarılacaktı- şaşkınlıktan donakalan ve çoğu savunmasız olan bütün Osmanlı leventlerini ve askerlerini katledecekti. İtalyan ve İspanyol kaynakları, Avrupa forsalarının kurtarılmasını göklere çıkarırken, İnebahtı'da ölen Türklerin çoğunun ya güvertede teslim olmuşken ya da sulara gemi enkazı arasında umutsuzca sürüklenirken soğukkanlılıkla öldürüldüğüne ancak şöyle bir değinip geçmişlerdi. Gene de, Don Juan, sol kanadını korurken epey ağır bir bedel ödemişti. Venedik donanma komutanlığının kaymak tabakasının büyük bölümü -Marino Contarini, Vincenzo Querini ve Agostino'nun yeğeni Andrea Barbarigo- o karışıklıkta vurulmuştu.

Hala tehlike altındaki Hristiyanlar, sadece Cenevizli eski kurt Gian Andrea Dorea komutasındaki sağ kanattı. Sağ tarafa doğru çok uzağa sürüklendiğinden, Dorea Hristiyan cephesinin korunmasında ağır kaldı ve beceriksizce davrandı. Haçlı amiral-

En sonunda, Don Juan'ın kendi komuta ettiği ve savaş baltaları ve palaların havada savrulduğu son saldırıda *Sultan*'in mürettebatı ezildi. Küçük yayıyla ok atan Ali Paşa, beynine isabet eden bir arkebüz mermisiyle can verdi. Çok geçmeden kesik başı bir mızrağa takıldı ve *Reale*'nin en üst güvertesinde direğe asılarak sergilendi. Bu sırada hazineleri yağmalanıyor ve Mekte'den getirilmiş olan yeşil bayrak, direktan indirilip yırtılıyor, yerine papanın flaması çekiliyordu. Mürettebat amirallerinin kesik kellesini ve padişah sancağının Don Juan'ın eline geçtiğini gördükten sonra, Osmanlı filosunun merkezindeki doksan altı gemiden geri kalanında bir panik başladı. İspanyollar kendi teknelerini ölüm gemisinden uzaklaştırıp, kuşattıkları sağ kanatta yeni av peşine düşmüşlerdi.

Bu sırada, Agostino Barbarigo -muharebeden birkaç gün sonra gözünden aldığı korkunç bir yara sonucu ölecekti- komutasındaki Hristiyan sol kanadı, yandan kuşatılmış, zeki Mehmed Reis komutasındaki derinlemesine bir hat çizen Osmanlı sağ kanadı tarafından Aetolia anakarasına doğru sürüklenmişti. Gerçekten de, Don Juan'ın filosunun üç kanadı sadece 6.7 kilometrelik bir muharebe hattı oluşturmuştu. Bu yüzden Haçlı amiralleri, haklı olarak daha uzun Osmanlı cephe hattının kendi kanatlarını çevirmesinden ve arkadan saldırmasından çekiniyordu. Ama usta bir denizci olan Barbarigo, zekice bir manevrayla durmuş, düşman gemilerinin çoğunu kendi hattının önünde tutmuş ve sonra güvertelerini top ateşiyle parçaladıktan sonra, sayıca üstün olan Türk kadirgalarının kaçınılmaz olan bordalamasını beklemeye başlamıştı. Barbarigo'nun komutası altında Venedik Tersanesi'nin, *Christ Raised*, *Fortune* ve *Sea Horse* da dahil olmak üzere, çok iyi kadirgaları vardı. Bunların sayıları düşmandan daha az olmasına rağmen düşman gemilerinden üstündüler, ayrıca mürettebatı da karşısına çıkan mürettebattan üstündü.

Türk askerleri çoğu zehirli uçlu olan tüm oklarını tükettikten

tı'da bütün Hristiyan gemileri Haçlarla süslenmişti. Cin çarpmış gibi savaşacak olanlar, 'bağnaz' oldukları söylenen Müslümanlar değil, Hristiyanlardı. Hepsisi de Osmanlıların Kıbrıs ve Korfu'daki en son zulümleri üzerine söylentiler nedeniyle öfkeden çılgına dönmüş ve Türk filosuyla bir savaşta karşılaşmak için ellerine mükemmel bir fırsat geçtiğine inanmıştı. Böylece on yıllardır İslam'ın kendi kıyılarına yaptığı akınları cezalandırma olanağına da kavuşacaklardı.

Çok geçmeden sekiz yüz Hristiyan ve Türk askeri, siyaha boyalı ceviz güverteli süslü bir kadirga olan *Sultan*'da birbirine girdi. Ama bütün güzelliğine rağmen, *Sultan*'da *Reale*'deki gibi koruyucu borda ağırları yoktu ve bu yüzden iki hattın ateş alanı, haç ve hilal arasında tam bir yüzer savaş alanına dönüştü. Çoğunluğu çelik göğüs zırhlar giyen ve arkebüz taşıyan Hristiyanlar, kalabalık Türk grupları tarafından püskürtülmeden önce, iki kez Ali Paşa'nın gemisini ele geçirmek için zorlamışlardı. Kalyonların ilk borda salvolarından kurtulmuş olan hafif Osmanlı galyotları, birbirine kenetlenmiş iki sancak gemisine yanaşıp, takviye birlikler boşalttılar. Salt insan gücü ve Yeniçerilerin becerisinin İspanyol ve İtalyan denizcilerinin üstün silahları, zırhları ve grup disiplinini ortadan kaldıracaklarını ummuşlardı. Aynı zamanda, daha çok sayıda Hristiyan gemisi *Sultan*'a yanaşmış ve Ali Paşa'nın gemisini ele geçirmek için çatışmaya katılacak taze arkebüzlü kuvvetler boşaltmıştı.

Birçok Avrupa kadirgası, özellikle İspanyol tekneleri Osmanlıların aynı tip gemilerinden büyüktü. Bunların daha yüksek olan güverteleri, borda bordaya yanaştıklarında Türk gemilerine atlama olanağı verirken, bordada kalan yüzlerce Hristiyan askeri, kuşatılmış düşman okçularına güvenli bir biçimde ateş açıyorlardı. Hristiyanlar, özellikle İspanyollar, disiplin, birlik ve salt ağırlığın, Yeniçerilerin bireysel kahramanlık ve askeri yeteneklerini ortadan kaldıracakları kitlesel hücumlarda rahat hareket edebiliyordu.

Hristiyan gözlemcilerin çoğu, Osmanlı donanmasının üçte birinin daha kadirgalar arasındaki asıl savaş başlamadan önce dağıldığına, hasar gördüğüne ya da battığına inanıyordu. Kadirgaları sadece dört Avrupa gemisinden açılan ateşle parçalandığında yaklaşık 10 bin Türk denizcisi denize düşmüştü -altı ağır kalyondan sağ kanattaki ikisi savaş pozisyonlarını yitirmiş ve harekatta çok az varlık gösterebilmişti. Ali Paşa bu garip ağır kalyonlarda deniz savaşının geleceğine dair bazı ışıltılar görmüştü. Geleceğin deniz savaşı mahmuzlara, bordacılara ya da kürekçilere değil, kitle halinde üretilen demir toplara, yüksek güvertelere ve büyük teknelere dayanacaktı.

Bununla birlikte, Osmanlı filosunun merkezinin bir bölümü, Kaptan-ı Derya Ali Paşa'nın *Sultan*'ının komutasındaki doksan altı kadirga ve eskortlar, şiddetli ateşten kaçmak için, Don Juan'ın *La Reale*'sine doğru ilerledi. *La Reale* de kendi çapında dev bir kadirgaydı, Seville tersanelerinden suya indirilmişti ve Juan Bautista Vazquez'in kendi sanatçı eliyle süslenmişti. Don Juan'ın kanatlarında, papalık Marcantonio Colonna kaptanı -gelecek muharebede kahramanca ölecekti- ve Venedikli yetmişlik Sebastian Veniero bulunuyordu. Hristiyan hattının merkezinde herkesin görmesi için, prensin işlenmiş parlak Haçlı sancağı ve İspanya, Venedik ve Papalığın armaları dalgalanıyordu. Don Juan'm eşsiz dehası ve yüce gönüllülüğü sayesinde, gevşek konfederasyon filosu Ceneviz, Venedik ve İspanya'nın ortak komutası altındaydı.

Hırpalanmış Türk gemileri Haçlı donanmasına yaklaştığında, papazlar bir telaş güvertelere koşturup, kadirgaların çarpışmasından önceki son saniyelerde tayfaları kutsuyordu. Papazların birçoğu silahlıydı ve cemaatlerine hem ruhsal hem de maddi bir huzur sağlamayı amaçlıyorlardı. Çarpışmadan önceki dakikalarda, Don Juan adamlarına şöyle seslendi: "Evlatlarım, Tanrının isteğiyle burada ya fatih olacağız ya da öleceğiz." İnebah-

ni bir İngiliz ordusu -yaklaşık 10 bin muvazzaf asker ve 400'den fazla subay- daha elli gün geçmeden İngiltere'den Natal'e ulaşmaya başlamıştı. Yerli ordular bir Veracruz ya da Durban'ın İspanyol ya da İngiliz fatihler için sadece bir transit liman olduğundan habersizdiler. Fatihlerin ihtiyaç duyduğu insan gücü, haftalarla -sadece haftalarla- ölçülebilecek bir zaman dilimi içinde, binlerce mil uzaklıktan, aşırı kalabalık ve huzursuz Avrupa'dan buralara akardı.

Aztek, İslam ve Zulu kuvvetleri, neredeyse her zaman komşu yerli kabilelerle savaşlarında çok işlerine yarayan hızlı kuşatma ve kanat saldırılarına bel bağladılar. Küçük, ağır hareket eden Avrupalı müfrezelere pusu kurmak ya da sürpriz saldırılar düzenlemek için fazla bir hazırlık yapmadan, çok iyi eğitilmiş, daha seyyar, kalabalık ve cesur savaşçılara güveniyorlardı. Bu girişimler yoğun çalılıkla, ormanlık alanlarla ya da tropik ormanlarla örtülü yerel coğrafyalarda başarılı olabiliyordu. Avrupalılarla giriştikleri nihai savaşlarda bile, geleneksel savaş törenlerini tamamen bir yana atmamaları, yerli halkların gece savaşlarına fazla girmemesi, ara sıra kazandıkları askeri zaferleri tam bir takibin izlememesi anlamına geliyordu. Bazen kültürel (sözelimi, dinsel festivaller, savaş öncesi dans ve yemek şenlikleri, yıllık verimlilik törenleri) ya da doğal (sözelimi, mevsime dair kaygılar, olağandışı astronomik gözlemler) görüngüler, salt savaş durumunun önüne geçiyordu. Lord Chemsford saldırdıktan sonra, Cetshwayo ordusunu topladı ve sonra kabile büyüçülerinden 20 bin muharipten bazılarını kusturtmasını istedi. Kusmuk toniğinin hazırlanması üç gün sürdü. Savaşçılar kocaman bir kuma çukurunun önünde sıralandı, bütün ordu 'arınmaya' kadar oruç tutuldu. Arınma töreni *impilerin* bedensel dayanıklılığını ciddi olarak zayıflatmıştı.

Yunanlılardan başlayarak, Batılarda da birçok savaş törenine rastlanır: Savaş öncesi kurban kesmeler, vaazlar ve müzik; kutsal

günlerde ateşkes; tören elbiseleri ve talimleri. Oysa, askeri zorunluluk gerektirdiğinde, bu geleneksel uygulamalar bazen öylesine geçiştirilir, sık sık ertelenir ya da hatta tamamen kaldırılırdı. Tahmin edilebileceği gibi, Avrupa ordularının çoğunda, askerlerin savaş meydanında etkinliğini kısıtlayabilecek oruç tutma, kusma, arınma ya da kendini sakatlama gibi savaş öncesi törenler yapılmıyordu. Savaşa hazırlık olarak Avrupalı askerlere rom verilmesi, sert uyarılar yapılması ya da ateş etme talimatlarının son bir kez daha hatırlatılması daha sık görülürdü. Eski Yunanlılardan beri, savaş öncesi kurbanlar ve törenler her zaman geçiştirilmişti, çünkü bunlar gerçekten tanrılarla ilişki kurmak için değil, moralleri yükseltmek amacıyla kullanılıyordu.

Avrupalılar, ne Hristiyan inançlarına ne de mevsimin gerekliliklerine aldırmadan, yılda 365 gün, gece ya da gündüz savaşmaya istekliydi. Kötü hava, hastalıklar ve çetin coğrafi koşullar, uygun teknoloji, askeri disiplin ve sermayeyle fethedilebilecek basit engeller, ender hallerde tanrının gazabı ya da kötü ruhların düşmanlığı olarak görülürdü. Avrupalılar, geçici yenilgilerine genelde Asya, Amerika ya da Afrika'daki düşmanlarından daha farklı gözle bakıyorlardı. Yenilgiler, öfkeli tanrılarının ya da kötü kaderin değil, daha çok ya taktiklerde, lojistikte ya da teknoloji-de dikkatli gözlem ve çözümleme yoluyla bir dahaki sefere kolayca düzeltilebilecek akılcı bir kusurun işaretiydi. Elbette, çoğu kez yeni bir fırsat çıkardı. Zululand'deki İngilizler, bütün Batılı ordular ve Clausewitz gibi, savaşı başka araçlarla sürdürülemez hale gelen politikanın devamı olarak görürlerdi. Zuluların tersine, İngiliz ordusu savaşı büyük ölçüde tek tek savaşçıların ganimet, kadın ya da saygınlık kazanma fırsatı olarak görmüyordu.

Avrupalıların yanında savaşan yerli halkları hesaba kattığımızda, yerlilerin saflarına katılan Avrupalıların sayısının çok az olduğunu görürüz. Cortes nasıl Meksika'da yüz binlerce Tlatzcalan'ın yardımını aldıysa, İngilizler de Afrika'da Bantular ka-

bilesinin desteğini almıştı. Ne Aztekler ne Zulular diğer beyaz istilacılara karşı kendi saflarında savaşmak isteyen hiçbir Avrupalı bulamamışlardı. Narvaez, İspanyolların davasını değil, Cortes'i ortadan kaldırmak istiyordu. Bu yüzden yenildikten sonra, adamlarının çoğu Tenochtitlan'a ilerleyen gruba katılmıştı. John Dunn, zaman zaman Zululara yardım etmişti ama 1879 İngiliz-Zulu savaşında İngilizlere katılmakta gecikmemişti. Hemen hemen bütün Boerler, Afrika'daki İngiliz yönetiminden rahatsız olmakla birlikte, Cetshwayo'nun saflarında İngilizlere karşı savaşan bir tek Avrupalı yoktu. Oysa binlerce Afrikalı çeşitli sömürge alaylarına katılmıştı.

Avrupalıların başına en büyük çorapları örenler gene de kendi kolonicileri olmuştu; Amerikalılar ve Afrika'da Boerler İngilizlere karşı bağımsızlık savaşlarına girişmişlerdi. Genelde, kullandıkları silahlar, disiplin ve taktikleri ya İngiliz efendilerinin kine eşit ya da üstündü. Örneğin, Boer Savaşı'nın bir tek haftasında, Boerler, Zuluların bütün 1879 savaşı sırasında öldürdüğünden çok daha fazla İngiliz öldürmüşlerdi -sadece 11-16 Aralık 1899'da Magersfontein, Stormberg ve Colenso'da 1800 kişi!

Birçok araştırmacı Avrupa'nın askeri üstünlüğü sorununu tartışıp tartışmamakta kararsız kalmıştır, çünkü bunu zeka ya da ahlak gibi daha genel sorunlarla karıştırmışlardır. Bazen, Avrupalıların zaman zaman yaşadıkları yenilgiler üzerinde odaklanmışlar, sanki tipik olan bu yenilgilermiş gibi, Batının hegemonyasının genel kural olduğunu yadsımışlardı. Aslında, Avrupa'nın çoğunlukla Avrupa'dan uzakta, olağanüstü lojistik sorunlarına karşın, görece az sayıda muhariple ve genellikle bilmedikleri, düşman bir arazi ve iklimde Avrupalı olmayanları fetihme yeteneğinin, zeka, doğal ahlak ya da dinsel üstünlükle hiçbir ilgisi yoktu. Tekrarlarsak, bu Yunanlılardan başlayarak Batı ordularına savaş alanlarında olağandışı kazançlar sağlayan özgün bir kültürel geleneğin sürekliliğinin ifadesiydi.

Zulu Savaşı Sonrası

Rorke's Drift'in yakın sonuçları, Kongo, Mısır, Sudan, Afganistan ve Pencap'ta tekrar tekrar karşımıza çıkan on dokuzuncu yüzyılın son dönemlerine özgü tipik bir sömürge savaşının niteliğini oldukça doğru yansıtıyor. Rorke's Drift'teki garnizonun zaferinden sonra, Lort Chemsford, çok daha büyük bir orduyla, Zululand saldırısına yeniden başladı. Aynı yıl Ineyzane'de (22 Ocak), Intombi Nehri (11 Mart), Eshowe'deki küçük garnizonunun kuşatılması (6 Şubat-3 Nisan) ve Hlobane (27-28 Mart) gibi ilk kanlı yıpratma savaşları görüldü. Sonra İngilizler Kambula (29 Mart), Gingindhlovu (2 Nisan) ve Ulundi'de (4 Nisan) üç kesin savaşa girdiler. Bu son üç çarpışmanın ilk ikisinde, Zulular intiharvari hücumlarında ve dalgalar halindeki saldırılarında sonuna kadar ısrar etselerdi, tahkim edilmiş kampalarında mevzilenen İngiliz ve koloni askerleri, saldıran Zuluları kesinlikle imha edebilirdi.

Zulu Savaşı'nın Ulundi'de, Kral Cetshwayo'nun genel karar-gahının yakınlarında yapılan son muharebesinde, topçu bataryaları ve Gatling makineli tüfekleri ile takviye edilen kale düzeyindeki bir İngiliz birliği, tahkim edilmiş kampı bilinçli olarak terk etti. Açıkta çarpışmaya girmek için ilerleyerek, istihkamlara saldırının yararsız olduğunu öğrenmiş olan Zuluları saldırıya kışkırttı. Düz bir arazide, geniş bir ateş sahasında, Avrupalı piyadelerin sağlam düzenini bozmaya çalışarak, aynı hatayı tekrarlayacaklarını tahmin etmişlerdi. Daha kırk dakika geçmeden, 4165 Avrupalı ve 1152 Afrikalıdan oluşan İngiliz insan-kalesi 20 bin Zulu'yu püskürttü. Çarpışma sırasında en az 1500'ü ölmüştü ve bu sayının iki katı yaralanmıştı. Yaralıların çoğu gizlendikleri kuytuluklarda can vermişti.

Her şey sona erdiğinde, İngiliz ve Zulu ölüleri Ulundi meydanına gömüldü; İngilizler öldürdüklerinin üzerine Batı tarzı ti-

pik bir plaka diktiler: “Zuluların Eski Düzenini Savunmak İçin, 1879’da, Burada Toprağa Düşen Cesur Savaşçıların Anısına.” Meksika’daki İspanyollar ve Batıdaki Amerikalılar gibi, İngilizler de sadece çok daha kalabalık düşmanlarını yenmekle kalmamış, bu süreçte onların özerklik ve kültürlerini de ortadan kaldırmışlardı. Rorke’s Drift’te kahramanca mevzilerini savunan bir avuç İngiliz kırmızı ceketli hakkında hala kitaplar yazılıyor. Ama Martini-Henry tüfekleriyle delik deşik edilen binlerce cesur Zulu’dan geriye sadece bir düzine isim kaldı! Bu bakımdan, tarihçilerin 40 bin ölü ya da 20 bin kayıp gibi kansız, cansız rakamları bir şey ifade etmiyor. Onlar da gerçek insanlar olarak, kitle halinde öldürülen ve bireyler olarak unutulmuş binlerce meçhul Pers, Aztek ve Türk savaşçının arasına karışıyorlar. Tersine, özgür ve akılcı geleneğin parçası olan Batı tarih yazımının araçları, onların çok daha az sayıdaki katillerini ayrıntılarıyla kaydediyor. Bir Heredotos, Bernal Diaz del Castillo ya da Gianpietro Contarini olmasaydı, insanların savaşındaki cesareti cesetleriyle birlikte çürüyüp giderdi!

1879 Ocağında, Zulu Savaşı patlak verdiğinde, Cetshwayo sayısı 30 bin ile 40 bin arasındaki bir ordu toplayabilecek durumdaydı. Altı ay sonra, İngilizler Zululand’in değişik savaş alanlarında en az 10 binini vurmuştu. Yaklaşık aynı sayıda yaralının da daha sonra öldüğüne kuşku yok. Zuluların kesin ölü sayısı hiçbir zaman belli olmadı. Ama, sağlık hizmetlerinin olmayışı ve Martini-Henry tüfeğinin .45-kalibrelik mermi çekirdeğinin yapısı, savaş sırasında yaralanan binlerce kişinin şok, enfeksiyon ya da sadece aşırı kan kaybından öldüğünü düşündürebilir. Gatling makineli tüfeğinin mermilerinden ya da şarapnellerden söz etmezsek, bir Martini-Henry tüfeğinin ağır, yumuşak mermisi, insan bedeninde korkunç bir delik açıyordu. Hayatta kalan az sayıdaki Zulu gazisinin bedenindeki korkunç yaralar ve uzuvlarını kaybetmeleri bunu doğruluyor. Gerçekten de,

İngiliz sömürgeciliğinin tarihinin en kötü günlerinden biri olan 22 Ocak 1879'da, İngiliz ordusu, her şeye rağmen Isandhlwana, Rorke's Drift ve Ineyzane'de 5 binden fazla Zulu'yu ya da bütün Zulu ordusunun yüzde 12-16'sını öldürmüştü.

Savaş sona erdiğinde, Zulu ulusunun sığırlarının çoğu öldürülmüş, dağıtılmış ya da çalınmıştı. İngilizler, Cetshwayo'nun krallığını kendi içinde savaştan 13 devlete bölerek, uygulanması zor bir barış dayatırken, Zuluların imparatorluk alaylar sistemi dağıtıldı. Krallığı bölmelerinin amacı, Zululand'de zenginliğin ve komşu Avrupa sömürgelerine karşı yeni savaşların önüne geçmekti. 1879 'zaferi' savaş alanında sadece 1007 İngiliz askeri ve 76 subayın ölümü pahasına kazanılmıştı. Sayısı kesin olarak bilinmemekle birlikte, az sayıda asker tropik hastalıklardan ve aldıkları yaralardan ölmüştü. Altı ay süren savaşta, İngiliz ordusu kaybettiği her askere karşılık, ortalama olarak on ya da daha fazla Zulu savaşçısını öldürmüştü. Çeşitli çarpışmalarda Zulular beşe bir, hatta kırka bir sayı üstünlüğüne sahip olmalarına rağmen, sonuç böyle olmuştu. İngiliz işgali, savaş alanının fethi ve Zulu halkını güçsüz savaşçı devletler arasında bölen utanç verici anlaşmadan geriye kalan, bağımsız bir devletin yıkılması ve bütün bir yaşam tarzının fiilen yok edilmesi idi.

ZULULARIN GÜCÜ VE GÜÇSÜZLÜĞÜ

Shaka

Afrika, Zululardan daha savaşçı bir kabile görmedi. Kıtada bulunan yüzlerce kabile ordusu içinde, örgütlenme ya da emir-komuta yapısı açısından hiçbirisi Zuluların *impileri*yle boy ölçüşemezdi. Kıtada yerliler arası savaşlarda, Zuluların disiplini

hiçbir kabileden göremezdiniz. Yerli ordular içinde, sadece Zulular yakın mesafeden dövüşmeyi seçerek, kısa mızrağı tercih etmiş ve fırlatılan silahları büyük ölçüde terk etmişlerdi. Oysa, küçük bir İngiliz kuvveti, Afrika'nın korku saçan en büyük ordusunu, aylarla ölçebileceğimiz bir zaman dilimi içinde ortadan kaldırdı.

İspanyol istilasından önceki Aztek imparatorluğu gibi, Avrupalıların Natal'e az çok kalabalık gruplar halinde geldiği on dokuzuncu yüzyılda, Zulu ulusu görece yeni yeni şekilleniyordu. 1800'e kadar yaklaşık üç yüz yılda, Zulular şimdiki Natal ve Zululand'e yavaş yavaş göç eden, Bantu dili konuşan onlarca göçebe kabileden sadece bir tanesiydi. Ama on dokuzuncu yüzyılın başında, çok sayıda Nguni kabilesinden biri olan Mthethwa'nın reisi Dingiswayo, yendiği kabileleri bir ulusal orduda birleştirmek istedi. Böylece, Bantuların yerel akın ve çatışma geleneğinden radikal biçimde koptu.

Profesyonel bir ordu kurarak, bir federal sistem oluşturmak isteyen Dingiswayo, otlak haklarıyla ilgili anlaşmazlıklardan kaynaklanan savaşları bir yana bıraktı. Büyük ölçüde fırlatılan silahların kullanıldığı, kayıpların görece az olduğu ve savaşçı olmayanlara çoğunlukla zarar verilmeyen bu tür eski törensel savaş uygulamalarına son verdi. Dingiswayo, sekiz yıllık egemenliği döneminde (1808-16) güneybatı Afrika'daki Bantu kültürünün ata yadigarı adetlerini bir yana atarak, Zulu imparatorluğunun temellerini attı. Yendiği kabileleri ortadan kaldırmayı ya da köleleştirmeyi değil, birleştirmeyi seçti; kıyıdaki Portekizlilerle ticaret yaptı ve sivil hayatı askeri eğitime bağımlı kıldı. Küçük Zulu kabilesinin en başarılı şeflerinden biri olan devrimci lider Shaka, sonunda (1816-28) imparatorluğun kontrolünü eline geçirdi ve imparatorluğu, Dingiswayo'nun kendisinin bile hayal edemeyeceği kadar büyük bir sürekli orduyu besleyecek hale getirdi. Shaka'nın askeri uygulamalardaki devrimci deği-

şiklikleri, İngiliz fetihlerine kadar altmış yıl (1816-76) sürecek-
ti. 1828'de kardeşleri tarafından öldürülmeden önce, Shaka Af-
rika savaş tarzını tamamen değiştirmiş, beyazların yayılmacılı-
ğına direnmiş, savaşta 50 bin düşmanını yok etmiş ve krallık pa-
ranoyalarıyla binlerce yurttaşını boş yere öldürmüştü. Shaka, on
iki yıllık egemenliği döneminde, yaklaşık yarım milyon uyruğa
ve 50 bin savaşçıya sahip gevşek bir imparatorluk koalisyonu
kurmuştu. Yeni Zulu imparatorluğunun olduğu on yıl içinde,
Shaka'nın imparatorluk düşlerinin doğrudan sonucu olarak, 1
milyon kadar Afrikalı yerli öldürülmüş ya da açlıktan ölmüştü.
Güney Afrika, böylece Avrupa sömürcülüğünün askeri deneyi-
minin büyük ölçüde bilinmeyen bir özelliğini ortaya serer: Afri-
ka, Asya ve Amerika Kıtası'nda hem yerli kabileler hem de Av-
rupalıların kendi iç savaşlarında, genelde birbirleriyle yaptıkları
savaşlardan daha çok insan ölmüştür. Örneğin, 1820 ile 1902
arasında, Shaka ve yerine geçenler, Lord Chelmsford'dan çok
daha fazla sayıda Zulu'yu öldürmüşken, Boerlerin öldürdüğü
İngiliz sayısı Cetshwayo'nunkinden çok daha fazlaydı.

Bir Garnizon Devleti

Zulu ordusuyla ilgili çok sayıda efsane ve romantik hikaye-
ler anlatılmıştır. Ama, savaşçıların çok iyi savaşmasının nedeni-
ni, zorunlu cinsel perhize -ya da hatta alay sistemine ve dehşet
saçan kuşatma taktiklerini İngiliz ya da Hollandalı tüccarlardan
öğrenmelerine- bağlayan popüler görüşlere itibar etmesek de
olur. Zulu erkekleri evlilik öncesinde cinselliklerini doya doya
yaşayabilir, sefer sırasında en çok enfiye taşırlardı. Hint kenevi-
rini fazla kullanmaz, hafif bir bira içerlerdi. Kendi savaş yön-
temlerini, tamamen kabile düşmanlarını yendikleri onlara yıllık
kendi deneyimlerinden edinmişlerdi. Askeri alaylar şeklindeki

genel örgütlenme fikrini, hatta kaliteli metal mızrak başları üretmek için gerekli döküm bilgisini, Avrupalıların ilk sömürge ordularını gözlemleyerek edinmiş olabilirler. Ama, yaş ve sınıflara göre ayrılan gelişmiş bir alaylar sistemi ve bizon gibi saldırma taktiği, sadece yerlilere özgüydü.

Zuluların tartışmasız üstün gücü, askeri etkinliğin geleneksel üç kaynağından türemiştir: İnsan gücü, seferberlik ve taktikler. Üçü de hemen hemen bütün Afrika savaş tarzlarıyla çelişiyordu. Shaka'nın liderliğinde, güneydoğu Afrika'da yaşayan Bantu kabilelerini fethetmişlerdi. Böylece, on dokuzuncu yüzyılın büyük bölümünde -Dingane (1828-40), Mpande (1840-72) ve Cetshwayo'nun (1872-79) krallıklarında- İngiliz fetihlerine kadar, Zuluların 250 bin ile 500 bin arasında değişen bir nüfusu kontrol ettiği anlaşıyor. Yaklaşık otuz beş *impide*, sayısı 40 bin ile 50 bin arasında bir orduyu seferber edebiliyorlardı. Bu sayı Afrika'nın savaş alanına sürebileceği, siyah ya da beyaz bir kuvvetten kat kat büyüktü.

Savanlarda yaşayan diğer kabile ordularının tersine, Zulular gelişigüzel bir yığın olarak savaşan, salt bir kalabalık değildi. Adetlerin ve uzaktan yapılan savaşın, çok sayıda kişinin ölmesine engel olduğu törensel savaşlara girmezlerdi. Tersine, Zulu *impileri*, Zuluların kendi temel toplumsal kurallarını yansıtıyordu. Bu öyle bir toplumdur ki, sürekli ganimet ele geçirme ve her üyesinin insan öldürmeyi doğrudan deneyimlemesi ihtiyacı tüm dokusuna sızmıştı. Nasıl Aztek savaşçısının toplumsal statüsünü, sicilindeki tutsak sayısı yükseltiyorsa, bir Zulu da düşmanın kanıyla 'mızrağını yıkayınca' kadar ne bir statü edinebilir ne de eş bulabilirdi.

Bütün halk kabile bağlarını bile aşabilen yaş-sınıf sistemleriyle klasik Sparta tarzında askeri bir denetime tabiydi. Erkek çocukları resmi askeri eğitim görür, on dört-on beş yaşlarında hamal olarak hizmet ederlerdi. Yeniyetmeliğin sonlarına doğru,

çoğu Zulu erkeğinin *impilere* girdiğinde yalınayak günde 80 km. koşabilen birinci sınıf savaşçılar haline gelmesi beklenirdi. Bekar birlikler ömür boyu hizmet edilen alaylar olarak düzenlenmişti ve erkeklerin otuzlu yaşlarının sonuna kadar, özel bir tazminat ödemedi evlenmeleri yasaktı. Bu yüzden, bağımsız bir aile kurabilme, ordu içinde büyük bir sosyal ayrım çizgisi olarak kabul ediliyordu. Shaka'nın sisteminde, 35 yaşından küçük 20 bin erkek bekar kalıyordu ve sürekli askerlik hizmetiyle yükümlüydü. Yasal olarak çok sayıda eş almalarına izin verilen ve kendi evlerini ya da özerk ailelerini kurabilecek yaşlı savaşçılar bile, kendilerini çoğu kez yuvalarında değil, uzun seferlerde bulabiliyordu.

Bununla birlikte, savaşçılar için zorunlu 'cinsel perhiz' kavramı abartılıydı çünkü Zulu erkekleri kadınlarla tam cinsel birleşme dışında, çok farklı türden cinsel deneyimler yaşayabiliyordu. 'Cinsel perhiz' daha çok, savaşçıların sürekli eşleriyle özerk aileler şeklinde bir araya gelmelerine ya da otuzlu yaşlarının sonlarına kadar bakirelerle cinsel ilişki kurmalarına izin verilmediği anlamına geliyordu. Genç kadınların doğurma yaşının gecikmesi, Zuluların nüfusunda bir azalma demektir. Bu yüzden, söz konusu yaş-sınıf kuralları, gerçekte Shaka tarafından Zululand'in nüfusunu kontrol etmek ve çoktan aşırı kalabalıklaşmış bir coğrafyada sığır çiftçiliğinin otlakları kullanılmaz hale getirmesini önlemek amacıyla getirilmiş de olabilir.

Askeri yaş-sınıf düzeni denilen garip uygulamanın kesin nedeni ne olursa olsun, bunun sonucunda savaşçılar arasında olağandışı bir asker arkadaşlığı ruhu doğuyordu. Zira, belirleyici adlar, özel başlıklar, mücevher, tüyler ve kalkan armalarının belirlediği *impiler*, genellikle savaşçıların bütün hayatları boyunca yaş gruplarına göre katıldıkları birliklerde, bağımsız birimler olarak savaşırldı. Taktik bakımdan, Zulu saldırı tarzı basit ama etkiliydi. Savaş tertiplenmesi adını kırma bizondan alıyordu: her

impi iki genç alayın yanlarını ya da 'boynuzlarını' simgeleyen dört gruba bölünürdü. Bu kanatlar, düşman kuvvetini kuşatmak ve onu 'göğüs' ya da yaşlı *impi*'nin üzerine sürmek için, hızla düşmanın her iki tarafına yayılırdı. Bu sırada, düşman kuvveti tamamen kuşatıldığında, 'but' ya da yaşlı yedekler ortaya çıkarıldı. Zulular, otların ve çalılıkların içinden görülmeden sızma, sürpriz saldırı karşısında şaşırarak düşmanı sararak, etrafını kuşatma ve sonra mızraklar ve topuzlu sopalarla yakın savaşa yok etme gibi gizemli yeteneklere sahipti. Tahmin edilebilir olmasına rağmen, bu tür standart bir saldırı taktiğinin, ovalardaki rakip kabilelere karşı başarılı olduğu görülmüştü.

Shaka'nın krallığı sırasında, ordu ciritlerini büyük ölçüde terk etti. Düşmana saplamak amacıyla kısa *assegailer* -düşmanın göğsünden ya da karnından çıkarılırken çıkan sestten dolayı artık *iKlawa* diyorlardı- ve öküz derisinden uzun kalkanlar kullanmaya başladı. Yeni *assegailer*, daha çok büyük kalkanla birlikte, yakın dövüş silahı olarak kullanıldığı için, ciride göre çok daha büyük ve ağır, demirden bir mızrak başına ve çok daha kısa bir gövdeye sahipti. Aynı şekilde düşmanıyla göğüs göğüse savaşmak için yaklaşan Romalı bir lejyoner gibi, Zulu savaşçısı da *assegai* ile ileri ve yukarı doğru sert bir hamle yaparken, kalkarıyla düşmanını yakalıyor ya da eziyordu. Zuluların *assegailerleri* görece küçük boyutları ve keskin uçlarıyla, bir Yunan mızrağından çok, Romalı askerlerin *gladiuslerine* benziyordu. Her savaşçı ayrıca sert tahtadan yapılan bir topuzlu dövüş sopası (*knobkerrie*) da taşıyordu. Afrika'daki hemen hemen bütün aşiret kuvvetlerinin tersine, Zulular savaşa fırlatılan silahlar olmadan, göğüs göğüse çarpışma biçiminde giriyorlardı. Düşmana cepheden saldırarak, büyük bir cesaret, silah kullanma ustalığı ve kas kuvvetiyle yenmeyi tercih ediyorlardı. Parlak üniformalar -çeşitli kuş tüyleri, horoz kuyruğu püsküller, deri gerdanlık ve başlıklar gibi- savaşçıları, mızrağın kalkana vuruşu ve savaş dansları ilk saldırıdan önce düşmana korku salmayı amaçlıyordu.

Tipik olarak, bir Zulu *impisi* sefer sırasında yanında çok az su ve yiyecek taşıyarak, üç gün içinde 160 ile 320 kilometre arasında yol alabilirdi. Yaşamını düşmanından el geçirdiği sığırlarla sürdürmesi beklenirdi. Küçük erkek çocukları ya da *uDibi*, yanlarında uyumak için hasırlar ve paketleyebilecekleri yiyecekleri taşıyarak, *impilerle* birlikte yol alırlardı. Düşman hedefte görüldüğünde, *impilerin* liderleri boynuz, göğüs ve but alaylarına göre tertiplenirlerdi. Ordu birkaç dakika içinde düşmanı kuşatıp yok etmek amacıyla koşarak yaklaşır, eve dönmeden önce yendiği düşmanın topraklarını yağmalardı. Ömür boyu yapılan *assegai* ve *knobkerrie* talimleri, *impilerin* sert koşulları ve hızlı kuşatma tatbikatları sayesinde, Zulu savaşçıları göğüs göğüse savaşta büyük bir üstünlük kazanırlardı. Oysa, geçmişte ve günümüzde Zuluların cesaretine methiyeler düzenler, sistemin bütününe özünde yatan askeri zayıflığı büyük ölçüde görmezlikten gelmişlerdi. Sistemin iç zaafı, İngiliz ordusu gibi sadece düzenli Avrupa orduları karşısında değil, onlardan çok daha küçük, çok daha eğitimsiz Boerler ve İngiliz yerleşimcilerin sömürge milisleri karşısında bile görülüyordu.

Birincisi, Zulu savaşçıları sert bir askeri eğitim sürecinden geçiyor ve sonra da *impilerinde* ömür boyu ve çoğu kez vahşice askeri denetime tabi tutuluyorlardı. Doğrusu, talimleri, sıra ve kolların oluşturduğu yanaşık düzenleri, eşzamanlı yayılım ateşi ve yazılı bir askeri ceza kanununu öne çıkaran Avrupalıların askeri disiplin anlayışıyla, onların cesaretleri ve zalimlikleri hiçbir biçimde karşılaştırılamazdı. Tersine, rakip *impiler* sık sık kavgaya tutuşur ve hatta birbirlerini tüketen çatışmalara bile girerlerdi. Bu kavgaları, İngiliz ordusunda alaylar arasındaki tipik yumrulaşmalara benzetemeyiz.

Gerçek bir emir-komuta sistemi de yoktu, çünkü tek tek *impiler* zaman zaman kralın kendisinden gelen emirlere bile itaat etmiyorlardı: Rorke's Drift'te *uThulwana*, *uDloke* ve *inDlu-*

yengwe alayları, Cetshwayo'nun tahkim edilmiş mevzilere saldırmama ya da Natal'e girmeme gibi emirlerine itaat etmemiştir. Ayrıca, impiler eşzamanlı emir-komuta dışında, bağımsız birimler halinde savaşıyorlardı. Böylece, *uThulwana* ve *uDloke*, *inDlu-yengwe* alayıyla büyük ölçüde şans eseri buluştu çünkü genç *inDlu-yengwe*, Prens Dabulamanzi'yi iki yaşlı *impisini* Rorke's Drift'teki ani bir saldırıya katılması için cesaretlendirmişti. Gevşek, kalıplaşmış bir saldırı planı dışında, hiçbir sistemli talim ve saflar halinde ilerleme anlayışı görülüyordu. Bu durum, gerçek savaşta genel bir kaosa yol açıyor ve geri çekilmelerin basit bir bozguna dönüşmemesi ya da saldırıların düzenli dalgalar halinde devam etmesini sağlamıyordu. Zuluların göğüs göğüse çarpışması bireysel eylemlerdi. *İmpiler* daha ilk çarpışmada bir şok etkisi yaratmak için sıkışık saflara ve eşzamanlı mızrak darbelerine dayanmıyordu. Rorke's Drift'e karşı, koordinasyondan yoksun birçok saldırı, Zuluların gücünün dağılmasıyla sonuçlanmıştı. Oysa, binlerce savaşçıyı birkaç dakika içinde, barikatın bir tek noktasında yoğunlaştırmayı amaçlayan ani bir kitlesel saldırı, küçük garnizonu ezebilirdi.

Zulu savaşçısı, ruhlar ve büyülerle dolu bir dünyada yaşıyordu. Düşmanları ise soyut kurallar, talimnameler ve güçlü tüfekler, Gatling makineli tüfekleri ve top teknolojisinin yönlendirdiği salt askeri faaliyete ağırlık veren tanırtanımaz Avrupalılardı. Zulularda, büyücü hekimler muharebe öncesinde, kurban olarak kesilen boğaların bağırsaklarından, otlardan ve sudan yaptıkları iksirleri, dayanıklılık kazanmaları için savaşçılara içirirlerdi. Zululara çok sıkı perhiz uygulanır ve kusturucular verilir -bunlar sadece onların dayanıklılığını azaltırdı- ve törensel amaçlı insan eti parçaları yedirilirdi. Bir düşman öldürülünce, ruhunun serbest kalıp, katilini cezalandırmaması için cese-din karnı değişilirdi. Büyücüler, kara büyüye benzeyen lanetler

ve büyülu sözlerle rakip klanlara nazar değdirmeye çalışırlardı. İngiliz askerlerinin, çok az kayıpla, saldırıya geçen binlerce Zulu'yu tüfek ateşiiyle öldürmesi gibi gizemli yeteneklerini, eğitim, bilim ve disiplinin mantığıyla değil, sadece büyüyle açıklıyorlardı. Bu yüzden, bütün korkunç kıyımlardan sonra, Zulu taktikleri zerre kadar değişmiyordu. İngiliz hatlarına yaklaşan *impilerin* önünü kesen kurşun perdeyi, ancak büyü ve sihirlerle açıklayabilmişlerdi.

Zulu inanışında, İngilizler tüfekleriyle yüzlerce kişiyi öldürürken, kendilerinin ele geçirdikleri aynı silahlarla, hedeflerini sürekli iskalamalarının nedeni de büyüden başka bir şey değildi. Oysa her seferinde (mermiye 'güç' vermek için) namlu çok yukarı kaldırılıyor ve atış koordine edilmiyordu. Zuluların Kambula'daki yaşadıkları savaş felaketinden sağ kalan savaşçılar, doğaüstü güçlerin İngilizleri tuttuğuna inandırılmışlardı. Bu yüzden Cornelius Vign'e neden "daha önce hiç görmedikleri kadar beyaz kuşun, beyazların tarafından kendi üzerlerine doğru geldiğini?" sormuşlardı. "Ve neden elbiseler giyen ve omuzlarında tüfekler taşıyan köpekler ve maymunların saldırısına da uğramışlardı? Hatta bir tanesi, bana kulübesinde dört aslan görmüş olduğunu bile söyledi. Dediler ki, 'Beyazlar dü-rüst savaşmıyor; bizi öldürmeleri için yanlarında hayvanları da getiriyorlar.'" (C. Vign, *Cetshwayo's Dutchman*, 38) Kabile savaşçıları, Avrupalılara karşı diğer saldırılarında, patlayan top mermilerinin dumanlarına ateş ediyor, mermilerin içinde küçük beyaz adamlar olduğuna ve ortalık toz duman içindeyken herkesi öldürmek için patladıklarına inanıyorlardı. Savaştan sonra, gaziler İngilizlerin kendi ordularının üzerine gerdiği koruyucu çelik perde yüzünden yenildiklerine inanmışlardı. Kırmızı ceketlilerin yağmur gibi kurşun yağdırmalarına ya da güneşte parlayan İngiliz süngülerine kendilerince bu tür ilahi açıklamalar getirmişlerdi.

Zulu taktikleri durağandı ve bu yüzden Avrupalılar tarafından tahmin edilebiliyordu. Tahkim edilmiş bir kamp ya da bir İngiliz kale düzeni, ana 'göğsün' ilerlemesinin başlangıcı olarak çift taraflı/her iki yandan da bir kuşatma hareketi bekleyebilirdi. Kuramsal olarak, 'butlar' sadece hareketli yedeklerse de, merkezi komuta altında değillerdi ve bu yüzden düşman hattının kesin direniş ya da zayıf noktalarına yönelmiş değillerdi. Çoğu kez savaşta hiçbir rolleri olmazdı ve 'göğüs' ve 'boynuzların' ilk başarısızlıklarında hemen tabanları yağlayabilirlerdi.

Zuluların etkileyici seferberliği konusunda birçok açıklama yapılmıştı ama iki temel etken çoğu kez unutulmuştur. İngiliz işgalinden önce Zululand'e on yıllar boyunca yaklaşık 20 bin misket ve tüfek girmişti. Oysa savaş alanına çok miktarda cephane taşıyacak tekerlekli ulaşım araçlarının bulunmaması nedeniyle, ordu çok az ateşli silah taşıyabiliyordu. Hiçbir şekilde yiyecek taşınmadığı için, Zulu orduları yorgun düşmeden ve açlıktan kıvranmadan önce acil bir zafer kazanmalıydı. Rorke's Drift'te gün ışığında son bir koordine taarruz girişimi İngiliz savunmasını parçalayabilirdi. Ama, sabah olduğunda garnizonu kuşatan Zulular iki gündür ağızlarına lokma koymamışlardı ve açlık yüzünden tükenmiş bir durumdaydılar.

Modern araştırmaların, Chelmsford'un hantal malzeme konvoylarını ve güç bela ilerleyen kollarını alaya alması kolay. Ama İngilizler her çarpışmaya iyi beslenmiş, iyi donatılmış ve neredeyse sınırsız ateşli silah ve cephaneyle katılmıştı. İngiliz arabaları gülünç görünebilir -5.40 metre uzunlukta, 1.80 metre genişlikte ve 1.50 metreden yüksekliğindeydiler. Zululand'in engebeli arazisinde on ile on dokuz arasında zincirlenmiş öküz bu arabaları günde ancak sekiz kilometre çekebiliyordu. Bununla birlikte, çok miktarda yem, yiyecek ve suyla birlikte, 3.6 ton

gibi inanılmaz bir ağırlıkta top, tüfek ve cephane taşıyabiliyordu. Daha sonraki muharebelerde, İngiliz kamplarına girmiş olan Zulular savaşın ortasında ele geçirdikleri yiyeceklerle saldırıyorlardı -daha sonra bulunan lokmaları ağızlarında kalmış cesetler bunu doğruluyordu.

Afrika'daki tam teçhizatlı, hantal ve güneşte yanmış İngiliz askeri, ağır kanlılığın, cehaletin ve maddi konfora bağımlılığın bir karikatürü haline gelmişti. Gerçekte, hafif giysili, çevik Zulu düşmanından çok daha ölümcül bir savaşçıydı. Son zamanlarda Amerikan kampüslerinde Zulular, karşı durulmaz, ölüm saçan bir özgürlük savaşçısı olarak neredeyse putlaştırıldı- soykırımcı Shaka örneğinde olduğu gibi. O ne korkunçtu ne de özgürlük aşığıydı. Gerçekte, Afrika'nın en ölümcül insanı tipik olarak soluk derili bir İngiliz askeriydi: 1.65 boyunda, 68 kilo, biraz kötü beslenmiş, çoğunlukla İngiltere'nin endüstriyel kenar mahallelerinden askere alınmış, 4.5 kiloluk tüfeği ve kütüklüğü ile sırt çantasında taşıdığı yaklaşık 30 kilo tutan kumanya, su ve cephanenin altında ezilen bir adamdı. Görünürde bu kadar silik bir savaşçı, gerçekte savaşın her çarpışmasında üç-dört Zulu'yu vuruyordu.

İmpilerin çoğu düşmana kendi içinde eşgüdümlü bir birim olarak saldırmıyordu ve vücut zırhlarının olmayışı nedeniyle, Zulu mızraklı savaşçısı kabile düşmanlarını bile doğrudan eze- mezdi. Kalkanlar, geniş bir savunma duvarı oluşturmak için değil, bireysel savunma ve silah olarak kullanılırdı. Zulular sadece yığın halinde saldırıyorlardı ve bu açıdan, Azteklerin küçük gruplar halinde, mızraklayıp kaçmak için düşman hatlarına koşmalarına benzeyen bir savaş yöntemi kullanıyorlardı. Eğer saldırıyan tarafın sayısı çok azsa, paniklemişse ya da gevşek bir tertiplenme içindeyse, o zaman Zuluların hücumu ve kuşatması başarıyla sonuçlanıyordu. Ama tahkim edilmiş bir mevziye ya da İngiliz piyadesinin savunabileceği bir kale düzenine karşı, ke-

sintisiz yaylým ateři ve ardından gelen süngü hücumları karşı-
sında, tüm taarruz hattı önce yarılıyor, sonra dağılıyordu.

Ateşli silahların edinilmesi bile durağan Zulu taktiklerini de-
ğiştirmedi, diğer savaşçılar mızraklarıyla dövüşürken, tüfekli
savaşçılar tek başlarına gelişigüzel ateş etmeye çalışıyorlardı.
Zulular ne bir hat halinde hücum etmeyi ne de emirle ateş etme-
yi öğrenmişti. 1879 İngiliz-Zulu savaşından önce elli yıldır Zu-
luland'de ateşli silahlar bulunabildiği halde, Cetshwayo hiçbir
zaman ateşli silahları doldurup boşaltmak için kapsamlı bir yön-
tem arayışına girmemişti. Atın güney Afrika'ya girişi iki yüz yı-
lı aşmış olmakla birlikte, Zulular ata çok seyrek binerlerdi. Ne
çok sayıda at yetiştirmiş ne de atlı devriyeler oluşturmak için
herhangi bir yöntem arayışına girmişlerdi. Bu durumda İngiliz-
ler savaştan sonra hareketli izcileri ve ölümcül avcıları daha ko-
lay kullanıyorlardı.

Sonuç, Zuluların genelde hem geleneksel hem de Avrupa si-
lahlarıyla giriştiği gelişigüzel taarruzlar oluyordu. Binlerce adam
az çok isteyerek doğruca düşmanın üstüne koşarken, diğerleri
uzaktan arada bir ateş ediyordu. Bu şekilde kalabalık oluşlarının,
gürültünün ve hızlarının düşmanlarında panik ya da çöküntü ya-
ratmasını bekliyorlardı. Isandhlwana'da, ince İngiliz hatları, ya-
yılmadaki boşluklar ve cephane dağıtımındaki yetersizlikler bu
tür bir saldırı gücüne başarı şansı vermişti. Hemen hemen tüm di-
đer çarpışmalarda -Hlobane'deki gece fiyaskosu önemli bir istis-
naydı- eşgüdümsüz hücum taktikleri intihara dönüşmeye başladı.
Bu tür taarruzlar başarısız kaldığında, bırakalım savaşarak çekil-
meyi, geri çekilme emri verilmiyordu. Tersine, bütün *impiler*,
Roma sınırındaki Cermen kabileleri gibi, çöküyor ve düşmana
sırtını dönüp kaçıyordu. Zulu savaşlarında binlercesi, *impilerin*
hücumu kırılıp, panik yayıldıktan sonra, İngiliz atlıları tarafından
mızrak, kılıç ya da tüfikle öldürölüyordu.

İngiliz belgelerinde Zuluların eşsiz cesaretlerine dair yüzler-

ce örneğe rastlanıyor: Kırklı ve ellili yaşlarda erkeklerin ölüm kusan Gatling makineli tüfeklerinin üzerine cepheden saldırısı, Rorke's Drift'te Martini-Henry tüfeklerinin devasa mermileri boyunlarını ve yüzlerini parçalamadan önce, arkadaşlarının ölümlerinin üzerlerine basarak, İngiliz piyadelerinin karşısına dikilmişlerdi. Ulundi'deki son savaştan önceki ön çatışmalarda, Frances Colenso şu örneği belgelemişti: "Birkaç Mızraklı Süvari tarafından kovalanan bir tek savaşçı, artık kaçmanın olanaksız olduğunu anladı. Döndü ve düşmanlarıyla yüz yüze geldi; kollarını iki yana açtı ve göğsünü hiç duraksamadan çeliğe siper etti. Düşmanın karşısında tıpkı cesur bir asker gibi önden vurularak öldü." (*History of the Zulu War and Its Origin*, 438) Güney Afrika'da kabile savaşlarında, Zulular yaklaşık bir yüzyıl boyunca, eşsiz cesaret, fiziksel dayanıklılık, hız ve kalabalıklığın kesin zaferi ve genelde düşmanlarının yok oluşunu getirdiğini anladılar. Ama İngiliz tüfekli piyadelerinin disiplinli saflarına karşı bir çatışmada, eski başarılı yöntemleri ulusun kendi kendisini ortadan kaldırması anlamına geldi.

Zulular güney Afrika'nın geleneksel askeri törenlerinin büyük bölümünü -fırlatılan silahlarla yapılan savaş, törensel savaşlar ve fide amacıyla tutsak alma- bir yana bırakmışlardı. Cetshwayo gene de yaklaşan İngilizlerle savaşı, tek aşamalı bir askeri güç gösterisiymiş gibi algılamayı sürdürüyordu. Ona kalırsa, ordusu 'sadece tek gün' savacak, sonra da İngilizlerle anlaşacaktı. Zulu liderliği, Isandhlwana ile Rorke's Drift'te zafer ve yenilgilerini incelemiş olsaydı, tüm geleneksel saldırı yöntemlerini terk ederdi. Bunun yerine, hareket halindeki İngiliz araba konvoylarını pusuya düşüren, ne pahasına olursa olsun, İngiliz piyadesinin tahkim edilmiş mevzilerine ve kale düzenine saldırmaktan kaçınan bir gerilla savaşını başlatırdı. Savaş başladığında, Cetshwayo'nun durumun her açıdan Zuluların lehine olduğunu hissettiği anlaşılıyor: Eğer siperdeki İngiliz piyadesinden

kaçınıp, Avrupalılara saldırılarını sadece sürpriz durumlarda, hareket ederken ya da gece saldırılarıyla sınırlasaydı, haklı çıkabilirdi.

Zulular çok daha büyük bir orduya sahipti, araziye avuçlarının içi gibi biliyorlardı ve üç İngiliz kolunun ilerlemesi onlar için çok açık bir uyardı. Ayrıca Zululand'ın yolları yoktu, büyük bölümü haritalanmamış, nehir ve akarsularla bölünmüş, dağlar ve kanyonların oluşturduğu yarıklarla doluydu. Arazi yapısı, tonlarca malzeme taşıyan ve iyi havalarda bile zar zor sekiz kilometre yol alabilen arabaların ilerlemesini zorlaştırıyordu. Zuluların bu konvoylara sürekli saldırıları, İngiliz alaylarının Zululand'ın iç kesimlerine ikmal desteği almadan girmesine; genelkurmaydan ya da Londra'daki başbakandan gerçek bir destek bulamadan, savaşın uzayıp gitmesine yol açabilirdi. Oysa ritüel, adet ve gelenekler Zulu *impilerin* 'boynuzlar,' 'göğüs' ve 'butlarının' alıştıkları gibi saldırılarını sağlamış; İngiliz piyadeleri de alıştıkları gibi onları biçmişti.

Shaka'nın egemenliğinden beri Zulular, krallık fermanlarına gösterdikleri itaatle ün kazanmış olmalarına karşın, cezalar her şeye rağmen keyfiydi: Kral huzurunda hapsiranları, gülenleri ya da sadece kendisine bakanları boğdururdu! Keyfilik, uzun vadede Zuluların birliğini ve merkezi emir-komutayı zedeleme eğilimi taşıyordu. Dingiswayo ve Shaka'dan, Cetshwayo'ya (İngiltere'nin ülkeyi fethetmesinden sonra zehirlenmiş olabilir) kadar, neredeyse tüm büyük Zulu liderleri öldürülmüştü. Cetshwayo'nun babası Mpande otuz yıldan fazla hüküm sürmüştü (1840-72) ve yetkilerinin büyük bölümünü yerel *impilere* ve son yıllarında da oğluna devretmiş olduğundan, bir tek o uykusunda huzur içinde ölmüştü.

Tersine, suç işleyen üyelerini her zaman kırbaçlayan ve hapse atan İngiliz ordusunun, yazılı bir askeri ceza kanunu ve hukuğu vardı. Tek tek askerler az çok kendilerinden beklenileni bilir-

lerdi. Onlara rütbelerine göre görece aynı ve bilinebilir bir adalet uygulanır ve kişisel olarak keyfi infazlardan muaf olduklarını düşünürlerdi. Askerlerin ezici çoğunluğu, salt korkudan çok, bir tür adalet duygusuyla emirlere itaat ederdi. Hiçbir İngiliz subayı ya da yargıcı, bir Zulu ya da Aztek kralı gibi astlarına karşı mutlak yetkilerle donatılmış değildi. İngiltere'nin küçük profesyonel ordusu, yurttış militarizmini Cetshwayo'nun *impile*lerinde askerlik yapan binlerce Zuludan daha iyi temsil ediyordu. İngiliz ordusu, askeri yaşamın sivil görenek ve değerlerin bir yansıması olduğu bilinciyle savaşıırken, Zulular toplumun ordunun yansıması olduğuna inanıyordu. Milyonlarca nüfusu olan bir ulus için, İngiliz ordusu çok küçüktü, ama kraliçe bile en azından mahkemesiz ya da yargısız bir tek askeri bile idam ettiremezdi.

CESARET İLE DİSİPLİN AYNI ŞEY DEĞİLDİR

İngiliz Ordusunun Gelenekleri

1879'da, Avrupa'da İngiliz koloni ordusundan daha büyük ve daha örgütlü silahlı kuvvetler -Fransız ve özellikle Almanlarinki- görülmüştü. Kanlı Amerikan İç Savaşı (1861-65) ve kısa ama sert geçen Fransa-Prusya Savaşı (1870-71) kitle halinde süvarilerin ve düzenli sıralar halinde yavaş yürüyüş taktiklerinin yaygın olarak kullanılmasına son vermişti. Makineli tüfek, yeni çok atışlı tüfekler ve top mermileri, atlı saray soylularının son aristokratik gösterişlerini de ortadan kaldırmış ve modern endüstriyel savaşın şafağı sökmüştü. Oysa İngilizler Waterloo'dan (1815) sonra, birkaç istisnayla (felaketle sonuçlanan 1854-56 Kırım Savaşı kuralı kanıtlayan bir istisnaydı) ne modern silahlarla, karmaşık istihkama ne de gelişmiş taktiklere sahip olan düş-

manlara karşı sömürge savaşlarına girişmişti. Modern Batıda, evrimin yönü gitgide daha iyi silahlandırılmış muvazzaf askerlerden oluşan kalabalık ordular yönündeyken, kendine özgü muhafazakar özelliklere sahip olan İngiliz ordusu bu evrimin uzağında kalmıştı. Victoria çağının kara kuvvetleri, İngiliz toplumunun sınıf ayrımlarını donanmadan daha fazla yansıtıyordu. Avrupa ve Amerikanın daha modern kuvvetleriyle çok fazla karşılaşmadığından, son ana kadar eski çağdan kalma taktikleri ya da terfi almak için getirilen asıl ölçüt olan sınıf esasını bırakmaya hiç gerek görmemişti.

Ancak, Zulu Savaşı'ndan on yıl önce, İngiliz savaş bakanlığı müsteşarı, Edward Cardwell, en sonunda anlamlı bir reform girişimi başlattı. Satın alınmış komisyonları ortadan kaldırdı, askere alınanların koşullarını düzeltti ve modern tüfekler, toplar ve Gatling makineli tüfeklerinin benimsenmesi için ısrar etti. Bununla birlikte, 1879'da, silahlı kuvvetlerdeki asker sayısı hâlâ 180 bini -Roma İmparatorluğu'nun 250 bin kişilik ordusundan çok daha küçük. Asya, Afrika, Avustralya ve Kuzey Amerika'ya yayılan ve bütün Hindistan, Afganistan, güney ve batı Afrika'da sık sık karışıklıklara müdahale eden bir imparatorluğu bu ordu savunuyordu. Sorunlar sadece asker sayısının yetersizliği ve sınıf temelinde terfi sistemi ile sınırlı değildi. Kara kuvvetlerinin kronik bütçe krizleri yaşaması -donanma İngiliz savunma harcamalarının aslan payını almayı sürdürüyordu- düşük ücretlere ve çoğu kez demode silahların kullanılmasına yol açmıştı. On dokuzuncu yüzyılın sonunda, aristokratların açıkça komisyonları satın aldığı sistemin ortadan kaldırılmasından sonra bile, subayların ezici bir çoğunluğu, muhafazakar zihniyetlerinden kurtulamamışlardı. Bilime ve ona eşlik ederek endüstri toplumunu harekete geçiren mekanik deneyime kuşkuyla yaklaşıyorlardı. Kötü sevk ve idare edilmesine, finansman yetersizliklerine rağmen, İngiliz kara kuvvetlerini kurtaran ve onu on

dokuzuncu yüzyılın sömürge savaşlarında ölüm saçan bir jandarma kuvvetine dönüştüren şey, efsanevi disiplin ve eğitimi-ydi. İngiliz kırmızı ceketlileri, dünyanın hemen hemen tüm asker-lerinden çok daha iyi eğitilmiş ve motiveydiler. Kötü şöhretli ka-le düzeninde tertiplendiklerinde, Avrupa'nın hem içinde hem dı-şında, tüfekleriyle kesintisiz ve isabetli yayılım ateşi açabilen en iyi askerler onlardı.

Rorke's Drift'e taarruz öncesindeki dakikalarda, binlerce Zu-lu, yaklaşımadan kaçıp giden yüzlerce kolonici ve yerli askerin arasına bir tek İngiliz askeri bile karışmamıştı. Tersine, eli silah tutabilen yüz kişiden az bir birlik, kesintisiz olarak 20 binden fazla fişek yakmış ve on altı saat siperde kalmıştı. Saatler önce, Isandhlwana'daki katliamda, düzenli İngiliz ordusunun 24. Ala-yına bağlı düzenli bölüklerin hemen hemen tümü, dağınık halde kaçarken değil, mevzilerinde ezilmişti. Saldırıya katılmış olan bir Zulu gazisi, Uguku daha sonra İngilizlerin son savaşlarını şöyle anımsamıştı:

Her taraftan tamamen kuşatıldılar. Sırt sırta verdiler ve mer-kezde olan bazı adamların etrafında kümelendiler. Cephaneleri tükenmiş durumdaydı, ellerinde sadece yakın mesafede kullandıkları toplu tabancalar vardı. *Assegailerimizi* yakın mesafeden fırlatarak çok büyük bir bölümünü öldürmeden, kale düzenleri-ni bozamaz mümkün olmadı. En sonunda onlarla bu şekilde baş edebildik. (F. Colenso, *History of the Zulu War and Its Ori-gin*, 413)

Rorke's Drift'te, Zuluların ulaşmasından önceki anlarda, Teğmen Chard'ın adamları, Yüzbaşı Stephenson'un Natal Yerli Yedekleri'yle birlikte kaçan bir Avrupalı çavuşu vurdu. Chard bu olayı raporuna yazma gereği duymadı ve İngiliz müfettişleri de görev yerini terk eden bir sömürge astsubayının haklı görü-nen öldürülme nedeni hakkında hiçbir soruşturma açmadı. Sir

Garnet Wolseley, Isandhlwana’da kraliçenin sancağını kurtarmaya çalışan kahraman iki Teğmen, Melville ve Coghill’i bile eleştirdi. Wolseley’e göre, İngiliz subayları kuşatma altındaki askerleri hala sağ ve savaşıyorken, hiçbir koşulda kampı terk edemezdi. Kutsal alay sancağını kurtarmak için askerlerini terk etmek de buna dahildir. Piyadelerin direnişi ezildikten sonra Isandhlwana’dan uzaklaşan birkaç atlı askerden de doğal olarak daha sonra kuşku duyulmuştu.

Intombi Nehri’ndeki küçük felaket sonrasında, Teğmen Harward askerleri hala Zulular tarafından kuşatılmış durumdayken, yardım aramak için uzaklaştığı gerekçesiyle, askeri mahkemeye verilmişti. Askeri mahkeme, Harward’ı beraat ettirmesine rağmen, General Wolseley kendi muhalefet şerhinin kara kuvvetlerinde bütün alayların komuta kademelerinde okunmasında ısrar etmişti. Wolseley, bir İngiliz subayının kendi adamlarını terk etmesi karşısında duyduğu kızgınlığı, erlerden özür dileyerek ifade etmiş ve ordunun efsanevi disiplininin özünde güvenin yattığını göstermişti:

Bir subay, askerlerini ne kadar umutsuz bir durumda bulursa bulsun, onların yanında kalmakla, onların iyi ya da kötü kaderini paylaşmakla yükümlüdür ve görevi budur. İngiliz subayı, tüm dünyanın saygısını bu davranışına ve ordumuzun erleri arasında sahip olduğu etkiye borçludur. Asker karşısına ne çıkarsa çıksın, en büyük tehlike anında bile, subayına açık bir güven duymalı, onun hiçbir koşulda kendisini terk etmeyeceğini bilmelidir. Askeri yıllıklarımızda belgelenen kahramanca eylemlerin çoğunu, İngiliz askerinin subayına duyduğu güvene borçluyuz. Askeri Mahkeme’nin verdiği hüküm, bu inancı kökünden zedelediği için, hükme dayanak teşkil eden öğretiyeye kesinlikle muhalif olduğumu resmen bildirmeyi zorunlu görüyorum. (D. Clammer, *The Zulu War*, 143)

İngiliz kara kuvvetlerinin gücü, tertiplenmesi ve kale düzeninde yatıyordu. İlk düzende, üç ya da dört sıra -genelde yere yatmış, diz çöker ya da ayakta atış pozisyonlarında- komutla ateş eder, tüfeğini tekrar doldurur ve beş ile on saniye arasında yeniden ateş ederdi. Bütün bölükten, tek atışlı Martini-Henry tüfekleriyle açılan ateşin yoğunluğu, neredeyse sabit bir ateş perdesi oluştururdu. Dört dik açılı bir kale gibi dizilen birlik, merkezde yükler için güvenli bir alan, yaralılar ve yedekler için bir sığınak oluştururdu. Tüm kalenin bütünlüğü, hiçbir İngiliz askerinin, ne olursa olsun, arazideki yerini terk etmemesi düşüncesine dayalıydı. Atış sahası içinde ateşi kontrol etmek için, atış çavuşlarının atış düzenini kesinleştirmesi ve tek tek piyadelerin nişangahlarını ayarlaması için genellikle doksan metre aralıklarla direkler dikilirdi.

Zululara karşı bir İngiliz mızraklı süvari alayının hücumu da aynı ölçüde disiplinli ve korkutucuydu:

17. Mızraklı Süvari Alayı -Cambridge Dükü'nün Alayı- şerefli bir alaydı. Sloganları 'Ya Ölüm ya Zafer'di ve Balaklava savaşında büyük bir ün kazanmışlardı. (2500 Yıllık Savaş Tarihi, Aykırı Yayınları, s. 171-80, Kırım Savaşı ile ilgili bölümde, askerlik tarihinde bu süvari alayının olağandışı hücumu ayrıntılı bir biçimde anlatılıyor- ç.n.) Drury-Lowe (alay komutanı) bir geçit törenindeymiş gibi alayı titiz bir biçimde sıraya dizdi... Mavi üniformaları, beyaz yaka ve kollukları ile iri İngiliz atları üzerindeki süvariler, pırıl pırıl üniformaları içinde birer makine gibi duruyorlardı. Drury-Lowe alayı sıraya dizerek yürüyüşe geçirdi ve arazi düzleştğinde komutlarını sıraladı: "Tırıs-Bölükler Ayrıl-Hizayı Bozma!" sonra, yeterli derinlik sağlandığında, "Dört nala!" Atlar ileri fırladı. Çelik uçlu mızraklar tek hizaya geldiğinde, uçlarındaki flamalar dalgalanıyordu. "Hücum!" ve kale nizamındaki erlerden bir çığlık yükseldi. Alay hızla geri çe-

kilen Zuluları yakaladı ve assegailer kadar acımasız mızraklar inip kalkmaya başladı. Süvariler kaçan Zuluları teker teker mızraklayıp öldürdüler. (D. Clammer, *The Zulu War*, 214).

Batı Disiplini Nedir?

Saldırı altındayken cesaret gösterisi, her yerde savaşçıların ortak insani özelliğidir. Bütün savaşçılar olağandışı bir kahramanlık gösterebilir. Cesaretin tamamlayıcısı olan emirlere itaat de sadece Batılılarda görülen bir özellik değildir. Hem kabile orduları hem de uygar ordular, başarılarında savaşçıların liderlerine, generallerine, krallarına ya da otokratlarına duydukları korku, hatta dehşet duygusundan yararlanırlar. Rorke's Drift'in kuzey siperinde Martini-Henry tüfeklerinin kızgın namluların sarılan tek tek Zulu savaşçıları, kendilerini saniyeler sonra .45-kalibrelik mermilerle soğukkanlılıkla delik deşik eden İngilizler kadar cesurdu. Onlar da kendilerine özgü generallere itaat etmiş, komutlar üzerine tahkim edilmiş mevzilere doğru insan dalgaları şeklinde taarruza geçmişlerdi.

Ama, en sonunda Rorke's Drift'ten kaçıp giden İngilizler değil, krallarının bir baş hareketiyle idam edilebilecek olan Zulular oldu:

Saldırırken bu kadar cesur olan adamların, saldırıları başarısızlıkla sonuçlandığında panik içinde kaçışması bize çelişkili gibi görünür. Oysa bu durum Zululara çelişkili görünmüyordu. Eğer saldırıları başarısız olursa, kaçacaklarını biliyorlardı... Bir grup kaçmaya başlayınca, orduların çoğunda olduğu gibi, bu panik durumu herkesi sarıyordu. Zuluların girdiği savaşlar geleksel olarak bu şekilde sona eriyordu. Ya düşmanlarını imha ediyorlar ya da kaçıp gidiyorlardı. (R. Edgerton, *Like Lions They Fought*, 188)

Isandhlwana'daki en büyük zaferi kazanır kazanmaz, *impile-*rin çoğu ganimetlerle evlerine döndü. Altı ay sonra Ulundi saldırısının ardından, acımasız İngiliz süvari alayının muharebe bittikten saatler sonra, hala yenilen Zuluların peşine düşüp, onları birer birer avladığı düşünülürse, zaferden sonraki tutumlar arasında dağlar kadar fark olduğu görülür. Neden cesur ve itaatkar Zulular, hem zaferde hem de yenilgide cesur ve itaatkar İngiliz askerlerinin disiplininden yoksundu?

Yunanlılardan beri, Batılılar bireysel cesaret ve liderlerine itaat ile disiplin, eğitim, erat ve subaylar arasındaki eşitlikçi değerlerin uyumundan kaynaklanan daha geniş, daha kurumsallaşmış bir cesareti birbirinden ayırmaya çalışmıştır. Helenik gelenekle başlayarak, Avrupalılar yiğit bireysel eylemlerin gözü karanlığından, bir muharebe hattında birbirine kenetlenmiş kolektif kahramanlığa kadar, cesaret denen davranışın tiplerini bir hiyerarşi içine oturtmaya özen göstermişti. İlkini çok ender hallerde, ikincisinin her zaman zaferin ayrılmaz parçası olduğunda ısrarlıydılar.

Örneğin, Heredotos Plataea savaşından (İÖ 479) önce, Spartalıların, saftan ayrılarak, Perslilere karşı intihar edercesine saldıran Aristodemos'a kahramanlar listesinde yer vermeyi reddettiğini yazmıştı. Bunun yerine, Spartalılar 'ölümü aramadan' yiğitlik gösteren ve falanjdaki hoplit arkadaşlarının yanı başında dövüşen Posidonius'u ödüllendirmişlerdi. Heredotos, Aristodemos'un gösterdiği yiğitliğin, geçen yaz Thermopyllerde üç yüz askerden tek canlı kalan askerin, o günden beri alnında bir namus lekesi, bir yüz karası ile yaşamasından kaynaklandığını, bunun için parlak bir ölüm aradığını yazmıştı. (*Heredot Tarihi*, 9.71)

Yunanlıların cesaret standardı, eğitim ve disipline ayrılmaz bir biçimde bağlıydı: Hoplit çılgınca değil, aklını kullanarak soğukkanlılıkla savaşmalıydı. Kendi hayatını ucuza değil, pahalıya satmalı, ama kent için can vermeye de hazır olmalıydı. Mu-

harebedeki başarısı, tamamen kaç kişi öldürdüğü ya da ne kadar kişisel yiğitlik gösterdiğiyle ölçülmezdi. Önemli olan, arkadaşlarının ilerleyişine ne ölçüde destek olduğu, yenilgi halinde safını nasıl koruduğu ya da saldırıya uğradığında düzeni nasıl ayakta tuttuğuydu.

Grubun kutsallığının bu şekilde vurgulanması, sadece bir Sparta yaşam felsefesi değil, genellikle bütün Yunan şehir-devletlerinde geçerli bir yasaydı. Eski Yunan literatüründe sık sık sıra neferleri arasındaki grup kenetlenmesi gibi bir tek temanın tekrarlandığını görürüz: Tüm yurttaşlar, kendilerini arkadaşlarının ve genelde kültürün savunmasına adanmaları halinde iyi savaşçılar olabilirler. Thukydides'in ikinci kitabında, Atinalı general Perikles, Mecliste bir cenaze töreninde yaptığı konuşmada, gerçekten cesur adamların "kötü koşullar altında yaşayan ve bu nedenle hayatlarını feda etmek için iyi birer gerekçeleri olan" çılgınlar olmadıklarını anımsatmıştı. Bu adamların "daha iyi günler göreceklarına dair hiçbir umutları yoktur" diyordu. Tersine, gerçekten cesur olanlar, "bir felaket yaşamaları halinde, hayatları alt üst olacak kişilerdir." (*Thukydides*)

Bütün Yunan literatüründe, sırayı bozmama, askeri rutinler ve disiplin gereksiniminin, kaba kuvvet ve delikanlılıktan daha önemli olduğunu okuruz. Plutarkhos, insanlar kalkanlarını "bütün hattın esenliği için" kaldırırılar, diye yazmıştı. (*Moralia*) Gerçek kuvvet ve kahramanlık, aslında destan ve mitolojinin konusu olan teke tek dövüşte onlarca düşmanı öldürmekten değil, sırada kalkanı tutabilmekten geçiyordu. Ksenefon, bize özgür mülk sahiplerinin bu tür bir grup kenetlenmesi ve disiplinine yatkın olduğunu anımsatıyordu: "Tıpkı toprakta çalışırken olduğu gibi, savaşta da başka insanlardan yardım almak zorunludur." (*Oeconomicus*) Sadece kalkanını düşürenler, sırayı bozanlara ya da paniğe yol açanlara ceza verilirdi, yeterince düşman öldürmeyenlere değil.

Aynı şekilde, bir yürüyüş ya da sırayı bozmama gibi disiplinli bir eylemleri yoksa, gösterişli kabile savaşçıları, savaş çılgınlıkları ya da korkutucu sesler, küçümsemeden başka bir duygu yaratmıyordu. Aeschylus, “görüntüler kimseyi yaralamaz” demişti. (*Seven Against Thebes*) Thukydides’in eserinde, İlliryalı köylülere karşı savaşırken, kabile tarzı savaşı eskiden Batının nasıl küçümsediğini Spartalı general Brasidas’ın ağzından öğreniriz:

Onları hiç tanımayanlara daha saldırının başındayken dehşet saçarlar. Gerçekten de kalabalık oluşları korkunç bir görüntü oluşturur; naralarının sesi kulaklarda çınlar. Ve sadece silahlarını sallamakla bile bir dehşet havası yaratırlar. Ama iş bu tehditlere karşı direnenlerle göğüs göğüse bir muharebeye gelince, göründükleri gibi olmadıkları çıkar ortaya. Planlı bir savaş düzenine sahip olmadıklarından, zorlandıklarında herhangi bir mevziyi terk etmekten utanmazlar. Kaçmayı da saldırmayı da eşit ölçüde saygın gördüklerinden, cesaretleri hiçbir zaman tam anlamıyla sınanamaz... Daha ilk hücumda sıkı durur dayanırsanız, bu tür gruplar sadece uzaktan tehditler savurup, cesaret gösterilerinde bulunurlar. Ama karşılarında pes ettiniz mi, kovalarlar ve durum yatıştığında cesaret gösterilerine devam ederler.

Zulular sıkı duran saflara karşı zorlu saldırılara İlliryalılar’dan çok daha fazla yatkındı. Bununla birlikte, Thukydides’in vurguladığı çılgınlıklar ve gösterişle, bir hattı sıkı tutmak arasındaki zıtlık-planlı savaş düzeni- İngiliz-Zulu savaşında da geçerliydi. Her iki savaşta da sıraya girme, emir alma ve iletme ile merkezi emir-komuta zincirine itaat gibi eğitimlerden geçmiş olan askerler, hep birlikte ve sırayı bozmadan ilerleme, mevziyi tutma ve geri çekilme gibi manevraları daha kolay yerine getirebilmişlerdi. Genelde, insanların gelişigüzel değil, bu tür sistemli hareketlerinin, düşmanın öldürülmesinde daha etkili olduğu görülmüştür.

Aristoteles, cesaret ve cesaretin öz çıkar, itaat ve disiplinle ilişkisini tahlil eden en sistemli Yunan düşünürüydü. Yiğitliğin bazı türlerinin neden diğerlerinden daha çok tercih edilebilir ve kalıcı (devlete ve yönetime duyulan güven anlayışından ayrılmaz) olduğunu açıklayan diğer Yunanlı düşünürlerle hemen hemen aynı sonuçlara varmıştı. Beş tür askeri yiğitliği özenle tahlil ederken, Aristoteles önceliği yurttaşların cesaretine verir. Bu tarz cesaret sadece amatör yurttaş askerlere özgüdür; bunun nedeni kendi yurttaşları önünde korkaklıkla suçlanmaktan çekinmeleri ve kamu kurumlarının, özverili bireyi erdemli biri olarak kabul etmesidir. Aristoteles, Perikles'in sözlerini tekrarlayarak, "bir adam buna zorlandığı için değil, cesaret kendi içinde soylu bir şey olduğu için yiğit olmalıdır" der. (*Nicomachean Ethics*)

Aristoteles aynı zamanda, ikinci bir tür belirgin cesareten, maddi avantajlar sağlama karşılığında yiğit olabilen, iyi eğitilmiş ve üstün donanımlı askerlerin cesaretinden söz eder. Ama bizi uyararak, cesur adamlar denilen bu tür kişilerin gerçekte hiç de öyle olmadıklarını ileri sürer: Geçici avantajlarını yitirir yitirmez, kaçmaları mümkündür. Aristoteles, bir üçüncü tür cesareten, genelde yanlışlıkla gerçek cesaretle karıştırılan bir çılgının görünürdeki yiğitliğinden de söz eder. Bu tipler ya acıdan, çılgınlıktan ya da öfkeden aklını yitirmiş gibi ve ölüme -ya da arkadaşlarının iyiliğine- hiç aldırmadan dövüşürler. Bu da küstahlık iliklerine işlediğinden, disipline hiç aldırmadan kaçıp gidebilen bir insanın cesaretidir.

Sırasıyla, gözü kapalı bir iyimserin ve bir cahilin cesaretlerini anlatan Aristoteles'in dördüncü ve beşinci kategorileri de, cesaret ölçütleri arasında sayılamaz. Bunların savaş ruhu yanlış algılara dayalı olduğundan, kolayca uçup gider. Bazı adamlar yiğittir çünkü koşulların kendi lehlerine olup olmadığını iyice öl-

çüp biçmişlerdir. Ama, bu savaşçılar ya savaş alanını yanlış değerlendirir ya da avantajın değişken olduğunu ve saniyeler içinde taraf değiştirebileceğinin farkına varmazlar. Her ki durumda da cesaretleri, ne bir sistemin ürünüdür ne de değerler ve karakterden kaynaklanır ve bu yüzden ne kalıcıdır ne de savaşın ateşi içinde güvenilirdir.

Aynı şekilde, cahiller sadece avantajın kendilerinden yana olduğu gibi yanlış bir izlenime kapıldıklarında iyi dövüşebilirler; gerçek tehlikenin kokusunu aldıklarında kaçıp giderler. İyimserler gibi, şaşkınlara da mutlak bir erdemi değil, göreceli bir cesareti sergileyebilirler. Platon *Laches* adlı diyalogunda, Sokrates'e gerçek cesaretin, bir askerin, koşulların kendi aleyhine olduğunu bilse bile, saf halinde savaşma ve safı bozmama yeteneği olduğunu söyletirken, aynı noktaya parmak basmıştı.

Batı kültüründe disiplin kavramı, safta kalmak ve otoritelerini anayasal haklarından alan üst subayların emirlerine itaat etmek olarak çok eskiden beri kurumsallaştırılmıştı. Atinalı *ephebeler*in -iki yıllığına Pire limanını ve Attika iç bölgesini korumak için askere alınan gençler- yıllık yemini şu şekildeydi: “Ve safta nereye yerleştirilirim yerleştirileyim, yanımdaki arkadaşımı terk etmeyeceğim... Her zaman sağduyulu bir biçimde otoritelerini kullanan üstlerime, mevcut ve gelecekte yürürlüğe girecek yasalara itaat etmeye hazırım.” (M. Tod, *Greek Historical Inscriptions*) Ksenefon ve Polybius gibi yazarlar, orduları duvarlara benzetmişti. Her taş dizisi bir bölük, her tuğla bir asker: Disiplinin harcı askerleri ve bölükleri tam yerlerinde tutar ve sorun sağlam olmasını sağlar. Ksenefon'un sözleriyle, bunun alternatifi, “tiyatrodan çıkan bir kalabalığı andıran” kaostur. (*Cavalry Commander*) Klasik kültür askerlerden ne yöneticilerinden dehşete kapılmalarını ne de çılginca cesaret gösterileri sergilemelerini istiyordu. Tersine, muharebede ne yapacakları önceden tahmin edilebilmelidir. Hem birlikleri tertiplenirken ve

harekete geçirilirken, hem de zihinsel ve ruhsal olarak ne ölçüde emirlere itaat etmeye hazır oldukları bilinmelidir. Herkes savaş meydanının kan ve ateşi içindeyken, ölüm karşısında, kral korkusunu bir yana atabilir. Aristoteles'in söylediği gibi, yiğitlik gelip geçici bir coşku da olabilir. Modern askeri tarihçilerin bu tür göçebe savaşçıların hepsinde gördüğü gibi, Kazaklar takip sırasında amansız davranır. Ama, roller tersine çevrildiğinde ve düşman kollarına karşı bir şok savaşla karşılaştıklarında, acınacak derecede korkakça davranırlar.

Roma ordusu, eğitim, yanaşık düzene sıkıca sarılma, alay ruhu ve yiğitliğin bireysel bir yetenek olmadığını kabul ederek, yurttaşların cesaretini daha sıkı kurallara bağlamaya çalışmıştı. İ.S. erken birinci yüzyıl Yahudi asıllı Roma tarihçisi Josefus (*Sözü edilen kitabın bir bölümü 'Kuşatmanın Dehşeti' başlığıyla, 2500 Yıllık Savaş Tarihi'nde, s.50-61, yer almıştır- ç.n.*) ünlü ve çok sık alıntı yapılan eserinde, Roma'nın savaş meydanındaki üstünlüğünü anlatıyordu:

Roma ordusuna bakınca, imparatorluğun talihin bir armağanı olmaktan çok, ordunun değerlerinin bir sonucu olarak doğduğu görülüyordu. Silah talimi için savaşın patlak vermesini beklemiyorlardı. Sadece gerektiğinde harekete geçeriz diye, barış zamanında aylak aylak oturduklarını da görmedim. Tersine, sanki analarının karnından elde silahlarıyla birlikte doğmuşlar gibi ne eğitime bir an bile ara veriyor, ne de acil durumların ortaya çıkmasını bekliyorlar... Tatbikatlarının kansız muharebeler ve muharebelerinin kanlı tatbikatlara benzediğini söylemek yanlış olmaz. (*Jewish War*, 3.192-7.)

Yaklaşık dört yüz yıl sonra, İS dördüncü yüzyılda Roma askeri kurumları hakkında bir broşür yazan Vegetius, bu tür eğitim ve örgütlenmeyi bir kez daha Romalıların savaştaki başarı-

larının temeli olarak görebiliyordu: “Zaferi bahşeden salt insan gücü ve doğal cesaret değil, talim ve eğitimdi. Roma halkının dünyayı fethetmesini askeri eğitim, kamplarındaki disiplin ve savaş pratiğinden başka bir nedene bağlamıyoruz.” (*Vegetius, Epitoma rei militaris* 1.1.) Vegetius’un Ortaçağda batı Avrupa’da Franklar ve diğer Cermen monarşileri nezdinde artan popüleritesi, disiplinli saflar ve kolların kurulmasına ağırlık vermesinden gelmişti. Onlara göre Vegetius, Teutonların gazabının nasıl coşkulu ama disiplinli piyadelerin yaratılmasına kanallene edilebileceğini göstermişti.

Talim, Rütbe, Emir ve Komuta

Avrupa’da doğduğu şekliyle disiplin, belirli türdeki bir cesaretin eğitim ve tekrarlar yoluyla kurumsallaştırılması çabasıdır ve rütbelerin ve emir komuta zincirinin korunmasında kendisini gösterir. Batının bu yanaşık-düzen talim takıntısı şu olguya dayalıdır: Durum ümitsiz bir hale geldiğinde, herkeste kaçıp kurtulma eğilimi vardır ama eğitim ve inanç böyle bir davranışta değişiklik yaratabilir. Bunun anahtarı herkesi bir kahraman haline getirmek değil, bir düşman hücumuna direnirken, genel olarak eğitimsiz müttefiklerinden daha cesur insanlar yaratmaktır. Bunlar savaşın ateşinde, yanlarındakileri de korumak için üstlerinin emirlerine itaat edeceklerdir. Onların itaatkarlığı, yaşanan anın kabile, aile ya da arkadaşlık bağlarında değil, zamanı aşan kalıcı bir yurttaş sisteminde aranmalıdır.

Disiplin nasıl kazanılmış ve çağlar boyunca korunmuştur? Yunan, Roma ve daha sonra Avrupa orduları, cevabı talimde ve asker ile devlet arasında açık bir sözleşmede bulmuşlardı. William Louis Nassau gibi on yedinci yüzyıl komutanları, kitlesel ateş gücüne öncelik tanımlarını, doğrudan doğruya falanj ve

lejon askerlerinin sıkışık saflar halinde kalması gerektiğini vurgulayan Yunanlı ve Romalı taktik yazarlarına bağlamışlardı. Sıradan çıkmadan yürüme ve rütbe hiyerarşisine göre dizilme yeteneğinin dolaysız ve daha soyut avantajları vardı. Askerler sıkışık saflar halinde yürürken daha hızlı ve etkin bir biçimde konuşlandırılabilir ve emir alabilirler. Sıkışık düzendeki kollar ve hatlar kolektif ateşin kaynaklarıdır ve tüfekli bölüklerde ateş birlikleri kurulmasını mümkün kılar. Ama talimin kendisi daha genel anlamda askerin komutlara dikkatini artırır. Birliğiyle uygun adım yürüme iradesi, bir Batılı askerin kendisine komuta eden subayların emirlerine harfiyen itaat etmeye hazır olduğunu gösterir. Sıradaki yerini bulabilen, arkadaşlarıyla uygun adım yürüyebilen ve emir-komuta zincirine uyabilen bir askerin daha önemli diğer emirlere itaat etmesi, silahını komutla kullanması ve en sonunda düşmanı yenilgiye uğratması mümkündür.

Batılılar garip olsa da, özellikle eşzamanlı hareket etme anlayışına çok büyük bir ağırlık vermişlerdi:

Ama yanaşık düzenin birçok orduda ve askeri gelenekte bulunmayışı dikkat çekicidir. Gerçekten de küresel perspektifle, Yunanlılar, Romalılar ve sonra modern Avrupalıların eşzamanlı hareket etmenin psikolojik etkisinden yararlanması, askeri tarihin bir kuralı değil, istisnasıdır. Neden Avrupalılar yanaşık-düzen taliminin olağanüstü olanaklarından yararlanmakta uzmanlaştılar? (W. McNeill, *Keeping Together in Time*, 4)

McNeill kendi sorusuna değişik yanıtlar vererek yazıyı sürdürür. Ama tezinin temelinde yatan şey, yurttaş topluluğu kavramı ya da özgür insanların ordularıyla rızaya dayalı bir sözleşmeye girdikleri ve bu şekilde haklarını almayı ve sorumluluklarını yerine getirmeyi kabul ettikleri fikridir. Böyle bir ortamda, talim, çok bireyci olan Batılılara bile baskıcı gelmez. Aksine

çok farklı koşullarda yetişmiş olan tüm askerleri, özel kimlik ve bireysel statüyü bir süreliğine silen tek bir üniforma içinde, tıpatıp birbirine benzeyen ve hep birlikte hareket eden tek bir bedene dönüştüren eşitlikçiliğin açık bir ifadesi olarak düşünülür. McNeill talimin “Yunan ve Roma özgürlük anlayışlarının ayırt edici özelliği olan aktif, katılımcı yurttaş” hiç yabancı gelmediğine inanır. Yunan falanjinin herkesin birbirinden eşit uzaklıkta bir yere sahip olduğu yanaşık düzeninin, meclis salonunun bir yansıması olduğunu ekleyebiliriz. Mecliste her erkek yurttaş diğeriyle aynı haklara sahipti -ve her iki eşitlikçi kurum da son tahlilde gücünü geniş malikanelerin değil küçük çiftliklerin kural olduğu Yunan kırsal bölgelerinden alıyordu.

Örneğin, Virginia Askeri Enstitüsü’ne (VAE) giren yeniyetmelerin hemen saçları kesilir, sivil elbiseleri alınır, ilk askeri talimler yaptırılır ve uygun adım yürüyüş öğretilir. Bu sırada aynı şekilde görünen, hareket eden ve marşlar söyleyen askeri öğrenci sıralarında eski sınıf, ırk ya da politik inançlar silinir gider. En acımasız sokak ya da motosiklet çetelerini ele alalım. Bunlara Uzi makineli tabancaları verelim ve yıllarca rakip çetelere ateş etmeyi öğretilim. Bunların -hiçbiri ciddi bir suçtan tutuklanmamış olan ve tüm hayatları boyunca öfkeden bir tek el bile ateş etmemiş olan- silahlı VAE sınıflarından birinin oluşturduğu bir alayla muharebeye girdiğini düşünelim. Çetelerin hiç şansları yoktur! Buna rağmen, VAE askeri öğrencileri, çok disiplinli, kaz adımlarıyla yürüyen Nazi ya da Stalinist piyadelerin tersine, hizmet koşullarının tamamen farkındadırlar ve bir askeri ceza kanunu aracılığıyla keyfi cezalardan büyük ölçüde korunurlar. Kendi aralarında gereksiz şiddetin sert bir biçimde cezalandırılacağını da bilirler. Kabile ve ailevi yükümlüklerden yurttaş bağlılığını yaratan talim ve disiplinin gücü budur.

Savaş meydanı dışındaki tüm hiyerarşi, aynı zihniyetteki ve eğitilmiş askerlerin meçhul bir falanji içinde silinirken, sıraya di-

zilek ve tertiplenerek savaşmak, bir bakıma Batılı eşitlikçiliğin en kesin görünümüdür. Belki de Birinci Pön Savaşları sırasında Kartacalılar Spartalı askeri eğitmen, Ksanthippos'u, on dokuzuncu yüzyılın sonunda Japonlar, Fransız ve Alman sahra eğitmenlerini aynı nedenle çalıştırmışlardı: Sıraya girerek talim yapan ve uygun adım yürüyebilen ve bu nedenle ister falanj askeri isterse tüfekli piyade olsun, Batılılar gibi ölüm saçan askerler yetiştirmek. Bunu hem Romalılar hem de Amerikalılar kısa sürede öğrenecekti. Vegetius yaklaşık iki bin yıl önce, Batılıların talime verdikleri özel ağırlığı özetlemişti:

Askere alınanlara eğitimlerinin başında uygun adım yürüme öğretilmelidir. Zira, yürüyüşte ve muharebe düzeninde, emniyeti en iyi sağlayan şey, bütün askerlerin uygun adım yürümesidir. Bu sadece, hızlı ve sırayı bozmadan yürüyüşün öğrenildiği sürekli tekrarlarla başarılabilir. Dağılmış ve düzeni bozulmuş bir ordu düşman karşısında ciddi bir tehlike içindedir. (*Vegetius, Epitoma rei militaris*)

Avrupa'nın askeri disiplin geleneğinde merkezi yer tutan şey, savunmaya ağırlık vermek ya da Herodotos'da gördüğümüz gibi, usta bir cani olmaktan çok, kaçmamanın daha iyi olduğu düşüncesidir. Aristoteles, *Politika*'da düşman öldürmeye olağanüstü vurgu yapan kentli-olmayan halkların garip adetlerini aktarır: Scythianlar bir adam öldürünceye kadar tören kupasından içemezler; İberyalılar savaşta kılıçtan geçirdikleri insan sayısını belirtmek için savaşçıların mezarlarına tükürürler. Makedonyalılar savaşta bir insan öldürünceye kadar kemer takamazlar, ip bağlarlar. Bu adetler şehir-devletlerinin ilkeleriyle kesin bir karışıklık gösterirler. Aynı zamanda Zulu ordusu da kabile gelenekleriyle bağlıydı, savaşçıları her birinin öldürdüğü insan sayısını gösteren söğüt dallarından gerdanlıklar takarlardı.

Aristoteles'in tekrar işaret ettiği gibi, Batılıların talim ve düzenle yakın ilişki içinde, savunmada birbirine kenetlenmeye ağırlık vermesi, bir mevziinin ya da tertiplenmenin bütünlüğünün korunmasının en büyük değer olarak görülmesinden kaynaklanır. Batıda bütün askeri ceza yasaları korkaklığı, belli sayıda düşman öldürememek olarak değil, durumun ne olduğuna bakmadan, ilkesel olarak, düzeni bozup kaçmak ya da sırayı terk etmek olarak tanımlamıştır. Bir Aztek savaşçısı, birçok soyluyu yenmek ve tutsak almakla saygınlık kazanırdı. Oysa, bir İspanyol arkebüzçüsü ya da mızraklı süvarisi, sıradaki yerini bozmadığı ve düşmana doğru isimsiz tek bir asker gibi ilerlerken sıranın ya da kolun bütünlüğünü koruduğu için övülürdü. Zulu Savaşları'nda, İngilizlerin de Zulular gibi bir saldırı yöntemi ve tahmin edilebilir bir savaş tarzı söz konusuydu. Ama, İngiliz sistemi tertiplenme, talim ve düzene ağırlık veriyor ve tüm bu değerleri taşıyanları cesur olarak nitelendiriyordu. Soyut bir anlamda, tek vücut halinde savaşan -bir grup olarak komutla yayılım ateşi açan, hücum eden, komutla geri çekilen ve aceleyle, önceden ya da çok ileri gidip takibe dalmayan- askerler düşmanlarını yeniyordu.

1879 İngiliz-Zulu Savaşı, İngilizlerin disiplinine karşılık, Zuluların yiğitliğine dair çarpıcı örnekler sunuyordu. Ama Zulu ordusunun genellikle İngilizler kadar yiğit olduğu halde onlar kadar disiplinli olduğu söylenemezdi:

Kritik fark, akrabalık temeline dayanan toplumsal kontrolün tersine devletin, yani sivil kontrolün varlığıdır. Sivil hükümet ayırım çizgisidir, eşiktir, sivilleşmiş olanla sivilleşmemiş olan arasındaki ufuk çizgisidir. Sadece devlet büyük orduları besleyebilir. Sadece o insanları disipline edip eğiterek, savaşçılar değil, askerler haline getirir. Sadece hükümet komuta edebilir, rica etmez ve o gün canları savaşmayı istemeyenleri cezalandırabilir... İlkel

savaşçı, örgütlü, yapılandırılmış bir yönetimin desteğinden yoksundur. Disipline boyun eğmekte gönülsüzdür ve kesin komutlara itaat edemez ya da sabır gösteremez. Sadece hayvan avı sırasında bulunan taktik ilkeleri keşfetmiştir... Muharebeler yerine sadece önündeki seferleri planlarken, alelacele kendini çarpışmanın içine atar. (H. Turney-High, *Primitive War*, 258.)

Rorke's Drift'te on bir adet Victoria Haçı verildi. Her on askerden biri madalya almıştı. Birçok kişi, sayısız İngiliz keskin nişancısının çok uzun mesafelerden düzinelerce Zuluyu vurduğuna tanıklık etmişti. Ama hiç kimseye ne kadar düşman öldürdüğüne bakılarak madalya verilmemişti. Modern eleştirmenlere göre ödül dağıtımındaki bu cömertlik, Isandhlwana'daki felaketin etkilerinin hafifletilmek istenmesine bağlıydı. Ayrıca, kuşku cu Victoria çağı kamuoyunu, İngiliz askerinin savaş kabiliyetinin tartışılmaz bir biçimde sürdüğüne ikna etmek de gerekiyordu. Doğruluğu ya da yanlışlığı konusunda bir şey söylenemez! Bununla birlikte, uzun askeri tarih yıllıklarında, düşman karşısında kırka bir kalan, hayatta kalmayı ve düşen her askere karşı yirmi düşman savaşçısını öldürmeyi başaran, kuşatılmış bir kuvvetin savaştığı Rorke's Drift gibisini bulmak çok zor. Ancak Avrupalı askerler kadar iyi eğitilmiş savaşçılar ne kadar az bulunursa, on dokuzuncu yüzyılda İngiliz kırmızı ceketlileri kadar disiplinli bir başka Avrupa ordusu da o kadar az bulunurdu!

beş

Muhalefet ve Özeleştir

Tet, 31 Ocak-6 Nisan 1968

Düşmanlarının onlara yaptıkları düşünülürse, Sicilya seferi kararı yanlış değildi. Asıl yanlışlık, sonradan ilk gönderdikleri birlikleri desteklemek için gereken önlemleri almayan planlamacıların kötü yönetimidir. Halka kim önderlik edecek diye kişisel çekişmelere daldılar ve sonunda, sadece savaşı gönulsüzce idare etmekle kalmadılar, ana cepheye ilk kez sivil bir uyuşmazlık da getirdiler... Gene de, en sonunda tamamen birbirlerine düşüp, mahvolmalarına neden olan kişisel tartışmalara girene kadar başarısız değildiler.

-THUKYDIDES, *Peloponnes Savaşı*

ŞEHİR MUHAREBELERİ

Amerikan Elçiliği, Saygon

Her tatilde olduğu gibi, Saygon sakin bir gün yaşıyordu. Tet Nguyen Dan kutlaması, yeni ay yılı kutlaması ve çeşitli festivaller için 36 saatlik bir ateşkes ilan edilmişti. Ne de olsa, Vietkong'un büyük kuvvetlerle Güney Vietnam'ın kent merkezlerine saldırıları çok enderdi. 31 Ocak 1968'te, her şey bir tek uya-

rı işareti bile olmadan bir anda değişti. Bütün Güney Vietnam, dakikalar içinde sızan düşman kuvvetlerinin ateşi altında kalmıştı ya da Saygon'daki Amerikan karargahına yağın panik dolu raporlardan ortaya çıkan tablo bunu gösteriyordu. Toplam yüzden fazla şehir, köy, hatta mezra işgal edilmişti. Bu tür bir senaryo, başlangıçta Amerikalı komutanlara saçma gelmişti. Onlar, özellikle savaşın gidişini Kuzey Vietnam'ın aleyhine döndüren 1967 yılındaki ağır bombardımanlardan sonra, düşmanın hiçbir zaman kitle halinde saldırmayacağına kendilerini inandırmışlardı.

Güney Vietnam'daki Amerikan gücünün merkezi, başkent Saygon'un asla zapt edilmez bir kale olduğu söyleniyordu. Bu büyük askeri ve sivil destek ağının, MACV'nin (Vietnam Askeri Yardım Komuta Merkezi) kale burcu Amerikan Elçiliği idi. Çirkin beton duvarları, Amerika Birleşik Devletleri'nin Kuzeyden gelecek komünist sızmalarını durdurarak, sonunda Güneyde demokratik ve kapitalist bir ülke kurabilecek güç ve kararlılık olduğunun kusursuz bir sembolüydü. Amerikan askeri, yirmi yıl önceki II. Dünya Savaşı'nda kazandığı parlak başarıdan ve 1953'te kapitalist, 'özgür' bir Güney Kore'nin kurtarılmasından sonra, Vietnam'daki ilk birkaç yılında, hala yenilmez bir ordu görüntüsüyle operasyon yapıyordu. Onların gözünde, Güneydoğu Asya'daki sorun düşmanı yenmek değildi. Düşmanı bulmak ve Amerika'nın ezici ateş gücü ile anında imha etmek için, ortaya çıkıp savaşmaya ikna etmekte.

Ama şehir caddeleri Batı savaş tarzı için sık ormanlar kadar yabancıydı. Amerikalılar bomba yağdırıp, ateş ederek binlerce komünisti yok etmek isterken, Kuzey Vietnamlılar gizlice ve geceleri saldıracak, üstelik her zaman sadece muharip unsurları hedef aldıkları gibisinden bir bahanenin arkasına da saklanmayacaklardı. Elçilik de bir hedefti; aslında, tüm ülkede 31 Ocak sabahı 03:00'de başlayan genel saldırının ilk hedefi burasıydı. Çok geçmeden Kuzey Vietnam düzenli ordusunun sızan birlik-

lerinin de yardım ettiği, çoğu sivil giysiler içindeki yaklaşık 4000 Vietkong gerillası, Saygon'daki Güney Vietnam ve Amerikan hükümet binalarının hemen hepsine karşı saldırıya geçti. Kadrolardan oluşan yüzlerce hücre, Vietnam Cumhuriyeti Ordusu'nun (ARVN) askeri karargahları, devlet radyo ve televizyon istasyonları, polis merkezleri, hükümet temsilcilikleri ve ordu, polis ve Amerikalı görevlilerin evlerini ele geçirmeyi amaçlamıştı. İddialı planın hedefi, halk arasında genel bir ayaklanma başlatmak ve uzun zamandır sözü edilen ulusal kurtuluş savaşını yükseltmekti.

On dokuz Vietkong komandosu, sınıksıkı kapılar ardındaki Amerikan Elçiliği'ne girmeyi ve sürpriz bir saldırıyla uykulu nöbetçileri atlatmayı planlamıştı. Bir kamyon ve taksiyle gelecek, bina duvarında patlayıcılarla bir delik açmış, beş Amerikan deniz piyadesini öldürmüş ve sonra ağır dış kapıları el bombaları ve otomatik silahlarla patlatmaya çalışmışlardı. Elçiliğin ana binalarına girme çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Eylemin arkasından daha birkaç saat geçmeden, televizyon kanalları Büyükelçi Ellsworth Bunker'ın ofisinin pencerelerinden etrafı gözetleyen Vietkongların görüntülerini tüm ülkeye geçtiğinde, Amerikan kamuoyu ne düşünürdü?

Bu, olacak şey değildi! Beş saat içinde saldırı helikopterleri Amerikan hava indirme birliklerini eylem alanına indirdi. Amerikalılar sızan on dokuz düşman askerinin hepsini öldürüp, elçiliğin güvenliğini sağladılar. Başkan Nguyen Van Thieu'nun sarayı ve diğer Vietnam ve Amerikan binalarına karşı aynı sabah gerçekleştirilen diğer onlarca saldırı gibi, düşman taarruzu, aynı anda hem tam bir sürpriz olmuş hem de başarısız kalmıştı. Kuzey Vietnam'da harekatı planlayanlar askerlerini harekete geçirdikleri sırada, bu akınların Amerikalılar ve onların 'kuklası' Vietnamlı işbirlikçilerine karşı genel bir ayaklanmanın başlangıcını simgelediğini söyleyerek övünüyorlardı:

Politik savaşım ve Güney Vietnam askerlerini saflarımıza kazanma faaliyetleriyle eşgüdömlü olarak, mümkün olduğu kadar çok Amerikan, Uydu ve Kukla birliğini imha etmek, kararlı ve kesintisiz saldırıları gerçekleştirmek için dosdoğru ileri!... Bütün zorlukları ve engelleri aşarak, kesintisiz ve saldırı ağırlıklı bir savaşı sürdürmek için özveride bulunarak, devrimci kahramanlığın en yüce örneklerini sergileyin! Düşmanın tüm karşı-saldırılarını püskürtmeye ve tüm koşullarda devrimci tavrınızı sürdürmeye hazır olun. (L. Herman, *Tet Offensive*, M. Gilbert ve W. Head editörlüğünde, *The Tet Offensive*, 21)

Ne var ki, Saygon halkının çoğunu asıl rahatsız eden, caddelerinde güvenliğin sağlanmayışı ve gelişigüzel ateş edilmesiydi. Telaşa kapılan binlerce Amerikalı ve Vietnamlı subay ve bürokrat, özel ikametgahlarına barikatlar kurup, şüpheli gördükleri herkese ateş etmeye başlamıştı.

Bırakın Amerikalıların tıpasına düşmeyi, kendi hükümetlerini desteklemeyi düşünen Güney Vietnamlılar bile iyice azınlıkta ydı; yerel halkın çoğunluğu olup biteni kenardan izlemekle yetiniyordu. Hemen hemen hiç kimse komünist ‘ayaklanmaya’ katılmamıştı. Çoğu Vietkong’un ne derece başarılı olacağını sezinlemeye çalışıyor, çok geçmeden kendilerini Amerikalıların mı, yoksa komünistlerin mi yönetebileceğini tartmaya çalışıyordu. Meksika’nın diğer yerlilerini katlederken, Cortes’in peşinden giden Tlatzalanlar ya da Zululand’de Chelmsford’a katılan düzensiz kabile birlikleri gibi, Güney Vietnamlılar da nefret ettikleri komünistlere karşı savaşmak için Batılı canilerle birlikte savaşmaya hazır dı. Ama sadece, Amerikalıların askeri başarısının garanti olması ve Vietnam’a sürekli bir huzur getirmesi koşuluyla. Peki ya şimdi? Onların elçiliği bile saldırıya uğramıştı!

Büyükelçi Bunker mesai için geldiğinde, Amerikalılar sabahın köründe çatışmadan kalan enkazı temizlemekle meşguldü.

Büyükkelçinin yanında, Amerikan Elçiliği'ni bir süre ele geçiren ve ana kançılıyayı işgal eden Vietkong ile ilgili fantastik haberler geçen yılınla televizyon kamerası ve muhabiri vardı. Yanlış bilgilerin tek kaynağı basın değildi. Ülkede Başkan Lyndon B. Johnson, ulusu saldırının büyük bir askeri harekattan çok, Detroit gettolarındaki bir isyana benzediğine ikna etmek için didiniyordu. Vietnam'daki Amerikan birliklerin komutanı, General William Westmoreland, sistematik saldırıların epey kuzeydeki kuşatılmış Khesanh üssünü zayıflatmak için salt oyalama eylemleri olduğunda ısrarlıydı. Bununla birlikte, düşmanın bu şekilde toplanmasından hoşnuttu, çünkü Amerika'nın ezici ateş gücüne çok daha kolay hedef oluyorlardı. Politikacılar saldırı karşısında kaygılıyken, Westmoreland kesin zafer kazanma fırsatı yakaladığını inancındaydı.

Bir ay içinde, Westmoreland'in ilk öne sürdüğü, Tet'in kocaman bir blöf olduğu tahminin yanlış olduğu ortaya çıktı. Ama generalin binlerce düşman Vietnamlı'nın şimdi açıkta olduğu, savunmasız kaldığı ve kısa sürede imha edilebileceği tezi doğrulandı. Westmoreland'in Vietnam'da geçirdiği üç yılda bütün çabası, Batı'nın geleneksel sonuç alıcı muharebelerine girme koşullarını hazırlamaktı. Amerikan ordusu, böylece düşmanı dağtırmak ve sonra da ülkesine sağ salım geri dönmek için mükemmel eğitilmiş çok piyadesine ve olağanüstü teknolojik ve maddi üstünlüğüne dayanabilecekti. Amerikalılar için Vietnam'daki sorun, genelde deniz aşırı operasyonlarda bütün Batılıların karşılaştığı gibi, düşmanın sızma, orman muharebesi, terör bombalamaları ve ev-ev çatışmaları terk ederek, yerleşik muharebe birlikleriyle karşı karşıya gelmekteki kararsızlığı olmuştu. Abdürrahman Charles Martel'le Poitiers'de karşılaştığında değil, Narbonne'u yağmalarken çok daha başarılıydı. Azteklerin İspanyollara karşı geceleyin dağ geçitlerinde gerçekleştirdiği sürpriz saldırılar bazen başarılı olmuştu. Cetshwayo, İngiliz kale düzenle-

rine hücum etmeyip, arabaları pusuya düşürme yolunu seçseydi çok daha başarılı olurdu.

Savaştan bir hafta sonra, altmış milyon Amerikalı, ilk gece saldırısının farklı bir tablosuyla karşılaşmıştı. Kameralar, elçilik binalarındaki birkaç Amerikalı askerin cesetlerini göstermişti. Saygon caddelerinde tanklar ve obüsler görölüyordu. Manşetlerde “Savaş Saygon’u Vurdu” yazıyordu. Günlerce televizyonda gösterilen bir resim herkesi şok etti: General Nguyen Ngoc Loan, tutsak alınan bir Vietkong’un kafasına sıktığı kurşunla adamın beynini dağıtıyordu! Gazete haberlerinde farklı öyküler anlatılıyordu: Tutsak Loan’un güvenlik kuvvetlerine ateş açıp birçoğunu vurmuştu. Bir subayı evinde karısı ve çocuğuyla birlikte öldürmüştü ya da üniformasız ve sivil giysili düşman ajanları savaş esirleriyle aynı muameleye tabi tutulamazdı vb, vb... Fotoğraflı *Life* dergisi için çeken Associated Press fotoğrafçısı Eddie Adams, fotoğraf dalında Pulitzer Ödülünü aldı.

Bu dağılan beyinlerin görüntüsü, Tet’teki bütün kargaşayı apaçık özetlemişti: Kamuoyu ‘tünelin ucunda ışık görüldüğüne’ ikna edilmeye çalışılırken, yozlaşmış Güney Vietnamlı müttefikler silahsız ve masum insanları vururken, büyük sefer kuvvetlerinin sinir merkezini bile korumaktan aciz olan Amerikalıların cesetleri! Televizyonları başındaki Amerikalılar, gerçekten zaffer kazanılıp kazanılmayacağını merak ediyor, neye ve kime inanacaklarını şaşırıyorlardı.

Bu savaşı en iyi anlatanlar: Bir Güney Vietnamlı generalin elleri arkadan bağlı bir adamı vurduğu anı gösteren, Tet Saldırısı’nın simgesi haline gelen Eddie Adam’ın fotoğrafı. En çok akılda kalan söz, Peter Arnett’in Ben Tre’yi anlatırken ettiği “Kurtarmak için şehri yerle bir etmek zorunlu hale geldi!” sözü. Ve Tet saldırısıyla ilgili bir olayın haberi için verilen tek Pulitzer Ödülü, ABD Ordusu’nun My Lai’de yüzden fazla sivil öldürdüğü katliamı ortaya serdiği için, Vietnam’a hiç ayak basma-

miş olan gazeteci Seymour M. Hersh'in iki yıl sonra aldığı ödül. (U. Oberdorfer, *Tet!*, 332)

Elçilik dışında, Vietkong'un saldırının asıl hedefi olarak işgal ettiği Phu Tho yarış pistinde amansız bir çatışma başlamıştı. Bütün bir ordunun rahatça koordine edilebileceği kadar açık alana sahip birkaç geniş bulvarıyla, trafiğin çok yoğun olduğu bir merkezdi burası. Pisti çevreleyen evler, yüzlerce keskin nişancı ile doluydu. Amerikan askerlerinin ve ARVN kuvvetlerinin, hemen hiç teslim olmayan ve son adamına kadar ölümüne çarpan Vietkong'un yerini belirlemesi ve geri püskürtmesi, ev-ev bir hafta süren bir çatışmayla mümkün olmuştu. Bununla birlikte, televizyonda Amerikalılar yerleşim bölgelerini bombalamakla suçlanıyordu. Tatil nedeniyle ilan edilen ateşkesin tam ortasında, şehre sızıp deniz piyadelerine ateş edilmesi kimsenin umurunda değildi.

Saygon'a örgütlü olarak sızan en son gerillanın öldürülmesi ya da püskürtülmesi yaklaşık üç hafta almıştı. 7. Piyade Tümeni, 3. Taburdan bir deniz piyade bölüğü, Phu Tho yarış pistini ele geçirmeye ve tipik, vahşi bir kent savaşında bir Vietkong taburunun yerini saptamaya çalışmıştı:

Geri tepmesiz toplar duvarlarda delikler açıyor, parçalanmış duvarların boşluklarından tüfek bombaları ateşleniyor ve sonra askerler toz duman içindeki girişlere tırmanıyorlardı. Çatışmanın en şiddetli anlarında, panik halindeki yüzlerce sivil zırhlı kariyerlerden kaçıyor. Kol, yarış pistine yaklaşmak için düşmanı zorlarken, ev ev süren şiddetli çatışmada Vietkong'u püskürtmeye çalışıyordu. Saldırı helikopterleri küçük topları ve roket salvolarıyla aşağıdaki binalara ateş yağdırıyordu. Öğlen saat birde (31 Ocak) bölük iki bloğu daha ele geçirdi. Sonra, Vietkong, yarış pistinin içinde seyircilerin bulunduğu beton kulelerde

mevzilendirdiği ağır silahların destek ateşiyle, parkın beton banklarının arkasında kazdıkları mevzilere çekildi. (S. Stanton, *The Rise and Fall of an American Army*, 225)

Hue'de Kan Gölü

En kötü sokak çatışmaları, eyalet başkenti Hue'deki Askerden Arındırılmış Bölge'de (DMZ) gerçekleşti. Birleşik Vietnam'ın bu eski imparatorluk şehrinin nüfusu yaklaşık 140 bindi. Güney Vietnam'ın üçüncü büyük şehri Hue, Kuzey Vietnam sınırında yer almasına rağmen hala savaştan uzak kalmış bir yerdi. Çok geçmeden bu durum değişecekti. Amerikan elçiliğinin saldırıya uğramasıyla yaklaşık aynı zamanda, iki tam teşekküllü alay ve iki Vietkong taburu dahil Kuzey Vietnam kuvvetlerine ait sayısı 12 bin askere ulaşan üç kol şehri ele geçirdi. Hemen Tet bayramını kutlayan kalabalıklara önceden sızan gerillalarla birleşerek, küçük ARVN garnizonunu ezdiler. Ardından, antik çağdan kalma saray ve tapınakların arasında büyük bir hisar olan Kale'yi de ele geçirdiler.

Kuzey Vietnamlılar kontrolü sağladıktan sonra, ajanlar sistimli bir biçimde şehre dağılmış, Güney Vietnam askerlerini, hükümet görevlilerini, Amerikan sempatizanlarını ve genelde yabancıları arıyorlardı. Tutukladıklarının sayısı 4000 ile 6000 arasında değişiyordu. Çoğu sopalarla dövüldü ve vurulup öldürüldü. Doktorlar, papazlar ve öğretmenler özellikle hedef seçilmişti. Daha sonra üç bin ceset toplu mezarlarda bulundu. Diğerleri 'kayıp' diye geçti. Batılı muhabirler çok geçmeden Hue'de göründülerse de, infazlardan, birkaçı dışında hiçbirisi söz etmedi. İnfazları yapanlar ise her zaman olduğu gibi bu tür şeyleri yadsıyorlardı.

ABD deniz piyadelerinin öncülüğündeki Amerikan karşı-sal-

dırısı çok sertti. Neredeyse yerle bir olmuş durumdaki Kale'yi yeniden ele geçirmek için, çatışmalar, tank saldırıları, takviyeler ve hava hücumları yirmi altı gün boyunca sürdü. Saygon'da olduğu gibi, deniz piyadeleri konutlardan üzerlerine ateş açılınca ya kadar düşmanın nerede ya da kim olduğunu anlamıyorlardı:

Nihayet caddeyi geçerken neden bu kadar zorlandığımız kafama dank etti! Bu evlerin çoğu tek katlı konutlarken, bazıları dubleksti. Bunlar bizi bekleyen NVA (Kuzey Vietnam Ordusu) için mükemmel ve avantajlı atış mevzileri oluşturuyordu. NVA, caddeyi geçmeye çalıştığımızda, bu mevzilerden yakın mesafeden doğrudan üzerimize ateş edebiliyordu. Bu apaçıktı ve durumu kavramaya başlamıştık. Böylece düşmanın muhtemel atış mevzileri olan caddenin karşısındaki evlerin pencerelerine ve giriş kapılarına ateş ederek karşılık verdik. Kavrıyamadığımız şey, NVA'nın aynı zamanda, evlerin *arasında* cadde ile aynı hizada kazdığı birbirine bağlı siperlerden de ateş ettiğiydi. (N. Warr, *Phase Line Green*, 259-60)

Amerikalılar topçu ve hava desteği çağırmadan önce şiddetli ama ani çatışmalara girerek, sonra tahkim edilmiş ve görece emniyetli kamplarına geri dönecekleri bir manevra ve imha savaşının tatbikatlarıyla yetişmişlerdi. Hoplit askerleri ya da Lort Chelmsford'un kırmızı ceketlileri için olduğu gibi, savaşın amacı düşmanı bulmak ve sonra da Batının üstün disiplin, teknoloji ve lojistiğinin ürünü olan büyük ateş gücüyle yenmekti. General Westmoreland, Tet'in kendi kuvvetlerine açıkta savaşma fırsatı sunan düşmanın bir şaşırtma taktiği olduğunu öne sürmüştü. Oysa, Tet sırasında sadece birkaç düşman saldırısı, geleneksel Batılı anlamda şok muharebeleriyle geçti. Çoğu kez, Amerika'nın üstün ateş gücünden yararlanmanın anlamı, Vietkong keskin nişancılarının saklandığı evlere ateş yağdırmaları için

topçu ya da hava desteği çağırıyordu. Bu evlerin tahrip edilmesi, sadece Güney Vietnamlı ev sahiplerini Amerikalılara düşman ediyor ve Amerika'da medyanın düşmanca tavır takınmasına yarıyordu.

Hue'de Vietkong ve Kuzey Vietnamlılar geceleyin küçük bağımsız birimler halinde genelde üniformasız olarak sızmıştı. Evlerin pencerelerinden, duvarların ve kalabalıkların arkasından otomatik silahlar, havanlar ve el bombası atıcılarıyla ateş ederek, deniz piyadelerini Stalingrad'ı andıran bir karşı-saldırıya zorluyorlardı. Bilindiği gibi, Stalingrad'da düşman blok blok püskürtülmek zorundaydı ve çatışmalarda yüzlerce binayı yerle bir etmek gerekmişti. Genelde Amerikalıların tercihi iyi mevzi-lenen keskin nişancıları gelişigüzel teker teker avlamak ya da obüsler ve hava bombardımanlarıyla bütün binaları yerle bir etmektir:

Saç sakal birbirine karışmış ve yıkılan tuğla ve taş binaların toz toprağı içinde kalmışlardı. Elbiselerinin her tarafı ter ve kan lekeleri doluydu. Üniformalarındaki deliklerden dirsekleri ve dizleri fırlamıştı; oysa bu üniformaları daha iki hafta önce giymişlerdi... Seyyar saldırı gücü olarak eğitilen deniz piyadeleri köstebeğe benzemişti. Her yanda bombaların parçaladığı bahçe duvarlarının, yanmış otomobillerin, devrilen ağaçların ve dağılmış elektrik hatlarının çevrelediği moloza dönüşmüş evlerin arasında çömelmiş, hareketsiz sığınanları andırıyorlardı. Ölüm her an Demokles'in kılıcı gibi başlarının üzerinde sallanıyordu ve birçoğu nereden geldiğini bile unutmuş gibiydi. (G. Smith, *The Siege of Hue*, 158)

Buna rağmen, daha bir ay dolmadan, düşman Hue'den püskürtüldü. Ölü sayısı dengesiz bir dağılım gösteriyordu. Amerikalılar ve Güney Vietnamlı müttefikleri -Seçkin Kara Panter bö-

lüğüne (Huc Bao) imparatorluk sarayını ele geçirme ve düşmanı son mevzilerinde yok etme ayrıcalığı verilmişti- 5113 düşman askeri öldürmüştü. Operasyonda sadece 147 Amerika askeri ölmüş ve 857'si yaralanmıştı. Bunlar her iki dünya savaşı için de çok önemli bir zaferi simgeleyebilecek kayıp rakamlarıydı. Oysa, Hue'de rahatlıkla dolaşan muhabirler, her iki tarafın da kayıplarını görmezlikten gelmiş ve genel taktik durumla ilgilenmemişlerdi. Daha çok, pis bir sokak savaşının tozu dumanı içinde Amerikan askerleriyle röportaj yapmayı tercih etmişlerdi. Genelde televizyon kanallarında ateş arasında bir dakikalık molalarda bir deniz piyadesi ile yaptıkları mini-röportajlar yayınlanmıştı:

Sizin için en zoru ne?

Nerede olduklarını bilmemek, en kötüsü bu. Etrafta dolaşabilir, lağımlardan, kanallardan, her yerden çıkabilirler. Her yerde olabilirler. Her gün sadece sağ kalabildiğinize dua edin. Herkes sadece evine dönmek, okuluna gitmek istiyor. Hepsi bu.

Herhangi bir arkadaşınızı kaybettiniz mi?

Çok az. Birini iki gün önce kaybettik. Her şey iğrenç, gerçekten. (S. Karnow, *Vietnam*)

Batı savaş tarihinde ilk kez askerler muharebenin ateşindeyken, herhangi bir zamanda, herhangi bir çatışmada evlerinin rahat koltuklarında oturan ana babaları, kardeşleri ve arkadaşlarının da dahil olduğu milyonlarca insan tarafından anında görülebiliyordu. Yaralılar ve ölümler, her ülkeden gelen muhabirler tarafından en korkunç ayrıntılarına kadar kameraya alınıyor ve renkli olarak yayınlanıyordu. Muhabirlerin çoğu rahatlıkla Vietnam'a girip çıkıyor, diledikleri haberleri geçiyordu. Dakikalar içinde olmasa bile, birkaç saat içinde Amerikalılar bunları işitebiliyor, okuyabiliyor ya da izleyebiliyordu. Genelde kısa bölüm-

ler halinde ve konusuz olmakla birlikte haberleşmedeki bu tür teknolojik yenilikler, Batının sınırsız özgürlük anlayışı ile birleşmişti. Sonuç sivillerde geçmişte çok ender görülen şiddetli bir savaş karşıtlığı olmuştu. Ne Atinalıların Sicilya seferinde, ne Avrupalıların Amerika'yı fethinde ne de Zulu ve Boer Savaşları sırasında İngilizlerin tutumuna karşı bu kadar büyük bir tepki görülmüştü.

Amerikalılar televizyonda acımasız öldürme sahneleri görüyor ve berbat haldeki deniz piyadeleriyle röportajları izliyordu. Bu askerler, Kuzey Vietnamlı düşmanları ölüm saçarken, Güney Vietnamlı müttefiklerinin sabit mevzilere saldırmakta kararsız kaldığını anlatıyorlardı. Bu sırada, Kuzey Vietnamlıların masum insanları öldürdüğüne ilişkin hiçbir haber yayınlanmıyordu. Sayıca üstün düşman kuvvetlerinin sürpriz saldırısına uğrayan ABD deniz piyadelerinin tahkim edilmiş bir kent merkezinden üç hafta gibi kısa bir sürede 10 bin kişilik düşman kuvvetini şaşırtıcı bir başarıyla püskürtmesi kimsenin umurunda değildi. Üstelik bu başarı 150'den az kayıp vererek gerçekleşmişken... Çok şiddetli geçen Hue çarpışması yine de bir Amerikan zaferiydi, hatta her iki dünya savaşında gösterilen cesaretle yarışabilecek bir çatışmaydı.

Khesanh

Kuzey Vietnamlılar ve Vietkong, 31 Ocak'ta, 36 saatlik Tet ateşkesini bozduklarında, 80 binden fazla askerle Saygon, Quantgtri, Hue, Da Nang, Nha Trang, Quinhon, Kontum, Banmethuot, My Tho, Can Tho ve Ben Tre gibi başlıca şehirlere sistematik bir saldırıya girişmişlerdi. Güney Vietnam ordusunun yüzde 50'si tatil için evlerindeyken, 44 eyalet merkezinden 36'sı aynı anda saldırıya uğramıştı. Ama, Saygon ve Hue dışın-

da birçok yere sızan düşman birlikleri birkaç hafta içinde püs-kürtülmüştü. Karşı saldırının şaşırtıcılığı Amerikalıların gardı düşük yakalanmalarından geliyordu. Haftalar önce, saldırının büyüklüğü ve tarihini bildiren istihbarat raporları gelmişse de ağız dalaşı içindeki MACV Komutanlığı, bunları pek ciddiye almamıştı.

Saygon ve Hue gibi büyük şehirlerin merkezlerindeki kuruluşlara gece az sayıda birlik sızmış olmasına rağmen, Kuzey Vietnamlıların yarattığı psikolojik etki, başlangıçta Amerikalılar ve müttefiklerine verdikleri gerçek zararı kat kat aşırıyordu. Saldırı da zafer kazanmaktan çok, Amerika'da bir tartışma furıyası ve huzursuzluğa yol açmak için güvenli bölgeler denilen alanları birkaç günlüğüne ele geçirmeleri gerektiğini çabuk öğrenmişlerdi. Ayrıca, başlangıçta, Amerikan komutanlığı düşmanın niyetini tam olarak kestirememişti. General Westmoreland, Tet saldırılarının Amerika kuvvetlerini Khesanh kuşatmasından uzak tutmak için oyalama taktiği olduğunu düşünmüştü. Oysa tersinin doğru olma olasılığı daha yüksekti: Khesanh'daki ilk kuşatma, gelecek haftalarda kent merkezlerine yapılması planlanan saldırılardan dikkatleri uzaklaştırmak için hazırlanmıştı.

Tet Saldırısı'nın resmen başlamasından on gün önce, 21 Ocak sabahı, saat 5:00'i birkaç dakika geçmişti ki, binlerce Kuzey Vietnam askeri Amerikalıların Khesanh üssüne saldırıyı başlatarak, topçu bataryalarıyla baraj ateşi açtı. Bu üs Kuzey Vietnam'dan insan ve malzeme akışını kesmek için DMZ yakınında kurulan ileri karakol özelliğinde bir garnizondur. Ocağın son haftasında üssün kuşatıldığı haberleri tüm dünyada duyuldu. Birçok gazete kuşatmayı 1954'de bir Fransız garnizonunun tümüyle imha edilmek üzereyken 16 bin askerle teslim olduğu yeni bir Dien Bien Phu'ya benzetiyordu.

Ancak Khesanh'da günlük hava saldırıları, her saat yeniden ikmal yapılabilmesi, Laos ve Vietnamlı göçmenlerin görece em-

niyetli bir şekilde tahliyeleri ve sürekli iletişim, kuşatılmış durumdaki 6000 askerin daha rahat bir durumda olmasını sağlamıştı. Etrafı sarılan Khesanh'da direnmenin büyük bir stratejik anlamı var mıydı? Bunun aslını astarını öğrenmek kolay değil. Amerikalılar izole durumdaki ileri karakolu elde tutmayı, görünürde bütün Kuzey Vietnam tümenlerini açık çatışmaya çekmek amacıyla, yem olarak seçmişlerdi. Ayrıca Amerika'daki başkanlık seçimleri öncesinde savaş karşıtı protestolar yükselirken, geri çekilmenin çok büyük bir zaaf belirtisi olduğu da söylenebilirdi. Dien Bien Phu'yla bir benzerlik göstermediği halde, orada direnme kararının gerekçesi ne olursa olsun, Khesanh gene de Amerikalıların yıkıcı ateş gücünün sınıdıldığı bir başka alandı. Fransızlar Kuzey Vietnam'ın içinde, Çin sınırı yakınlarında tecrit edilmiş, sayıca üstün kuvvetler tarafından sarılmış ve hava desteğinden büyük ölçüde yoksun kalmışken, Amerikan ikmali günlük olarak sürüyordu. Takviye alıyorlardı, DMZ'nin güneyindeydiler, sürekli ve rahat iletişim kuruyorlardı ve tonlarca ağır silah ve malzemeyi üsse nakledebiliyorlardı. Bununla birlikte, kuşatılan deniz piyadeleri, çok deneyimli Kuzey Vietnam askerlerinden oluşan bir denizin içinde bir ada gibi kalmışlardı. Kesin görevlerinin ne olduğundan kendileri bile emin değillerdi. Khesanh için Amerikalıların son planı neydi? Westmoreland'in itiraf ettiği gibi, DMZ'nin savunmasında ve Laos'ta gelecekte yapılabilecek operasyonlarda kilit bir yere mi sahipti, yoksa düşmana çok büyük zayıat verdirmek için salt bir atış sahasıydı ve kuşatma kaldırılır kaldırılmaz terk mi edilecekti?

Deneyimli Kuzey Vietnam askerlerinin, sürpriz bir saldırıyla Lang Vei'nin yakınlarındaki Laos ve Vietnam garnizonlarını, Amerikalı danışmanlarıyla birlikte ezmeleri, Khesanh'a giden tüm karayollarının mutlak kontrolünü de ele geçirmelerini sağlamıştı. Çok geçmeden, deniz piyadelerini yıpratmak ve uçak pistini tahrip etmek amacıyla, üs neredeyse her saat bombalana-

çaktı -bazı günler binlerce top, roket ve havan mermisi yağıyordu. Kuzey Vietnamlılar son model Sovyet ve Çin silahlarıyla donatılmıştı: 122 mm.lik ağır havan, karadan-karaya füzeler, alev makineleri, tanklar ve 130 mm.lik ağır toplar. Bu silahların büyük bölümü, II. Dünya Savaşı'ndaki başlıca modellerden tasarımılanmıştı ve özgün Alman, Fransız ve Amerikan modellerinden esinlenmişlerdi. Kuzeyde, topçu bataryalarının nakledilmesinde binlerce Çinli ve Sovyet danışman gizlice ama büyük bir gayretle çalışıyor, Vietnamlılara topçuluk eğitimi veriyordu.

Yeni ölümcül silahlara karşın, Amerikalıların saldırısı piyade muharebeleri tarihinin en öldürücü topçu ve hava saldırılarından biriydi. Yaklaşık üç ay süren -1968, 20 Ocak'tan Nisan ortasına- kuşatma sırasında, 110.022 ton bomba ve 142.081 tane top mermisi atılmıştı. Bazı tahminlere göre, Amerikalılar toplam olarak 200 binden fazla top mermisi kullanmışlardı. Bu şaşırtıcı ateş gücü sürekli cephane ikmalini gerektiriyordu. Sonuç olarak, tümü kesintisiz ateş altında 14 bin tondan fazla malzeme Khesanh'a indirilmişti. Binlerce Kuzey Vietnamlı kampın çevresindeki ormanda yanarak ölmüştü. Düşmanın ölü ve yaralı sayısı hakkındaki tahminlerin çoğu 10 bin rakamında birleşiyor -ilk kuşatmaya katıldığına inanılan 20 bin askerin yarısı.

Khesanh komünistlerin acınacak bir şekilde ağır kayıplara uğradığı bir yere dönüşecekti. Amerika'da hükümet içinden ve dışından insanlar, bir hudut karakolunda deniz piyadelerinin yok yere ölmesini protesto ediyorlardı. Oysa Kuzey Vietnamlılar, küçük bir uçak pistini ele geçirmek için binlerce genci feda eden mantık karşısında genel bir suskunluk içindeydiler. Amerikan Hava Kuvvetleri'nden bir pilot yıkımı şu sözlerle anlatmıştı:

Şubat ortasında, arazi Vietnam'ın diğer yerleri gibiydi; bitki örtüsünün geçit vermediği, çok az görüş alanı sunan dağlık sık ormanlıklar. Beş hafta sonra, orman tam bir çöle dönmüştü -aşa-

ğıda görünen, ayakta kalan tek tük ağaçlar ve kraterlerle delik deşik, çıplak ay yüzeyi gibi topraktı. (T. Hoopes, *The Limits of Intervention*, 213)

200'den az Amerikalı ölmüş, 845'i tahliye edilen 1600 asker de yaralanmıştı. Lang Vei'deki Khesanh'in içinde ve çevresinde, Nisan'da karadan kurtarma operasyonundaki (*Pegasus Operasyonu*) çatışmaları, nakliye ve savaş uçaklarında kaybedilen pilotları da sayarsak, gerçek rakamın daha yüksek olduğuna kuşku yok. Gene de Khesanh'da ölen her Amerikalıya karşılık elli Kuzey Vietnamlı hayatını kaybetmişti -Meksika'da İspanyollar ve Aztekler ya da güney Afrika'da İngilizler ve Zulular arasındaki dengesiz ölüm oranlarına yaklaşan rakamlar.

Amerikan medyası kıyım karşısında şaşırarak yerine, tüm kuşatma boyunca korkunç bir bozgun yaşanacağı tahmininde bulunmuştu. Tet saldırısının başlamasından ve neredeyse eşzamanlı olarak, Kore sularında *Pueblo* casus gemisinin ele geçirilmesinden sonra, *Life* dergisi okurlarını Amerika'nın "Khesanh'daki korkunç kan gölüyle" doruğa çıkan küresel çapta geri çekilmesine karşı uyarıyordu. Kuşatmanın birinci ayında, Amerika karşı-ateşi iyi durumdayken, 22 Mart'ta Arthur Schlesinger, Jr. *Washington Post*'ta şöyle yazmıştı: "Yeni bir Dien Bien Phu yaşanmaması için ne gerekiyorsa yapmalıyız." Amerikalıları uyararak devam ediyordu, "Cesur insanlarımızı generallerin aptallığına ve Başkan'ın inadına kurban etmeyelim." Oliver E. Chup, *New Republic*'te genel histeriyi yansıtıyordu. Balkanlara müdahale isteyenlere karşı, Alman askerini ateşe atmak istemeyen Bismarck'ın sözlerini anımsatarak, Khesanh'in "bir tek deniz piyadesinin hayatına değmediğini" yazıyordu. Kuşatmanın "Vietnam savaşında eşi benzeri görülmeyen bir felaketle sona erebileceği" sonucuna varmıştı. (B. Nalty, *Air Po-*

wer and the Fight for the Khe Sanh, 39-40.) Bu arada, kuşatmanın başlamasından sonra üç hafta içinde, B-52 grupları -yıllar sonraki Körfez Savaşı bombardıman taktiklerinin bir ön hazırlığı gibi- kuşatılmış üssün etrafında bir koordinat sistemi geliştirdiler. Üç bombardıman uçağı gece-gündüz her doksan dakikada bir klasik ve napalm bombalarıyla 1x2 kilometre büyüklüğündeki bir dikdörtgenin her tarafına bomba yağdırıyordu. Hava kuvvetleri deniz piyadelerinin istihkamlarının bir kilometre çevresindeki tüm canlıları sistemli bir biçimde yok ediyordu.

Kuşatmanın 6 Nisan'da sona ermesiyle birlikte, Tet Saldırısı'nın doruğuna varmasından sonra yavaşlayan çatışmaların sonuncusu da kesildi. Ama sonra, Haziran'ın ikinci yarısında, direnişin ezici bir Amerikan başarısı olduğuna inanan MACV üssün boşaltılmasını emretti. 5 Temmuz'da Khesanh yerle bir edildi! Amerikalılar birkaç saat içinde Kuzey Vietnamlı komünistlerin aylardır yapamadığını yaparak, üssü tahrip ettiler. Haftalar önce tuzağa düşen deniz piyadelerine konvoyların karadan ulaşabilmesi için bin bir zahmetle onarılmış olan 9 Numaralı Yol üzerindeki bütün köprüler sistemli olarak havaya uçuruldu Tet Saldırısı'nın ve ardından bombardımanların durmasından sonra, Amerikalıların, DMZ'yi kapatma fikrinden ve Kuzey Vietnam sınırı yakınlarındaki ileri savunma mevzilerine karakol görevi yapan birlikler yerleştirmekten vazgeçmekte kararlı olduğu görülmüyordu. Haberlere bakılırsa, yaklaşık üç aydır kesintisiz ateş eden deniz piyadeleri öfkeliydi ve neredeyse isyan halindeydi. Yitirdikleri arkadaşlarının boşuna ölmediğini, öldürülen düşman sayısından çok, üssü ellerinde tutmalarının kanıtladığını düşünüyorlardı.

1968 Nisan'ında, yaklaşan Amerikan başkanlık seçimlerinin her iki tarafı da Amerika'nın askeri varlığının azaltılmasından

söz etmeye başladı: Robert Kennedy geri çekilme görüşmeleri vaadinde bulunuyor, Hubert Humprey bombardımanı durduracağını ima ediyor ya da Richard Nixon tedrici ‘Vietnamlaştırma’ seçeneğini ortaya atıyordu. Amerikan Pasifik Filosu komutanı, Amiral Ulysses Grant Sharp’ın, Khesanh’daki şaşırtıcı Amerikan zaferinden sonra söylediği gibi: “Washington’da Tet saldırısı öyle büyük bir histeri yarattı ki, resmen kafayı yiyip, çılgına döndüler ve zaten kazanamayacağımız bu savaşı sona erdirmeye karar verdiler.” (B. Nalty, *Air Power and the Fight for the Khe Sanh*, 104.) Tesisin cesaretle savunulması, Kuzey Vietnamlılara ağır kayıp verdirilmesi ve Khesanh’ın aniden terk edilmesi, hep Vietnam’ın 1968 sonbaharı biterken neye dönüştüğünü simgeliyordu. Burası askeri operasyonların, savaşın değeri ya da seyrinin nasıl algılandığı konusuyla doğrudan bir ilişkinin olmadığı bir bataklıkta. Khesanh, komutanlığın beceriksizliğini, deniz piyadelerinin cesaret ve disiplini, hava kuvvetlerinin şaşırtıcı teknolojik üstünlüğünü, Hue’den bile iyi göstermişti. Bu arada, savaş sırasında Amerika’nın düşmana zarar verme yeteneğini sürekli küçümseyen, ancak çatışmadan sonra komünistlerin kayıplarını ve uğradıkları zararı abartan Amerikan medyasının büyük bölümünün tam bir histeri içinde olduğu da açığa çıkmıştı. Kazanıldığı halde kaybedilen Tet paradoksunu belki en iyi açıklayan kişi, Güney Vietnam’ın ABD Büyükelçisi Bui Diem’di:

Çok geçmeden, iyice anladım ki ABD kuvvetlerinin Vietnam’dan tamamen geri çekilmesi sadece bir zaman ve psikolojik hazırlık sorunu. Bu anlamda, 1968 Tet saldırıları savaşın beş yıl sonraki sonunun başlangıcı olarak görülebilirdi. Gerçekten de, bence Tet Amerikan kamuoyunun ve yanlış anlayışların, yenilgiyi potansiyel bir zaferin ağzından çekip almasıydı.” (*The Tet Offensive*, 133)

ZAFER Mİ YENİLGİ Mİ?

Bataklık

Amerikan ordusu Tet'ten sonra, düşman kuvvetlerinin Vietnam'daki bütün savaşta bir tek büyük muharebeyi bile kazanmadığını söyleyerek övünüyordu. Kimi zaman Amerikalı danışmanların bulunduğu birkaç küçük birliğin sürpriz saldırılara uğraması ve bazı örneklerde ezilmeleri dışında, bu övünmede gerçeklik payı vardı. Tet Saldırısı'nın aylar süren farklı evreleri olmasına karşın, savaşın ilk aşaması aslında bir aydan kısa sürmüştü. 1968 Şubat sonunda, Hue kurtulmuş ve Khesanh Nisan başında kurtarılmıştı; saldırıların ilk haftasının sonunda küçük kentler kurtarılmış ve güvenlikleri sağlanmıştı.

Medyanın saldırıya ilişkin sansasyonel haberlerine karşın, kamuoyu yoklamaları, hala Amerikan yurttaşlarının çoğunluğunun bütün Tet boyunca ABD müdahalesini desteklediğini göstermişti: Bazı anketler yurttaşların yüzde 70'inin geri çekilmekten çok, bir askeri zaferi arzuladığını bildiriyordu. Walter Cronkite, Vietnam'dan dönüşünde, milyonlarca Amerikalıya, ordularının bir batağa saplandığını ve "tek akılcı yolun... galipler olarak değil, onurlu bir halk olarak görüşmelere başlamak olduğunu" ilan edebilirdi. (N. Graeber, *The Scholar's View of Vietnam*, Showalter ve J. Albert, *An American Dilemma*, 29) Ama Amerikalıların çoğu hala zafer kazanamayacakları bir savaşı desteklemek istiyorlardı. Ordunun Vietnam'daki sorunu, en azından kısa vadede, anavatanda kendilerini onaylayan bir çoğunluğun bulunmaması değil, ses getiren, etkili ve çok yetenekli bir eleştirel azınlığın büyümesiydi. Bunlar müdahalenin hemen sona erdirilmesini, Amerikan müdahalesinin sürmesini isteyen çoğunluktan daha etkili bir biçimde ifade ediyorlardı.

Salt askeri açıdan, Tet trajedisine kolayca yenilgi diyemeyiz. Felaket, Amerikalıların komünistlerin dağınıklığından, zaferin eşiğindeyken bile yararlanamaması, bombardımanı durdurması ve düşmana, zaaf içinde olduğu izlenimi vermesindeydi. Gerçekten de, 1968'deki nihai Tet zaferi radikal bir Amerikan geri çekilmesinin başlangıcıydı. Büyük 1965-67 yığınağıyla, doruk noktasına ulaşılmış ve 4 Nisan 1968'de toplam 543 bin asker konuşlandırılmıştı. Bu sayı daha sonra hızla düşecek ve 1 Aralık 1972'de 30 binden aşağı çekilecekti. 1973 ateşkesinden sonra da hiç kalmayacaktı. Tet'in başlamasından bir hafta sonra, 28 Şubat 1968'de, kabinesine seslenirken, Başkan Johnson'un muharebeleri kazanırken, Amerika'daki halkla ilişkiler savaşını kaybederek yaşadığı ikilemin niteliğini anladığı görülüyordu:

Bize gelip “tünelin ucunda ışık göründü” diyen Westmoreland'inki gibi açıklamalar karşısında dikkatli olmalıyız. Şimdi Tet Saldırısı'nın şokunu yaşıyoruz. Ho Chi Minh hiçbir makama seçimle gelmedi... Birçok yönden Hitler'i andırıyor... Ama bize, Başkan'a ve Kabine'ye caniler deniliyor ve Sayın Ho'ya hiçbir şey söylenmiyor. “Savaşı Durdurun” diyorlar, ama karşı tarafta böyle diyen bir kişi bile göremiyorsunuz. Sonra da Tet Saldırısı'm başlatıyor, ateşkesi bozuyor ve 44 şehri ateşe vererek savaşı tırmandırıyorlar. Biz de bütün bu süre zarfında bombardımanlara ara vermekten söz ediyoruz. Hayatının en iyi savunmasını yapan ama müvekkilini elektrikli sandalyeye gönderen bir taşra avukatına benziyoruz. Şimdi aynı durumdayız. (*The Tet Offensive*, 133)

Kuzey Vietnamlılar bile feci bir yenilgi yaşamış olduklarını itiraf etmişlerdi. Birkaç hafta içinde yaklaşık 40 bin Vietkong ve muvazzaf NVA askeri öldürüldü. ABD'nin on yıllık tüm müdahalesi sırasında kaybettiği Amerikan askerinden fazlasını, düş-

man sadece 1968 yılında kaybetti. Komünistlerin yerel kadroları sokağa dökme stratejisi tam bir felaketle sonuçlandı. Genel ayaklanmaya yol açmadığı gibi, Güneydeki Vietkong altyapısının en azından iki yıl için çöktüğü bir kan gölüyle son buldu. Tet sonrasında Ulusal Kurutuluş Cephesi'nin (NLF) etkin bir askeri kolu kalmadı. En deneyimli örgütçülerinden yoksun kalan bu yapı sıfırdan inşa edilmek zorundaydı. Bütün bunlar, Kuzey Vietnamlıların savaş alanında Amerikan hava gücünün ölümcüllüğünü, askerlerinin disiplinini ve lojistik desteğinin ezici üstünlüğünü göremeyişinin bedeliydi. Bunlar bir süre daha, sürpriz, kötü komuta ve ABD'deki toplumsal huzursuzluğu dengeleyebilecek etkenlerdi.

Üst düzey komünistler arasında da Tet'in kendilerine ağır bir bedel ödettiğini itiraf eden birçok kişi vardı. Tuğgeneral Tran Van Tra, gene de muğlak ifadelerle, Amerikalılarla doğrudan çatışmaya girmenin neden olduğu feci yanlışlığı itiraf etmişti:

Tüm etkenlerin bilimsel değerlendirmesine ya da dikkatli bir biçimde ölçülüp biçilmesine değil, kısmen öznel isteklerimize dayalı bir yanılsamaya bel bağladık. Bu nedenle, kararımızın akıllıca, dahiyane ve doğru zamanda alınmış, iyi örgütlenmiş ve sağlam bir biçimde hayata geçirilmiş olduğu doğrudur. Bütün savaş alanlarında kusursuz bir koordinasyonun görüldüğü, herkesin kahramanca hareket ettiği, yaşamlarını feda ettikleri, Vietnam ve Çinliler'de önemli bir stratejik dönüm noktası yarattıkları doğrudur. Ama bütün bunlara, kadrolarımızın tüm cesaretlelerine rağmen, insan gücü ve malzeme, özellikle çeşitli kademelerden kadrolar açısından çok büyük özverilerde bulunmamız ve kayıplar vermemiz bizi zayıflatmıştı. (R. Ford, *Tet* 1968, 139)

Eğer Kuzey Vietnamlılar Tet Saldırısı'nı yitirdiklerini biliyorsa, neden çoğu Batılı gözlemci düşmanın kazandığını düşünmüştü?

Algılama sorunlarının çoğu saldırıdan hemen önce artan beklentilerden kaynaklandı. Savaş karşıtı hareketin zarar verdiği kuşatılmış Amerikan ordusu, kamuoyunu yatıştırmak için, 1968 başında savaşın bir Amerikan zaferi ile sona ermek üzere olduğundan söz etmekle, kendisini erken bir yükümlülük altına sokmuştu. Aşırı iyimser değerlendirmenin parçası olarak, Amerikalıların düşmanı savaş alanında yenmesinin yeterli olmadığını kabul etmesi, ordunun hatasını katmerleştirdi. 1968’de, anavatanındaki muhalefeti durdurmak ve kamuoyu desteğini sürdürmek için, ordunun en azından dört hedefe ulaşması aynı derecede yaşımsal bir öneme sahipti: 1) Dört yıllık yoğun kara savaşlarından sonra, Kuzey Vietnamlıların teslim olmaya yaklaştığına dair kanıt. 2) Güney Vietnamlıların en sonunda kendi savunma yükümlülüklerini çok büyük ölçüde yerine getirebileceklerine dair sağlam gerekçeler. 3) Amerika’nın en az kayıpla en hızlı bir şekilde geri çekilebileceğinin garantisi ve 4) Güney Vietnam’ın liberal ve insancıl bir demokrasi olduğunun güvencesi.

Açık bir Amerikan zaferi olan Tet, bu yöndeki izlenimleri ortadan kaldırdı. Bütün bu hedeflerin sorunlu olduğunu gösterdi. Çelişkili bir biçimde, yenilgileri, bu tür bir kayıp politikasının yol açtığı insan kayıplarını umursamadıkları ölçüde, Kuzey Vietnamlıların uzun vadeli stratejik önsezilerini doğruladı. Amerikalılarla doğrudan çatışmaya girme fırsatını tepmeden, binlerce kayıpla başa çıkmaya hazır oldukları sürece, zaman komünistlerin lehine işliyordu. Bir Amerikan istihbarat subayı, General Vo Nguyen Giap’ın vahşi yıpratma stratejisini şu şekilde özetlemişti. “Tabutları Kuzeye gönderen ordu onunki değil; Giap kendi başarısını ABD’ye tabutta dönen Amerikan askerleriyle ölçüyor.” (G. Lewy, *America in Vietnam*, 68)

Sovyetler ve Çin birinci sınıf silahlar sağlıyor, Vietkong etkili Amerikan gazetecileri, akademisyenleri ve barışçılarını ateşkesi bozan terörist katiller değil, kurtuluş savaşçıları ve yurt-

severler olarak görünüyordu. Amerikan ordusu saçma çarpışma kuralları altında, artan ceset sayılarıyla, ele geçirilen ve korunan topraklar olmadan konvansiyonel bir savaş yürütmeye çalışıyordu. Bütün bunlar olduğu sürece, Kuzey Vietnamlılar özgür bir ulus vaadiyle çok sayıda yeni insanı askere alabiliyor ve zaman zaman Amerikalıları öldürebiliyordu. Bir Aztek kahini bir keresinde Cortes'i uyarak, Meksikalıların her Kastilyalı'ya karşılık 250 kişi kaybedebileceğini ama yine de kazanabileceğini söylemişti. Modern koşullarda böyle bir uyarı General Westmoreland'a mükemmel bir öğüt olurdu: Savaş alanında çok az Amerikalı ve bir sürü düşman olduğu için değil, politik olarak Amerikan kayıplarına kesin bir sınır konması gerektiği için. Amerikan siyaset kurumu, Vietnam'ın komünist tiranlığa karşı yirmi beş yıllık küresel bir mücadelenin bir parçası olduğuna inanmış olabilirdi. Ama Amerikan halkı, Çinliler ve Rusların Vietnam aracılığıyla Amerika Birleşik Devletleri kıyılarına ulaşmalarının mümkün olmadığı bir zamanda, hazinelerini ve oğullarını bu kadar uzağa göndermenin gerekli olduğundan giderek daha çok kuşku duyuyordu. Eğer Westmoreland 1520'de Cortes'in yerine geçseydi, Aztek tehdidini Kral Felipe'ye bildirir, talimat alır ve ilerlemeden önce daha çok savaşçı talep ederdi. Gerçekte, Cortes Aztek kahininin sayılardaki bu oransızlıkla ilgili tahminine katılmış ve kaybettiği her savaşçı için 250 Aztek'i öldürmeyi planlamıştı!

Tet Saldırısı sırasında toplam 800 bin mülteci köylerini terk etti, çoğu Saygon'a bulunduğu için şehrin nüfusu 4 milyona fırladı. Kırsal bölgelerin tam güvenliğe kavuşturulabileceği umutları tamamen tükenirken, Sivil Operasyonlar ve Devrimci Kalkınma Desteği (CORDS) adı verilen Amerikan-destekli kırsal denetim sistemi çöküşün eşiğindeydi. Hue saldırısı, oradaki katliamlar ve elçilik binalarına girilmesi, birçok Güney Vietnamlıyı şoke etmişti. Eğer Saygon'un merkezindeki Amerikalı bürok-

ratların kendileri bile saldırıdan korunacak durumda değilse, kırsal bölgelerde yaşayan Vietnamlılar ne kadar güvende olacaklardı ki? DMZ yakınlarında kahramanca savunulan bir kilit üs pozisyonundaki Khesanh, sembolizmle dolu bir savaşta, taşıdığı önem hiç önemsenmeden terk edilip, yerle bir edilmişti. Hava Kuvvetleri Müsteşarı Townsend Hoopes Amerikalıların yaşadığı çöküntüyü özetliyordu:

Hepimiz için açık olan tek bir şey vardı: Tet Saldırısı Kasım'daki coşkulu iyimserliği tamamen dağıtmıştı. ABD'nin aslında durumu kontrol etmediğini, gerçekte kazanmadığını, düşmanın hala olağanüstü bir güç ve canlılığa sahip olduğunu hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde göstermişti. Olaya nesnel yaklaşan herkesin zihninde kesin bir müttefik zaferi fikrini ortadan kaldırmaya yetmişti... Şubat ortasında muhafazakar *Wall Street Journal* bile şöyle yazıyordu: "Amerikan halkının, Vietnam'daki bütün çabalarımızın sonuçsuz kalabileceğini, ayaklarımızın altındaki toprağın kaymakta olduğunu henüz kabul etmediyse, kabul etmeye hazırlanması gerektiğini düşünüyoruz." (*The Limits of Intervention*, 146-47)

Tet zaferinden sonra, Amerikan ordusunun 206 bin asker ve 250 bin ek yedek kuvvet daha istemesi, Amerikan halkını, silahlı kuvvetlerinin kara savaşını kazanmakta olduğuna ikna edecek bir şey değildi. Hoopes takviye talebinin "sürpriz" olduğunu söyledi. Yeni muharebe taktikleri ya da uzun vadeli strateji olmadan, MACV liderliği Amerikan varlığının iyice artırılmasını, hatta planlanan 525 bin askerlik sınırı bile aşması gerektiğini düşünüyordu. Gene de Amerikan halkı merak ediyordu: Aca ba yaklaşık yirmi beş yıl önce, Normandiya'da daha az askerle daha kısa sürede, Alman Wehrmacht'ına karşı zafer kazanan ABD değil miydi yoksa? Daha çok insan isteği geri çevrildi.

Amerikan ordusunun belgeleri, Vietnam'da düşman ölümlerinin tahmininde hatalı rakamlar vermesiyle ünlüydü ama zorunluluk nedeniyle Amerikan kayıplarını rapor ederken çok kesin rakamlar veriyordu. Bu yüzden, çoğu gözlemci Tet sırasında ölen Amerikalıların sayısının 1000 ile 2000 arasında olduğuna inanıyordu. Amerikan halkı oğullarının, her askere karşılık yaklaşık kırk düşman gibi rekor bir düşman kaybı verdirmesini umursayacak durumda değildi. Onlar da ordu gibi ölü sayılarına, ama General Giap gibi, Kuzey Vietnamlılarınkine değil, Amerikalılarınkine bakıyor ve her hafta 300 ile 400 arasındaki askerin cenazesini dayanılmayacak kadar yüksek buluyorlardı.

2500 yıllık ölümcül bir askeri geleneğin doruk noktasında, Amerikalı planlamacıların Batı'nın bütün askeri mirasının öğretilerini tamamen bir yana atmış olmaları ne kadar garip! Cortes de çok sayıda düşmanla çevrili, bilmediği bir iklimde, kendi askerlerinin ayaklanma tehditleri ve anavatana geri çekilme emri karşısında, kararsız müttefikleriyle acımasız fanatik bir düşmanla karşı karşıyaydı. En azından, kendi askerlerinin ve İspanyol tahtının onun kaç düşman öldüreceğiyle daha az ilgileneneğini biliyordu. Gene biliyordu ki, onlar en çok Tenochtitlan'ı alıp alamayacağı, elinde tutup tutamayacağıyla ilgileniyorlardı. Dolayısıyla direnişi büyük ölçüde ayakta kalan ordusuyla ezmişti. Gene, Lort Chemsford da ordu içinden ve dışından eleştiri bombardımanına tutulmuş, görevden alınmakla tehdit edilmişti. Düşmanın gerçek büyüklüğü, yapısı ve yerini bilmiyor, Boer sömürgecileri, İngiliz idealistleri ve müttefik kabilelerden kuşkulanıyordu. Ama en sonunda, Zululand'i ezinceye, köylerde yuvalanan kraliyet ailesinin çekirdeğini ortadan kaldırıncaya ve kralı tutsak alıncaya kadar, ölüm saçan Martini-Henry tüfekleriyle biçilen binlerce Zulu'ya rağmen, savaşın sürüp gideceğini anlamıştı.

Amerikan generalleri şu temel dersi hiçbir zaman tam kavra-

madı ya da Washington'daki politik liderliğe gerektiği gibi aktarmadılar: Eğer Güney Vietnam toprakları güvenlikte değilse, elde tutulmuyorsa ve düşman Kuzey Vietnam işgal edilmemiş, aşağılanmamış ya da güçsüz düşürülmemişse, öldürülen düşman sayısının kendi içinde fazla bir anlamı yoktur. Amerikan üst düzey komutanları arasında sadece birkaç kişi, cesur askerlerinin kesin askeri zafer şansı olmadan ölüp gitmesine yol açan feci çarpışma kuralları karşısında ilke olarak istifa etmeyi seçmişti. Sanki Amerika'nın en iyi askeri akademilerinin binlerce mezunu, kendilerine ait Batı savaş tarzının ölümcül mirası hakkında en küçük bir fikre bile sahip değildi.

Benzetmeler, Doğru ve Yanlış

Peloponnes Savaşı tarihinin (İÖ 431-404) altıncı ve yedinci kitaplarında, Thukydides donanmanın Sicilya seferine (İÖ 415-413) çıkışı ve sonrasını, Atina'nın liderliği ve yurttaşlarının yaptığı hataları sıralar. İlk önce filonun gönderilme kararının sert tartışmalar yarattığını söyler. Syracusalı saldırganlar karşısında yardım isteyen Sicilya'daki Atina'nın müttefiklerinin yolsuzluklara batmış, iki yüzlü, zayıf ve sonuçta muharebede beş para etmez kişiler olduğunun kanıtlandığını anlatır. Seferin Atina'daki baş mimarı Alcibiades, daha savaşa bile girmeden, kararsız Meclis tarafından ülkeye geri çağırılır. O da sonunda düşmana yardım eder ve yirmi yedi yıllık Peloponnes Savaşı'nda Atina'nın baş düşmanı Sparta'ya yerleşir.

Diğer komutanlar, Lamachus ve Nicias kararsız ve dar görüşlüdür. Atina'dan getirdikleri ezici kuvvete rağmen, kazanamayacakları bir savaşta batağa saplanmanın politik sonuçlarından paranoya derecesinde kuşku duyarlar. Gerçekten de, yaşlı muhafazakar Nicias'ın Syracuse'ye saldırmaktaki kararsızlığı,

çok fazla takviye isteği ile birleşince, onu asıl yönlendirenin stratejik düşünceden çok, kendi politik geleceğinden duyduğu kaygı olduğu görülür. Thukydides, Atinalılar sadece kendi askerlerini destekleseydi, sefer zaferle sonuçlanabilirdi diye yakınıırken, kendi yazdığı tarih, kimi zaman bununla çelişir görünür. Bize Atinalıların bir donanma değil, iki donanma -kendi generallerinin bile istediğinden fazla adam, gemi ve malzeme- gönderdiklerini söyler.

Sonunda, Sicilya ile ilgili anlattıkları, bir Sofokles trajedisini ya da 1950'lerin başında olası bir Çin savaşı karşısında, General Omar Bradley'in "yanlış savaş, yanlış yer, yanlış zaman ve yanlış düşmanla" sözünü anımsatır. Sparta ordusunun Atina surlarına rahatlıkla yürüyebileceği bir zamanda, Atina'ya doğrudan saldırmayan bir güce karşı, Atina'dan 800 deniz mili uzaklıktaki Sicilya yepyeni bir savaş cephesiydi.

Thukydides'in sürekli duyulan deniz ötesinde bataklığa saplanıldığı ve sürekli daha çok adam ve malzeme istendiği haberlerinin, Atina halkının moralini hızla bozduğunu söylemesine şaşmamalı! Antik ya da modern, yöneticilerin seçimle işbaşına geldiği bir toplumda, pahalı, ağır kayıplara mal olduğu görülen ve kesin zafer garantisinin bulunmadığı deniz aşırı askeri operasyonların muhalefet doğurması kaçınılmazdır. Bu bakımdan, Amerika'daki savaş karşıtı hareketin yükselişi tahmin edilebilir bir şeydir. Ülke içi muhalefet, zaferin uzak olduğu -arazideki talihsiz askerlere muhakkak ağır zararlar verse de, genelde devletin uzun vadeli çıkarları için olumsuz olmayabilecek sonuçların alındığı- ender durumlarda, Batının kendi askeri pratiğine muhalefeti tarihiyle uyum içindeydi.

Amerika'nın hem yerel hem jeopolitik hedefleri, başından beri az çok açıktı. Güneyde komünist olmayan, bağımsız bir devletin güvenliği ve onunla birlikte, Güneydoğu Asya'da genel komünist saldırganlığa son vermek. Ama görünürde bu ahlaki

amaçları gerçekleştirme yöntemleri, hiç de belirgin değildi. Zafferin formülü üzerinde hiçbir zaman tam olarak çalışılmamıştı. Sonuçtaki maliyet hiçbir zaman ciddi bir biçimde ölçülüp biçilmemişti. İdeal olarak, 1960'ların başlarında Amerikalıların gelişmiş bir demokratik direniş ordusunu eğitebileceği düşünülmüştü. İki-üç yıl içinde yeniden kurulan bu Vietnam Cumhuriyeti Ordusu kendisini savunacak hale gelebilirdi. Gerçi, Kore örneğinde olduğu gibi, barışı korumak, askerden arındırılmış bölgenin çevresinde neredeyse sürekli olarak 30 bin askerlik bir Amerikan varlığını gerekli kılabilirdi. Minnettar Vietnam halkı, o zaman bu yeni demokratik hükümeti destekler ve ülkeyi geçmişte çok sayıda sivilin ölmesine ve topraklarından göç etmesine neden olan komünizmden kurtarmak için gönüllü bir biçimde bu orduya katılırdı! Ya da böyle düşünülmüştü...

Gene de 1964'de komünistlerin sanıldığından daha sağlam, Güney Vietnamlıların daha zayıf ve Amerikan halkının daha kuşkucu olduğu ortaya çıktı. Bu noktada -1964 sonu ve 1965 ortasında bir zaman diliminde- Başkan Johnson, eskiden daha küçük Amerikan müfrezelerinin operasyon yaptığı kara çatışmaları kurallarını değiştirmeden, savaşı adım adım tırmandırmak gibi felaketle sonuçlanan bir strateji geliştirdi.

Başkanın askeri konulardaki bilgisi sıfırdı. Üçüncü Dünya komünistlerini yenilgiye uğratmak için, yüz binlerce Amerikan askerini Vietnam'a göndermek gibi büyük bir yükümlülüğün, jeopolitik açıdan dostları ve düşmanları arasında ve ülke içinde yeni bir gerilim yaratacağının farkında değildi. Bunun bedeli, yarım milyondan çok asker, yılda 1 milyon 200 bin bomba, her ay binlerce düşman ölüsü ve her hafta 300-400 Amerikalı askerin tabutunun ülkeye geliyordu. Bu kadar büyük bir kuvvetle düşmanı yenememek, Amerika'nın zaaflarının görülmesinden, ülke içinde huzursuzlukların artmasından ve Güney Vietnam hükümetinin yetersizliğinin ortaya çıkmasından sonra, sadece yeni

bir Sovyet maceracılığına davetiye çıkarmak olurdu. İmparatorluklar bu tür kaynaklarını askeri maceralar için seferber eder etmez, zaman bir müttefik değil bir düşman haline gelir. Bunun nedeni, çabuk başarı kazanamama, savaş alanından doğan kuşku dalgalarının okyanusları aşip, huzursuz müttefikleri ve ülkedeki yurttaşları vurmasıdır. İşte bu da herhangi bir hegemonya sahibi için ölümcül bir şeydir.

Bununla birlikte, Amerikalılar yaklaşık on yıldır açıkça belirlenen cepheler ya da hatta bir cephe gerisi olmadan, konvansiyonel olmayan bir arazide, konvansiyonel bir savaş sürdürüyorlardı. Genel stratejinin, komünizmin Asya'da yayılmasını engellemek olduğu söyleniyordu. Oysa, ne pahasına olursa olsun, Sovyetler ya da Çin ile doğrudan veya kazara karşılaşmaktan kaçınılacaktı. Bu durum Amerikan stratejisinde değişikliklerle ilgili her tartışmada planlamacılara soğuk terler döktüren birçok paradoksa yol açıyordu. Genelde izlenen politika, -1972'ye kadar izin verilmeyen- limanların mayınlanması ya da komünist yabancı görevlileri ya da danışmanları öldürme korkusuyla Hanoi ve Haiphong'daki kilit hükümet binalarını yerle bir etmekteki isteksizlikti. Kuzey Vietnam'ın işgali mutlak ve tartışmasız bir biçimde yasaktı. Savaş malzemelerinin boşaltıldığı tesislere enerji sağlayan kentlerdeki enerji santralleri ve malzeme depoları yıllarca hedefler arasında yer almamıştı. Savaşın büyük bölümünde, düşmanın büyük malzeme stokları ve sığınaklarının bulunduğu Kamboçya, Tayland ve Laos'a zorla girilmesine izin yoktu. Şehir ve köyleri Vietkong'un elinden kurtarmak için, hırslı gerilla saldırıları ve ısrarcı karşı-ayaklanma takтикlerinden çok, tahkim edilen savunma üslerinin yanında hava gücü ve topçu bombardımanlarına ağırlık veriliyordu.

Amerikan yönetiminin, bir yandan yanlış bir biçimde savaş ıta nç verici ve üzerinde iyi çalışılmamış parametrelere göre sınırlandırma çabası içindeyken, diğer yanda yaklaşık on yıl bo-

yunca ölümlerin sürmesini izlemesi çelişkiliydi. Vietnam'ın karmakarışık dünyasında, Hanoi'nin fabrika ve rıhtımlarına nokta vuruşları değil, ormanların bombalanması kabul edilebilir bir askeri uygulama olarak görülüyordu. Sonuçta, yenilgi binlerce Amerikalının hayatına mal oluyordu. Savaşın sonra, Hanoi'yi ziyaret edenler, savaş karşıtı eylemcilerin binlerce insanın sokaklarda öldürüldüğü ve başkentin neredeyse yerle bir edilmiş olduğu iddialarına karşın, şehrin bombalamadan çok fazla zarar görmemiş olmasına şaşırıyordu.

Johnson ve Nixon yönetimleri, yeni bir Kore yaratabileceklerini düşünmüşlerdi. Yolsuzluklara batmış bir Güney Kore hükümeti, savaşa katılan dev bir Çin ordusu, kaybedilen yaklaşık 50 bin Amerikan askeri ve Kore çatışmasının sürdürüldüğü kesin politik parametrelere rağmen, Kore bir tür zaferdi. Bununla birlikte, her iki yönetim de bütün Kore deneyimini genelde yanlış yorumlamıştı. Göreli olarak, 1950'de Sovyetler de Çin de ABD karşısında, 1965'tekinden çok daha zayıftı. Kore Savaşı sırasında ikisi de Amerikan kıyılarına nükleer tehdit oluşturamazdı. Ama ABD hükümeti Çin'in Amerikan ordusunun konvansiyonel gücünden duyduğu korkuyu iyice yanlış yorumlamış, komünistlerin Kore'de yoğun Amerikan topçu ve hava saldırıları karşısında 800 bin ölü verdiklerini ve bu hezimetin Vietnam'da tekrarlanmasını hiç de istemediklerini unutmuş görünüyordu. Komünist nükleer güçleri provoke etmemek için yapılan uyarılar doğru olduğu halde, çoğu durumda Ruslar ve Çinliler karşısında aşırı ölçüsüz kaygılar, Amerikan operasyonunun boyutlarını gereksiz yere sınırlandırıyordu.

1965'de, Amerikalılar daha geniş ve olası bir nükleer müdahale potansiyeli olduğuna inandıkları ölçüde, Kuzey Vietnam sularındaki Sovyet gemilerini vurmaktan, ulusal sınırlarının dışında avcı uçaklarını izlemekten ve Hanoi'yi Sovyet ve Çinlilerin rejimi kurtarmak için müdahalede bulunabileceği ölçüde teh-

dit etmekten kaçındılar. Johnson yönetimi, Çin ve Rus gönüllülerini açık çatışmada öldürmektense onların Amerikalıları sessizce öldürmesini yeğliyordu. Ayrıca, Amerikalı pilotlar Kuzey Kore hava sahasına hızla egemen olmuşlardı; oysa, 1972’de Vietnam’da gelişmiş Sovyet ve Çin hava savunma sistemleri bulunuyordu: 8000 uçaksavar topu, 250 karadan-havaya füze bataryası, 200-300 arasında modern jet avcı uçağı ve binlerce yabancı danışman, eğer bombardıman kampanyası tırmandırılırsa, kayıp Amerikan uçaklarının sayısının artacağı anlamına geliyordu. Vietnam coğrafyasının Kore’dekinden çok daha yoğun ormanlarla kaplı olması, bitki örtüsü düşman askerlerinin konumunu gizlediğinden, bombaların isabet oranını iyice düşürüyordu.

Çok daha önemlisi, Güney Kore Başkanı Syngman Rhee, ülkesinde Güney Vietnamlı liderlerin hepsinden daha fazla destek bulabiliyordu. Rhee kendisini tıpkı Ho Shi Minh’in yaptığı gibi, Çinli Stalinistlerin kuzeydeki kuklalarına karşı Kore’nin özerkliğinin savunucusu gibi gösterilebilmişti. Ho Shi Minh de Vietnam’da halka, Amerikalıların da, Japon ve Fransız emperyalistleri gibi sonunda Vietnam topraklarından atılacağını söylemişti. Kore’de, Amerikalılar inatçılıklarının Japonya’ya doğru ilerleyen komünist dalgayı durdurduğuna inanmıştı. Oysa Vietnam’ın yitirilmesinin, komünistlerin etki alanını Güneydoğu Asya’dan daha büyük bir bölgeye yayacağına inananların sayısı çok azdı. Üstelik, Güneydoğu Asya’yı umursayanlar sadece birkaç Amerikan yurttaşı ve askeriydi. Amerikalılar da Soğuk Savaş’ın başladığı 1950’lerden, II. Dünya Savaşı sonrasında bu yana değişmişlerdi: Daha zengin, reformist düşünen ve yirmi yıl boyunca sürekli olarak dünya komünizmini caydırma politikasının bedellerini ödemekten bıkmış olan bir halktı.

Nihayet ABD, Kore’de birleşik bir komünist bloğun tehdidi altındaydı. Ama 1965’de Amerikalıların çoğu -kuşkusuz genelde safça- Çin ve Rusya’nın birbirine neredeyse düşman olduğu-

na, Vietnam'ın Çin'in geleneksel düşmanı olduğuna ve Kamboçya, Laos ve Taylandlı komünistlerin hiçbir zaman tamamen birleşmediğine, onların birbirlerine ve Vietnamlılara karşı uzun bir düşmanlık tarihine sahip olduğuna inanıyordu. Böylece, Vietnam'da Amerika'nın müttefiklerini ya da kendi halkını, Vietnam'daki komünist saldırganlığın Avrupa'yı ya da Amerika'yı tehdit ettiğine inandırması iyice zorlaşmıştı:

Göründüğü kadarıyla sevimsiz Vietnam komünizmi, Amerika'nın ulusal güvenliğine hiçbir açık tehdit oluşturmuyordu. Eğer Vietnam, Çin sınırında değil de, Afrika'da ya da batı Asya'da olsaydı, komünistlerin sömürgeci Fransa'dan bağımsızlığını kazanması ya da yerel bir anti-komünist rejimi devirmeleri ancak geçici bir kaygı yarattı. (D. Oberdorfer, *Tet!*, 334)

ABD savaşı kesin ve çabuk bir biçimde kazanmış olsaydı da bütün bu kaygılar dile getirilecekti. Ama beklenen zafer, ordunun savaşı yürüttüğü o koşullarda olanaksızdı. Milyonlarca Amerikalı bu kadar büyük bir bilgisizlik ve beceriksizlik sergiledikleri için kendi askeri ve politik liderlerine öfkelenmiş, seslerini onlara duyurmaya çalışmıştı.

Kırılma Çizgileri

Daha 1965'de, Tet'ten üç yıl önce, Amerikan ordusu ve siyaset kurumunun içinde, savaşın yürütülmesi konusunda büyük kırılma çizgileri oluşmuştu. Tam bu sırada, medyada ve popüler kültürde savaşın sadece yanlış olmakla kalmadığı, ama gitgide ahlakdışı bir hal aldığı konusunda genel bir uzlaşmaya varılmıştı. Radikal solda komünistler, sosyalistler ve barışçıların oluşturduğu eski koalisyonu, çeşitli yeni muhalifler ve anarşistler de

katılmıştı. Tom Hayden, Jane Fonda ve Abbie Hoffman'dan, Susan Sontag, Mary McCarthy, Ramsey Clark ve Berrigan kardeşlere kadar geniş bir topluluk, açıkça Amerika'nın çekilmesini savunuyordu. Hoş karşılamasalar da, yenilgiyi kabul ediyor ve Amerika'nın emperyalist, ırkçı ve sömürgeci bir rol oynadığını düşünüyorlardı. Onlara göre zaten tüm Amerikan tarihi böyle bir özellik taşıyordu. Gerçekte birçoğu, Amerikan generallerini ve politikacılarını yargılayacak savaş suçları mahkemelerinin kurulmasını istiyorlardı.

Daha az aşırı olanlar, savaşın ilerlediği süreçte gitgide radikalleşen geleneksel liberallerdi. Kuzey Vietnamlıları daha çok Avrupalı sosyalistlere, Vietnam sorununu da bir 'iç savaşa' benzetiyorlardı. Bu kesimlerin her ikisi de ABD'nin derhal geri çekilmesini istiyor ve bir Kuzey Vietnam askeri zaferini ya açıkça ya da farkında olmadan savunuyorlardı.

Orta yolcu Demokratlar ise hala Soğuk Savaş'ın 'kontrol altında tutma' siyasetine inanıyordu. Ama Tet sonrasında, muhalifler ve Robert McNamara gibi Johnson yönetiminin eski üyeleri, Vietnam'da zaferin bedelinin belki de aşırı yüksek olacağını ve Amerikan toplumunda son derece bölücü bir etki yaratabileceğini hissettiler. Birçoğu, Sovyet ve Çin saldırganlığına siper olmak için Amerikan askerlerinin başka yerlere konuşlandırılmasının daha iyi olacağını düşünüyordu. Genelde, 1970'de bu ılımlılar görüşmelere başlanmasını öneriyor ve ülkenin parçalanmasının önüne geçmek için, ABD'nin yavaş yavaş ama mutlaka geri çekilmesini istiyorlardı.

Muhafazakarlar da aynı şekilde bölünmüştü. Barry Goldwater ve 1968 seçimlerinde başkan yardımcılığına Curtis LeMay'i aday gösteren George Wallace gibi aşırı sağcılar, savaşın derhal sona erdirilmesi için bir neden görmüyordu. Kuzeyin işgali ve belki de taktik nükleer silahlar kullanarak, neye mal olursa olsun bir zaferden söz ediyorlardı. Amerika'nın Kuzey Vietnam karşı-

sında taktik askeri üstünlüğünden ve ülkenin Rusya ve Çin'den stratejik bakımdan daha güçlü olduğundan emindiler. Onlara göre, eksik olan tek şey Amerikan gücü değil, iradesiydi.

Daha merkezde duran birçok Cumhuriyetçi, askerlerin çarpışma kurallarına aynı derecede öfkeliydi ama azimli bir konvansiyonel savaşın, Kuzey'in tamamen işgal edilmesi ya da bir savaş ilanını gerektirmeden oldukça çabuk sonuç alabileceğine inanıyorlardı. Bu yüzden, Kuzey Vietnam'ın daha şiddetli bombalanmasını, Laos, Kamboçya ve Tayland'a saldırılar yapılmasını, tarafsız olduklarını söyleyen ülkelerde havadan sıcak takipleri, düşman limanlarının mayınlanması ve Vietnam karasularının ablukaya alınmasını savunuyorlardı. 1970'de Richard Nixon'ın Vietnamlaştırma politikasına inanıyor, Amerika'nın sürekli bombardımanlarının Güney Vietnamlılara kendilerini savunmak için cesaret vereceğini umuyorlardı.

Nihayet, Wayne Morse ve Mike Mansfield gibi senatörlerden, *Wall Street Journal* editörlerine kadar, merkezdeki bazı popülistler ve muhafazakar izolasyoncular, Vietnam'ın Amerika'nın çıkar alanının tamamen dışında olduğunu ve bir tek Amerikalının ölmesine bile değmeyeceğini öne sürüyorlardı. Ne var ki, onların geri çekilme çağrıları da temelde, Amerikalıların hayatlarının ve sermayesinin Asya'da heba olup gittiği tezine dayalıydı. Görüşleri, Amerikalıların ölmesinden çok, Vietnamlıların ölmesinden kaygılanır görünen radikal solcu politikacıların tam tersiydi.

Diğer kırılma çizgileri bu kadar ideolojik değildi. Örneğin, güneyliler Amerikan 'onuruna' çok değer veriyor ve genelde zafere yol açması koşuluyla savaşın tırmandırılmasını savunuyorlardı. Oysa New England ve Batı Sahili'ndekiler derhal geri çekilmeden yanaydılar. Siyah ve İspanyol asıllı liderler, seçmenlerinin önemli bir bölümü askere alınıp, Vietnam'a ölüme gönderilmesine rağmen, savaşa karşı direnişi, medeni haklar ve beyaz

liberallerle ittifak gibi daha genel sorunların ayrılmaz bir parçası olarak görmüşlerdi. Onlar da ne pahasına olursa olsun derhal geri çekilme yanlısıydılar. Kadınlar zaferden çok barışa değer verme eğilimindeydi. Üniversite mezunu olmayanlar daha çok ABD'nin resmi politikasını destekleme eğilimindeyken, yüksek eğitim görmüş olanlar yenilgiyi kabul etmek değilse de, yeni bir değerlendirme yapılmasından yanaydı.

Savaş karşısındaki tutumları değerlendirme konusunda, geleneksel 'Cumhuriyetçi' ve 'Demokrat' sıfatları çok az anlam ifade ediyordu. Hatta daha katı 'şahinler' ve 'güvercinler' kutupları, genelde 'faşistler' ve 'komünistler'e ve en sonunda da 'savaş suçluları' ve 'hainler'e dönüşmüştü. Bunlar hep Thukydides'in tarihinin üçüncü kitabında Corcyra'daki (Korfu; İÖ 427) kilitlenmenin sürükleyici tablosunu anımsatıyor. Thukydides, yıpratıcı savaşlarla karşılaştıklarında, seçilmiş yönetimlerin bulunduğu toplumların zorlukla kazanılmış kültürün ince zarını yavaş yavaş yırttığını söylemişti: Kibarlık, ılımlılık ve tartışma adabının, aşırılığın, tahmin edilebilen ilk hedefleri olduğu ortaya bir kez daha çıkıyordu. Kazanılması olanaksız görünen ve halkın karşı çıktığı bir savaşı yürütmeye ve bedelini ödemeye karşı çıkan özgür bir toplumda, bu tür bölünmeler doğaldır. Peleponnes Savaşı sırasında, Aristophanes'in oyunları, Euripides'in trajedileri ve Thukydides'in tarihi, Batı uygarlığının başlangıcında savaş karşıtı muhalefetin zengin örneklerini sunar. Ama Vietnam'ı, Batı'nın askeri operasyonlara karşı eski muhalefet geleneğinden çok farklı bir protesto olayına dönüştüren şey, belki de Batı kültüründeki üç yeni etken olmuştur.

Birincisi, elektronik çağ insan öldürmenin aynı anda televizyonlardan yayınlanmasını sağlamıştı. Televizyon muhabirleri ve gazete fotoğrafçılarına özgürlük tanıyan birkaç Amerikalı askeri lider, medya devriminin sonuçlarını kavramıştı. Eğer Avrupalılar Somme'daki taarruzu doğrudan seyretseydi ya da muhabir-

ler fırtınalı bir denizden sabit mevzilere saldıran Amerikalıların çılgınlığını anında televizyonda yayınlasaydı ve ABD yurttaşları Omaha Beach'deki kan gölünü seyretseydi, I. ya da II. Dünya Savaşları farklı sonuçlanabilirdi. Somme'da çekilen kısa filmler İngiliz halkını şoke etmişti; daha çok film olsa ve canlı yayınlansaydılar, İngiliz hükümeti halkın savaşa desteğini tamamen yitirebilirdi. Amerikan genelkurmayı Vietnam savaşında, medya haberlerindeki devrimci değişikliklerin savaşa etkisini geç de olsa anlamıştı:

Televizyonda boğuk bir sesle, başkentteki yıkımdan bir sahneyi sunduğunu söyleyen muhabir, Saygon'da yanmakta olan birkaç evin resmini gösterdi. Bu sanki Saygon'un her yeri ya da çoğu bölümü yanıyormuş gibi kaçınılmaz bir izlenim yarattı. İnsanın bir tek olgudan evrensel sonuçlar çıkaracak şekilde genelleştirme eğilimi, Vietnam'la ilgili çarpıtılmış görüşlerin her zaman asıl nedeni olmuştur ve 1968 Tet Saldırısı'ndan sonra ABD'deki karamsarlığa katkıda bulunmuştur. (M. Taylor, *Swords and Plowshares*, 215)

Bu görsel imajın kendiliğindenliği, hızla yayına verilme ve yorumlanma gereksinmesi de eklendiğinde, muhabir talebinin yoğun olduğu ve muhabirlerin fazla bir deneyim ya da rehberlik olmaksızın Vietnam'a gönderildiği bir dönemde, gazetecilik etiği ve ustalığı önem kazanmıştı. Milyonlar bir Amerikan GI'ını bir köyü ateşe verirken görebilir, nedeni hakkında ise hiçbir yorum yapılmazdı...

İkincisi, Vietnam savaşı, Amerikan tarihinin en büyük kültürel ve politik başkaldırısı -medeni haklar, rock müzik, uyuşturucular, kadınların özgürlüğü ve cinsel devrim- sırasında yürütülmüştü. Savaş, yerleşik kurumlara karşı her çeşit etkinliğin kata-

lizörü ve geniş bir yelpazedeki muhalefetin birleşme noktası olmuştı. Gazete fotoğrafçıları ve televizyon ekipleri muhalif yaklaşımlarıyla, yeni medya kültürüne uyum gösterdiklerinden, geçmişteki savaşlarda görev yapan eski yazılı basın muhabirlerinden farklılaşmışlardı. Eğer Amerikan ordusunun Patton adayları, terfi düşünerek sırf savaş deneyimini göstermek ve başlıklar halinde özetlemek için Vietnam'da kısa basın toplantıları yapmak istemişlerse, aynı şekilde kariyerist gazeteciler ve muhabirler de Amerikan rezaleti ya da beceriksizliğine dair özellikle kötü örneklerin üstüne atladıkları takdirde, çabuk tanınacaklarını biliyorlardı. Amerikan müdahalesinin niteliği düşünülürse, savaş konusunda çelişkili görüşleri olsa da, kendi kariyerleri açısından benzer terfi olanağına kavuşmayı bekleyen birçok yüksek rütbeli subayın ve muhabirin, Amerikan halkına yalan söylemeyi alışkanlık haline getirmiş olması üzülecek bir durumdu ama anlaşılabilirdi.

Üçüncüsü, 1960'ların başındaki Amerika ekonomik refahın doruğundaydı, hiçbir uygarlığın daha önce görmediği genel bir bolluk düzeyine ulaşmıştı. Sonuç, geçmişin bıkırtıcı iş rutininin kurtulan, seyahat, dinlenme ve para olanaklarına kavuşan milyonlarca muhalif Amerikalının -öğrenciler, aydınlar, gazeteciler- ortaya çıkmasıydı. Eskiden küçük bir aristokraziyle sınırlı kalan özgürlük, seyahat etme ve bolluk şimdi milyonların elinin altındaydı. Eskiden kampüslere hapsolan yoksul öğrenciler bir işte uzun saatler çalışır, notları ve gelecekte bulacakları işler konusunda kaygılanırlardı. Profesörler kampüslerden çok az ayrılır ve genelde çok ağır ders yükleri olurdu. 1960'ların başlarındaki Amerika'da milyonlarca eylemci seyahat edecek zamana ve özgürlüğe ve enerjilerini protesto eylemlerine harcayabilecekleri paraya sahipti.

Televizyon kanallarının, gezici muhabirler, uydu bağlantıları, uçak yolculukları ve araştırmacı gazetecilik için kullanabile-

cekleri çok büyük bütçeleri vardı. Üniversiteler bedava burs, askerlik tecili ve akademik özgürlük sağlıyordu. Bağışlar, yıllık ücretli izinler, ücretli araştırmalar ve yayınlara verilen teşvikler, eskiden yoksul olan akademisyenler sınıfına, yeni savaşla ilgili eleştirilerini yayınlama ve dağıtma gibi yeni olanaklar sunuyordu. Savaş karşıtı hareket, Vietnam'daki olağanüstü harcamalar gibi, varlığı tamamen kapitalist Amerikan ekonomisinin olağanüstü üretkenliğine dayanan milyonlarca dolarlık bir endüstriye dönüştü. Sonuçta, protestonun düzeyi muhalefetin geleneksel sınırlarını aştı ve Kuzey Vietnamlıların daha sonra kabul edecekleri gibi kendilerine destek anlamına geliyordu:

Her gün liderlerimiz Amerikan savaş karşıtı hareketinin gelişmesini izlemek için sabah 9:00'da radyodan dünya haberlerini dinlerlerdi. Jane Fonda, eski Adalet Bakanı Ramsey Clark ve bakanların Hanoi ziyaretleri, savaş alanında işler kötüye gitse bile dayanmamız için bize güven veriyordu. Kırmızı bir Vietnam giysisi içindeki Jane Fonda'nın basın toplantısında Amerika'nın savaş eylemlerinden utanç duyduğunu ve bizimle birlikte mücadele edeceğini açıklamasına çok sevinmiştik. (L. Sorley, *A Better War*, 93)

Vietnam Mitolojileri

Amerikan basını ve medyası, Vietnam'a görece çabuk el atmakta büyük ölçüde haklıydı; ordu ve Washington yönetimi savaş kötü yönetiyor ve savaşın gidişi konusunda da yalan söylüyordu. Amerikan taktikleri -özellikle cangıl ve ormanların bombalanarak, dümdüz edilmesi- kimi zaman insanlık dışı ve etkisizdi. Askerlik tecilleri ve muafiyetlerin idaresi adil değildi. Öte yandan müttefik Güney Vietnam hükümeti de genellikle dürüst değildi ve çatışma kuralları gülünçtü.

Dolayısıyla gazeteciler ve muhabirler, Amerikan genelkurmayının bu acayip savaşın sevk ve idaresinde yetersiz kaldığını söylerken kesinlikle haklıydı. Vietnam'daki 536 bin askerin sadece yüzde 15'i muharip askerdi. Terörist ve sızmacılar düşünlüldüğünde, Vietnam'da mutlak anlamda güvenli bölgeler olmadığı doğruyken, deneyimli askerlerin ezici bir çoğunluğu, düşmanla fazla bir temas kurmamıştı. Bir yıllık hizmetten sonra, ender de olsa cephe bulunduran GI'lar savaşın zorluklarına en sonunda alıştığında, hemen ülkeye geri gönderiliyordu. Subaylar genellikle altı aydan fazla muharebe deneyimi yaşamıyordu; bazı cephe gerisi üsler, yüzme havuzları, sinema salonları ve gece kulüpleri ile dolup taşıyordu.

Bu tür önemli sorunların kamuoyuna açılması gerekirdi ve açıldı da. Muhalefetin paha biçilmez bir yararı vardı ve Amerikan sınırlarının çok uzaklarındaki savaşın amacı, yürütülmesi ve genel ahlakının gerektiği gibi yeniden sorgulanmasına katkıda bulunmuştu. Askeri reform, Başkanlık yetkilerinin kötüye kullanılması hallerinde gereken yasalar ve Amerika'nın yurt dışına yaptığı müdahalelerin ilkelerinin araştırılması hep savaş karşıtı hareketi izledi. 1968'den sonra, Amerikan ordusu daha iyi dövüşüyordu, daha küçüktü ve General Creighton W. Abrams'ın komutasında, medyanın gün ışığına çıkardığı birçok sorunu ortadan kaldırmıştı. Soğuk Savaş'ın yerleşik çarpışma kurallarında, ne komünistlerin ikmal hatlarını tamamen kesmek ne de Kuzeyi işgal etmek mümkündü. Bu kurallar uyarınca doğrudan kazanılamayacak bir savaşta, ülkeden bu kadar uzakta, hazine bu kadar büyük bir harcama yapmanın ve insan gücü tahsisinin Amerika'nın çıkarına olmadığı iyice açığa çıkmıştı.

Bununla beraber, Amerikan politikasının genel eleştirisinden, çoğunlukla hakikati örten ve arkasında bir mitoloji bırakan bir histeri doğmuştu -Platon'dan Hegel'e kadar demokrasiyi eleştirenleri rahatsız eden özgür, bolluk içindeki bir Batı toplumunun tahmin edilebilir faturası...

Tet hakkında Batı basınının yayınladığı hemen her şey, Kuzey Vietnamlıların büyük askeri zafer iddiaları ya da Amerikan ordusunun, komünistlerin saldırısının ABD politikasında değişiklik yaratabilecek uzun vadeli politik sonuçları olmadığı yönündeki güvenceleri kadar yanıltıcıydı. Deneyimli muhabir Peter Braestrup, Batı medyasının Tet Saldırısı konusundaki yanıltıcı haberlerini ve kimi zaman yaydığı doğrudan yalanlarını açığa çıkaran iki ciltlik *Big Story* adlı kapsamlı bir kitap yazmıştı.

Güney Vietnam hükümetinin Jeffersoncu olduğu nasıl söylenemezse, Uusal Kurtuluş Cephesi'nin ya da Kuzey Vietnamlıların, Güney Vietnamlılar arasında büyük bir kitlesel desteğe sahip olduğu da doğru değildi. Tet öncesinde, komünistler 14 milyon Güney Vietnamlıdan 10 milyonunun kendi doğrudan kontrolleri altında bulunan bölgelerde yaşadığını ve bu yüzden mantıksal olarak Tet 'kurtuluşunu' sevinçle karşıladıklarını söyleyerek övünüyorlardı ve bu şekilde de haberler geçiliyordu. Gerçekte, Güney Vietnamlıların ezici çoğunluğu ARNV ve Amerikan güvenlik kuşaklarında yaşıyorlardı ve komünistlere soğuk duruyordu. Medyada ise verilen haber şöyle oluyordu: "Hue'nun kazanılmasının tek yolu, onu yıkmaktı."

Bu yanlış yorum, Peter Arnett'in, bir Amerikan subayının Mekong Deltası'ndaki Ben Tre köyündeki bir çatışmayı özetlerken kullandığı ünlü sözü alıntı yapmasından türemişti: "Kasabayı kurtarmak için onu yıkmak zorunlu hale geldi." (D. Oberdorfer, *Tet!*, 184.) Bu, Amerikan kamuoyuna, Tet Saldırısı sırasında ordunun kasten ve çilginca davrandığının kanıtı olarak sunulmuştu. Arnett hiçbir zaman haber kaynağı olan subayın ismini açıklamadı...

Öte yandan Amerika'nın Vietnam'daki varlığını eleştiren herkes ilkeli muhalif değildi. Savaştan çok uzun süre sonra bile, birçoğu komünistlerin zaferini açıkça sıcak karşıladıklarını kabul etmiş ve savaş alanında olup bitenlerin aslına uygun bir de-

ğerlendirmesinden çok kendi ideolojilerini öne çıkaran çok romantik bir Tet tablosu çizmişlerdi:

Daha genel anlamda, Tet Saldırısı ABD’de bir tür sosyalizmin yeniden inşasına büyük bir katkıda bulundu... “Sloganlar haykıran ve cesaretle savaşan” ayaklanmacıları gördüğümüzde, onların sadece soylu kurbanlar olmadıklarını, ama savaşı da kazanacaklarını anladık. Onların eylemlerini daha da yükselterek, Vietnamlı devrimcilerle birlik kurmak (Tet, NLF bayrağını amblemi haline getirmişti) ve yeni keşfettiğimiz ‘iktidar halka’ görüşünün burada ABD’de nasıl gerçekleştirileceğini göstermek istiyoruz... Saldırı, sosyalizmin sadece ahlaki bir duruş ya da akademik bir inanç değil, halkın kolektif eyleminde somutlaşmış olan gerçek bir imkan olduğunu da gösterdi. (D. Hunt, “*Remembering the Tet Offensive*” M. Getleman, Vietnam and America, 376)

Ama daha sonra olanları görünce bazı önde gelen savaş karşıtları özür dileyecekti:

Vietnam’da ABD girişimlerine direnen, Geçici Devrimci Hükümetin hemen devrilmesini isteyen ve Kuzeyin kurallarının derhal uygulanmasını isteyen biz miydik? Ben değildim. Devrimden sonra Macaristan’da olduğu gibi uzlaşma beklentisi içinde miydik? Benim umudum böyleydi. On binlerce insanın belirsiz sürelerle mahkemeye çıkarılmadan hapsedildiği bir toplama kampları zincirini tahmin edebildik mi? Kurtarıcıların birkaç yıl sonra Uluslararası Af Örgütü tarafından insan hakları ihlalcileri olarak suçlanacağını biliyor muyduk? Yüz binlerce mültecinin teknelerle denize açılacağını ve çok sevdikleri ata toprağını terk edeceklerini biliyor muyduk? (W. Shawcross, “*The Consequence of the War for Indochina*,” H. Salisbury, ed. *Vietnam Reconsidered*)

Bu arada Amerika'nın savaşına yönelik tüm eleştiriler salt akademik kantin gevezelikleri değildi. Yüzlerce Amerikalı, Kuzey Vietnamlılara yardım etmek için Hanoi'yi ziyaret etmişti. Tom Hayden ve Jane Fonda savaş alanındaki ABD askerlerine yönelik propaganda konuşmaları yayınlamışlardı. Çocuklarına bir Kuzey Vietnamlı kahramanın adını verdikleri söylenmişti: Troi (sonradan Truva'ya çevirdiler.) Savaşın ortasında, David Halberstam Ho Shi Minh'in çok sevimli bir biyografisini kaleme almıştı. (*Ho*, New York, 1971.) Martin Luther King gibi ünlü liberaller, yanılarak, Kuzey Vietnamlıların Amerikan Anayasası'nın ideallerinden etkilendiğini ve bombardımanlarımızın Nazilerin II. Dünya Savaşı'ndaki zulümlerini andırdığını söylemişlerdi. Herpert Aphteker ve Michael Myerson gibi komünistler, Amerikalılara Savaş Esirleri'ne iyi davranıldığı konusunda garanti vermişlerdi. Her ikisi de üst düzey Vietnam subaylarıyla görüşmüş, Kuzey Vietnam radyosunda röportaja çıkmış ve sonra komünistlerin davasının soyluluğu hakkında konferanslar vermişlerdi.

Genelde, Kuzey Vietnam'ı ziyaret eden Amerikalılar komünistleri 'kahraman,' Amerikan savaş esirlerini ise savaş suçluları olarak görmüştü. Hanoi'deki Amerikan savaş esirlerini sorgulayan David Dillinger, onların "savaş esirlerine işkence yapıldığı iddialarının asılsız" olduğunu söyleyerek, Nixon yönetiminin masum Amerikalı esirlere işkence edildiği masallarını uydurduğunu iddia etmişti. Dillinger, "Kuzey Vietnam'ın elindeki Amerikan esirleriyle ilgili kanıtlanan tek işkence olayı, Dışişleri Bakanlığı, Pentagon ve Beyaz Saray'ın esir ailelerine yaptığı işkencedir" diye konuşuyordu. (G. Lewy, *America in Vietnam*, 336) Anne Weills çok daha sonra, eylemcilerin duygularını şu şekilde özetlemişti: "Savaş karşıtı hareketin içinde bulunan bizim gibi insanların Vietnam'a gidebilmesinin ve Paris'te Madam Binh (Ulusal Kurtuluş Cephesi delegasyonunun bakanı) ile

tanışmasının ne büyük şeref olduğunu anlamalısınız. Onlar bizim kadın ve erkek kahramanlarımızdı.” (J. Clinton, *The Loyal Opposition*, 124) Allen Ginsberg bir şiir yazmıştı: “Vietkong bir yense Amerikan Ordusunu!/ gerçekleşse düşlerim, /bir baktım ki yenilmişiz ve kırılmış irademiz/ ve ordularımız dağılmış.” (*Collected Poems*, 1947-80, New York, 1984, 478)

Savaş karşıtı eylemcilerin Amerika’yı ısrarla nasıl gördüklerini, savaştan yıllar sonra en iyi anlatan kişi, 1970’de Hanoi’yi ziyaret eden Noam Chomsky’ydi:

Bir ülkeye saldırıyor, milyonlarca insanı öldürüyoruz, araziyi dümdüz ediyor, kimyasal savaş yürütüyoruz. Topraklarında bıraktığımız bombalardan insanlar hala ölüyor. Yürüttüğümüz kimyasal savaş geride yüz binlerce kurban bırakıyor. Bütün bunlardan sonra, tek insani sorun, onları bombalarken düşürülen Amerikalı pilotlar hakkındaki gerçekleri gizleyip gizlemedikleri oluyor. Geriye kalan tek insani sorun bu! Bu kadar korkaklık ve küstahlık ancak Nazi Almanya’sında bulunur. (J. Clinton, *The Loyal Opposition*, 195)

Muhabirlerin ve savaş karşıtı eylemcilerin canını sıkacak ama 1968’de yazdığı *Ho Shi Minh* övgüsüyle Halberstam’ın biyografisine kaynaklık eden Fransız gazeteci Jean Lacouture, daha sonra bir röportajında savaş haberlerini verirken hakikatin değil, ideolojinin daha öne çıktığını kabul etmişti:

Davranışım kimi zaman bir gazetecininkinden çok bir militanınkini andırıyordu. Amerikalara karşı savaşta Kuzey Vietnam’ın bazı kusurlarını gizledim çünkü Kuzey Vietnamlıların davasının onların yanlışlarını ortaya koyamayacağım kadar iyi ve haklı olduğuna inanıyordum. Tam Nixon Hanoi’yi bombaladığı bir sırada, Kuzey Vietnam rejiminin Stalinist niteliğini or-

taya sermenin sırası olmadığına inanıyordum. (G. Sevy, ed., *The American Experience in Vietnam*, 262)

Medya aynı şekilde Amerikan GI ve geri dönen Vietnam savaşı gazileri hakkında kocaman bir mitoloji yarattı. Uyuşturucu kullanımı, Vietnam'da genel sivil nüfus içindeki benzer yaş grubundan yüksek değildi. Buna karşılık, gazilerin çoğu daha sonra, yakın arkadaşlarının anlamsız ölümleri ve ayrıca savaşı kazanamayışları, daha sonra komünistlerin kazanması, yeniden yerleşim kampları, teknelerle kaçan mülteciler ve Kamboçya soykırımı karşısında vicdan azabı çekmeye başladılar. Vietnam'da görev yapanların yüzde 91'i daha sonra bundan memnun olduklarını açıkladı...

1968 ve 1973 arasında yayınlanan Vietnam Savaşı ile ilgili kitapların çoğunun içeriği doğru değildir. Zulu Savaşı ya da Midway hakkındaki güncel değerlendirmelerin aksine, çoğu, verilerin toplanmasında seçici davranıyor ve olayları, kamuoyuna uygun düşen ya da geçmiş görüşleri, duruşları ve belirsiz bir etiği savunmaya yönelik olarak yorumluyordu. Çoğu kitapta My Lai'de Amerikalılar tarafından katledilen yüz kadar masum sivilin uzun bölümler ayrılırken, Hue'de komünistlerin toplu mezarından hemen hemen hiç söz edilmez.

SAVAŞ SONRASI

Birleşik Vietnam

Amerikalıların savaşı Tet'ten sonra bir beş yıl daha sürdü. Amerikan kara birliklerinin ve hava desteğinin 1973-74'de geri çekilmesiyle birlikte, Güney Vietnam'ın kesin yenilgisi de ga-

rantilenmişti. Sovyet ve Çin desteği Amerikan bombardımanı kaygıları olmadan tırmandı. 1973'teki barış görüşmelerinin hemen ardından, Kuzey Vietnamlılar 1972 yılında savaş sırasında gönderdiklerinden dört misli fazla askeri malzemeyi Güney'e gönderdiler. Artık Amerikan hava hücumlarından kurtulduklarına emindiler. ABD'nin ateşkesi sağlamak için binlerce asker bıraktığı Güney Kore'deki durumun tersine, neredeyse bütün Amerikan askerleri 1973 Mart'ında çekilmişti. Bununla birlikte, Kuzey Vietnamlılar zafer için dehşetli bir bedel ödediler; en az bir milyon muharip ölmüştü ve bir o kadarı kayıp ya da yaralıydı. Sonunda, komünistlerin savaştaki ölü sayısı, Güney Vietnam ordusununkinden dört kat fazlaydı.

On yıl süren bombardımanlarda Amerikalıların 50 bin sivil öldürdüğü suçlamaları yapıldı. Doğruysa, bu, savaşın berbat ve trajik bir sonucuydu ve hava kuvvetlerinin malzeme akışını kesmek için genellikle köy yollarını, ormanları ve mezarları ayırım gözetmeksizin bombalamasının ürünüydü... Yenilgide, ABD toplam 58 bin ölü verdi ve ülke içindeki sosyal ve kültürel bedeller dışında 150 milyar dolardan fazla bir para harcadı.

Komünistlerin zaferi Vietnamlılar için, savaşla geçen on yıldan daha çok insanın ölmesi ve yerinden olması demektir. Doğrudan kitlesel katliamlardan değil de, daha çok açlık, tutuklamalar ve kaçışlar sırasındaki ölümlerdi bunlar. Japon ve Fransız işgalleri Vietnam'dan az sayıda göçe neden olmuştu ama ülke tarihinde hiçbir şey 1975'te komünistlerin ülkeyi ele geçirmesinden sonraki kitlesel kaçışlarla karşılaştırılmazdı. Kesin rakamlar tartışmalıdır ama çoğu araştırmacı 1 milyondan fazla insanın teknelerle kaçtığını; yüz binlercesinin de kara yoluyla Tayland ve hatta Çin'e kaçtıklarını tahmin ediyor. Kaçan Vietnamlıların toplam sayısı, 1954'de ülke bölündüğünde Güneye doğru ilk yürüyüşe geçen bir milyon kişiden çok fazlaydı. Sadece Amerika 750 bin, Batılı ülkeler 1 milyon Vietnamlıya ve Güneydoğu As-

yahya kapılarını açtı. Su alan teknelerde ya da fırtınada boğulanların sayısı 50 bin ile 100 bin arasındaydı...

Vietnam deneyimi, savaşta, özgür bir toplumun düşünebileceği en kötü durum senaryosu olarak kalıyor -muhaliflerin birçoğunun bilgisiz olduğu ve kendi askerlerine değil karşı tarafa sempati duydukları, eleştiri özgürlüğü kurumunun temelden çarpıtıldığı bir deney. Bununla birlikte, bu tür bir eleştiriye izin verilmesi, bu tür benzersiz koşullarda bile, ABD'nin rolünü uzun vadede ortadan kaldırmıyordu. 1980'ler ve 1990'larda demokratik kapitalizmin apaçık görünen kaçınılmaz ilerleyişi düşünüldüğünde, Vietnam'ı komünizme bırakmak, geleceğin müjdecisi değildi -bu en sonunda Vietnam'ın eski patronu Sovyetler Birliği'ni bile yıkıp geçen, komünist Çin'in ortodoksluğunu törpüleyen bir dalgaydı. Bugün dünyanın özerk 192 ülkesinden 179'u seçilmiş temsilcileri ile bir tür yasama meclisi tarafından yönetiliyor. Bu bakış açısından Castro'nun Küba'sı gibi Vietnam da tarihin yanlış tarafındaydı ve hala öyleler...

Batı Tarzı Savaş, Eleştiri ve İfade Özgürlüğü

Vietnamlılar kendi ölüm araçlarını üretmek için -birkaç yerli anti-personel bambu ve ahşap tuzak dışında- hiçbir yerli bilim geleneğine dayanmıyordu. Batı tarzı silahları olmasaydı kolayca imha edilebilirdi. Aynısı Vietnam ordusu ve disiplini için de doğrudu. Otomatik silah eğitimleri ve piyade taktikleri ile birlikte, 'tümen' ve 'general' gibi terimler -bunları Batı ordularından alan- Sovyet ve Çin örneklerinden alınmıştı. Kuzey Vietnamlılar, muharebe operasyonlarında ülkenin gerçeklerini yansıtan tartışma götürmez değişiklikler yaparken, Amerikalıların M-14'lerin ve M-16'ların tıpatıp aynısı otomatik tüfeklerle ve

kendilerinininkini tıpatıp yansıtan temel örgütlenmesiyle er-erat, teğmenler, bölükler ve alaylar tarafından öldürülmesi büyük bir ironiydi. Bir Amerikan 81mm.lik havanını Kuzey Vietnamlıların 82 mm.liğinden ancak bir uzman ayırabilirdi.

Kuzey Vietnamlıların Batı'nın silah ve örgütlenmesini toptan ithal etmesine karşın, Amerikalılar da kendi ordularının duran olmadığını hemen öğrendiler. Daha doğrusu, Amerikan silahlı kuvvetleri savaş boyunca gelişti. İkmal hatlarının çok kötü durumda olmasına, açık cepheler ve muharebe hatları olmasına, Batı'nın kesin muharebe tercihlerini sıfırlayan sınırlayıcı çarpışma kurallarına ve ülke içindeki muhalefete rağmen, Kuzey Vietnamlılar karşısında önemli başarılar kazandılar.

1944'de hiçbir Amerikan ordusu, Ren'i geçme ya da dilediği gibi Berlin'i bombalama izni olmadan Fransa'da Almanlarla savaşamazdı. II. Dünya Savaşı'nda, gazetecileri ve muhalifleri Tokyo'yu ziyaret edip, radyo istasyonlarından Amerikan askerlerine propaganda konuşmaları yaparken, ABD Tokyo'yu bombalamama, limanlarını mayınlamama, sığınaklarına saldırmama ya da yerel topraklarını işgal etmeme sözü verseydi kazanamazdı. Başarılı Normandiya çıkarmalarından ya da 1945 Mart'ında Tokyo'yu yerle bir eden büyük bombardıman hareketından sonra ne Truman ne de Roosevelt, Hitler ya da Stalin'e görüşme öneremezdi. II. Dünya Savaşı'nda GI'lar zafer kazanmak için öldü, yoksa yenilgiden kurtulmak ya da bir ateşkes görüşmesini sağlamak üzere baskı kurmak için değil. Savaşta bir askeri gücü tüm olanaklarını seferber etmeden kullanmak ya da düşmanın geri çekilebileceği sığınaklar, dokunulmayacak hedefler vermek ve ateşkes görüşmeleri sözü ortalıkta dolaşır dolaşmaz operasyonları kesmek deliliktir.

Amerikan ordusunun kendisi operasyonlar üzerine konulan bu Orwellci sınırlara gerektiği gibi tepki vermemiştir. Cephe ge-

risinde görev yapan yardımcı sınıflardan asker sayısı şıştikçe şışti -Vietnam'a gönderilen askerlerin yüzde 80-90'ı hiçbir zaman gerçek muharebeye girmemişti. Bir yıllık görev süresi yüzünden savaş deneyimine sahip, ustalaşmış askerler yeni gelen toy askerlere nasıl hayatta kalabileceklerini öğretme fırsatı bulmadan ülkeye gönderiliyor, bu sırada toy askerler de birkaç aylık bir muharebe deneyimi bile olmadan öldürölüyordu. Ordu Vietnam'ı bir Amerikan bürokrasi kabusuna dönüştürmüştü: "Askeri yardım komutanlığı personel talimatı elli sayfadan uzundu. Bir kurmay başkanı, iki komutan yardımcısı ve kendi kurmay heyetleri, ekonomik işlerden sorumlu bir komutan yardımcısı, personelden sorumlu yardımcı, bir personel sekreteri ve üç adet tam teşekküllü 'kurmay grupları,' bir genel komuta düzeyi, 'özel' kurmay ve 'personelden sorumlu kurmay' vardı. (R. Spector, *After Tet*, 215)

Kimi zaman açık savaşa ve doğrudan muharebeye girme ısırarı, toprak ele geçirmek ve korumak gibi buna eşlik eden sonuçlar olmadan, geleneksel Batı savaş tarzına -şok savaş, doğrudan taarruz, ezici ateş gücü- benzerlik gösteriyordu. Düşmanı üstün ateş gücü ile dağıtmak ve disiplinli özgür toprak sahibi piyadeyle ilerlemek tamamen Büyük İskender ve Caharles Martel'in Avrupa askeri geleneğiydi. Toprak kazanmak ve sonra ele geçirilen toprağı terk etmek olacak şey değildi. Örneğın, 10 Mayıs 1969'da, 101. Hava İndirme Komutanı General Melvin Zais, askerlerini kötü bir şöreti olan 'Hamburger Tepesine' (937no'lu Tepe) karşı saldırıya geçirdi. Tepenin sırtlarında girışilen sert bir çatışmada, 500 düşman öldüren adamları 56 ölü verdi. Politikacıların, ona karşı bir kayıp verilen bu çatışmada Amerikalıların hayatlarını tehlikeye attığı için sert eleştiriler yönetmesi üzerine, tepe ele geçirildikten sonra hemen terk edildi. Böylece Zais bütün Batı savaş tarzını ve bunun neden her zaman Vietnam'da stratejik zafere götürmemiş olduğunu bilmeden özetlemişti:

Bu tepe benim operasyon sahamdı, düşman oradaydı, ona da orada saldırıcaktım... Eğer başka bir tepede bulsaydım... garanti orada saldırırdım... Doğru, özel bir arazi parçası olarak 937 no'lu Tepe'nin özel bir önemi yoktu. Düşman kuvvetinin orda yerleşmiş oluşuydu önemli olan. (G. Lewy, *America in Vietnam*, 144)

Toprak ele geçirmeyi ve korumayı umursamayan ve özünde Kuzey Vietnam'ın savaşta çelikleşmiş ordusuna karşı zafer kazanmaktan çok, genelde yolsuzluk batağındaki bir Güney Vietnam'ın yenilmesini önlemeyi amaçlayan sınırlı bir savaş, Batı'nın askeri gücünün gerçek turnusolü değil, Amerikan siyasi zihniyetinin bir referandumuydu. İster daha büyük bir çatışmadan kaçınmak için akıllıca zorunlu nedenlerle olsun, isterse Sovyet ve Çin müdahalesinden duyulan uydurma korkulara bağlı olsun! O zaman ve şimdi Amerika'nın Vietnam'da savaşı kazanabileceğinden çok az kişi kuşku duyuyordu, birçok kişi ise kazanmanın gerekli olup olmadığından hala emin değil.

Tersini iddia eden son tezlerle karşın, medya Vietnam Savaşı'nın kaybedilmesinin baş sorumlusu değildi. Gazeteciler askeri zaferden politik yenilgi çıkarmadılar. Daha çok, Kuzey Vietnam'ın yaptıklarına, Asya'daki komünizmin tarihine ve olası jeopolitik tehlikelere gereğince eğilmeden, sık sık Amerika'nın gaflarını ve Güney Vietnam'ın çürümüşlüğünü vurgulayarak, Amerikan gücünün ve direnişinin kırılmasına katkıda bulundular. Görece küçük Amerikan yenilgilerini sansasyonel hale getirme ve komünistlerin vasat zaferlerini abartma becerileri, genelde kamuoyundaki fikir değişikliklerine yardım ederek, savaş sürecini yöneten Amerikalı politikacılar üzerinde aşırı bir etki yapmalarını sağladı.

Bununla birlikte, sonunda, Amerikan ordu komutanlığı cesur askerlerine, iyi donatıma ve çok bol malzemeye rağmen, savaşı

bıraktı. Yüksek kademeler çatışmayı kaybettiler, çünkü kazanmayı olanaksız kılmaya da, zorlaştıran politik denetim ve soruşturma koşullarına kendilerini düşüncesizce bıraktılar. Muhafazakarlar ve ilkeli liberaller Amerikan stratejisinin saçma olduğu değerlendirmelerinde haklıydılar: Muhafazakarlar Amerikalıların girdikleri her savaşı kazanmalarını isterken, liberaller politik durum düşünüldüğünde savaşın kazanılamayacağını ve bu yüzden savaşın bırakılması gerektiğini savunuyorlardı. Ulus savaşın zorunlu kıldığı koşulları ve bu şekilde yürütülen savaşın gerektirdiği bedelleri kavrar kavramaz, bu bedeli ödemenin kendi çıkarına olmadığına karar verdi.

Vietnam'ın her 1.6 kilometre karesine yetmiş ton, ülkedeki her erkek, kadın ve çocuğa, kişi başına 225 kg. patlayıcı düşmüştü. Vietnamlıların insani acılarına ya da sefaletine aldırmayan Bismarck okulundan bir realist, görece önemsiz böyle bir ülke için bu kadar büyük bir insan gücü ve sermaye harcamanın ABD'nin jeopolitik çıkarlarına aykırı olduğunu söylerdi...

Vietnam Savaşı sırasında sivil değerlendirme, muhalefet ve özelleştirinin tarzı Batı'nın eski pratiğinden farklı olsa da, öz itibarıyla yeni değildi. Perikles ('Soğan-Kafa') Atina tiyatro sahnelerinde, tıpkı General Westmoreland'in kampüslerde başına geldiği gibi (*Generalin soyadı 'Waste-More-Land' diye değiştirildiğinde 'daha fazla toprağı ziyan et' anlamına geliyor- ç.n.*) alay konusu olmuştu... Küstah bir medyanın tutumu ve en küçük askeri operasyonların bile sürekli kamusal soruşturma altında olması, Vietnam'daki Amerikan çabalarına zarar verdiyse, bu kendi kendini suçlayan kurumların ve sürecin, Amerikan taktiklerinin ve stratejisinin ciddi kusurlarını düzelttiği de aynı ölçüde doğrudur. Vietnam'da, ABD ordusu General Abrams'ın komutasındayken, 1968-71 arasında, 1965-67'dekinden çok daha etkili bir savaş yürüttü. Bu büyük ölçüde ordunun hem içinden hem de dışından gelen eleştirilerin bir sonucuydu. Batı'yı yen-

mek için, sadece ordularını püskürtmek yetmez. Bilginin dağıtımını üzerindeki benzersiz tekelinin de kırılması, sadece askerlerinin değil, ama ifade özgürlüğünün elçilerinin de imha edilmesi zorunludur.

Batı askeri pratiğinin bu gizli bileşenini, Kuzey Vietnam hiçbir zaman anlamamıştı. Şaşkın Kuzey Vietnamlılar, *Washington Post*'un kendi ordusu hakkında komünistlerinkinden daha kötü şeyler söyleyebilmesinden, bir Amerikan film yıldızının, Carnegie Salonu'nda yurtsever bir oyun sahnelemekten çok, Hanoi'de bir topçu bataryasında poz verebilmesinden -gene de döndüğünde tutuklanmamasından- memnuniyet duyuyorlardı. Oysa, 1976 'özgür' seçimlerinin neye benzediği sorulduğunda öfkelenip, Kamboçya'daki soykırımı dünyaya duyuran birkaç cesur muhabire şaşıyorlardı.

Batının bireysel özgürlükler, seçimle iş başına gelen hükümetler ve bireycilik gibi daha geniş geleneklerinin parçası olan bu garip özeleştirici, sivillerin denetimi ve askeri operasyonların halk tarafından eleştirilmesi eğilimi bir paradoksa neden oluyor. Ordu içinde açık tartışmaları ve yanlışların kabul edilmesini özendirmek, sonunda üstün planlama ve sorunlar karşısında esneklik doğuruyor. Ordunun davranışının askerlerin kendileri tarafından sorgulanacağını, silahlı kuvvetlerin dışındakilerin denetimine ve soruşturmalarına konu olacağını ve gazeteciler tarafından yorumlanıp, yayınlanacağını ve hatta genelde çarpıtılacağını bilmesi, sorumluluk getirebilir ve daha geniş bir görüş alışverişini doğurabilir.

Aynı zamanda, bu çarpıtma özgürlüğü, Thukydides'in kendisinin gördüğü ve Platon'un *Devlet*'te ifade ettiği gibi, kimi zaman o anın askeri operasyonlarını engelleyebilir. Vietnam'daki Tet Saldırısı'nda durum aynen böyleydi. Mantıklı ve olumlu değerlendirmenin yerine, açık sözlülük ve histerinin geçmesine bağlı olarak, Amerika'nın ıstırapı uzamış ve komünizme karşı genel sa-

vaşı değilse de Vietnam'daki muharebeleri yitirmiş olabilir. Amerika, Vietnam kadar kapalı bir toplum olsaydı, o zaman muharebeleri kazanır ama genel savaşı kaybederdi. Tıpkı Afganistan'a müdahalesinden sonra çöken Sovyetler Birliği gibi. Taktik beceriksizlik, politik ahmaklık ve stratejik geri zekalılık yönlerinden Amerika'nın Vietnam'dakine benzeyen bir askeri müdahaleydi bu. Ama Rusya'da eleştiri özgürlüğünün, halka açık tartışmanın olmaması ve hataların sansürlü bir biçimde yayınlanamaması bakımından tamamen farklıydı. Batı ordularının muharebede gündelik ilerleyişini engelleyebilen kurumların, Batı'nın davasının nihai zaferini garanti edebilmesi ne kadar çelişkili! Eğer Batı'nın özeleştirisi sorumluluğu Vietnam'da Amerika'nın yenilgisine neden olduysa, aynı sorumluluk savaştan sonraki on yıllarda Batı'nın küresel etkisindeki patlamayı da getirmiştir...

Önümüzdeki on yıllarda, Batı'nın Vietnam'a benzemesi değil, Vietnam'ın Batı'ya benzemesi çok daha güçlü bir olasılık gibi görünüyor. İfade özgürlüğü, iç gıcıklayıcı manşetler ve güneş gözlüklü, apoletli ve tabancalı değil, takım elbiseli ve kravatlı bir genelkurmay başkanının, en sonunda savaş alanının içinde ve dışında savaşları kaybetmeyip, kazanması da daha büyük bir olasılıktır.

Bu bölüme tarihçinin Atinalıların kaypaklığına ve kendi seferlerini desteklememelerine yönelik sert eleştirileriyle başlamıştık. Bitirirken de, Thukydides'in bu tür bir açık kültürün savaş tutumuna dair çok az bilinen bir gözlemini belirtelim. Thukydides, Syracusalıların Atinalılara karşı çok iyi savaşmalarının nedeninin, onların da özgür bir toplum ve "Atina kadar demokratik" olmalarında görür. (*Peloponnes Savaşı*) Özgür toplumların savaşta kendilerini en çabuk toparlayanlar olduğu sonucuna varır: "Syracusalılar bu noktayı iyi kanıtladı. Kesinlikle karakter bakımından Atinalılara en çok onlar benzediği için, Atinalılarla da en iyi savaşan onlar oldu."

SON SÖZ

Batı'nın Savaş Tarzı, Geçmişi ve Geleceği

Her devlet için, savaş tüm diğer devletlere karşı her zaman kesintisiz ve ömür boyu sürer... İnsanların çoğunun 'barış' dediği şeyse, gerçekte sadece bir cins isimdir. Aslında, tüm devletler, nitelikleri gereği tüm diğer devletlere karşı resmi olmayan bir savaş içindedir.

-PLATON, *Yasalar*

HELENİSTİK MİRAS

Antik çağda erken Yunanistan'ın giriştiği savaşlardan başlayarak, bütün yirminci yüzyıl savaşlarına kadar, Avrupa'nın askeri pratiğinde kesin bir süreklilik görülür. Yukarıdaki alıntının gösterdiği gibi, bir bütün olarak, Batı'daki savaşın mirasını ne başka yerlerde bulabilir ne de Yunanlılar'dan daha eskiye dayandırabiliriz. Mısır'da askerler arasında bireysel özgürlük fikrine rastlanmaz; Perslerde yurttaş militarizmi kavramı ya da Büyük Kral'ın ordusu için sivillerin denetimi diye bir anlayış yoktur. Traklar'da bilimsel geleneğin benimsenmesi söz konusu değildir; Fenike'de şok falanjinin disiplinli sıraları görülmez. Antik Scythia'da küçük mülk sahiplerinin oluşturduğu piyadeler

yoktur. Bu yüzden, antik Akdeniz’de Thermopylae, Salamis ya da Plataea’da Yunanlılarınkı gibi bir orduya rastlanmaz.

Bu 2500 yıllık gelenek, sadece, Batılı kuvvetlerin rakiplerini yenmek için büyük güçlüklerin üstesinden nasıl geldiğini göstermez. Avrupa ve Amerika kıyılarının çok uzaklarında güç gösterisi yapabilmelerini sağlayan eşsiz yeteneği de açıklayan bu gelenektir. İnsan gücü, yerleşim, yiyecek, sağlık, hava, din gibi savaşlarda başarı ya da başarısızlıkta yönlendirici olan etkenler, sonuçta Batı ordularına büyük engeller çıkaramamıştır. Bunu da Batının genel kültürünün insan ve doğayı aynı özden türetmesine bağlıyoruz.

Üç bin yıldır, başkaldırı, tiranlık ve çürüme dönemleri dahil, tüm Batılı kuvvetlerin savaşı yürütme tarzında, tıpatıp kalıplaşmış bir davranış sergilediklerini söylemiyoruz. Batılı olmayanların da ölüm saçan ordular kurduklarını unutmamalıyız. İşte, yüzyıllar boyunca Asya’da bütün düşmanlarını yenen ve Avrupa’yı uzakta tutan Moğollar, Osmanlılar ve Vietnamlılar! Ama Batı savaş tarzının, Yunanlılardan günümüze kadar zaman ve uzamı aşan askeri benzerlikleri eşsizdir, kalıcıdır ve çok sık unutulmuştur. Buradan, günümüz tarihçilerinin, çağları aşarak Batı’nın askeri enerjisinin çekirdeğini oluşturan klasik mirasa gereken değeri vermedikleri anlamını da çıkarabilirsiniz. Bölümleri açıklarken, savaşı nasıl yürütecekleri ve kazanacakları konusunda falanjların, zırhlı piyadelerin, İspanyol fatihlerinin, kırmızı ceketlilerin, GI’ların ve deniz piyadelerinin tekrar tekrar karşımıza çıkan aynı temel anlayışları paylaştıklarına dair bir yaşanmışlık duygusu, ürpertici bir his doldu içime.

İster kabile, ister imparatorluk olsun, Asya, Afrika ve Yeni Dünya halklarına karşı savaşlarda, Avrupa ve Amerikalıların kesin başarılar elde etmesine yol açan ortak bir miras vardır. Elbette, karşılarındaki güçlerin onların askeri örgütlenmesini benimsediği, silahlarını ele geçirdiği ya da anavatanlarından çok

uzakta onları tuzağa düşürdüğü bazı anlarda, yenildiklerini de eklemeliyiz. Bu örnek olayların incelenmesinde Batı'nın zaferlerinin doğuştan üstün zekaya, Hristiyan ahlakına ya da genetik farklılıklara bağlanmadığına dikkat edin! Hepsi de çok değişik savaş tarzlarına sahip olmalarına rağmen, bütün çağlarda Persler, Kartacalılar, Müslümanlar, Aztekler, Osmanlılar, Zulular ve Japonlar iki benzer yöne sahipti: Hiçbiri kesinlikle ne Batılılar gibi, ne de okyanusların ötesinde savaşmıştı! Abdürrrahman, Montezuma, Ali Paşa ve Cetshwayo hep savaş hız, hile, insan gücü ya da cesaretle, Batılı piyadenin disiplinini ya da Avrupa teknolojisi ve sermayesini dengeleyebilecekleri bir din ve kabile savaşı ya da hanedanlık seferi olarak görmüşlerdi. Nasıl Ali Paşa hiçbir zaman Amerika kıtasını görmemişse, Montezuma da Akdeniz'de savaşmayı hayal bile edemezdi.

Araştırdığımız birkaç olayda benzerlikler açık. Kendilerinden kalabalık Zulular tarafından sarılan İngiliz kırmızı ceketlileri, sıraya diziliyor, komutlarla ve hep birlikte ateş ediyorlardı. Avrupalıların denetledikleri alanlar dışında, İngiliz piyadesinin aldığı düzen, falanjin sıkışık safları ve sıraları bilinmiyordu. Hernan Cortes'in ordusu gibi, İnebahtı'daki Haçlı donanması ve Rorke's Drift'deki İngiliz bölüğünün düşmanlarından çok daha üstün silahlarla dövüşmesi, genel bir kuraldır. Azteklerin bütün zengin doğal kaynaklarına rağmen, kendi gelenekleri içinde arkebüz, barut ya da arbalet, Osmanlıların birinci sınıf bronz top ve Zuluların Martini-Henry tüfekleri üretme şansları çok azdı. Arkebüzün ciritten, Venediklilerin 2.2 tonluk topu Osmanlı kopyasından ve 45-kalibrelik Martini-Henry mermisinin bir *assegai*'den çok üstün olduğuna hiç kuşku yok.

Gelgelelim, Batı'nın askeri gücü üstün teknolojiyle sınırlı değil. Barış hareketi ve Vietnam'daki ordu üzerindeki sürekli politik denetimin, Güneydoğu Asya'daki Amerikan ordularının davranışını koşullandırdığı gibi, Piskopos Colenso ve ailesi de

İngiltere'nin Zululand'i işgaline karşı eleştiriler yayınlaması etkili olmuştu. Bernardino de Shagun'un İspanyolların Meksika fethi ile ilgili anlatıları, kendi ülkesinin insanların ahlakını eleştirmeye yönelikti. Bunun bir benzerini Aztekler'de, Vietnamlılar'da ve Zulu toplumunda bulamazdınız.

Böylesi bir muhalefet Batılıların savaşı yürütüme yeteneğini kesin bir biçimde zayıflatmamış mıydı? En azından uzun vadede değil. Batı'nın eleştiri ve sorgulama geleneği, sadece Avrupa'ya inanılabilirlik kazandırmakla ve savaşın yazılı ve basılı öykülerini büyük ölçüde Batı'yla sınırlandırmakla kalmamıştı. Savaş alanı dışında kalanlara, uluslarının hazineleri ve insan gücünün nasıl kullanılacağı konusunda söz hakkı vererek, bazen orduları kendi kendilerinden kurtarmıştı.

DİĞER MUHAREBELER?

Burada incelenen muharebeler, mutlak askeri yasalardan çok, genel özellikleri temsil eden örnekler olarak sunulmuştur. Bunlar, Batı savaş tarzının kapsamlı tarihinin bölümleri değil, belirli temaların tekrarlanışını yansıtan olaylardır. Ne var ki, bunları söylememe karşın, aynı dönem ve yerlerde benzer sonuçları olan başka çarpışmaları gelişiğüz seçseydim, yine çok farklı sonuçlarla karşılaşacağımdan emin değilim: Sözelimi, Plataea (İ.Ö. 479), Granikos (İ.Ö. 334), Trasimene (İ.Ö. 217), Covadonda (718), Peru'nun fethi (1532-39), Malta kuşatması (1565), Mercan Denizi (1942) ve Inchon (1950). Bu çatışmaların hemen hepsinde, özgürlük, kesin şok savaşı, yurttaş militanizmi, teknoloji, kapitalizm, bireycilik, sivil denetim ve açık muhalefet gibi aynı paradigmlar öne çıkar. İnsan bedeni üzerinde etkisi bakımından, Rum ateşinden napalma, sürgünden Yüce Divan'a kadar uzun bir yol kat edilmiş olsa da, bir başka açıdan da aralarında çok büyük bir uzaklık yoktur.

Batılıların çok ağır yenilgilerini -Thermopylae (İÖ 480), Carrhae (İÖ 53), Adrianople (İS 378), Malazgirt (1071), İstanbul (1453), Adwa (1896), Pearl Harbor (1941) ve Dien Bien Phu (1953-54)- gelişigüzel kataloglamak bile, tamamen farklı sonuçlara yol açmazdı. Bu örneklerin çoğunda, kendilerinden kat kat kalabalık düşman kuvvetleriyle karşılaşan Batı orduları (Crasus komutasındaki Romalılar, Romanos komutasındaki Bizanslılar, Etiyopya’da İtalyanlar, Vietnam’da Fransızlar) çok akılsızca konuşlanmış ve kötü hazırlanmışlardı ve yinelersek, Avrupa’dan çok uzaktaydılar. Bu felaketler bile her zaman Yunanistan, Roma, İtalya, Amerika ya da Fransa’nın yakın tarihlerini tehlikeye düşürmemişti. Çok daha kalıcı etkileri olan yenilgiler -Adrianople, İstanbul ya da Dien Bien Phu- Avrupa topraklarının sınırlarında ve çöküş halindeki rejimlerin ya da imparatorlukların sonlarına yakın ortaya çıktılar. Ve muzaffer Öteki, ya Batı modeli silahlara ya da kendi saflarında Batı’da eğitim görmüş danışmanlara sahipti.

Batı’nın, kendisi de, çok daha genel ve özgün kültürel temelinin bir parçası olan askeri mirası, Batı ile Batılı olmayanlar arasındaki her çatışmanın sonucunu önceden belirlemiyordu. Chard, Bromhead ve Dalton, Rorke’s Drift’te kolayca kaybedebilirdi. İnebahtı’da parlak bir taktik komuta yeteneği sergilenmişti. Savaşlar ne yapacakları belli olmayan insanlar tarafından ve kesinlikle önceden kestirilemeyen gerçek koşullarda -sıcak, buz ve yağmurda, tropik iklimde ve kutup soğuklarında, anavatanına yakın veya çok uzaklarda- verilir. Afrika, Asya ve Amerika kıtasında, genelde aptallar tarafından idare edilen, yanlış yerde ve yanlış zamanda yanlış bir savaşa sokulan Batı orduları, kimi zaman başka kültürlerin askerleri gibi imha edilmiştir. Ama Batı orduları, özetlediğimiz kültürel nedenlerle, rakiplerinden çok daha az hata payıyla savaşmışlardı.

Bazı generallerin ahmakça komutanlığını, hatalı taktiklerini,

dağınık ikmal hatlarını, zor arazi koşullarını ve çok az sayıda birlikle yakalanmanın ya da sadece 'gününde olmamanın' berbat etkilerini uzun vadede dengeleyebilen Cortes, son iki yüzyılın İngiliz ve Amerikalı subayları özgün avantajlardan yararlanmışlardı. Bu avantajlar, dolaysız ve tamamen kültürel, genlerin, mikropların ya da uzak bir geçmişin coğrafyasının ürünü değillerdi. İngilizler sınırdan girip, işgal etmeye karar verdikten sonra Zulu imparatorluğunun yıkılması kaçınılmazdı. Isandhlwana'daki zaferleri, Lort Chelmsford'un taktik kusurları ve cesur *impiler* sonucu değiştiremezdi.

Tet gibi, Batı'nın savaşın yürütülmesiyle ilgili en kötü durum senaryolarının birçoğunu inceleyince, Batı'nın toparlanabilme ve öldürücülüğünü sürdürebilme yeteneği daha çok dikkat çekiyor. Eğer muhalefet geleneği, Vietnam'dan sonra varlığını sürdürebiliyorsa, o zaman Batı'nın askeri pratiğindeki yeri tartışılmaz olarak kalacaktır. Eğer Batılı piyadeler atlı şövalyenin Karanlık Çağları'ndan kurtulup, ayakta kaldıysa, o zaman Poitiers'deki içsel avantajları sürecekti. Afrika'nın en disiplini ve örgütlü ordusu olan Zululara karşı savaş, Batı'nın emir-komuta, rütbe ve saf sisteminin eşsiz değerinin anlaşılmasında paha biçilmez bir ders sunar.

BATI ASKERİ KÜLTÜRÜNÜN BENZERSİZLİĞİ

Batı'nın askeri ustalığını tartışmak, genelde savaş sanatı tarihinin zengin belgelerinden yoksun kalan terminolojinin kullanılmasında titiz davranmayı gerektirir. Batı dışında hiçbir yerde bulunmayan bir düşünce olan politik özgürlük, insanlığın evrensel bir özelliği *değildir*. Batı'daki seçimler ve kurumlar, geniş toprakların ve bazen bireylere yalnızlık ve bağımsızlık fırsatı sunan kabile özgürlüğüyle aynı şeyler değil. Özgür insan olarak savaşma isteği de anavatanlarından tiranları ve yabancı güçleri

kovan direnişçilerin basit enerjisinden farklıdır. Aztekler, Zulu- lar ve Kuzey Vietnamlılar kendi anayurtlarında yabancı asker-lerden kurtulmak istemiş ama kendi kültürlerinin özerkliği için dövüşmüşlerdi. Yazılı ve halk oyuyla kabul edilen anayasalarla güvence altına alınıp, korunan haklara sahip, özgürce oy kulla- nan yurttaşlar olarak değil. Bir Zulu, güney Afrika düzlüklerin- de görece özgür bir biçimde dolaşıp, havasız kışlalardaki bir İn- giliz kırmızı ceketlisinden bir ölçüde daha ‘özgür’ bir hayat tar- zı sürdürebiliyordu. Ama kralının bir işaretiyle idam edilenler İngilizler değil Zululardı. Shaka bunu on binlerce kez kanıtla- mıştı. Kuzey Vietnamlı komünistler, yabancı işgalcilere karşı milliyetçi bir savaşı yürütme karşılığında, kendi askerlerine bir Asya hanedanlığı, polis devleti ya da feodal bir toplum değil, Batı tarzı, hatta ondan daha ileri bir ‘demokratik cumhuriyet’ vaat etmişlerdi.

Bütün ordular kimi zaman kitlesel çarpışmalara girmiştir. Aynı şekilde, Persler’den Osmanlılara kadar ordular, genelde gelişmiş askere alma sistemleri kurmuşlardı ama Batı dışında hiçbir yerde, askerlik hizmeti, ne zaman, nasıl ve neden savaşa gideceklerine karar veren özgür yurttaş statüsünün bir parçası olarak algılanmamıştır. Yaya askerler her kültürde yaygındı ama kitle halinde savaşan, toprak ele geçiren, elinde tutan ve göğüs göğüse çarpışan piyadeler, sadece Batı’ya özgüdür -hem toprak- sız köylülerden hem atlı aristokratlardan huzursuzluk duyan toprak sahibi orta sınıf yurttaşların uzun geleneğinin ürünüdür.

Silah kullanmak, hatta talimler yoluyla geliştirmekle silah icat etmek ve seri üretimle piyasaya sürmek aynı şeyler değil. Afrikalılar ve Amerikan Yerlileri, Avrupa tüfeklerini kullanabi- liyor, usta nişancılar olabiliyor ve bazen kırık dipçikleri ve nam- luları onarabiliyorlardı. Buna rağmen, gelişmiş modeller tasarla- mak ya da gelişmiş araştırmalar yoluyla balistik ve mermi yol- larının soyut ilkelerini yazılı literatür haline getirmek bir yana, ancak zanaat temelinde ateşli silah üretebiliyorlardı.

Alım satım, insani bir özellikken, özel mülkiyetin soyut olarak korunması, faiz ve yatırımın kurumsallaşması ve piyasa anlayışları öyle değildir. Kapitalizm malların satılmasını aşan, paranın var olmasını ve bir pazara sahip olmayı da aşan bir şeydir. Daha doğrusu, insanın öz çıkarını kabul eder ve insanın bu hırslını, serbest piyasalar ile özel kar, serbest mübadele, sermaye yatırımları ve özel mülkiyetin kurumsallaşmış garantileri aracılığıyla, malların büyük miktarlarda üretilmesine kanalize eder.

Savaşçılar zorunlu olarak asker değildir. Her iki katil tipi de cesur olabilir. Oysa disiplinli askerler tek bir kahramandan çok, gruba değer verirler. Ayrıca disiplinli askerlere komutla yürüme, komutla kitle halinde kesici, dürtücü ve ateşli silahları kullanabilme, hep birlikte ilerleme ve geri çekilme öğretilir. Bunlar en cesur Azteklere ya da Zululara öğretilmesi olanaksız şeylerdi. Her orduda korkusuz insanlar vardır ama çok azı safları içinde inisiyatifli özendirir ve yeniliklere korkuyla yaklaşmayıp memnuniyet duyar. Bağımsız düşünen askerlerden oluşan bir ordunun savaşta aynı barıştaki yurttaşlara benzemesi anlaşılabilir bir şeydir. Askerler arasındaki tartışmalar ve Hitler'in yardımcıları arasında olsun, Aztek beyleri arasında olsun küçük bir karargahta generaller arası anlaşmazlıklar, silahlı kuvvetlerin evrensel özelliğidir. Ama ordu içindeki eleştirinin kurumsallaşması, askerin politik liderlere itaati, mahkemelerin varlığı, teftiş, üste başvurma ve onaylamaya tabi standart disiplin kuralları Batı'nın dışında bilinmez. Yurttaşlar arasında, savaşları ve savaşçıları açıkça ve keyfince eleştirme özgürlüğünün Avrupa'nın dışında örneği pek yoktur.

BATI'NIN ÖLDÜRÜCÜ GÜCÜNÜN SÜREKLİLİĞİ

Bugün ve gelecek için ne diyebiliriz? Batı savaş sanatının bu ölümcül mirası sürecek ve sürmeli mi? 1947-48, 1956, 1967,

1973 ve 1982'deki bir dizi sınır savaşında, küçük İsrail devleti, Sovyetler Birliği, Çin ve Fransa'dan aldıkları gelişmiş silahlarla donatılan Arap komşularının oluşturduğu gevşek bir koalisyonla savaşıp zaferler kazandı. Bu on yıllarda İsrail nüfusu hiçbir zaman 5 milyon yurttaşı geçmezken, etrafını kuşatan rakipleri, Suriye, Mısır, Lübnan, Ürdün, Irak ve Körfez devletleri 100 milyonun epey üzerinde bir nüfusa sahipti. Neredeyse savunulamaz sınırlarına, insan gücünün küçüklüğüne ve genelde sürpriz saldırılara uğramasına karşın, düşmanlarından çok küçük olan İsrail ordusu, Avrupalı göçmenlerin parlak bir kuşağının ürünüydü. İsrail ordusu da ustalıkla yetiştirilen ve birey bilinci olan askerlerden oluşan, daha örgütlü, donatımlı ve disiplinli ordular gibi kesin bir üstünlük kurmuştu. İsrail'in kendisi serbest piyasalara, serbest seçimlere ve ifade özgürlüğüne sahip demokratik bir toplumdur.

Üç aydan az bir süre içinde -2 Nisan-14 Haziran 1982- bir İngiliz sefer kuvveti, sert denizlerde 8000 mili aştı ve Falkland adalarında iyi mevzilenen Arjantin ordusunu püskürttü. Oysa Arjantin ordusu sadece 200 mil uzaklıktaki Patagonya sahillerinden, gemiler ve uçaklar yardımıyla kolayca destekleniyordu. Çoğu Kraliyet Donanması'na yapılan roket saldırılarıyla 255 İngilizin öldüğü bu savaşla, Margaret Thatcher hükümeti Güney Atlantik'teki küçük adaları geri aldı. Olağanüstü lojistik sorunlara, rakibinin mükemmel ithal silahlarına ve ilk Arjantin saldırısının tam bir sürpriz olmasına rağmen bu sonuç alındı. Yine-lersek, İngiltere'nin demokratik ve kapitalist toplumu bu garip küçük savaşa, daha eğitilmiş ve daha disiplinli muhاریler, Arjantin diktatörlüğünün konuşlandırdıklarından çok farklı askerler gönderdi.

17 Ocak 1991'de, ABD müttefiklerinin oluşturduğu bir koalisyon, deneyimli Irak ordusunu -1.2 milyonluk kara kuvveti, 3850 top, 5800 tank, 5100 diğer zırhlı araçlar- dört günde yen-

di. Çoğu gelişigüzel roket atışlarında, dost ateşiyle ya da diğer kazalarda 150'den az Amerikalı kadın ve erkek asker ölmüştü. Arjantinlilerinki gibi, Saddam Hüseyin'in ordusunun satın aldığı donatım da mükemmeldi. Askerlerinin birçoğu İran'la yaptıkları vahşi savaşın deneyimli gazileriydi. Ya siperde ya da kendi anayurtlarına komşu topraklardaydılar. Önceden Kuveyt'i işgal etmeleri, Falkland adalarının ele geçirilmesi ve Yom Kippur Savaşı gibi tam bir sürprizdi. Irak ordusu Bağdat otoyolundan rahatlıkla ikmal alabilirdi.

Irak askerleri sadece disiplinsiz ve örgütsüz değillerdi. Hiçbirinin özgür birey sözcüğünün ne anlama geldiği konusunda en küçük bir fikri bile yoktu. Amerikan jetlerinin bombaları altında ölen bir tek asker bile, Kuveyt'i işgal etmek ya da ABD ile savaşmak için oy kullanmış değildi. Saddam'ın kendi askeri planları eleştiriye açık değil, ekonomisi ise aile işletmesinin bir uzantısıydı. Askeri araçlarının tümü, zehirli gazlardan tank ve mayınlara kadar, ithal edilmişti.

Son savaşların çoğunun çözümlemesi, Batı tankları, uçakları ve ateşli silahlarının doğrudan ithal edilmesinin ya da başka kaynaklardan Batı modeli silah ve mühimmatın benimsenmesinin bile, Öteki'nin başarısını her zaman garanti etmediğini düşündürüyor. Arap ve Arjantin subaylarının yurtdışında eğitim görmeleri çok az şey ifade eder. Ordularının Avrupa modelinde örgütlenmesi de fazla önemli değil. İsrail, İngiltere, ABD ve Körfez Savaşı'ndaki büyük Avrupalı ortakları, çoğu kez lojistik zorluklara karşın, kısa, şiddetli bir çatışmadan sonra görece kolay zaferler kazanmışlardı. Bunu da Batı savaş sanatının 2500 yıllık tarihinde sadece Avrupa'ya özgü pratiklerin bir bileşimine dayanmalarına borçlulardı.

Çok basit bir biçimde, İsrail, İngiltere ve ABD orduları savaşın yürütülmesiyle ilgili ortak bir askeri yaklaşımı paylaşıyordu; obüsleri ve jetleri aşan, karşılarına çıkan güçlerden tamamen

farklı bütünsel bir gelenek. Yirminci yüzyılın son on yıllarında beliren hiçbir şey, bırakalım savaşa, Batı'nın askeri egemenliğine son verecek gibi görünmüyor. Eğer ABD politik sınırlamalar olmadan, acımasız askeri gücünün tüm olanaklarını seferber etseydi, Vietnam'daki savaş bir-iki yıl içinde son bulur ve daha çok Körfez Savaşı'ndaki dengesiz çatışmaya benzerdi.

Gelecek için genelde tartışılan üç senaryo var: Savaşsız bir dünya, seyrek savaşlar ya da dünyayı yok edecek son ve tek bir savaş. Sanırım ilk fanteziyi fazla tartışmadan eleyebiliriz. Yunanlıların bize öğrettiği gibi, savaş, insan türünün doğasında varmış, Heraklit'in söylediği gibi, "hepimizin babası"ymış gibi görünüyor. Hem soldaki idealistler hem de sağdaki kötümserler, ister Kantçı ütopyacılar olsun, ister tarihin sona ereceğinden kaygılanan ağırbaşlı Hegelciler olsunlar, zaman zaman uygar savaşın son bulacağı kehanetinde bulunmuşlardı. Birinciler, Birleşmiş Milletler'in kurduğu uluslararası ceza mahkemelerinin ve Uluslararası Adalet Divanı'nın koruyuculuğunda küresel bir barış umudu taşıyor. İkincilerse, dünya kapitalizminin ve işleyen bir demokrasinin dayattığı tekdüzeliğin sonucu olarak, küresel bir durgunluğun yayılmasına lanet ediyorlar. Onlara göre, o zaman gezegenin zayıf yurttaşları, rahat yaşamları tehlikeye düştüğünde, parmaklarını bile kımıldatmayacaklar!

Gelgelelim, genelde idealist ve barışçıl olduğunu öne süren Clinton yönetimi (1992-2000) yirminci yüzyıldaki herhangi bir başkanlık döneminde görülmeyen sayıda Amerikan askerini yabancı topraklarda konuşlandırdı. Günümüzün savaşları, on dokuzuncu yüzyıldakilere göre daha sık olmakla kalmayıp, genelde çok daha vahşi cereyan ediyor. Ruanda ve Balkan soykırımları, uluslararası kınama ve suçlamalardan büyük ölçüde muaf kalan, uygarlık öncesi tipte kabile boğazlaşmalarıydı. 1991 Körfez Savaşı, Soğuk Savaş'ın en kötü krizlerinde bile ender erişilen bir seferberlikle, ABD'nin Ulusal Muhafız yedeklerini aske-

re alma kapasitesini güçlendirdi. Dünya petrol stoklarının hiç de önemsiz olmayan bir miktarı, bir süre ya ambargo altında, alevler içinde kalmış ya da denizde heba olmuştu. Belgrat bombalanmış, Tuna ablukaya alınmıştı. Roma, Atina ve Berlin'e birkaç saat uzaklıktaki Bosna ve Kosova'da altı yıl boyunca denimsiz bir kitle katliamı gerçekleştirilmişti. Uluslararası tehditlere, yaptırımlara, tarihin derslerine rağmen, uluslar, klanlar ve kabilelerin dünyanın tek süper gücünün müdahalesine aldırmandan, modern askeri aritmetiğin gizlediği ekonomik saçmalığı umursamadan savaşımaya devam edeceği görülüyor. Aynı zamanda, dünya ordularında artan tekdüzeliğin, otomatik silahların, emir-komuta zinciri ve üniformaların özünde yatan Batılılaşmaya rağmen, yeni bir küresel kültürün sonsuz bir barış dönemi getirdiğini söyleyerek, fazla teselli bulacak bir durumda da değiliz. Hepsi Adidas giyen, Microsoft bilgisayar programları satın alan ve Coca Cola içen farklı ırklar, dinler, diller ve uluslardan tüketiciler, gene de eskisi gibi birbirini öldürebiliyor. Sonra da uydu antenleriyle televizyonlarında banttan oynatılan *Gilligan'ın Adası*'nı seyredebiliyorlar.

Vizyon ve karakter sahibi yetenekli aydınlar, bu yeni Batılılaşmış entelektüel kültürün ürünleri, 1982 ilkbaharında Güney Atlantik'in fırtınalı sularında, İngiliz denizciler ve Arjantinli askerler birbirini havaya uçururken, sadece iç çekebilirdi. Avrupa'da eğitim görmüş Arjantinli şair ve romancı Jorge Lois Borges, Falkland Adaları Savaşı'ndaki bu ahmakça boğazlaşmayı yorumlarken, iki uygar ulusun "bir tarak için savaşan iki kele benzediğini" yazmıştı. Ama ciddi ciddi savaşıyorlardı. Ve hiçbir, okyanusta kimsenin yaşamadığı otla kaplı tepe uğruna, şu güzel pazar öğleden sonrasında televizyondaki futbol maçını kaçırdıklarına hayıflanmıyordu. "Bütün zamanı içine alan" bir tarih yazmış olduğunu söyleyen Thukydides, bize devletlerin her zaman akıl, ekonomik gereklilik ya da hayatta kalmak için değil,

“korku, öz-çıkar ve şeref” yüzünden savaştıklarını anımsatıyordu. Bu çöküş çağında bile, Platon, Hegel, Nietzsche ve Spengler’in kasvetli öngörülerine karşın, şeref hala var ve sanırım gelecekte de bir süre bu yüzden insanlar ölecek.

Doğru, geleneksel Batı savaş sanatının bazı temel öğelerinin ortadan kalktığı görülüyor. Amerika ve Avrupa’da paralı asker orduları kural oldu. Oy kullanan asker ve sivil Amerikalıların sayısı eskisine göre iyice azaldı. Çoğu kendi ordularının niteliği ya da hükümet ve yurttaşlarıyla tarihsel ilişkisi konusunda en küçük bir fikre bile sahip değil. Dev bir federal hükümetin ve küresel şirketlerin doğuşu, gerek ailecek çiftçilik, küçük işletme sahipliği olsun, gerek küçük dükkan sahipliği şeklinde olsun, kendi hesaplarına, özerk olarak çalışan Amerikalıların sayısını azalttı. Birçok kişi için özgürlük sorumsuzluk anlamına gelirken, alışveriş merkezi, video ve İnternet kültürünün akılcılık, bireycilik ve inisiyatiften çok, tekdüzeliği ve kayıtsızlığı beslediği görülüyor. Kötümserler, bolluk içindeki Amerikan varoşlarının uyuşuk yeniyetmelerinde çürümenin tohumlarını görüyorlar. Ama ben henüz çöküş noktasında olduğumuzdan emin değilim. Avrupa ve Amerika anayasal hükümet, kapitalizm, dinsel ve politik örgütlenme, ifade özgürlüğü ve entelektüel hoşgörü gibi yapılarla bağlı kaldığı sürece, tarihin öğrettiği gibi, Batılılar gerektiği anda gezegendeki en öldürücü, cesur, disiplinli ve iyi donatımlı askerleri savaş alanına sürebilir. Sanırım, tamamen eriyip gitmez ve yıkılmazlarsa, kurumlarımız maddi başarımızın getirdiği çöküş dönemlerini, bütün yurttaş militarizmi kavrayışının maddi bolluğa ters düştüğü çağları atlatabilir. İfade özgürlüğünün, düşmanların korkunç niteliğine aldırmadan, kendi kusurlarımıza odaklandığı bir çağı atlatabiliriz umarım. Batı’nın savaş sanatına yaklaşımının bütün unsurları Avrupa’da her zaman mevcut değildi. Roma cumhuriyetçiliğinin külleri tüterken, imparatorluk uzun süre, yurttaş asker idealinin yerini alan bir paralı asker ordusuna dayanarak ayakta kalmıştı.

İkinci senaryo, dünyayı yakıp kavuracak ya Amerika, Avrupa, Rusya ve Çin gibi nükleer güçlerin ya da savaşçı bir İslam dünyasının sebep olacağı küresel bir savaş da mümkün değil. İki dev düşman -Sovyetler Birliği ve ABD- Soğuk Savaş'ın elli yılında dev nükleer depolarındaki silahları kullanmadı. Komünizmin çökmesinden sonra, ikisinin daha da savaşçı bir niteliğe büründüğünü düşündürecek hiçbir neden yok. Ötekilere bıraktıkları miras, denetimsizlik değil, nükleer silahların kısıtlanması. Hem nükleer hem de biyolojik stratejik silah stokları çoğalmıyor, azalıyor. Eğer askeri çatışmanın tarihinden bir ders çıkarıyorsak, nükleer silahlara sahip olmanın her zaman karşılıklı keşilen bir yıkımın garanti olduğu anlamına geldiğine bizi inandıracak bir durum yok. Dünyadaki savunma sistemleri zaten her yere yayılmanın eşiğinde. 'Nükleer Kıyamet' tehdidi sırasında, son yarım yüzyıldır unutulmuş olmasına karşın, kalkanla darbeleri savuşturma yeteneği, askeri tarihin bir yasasıdır. Füze koruma kalkanları, karşı-ayaklanma ve hatta mermi, şarapnel ve alev geçirmeyen zırhlı yeleklere büyük paraların harcandığı günümüzde, ağırlık bir kez daha savunmaya kaymıştır.

Bu yeni yüzyılda atom bombası kullanma tehdidinde bulunan herhangi bir ülke, hoş olmayan iki seçenekle yüz yüze olduğunu biliyor: Aynen yoğun bir misilleme ve çok geçmeden düşmana zarar vermeden önce nükleer silah kullanmanın caydırılması ve bu olanağın ortadan kaldırılması. Sıcak ve soğuk savaşlarda stratejik nükleer silahların kullanılmasında keyfilik söz konusu değil; sağduyu uluslararası anlaşmalara bağlanmış durumda. Veba, sinir gazı ve tahmin edemeyeceğimiz virüslerin gelecekte hepimizi öldüreceği söyleniyor bize. Ama askeri tarihçilerin cevabı, sivil güvenlik grupları, sıkı bir sınır savunması, korunma ve aşı teknolojileri ve karşı-istihbaratın da hiçbir zaman durağan olmadığıdır. Bütün ülkeler, demokrasiler dahil öz çıkarlarını korumak için ateşle oynama siyasetine bel bağladıkları sürece, caydırmanın ruhu, kültürel bakımdan özgün bir ol-

guya değil, insan unsuruna dayanır. Eline küçük bir şişe tutuşturduğu bir teröristi Manhattan'a gönderen bir devlet, yine de, varlığını devam ettirmesinin yaklaşık on beş dakikada hedefine ulaşan bir füzenin başlığına bağlı olduğunun farkındadır.

Eğer ne kalıcı barışı ne de türümüzü son erdirecek bir tek kıyameti görmeyeceksek, o zaman üçüncü bir şık kalıyor geriye: Gelişigüzel ve hatta daha ölümcül konvansiyonel savaşlar gelecek bin yılda muhakkak görünüyor. (II. Dünya Savaşı'nda ölen kadın ve erkeklerin sayısı, savaş sonrası ölenlerden daha azdı.) Bizim Batı'da II. Dünya Savaşı'nın kıyımından hala ürpermemizin nedeni büyük ölçüde çok sayıda Batılı'nın can vermiş olması. Çok daha fazla sayıda Koreli, Çinli, Afrikalı, Yerli ve Güneydoğu Asyalının çoğunlukla unutulmuş kabile savaşlarında, kendi devletlerinin elinde ve Hitler Almanyası'nın yıkılmasından sonraki sıcak çatışmalarda öldüğünü unutuyoruz.

Bu bakımdan, Batı savaş sanatının geleceği çok daha belirsiz görünüyor, çünkü 1945'den beri Batı silahları ve taktiklerinin Batı dışına yayılmasına bağlı olarak çok sayıda insan öldü. En açık kaygı, özgürlük, yurttaş militarizmi, sivil denetim ve muhalefet dağarcığının *eşlik etmediği* askeri disiplin, teknoloji, sonuç alıcı muharebe ve kapitalizm gibi Batılı anlayışların sürekli yayılması. Ufukta görünen bu tür yarı-Batılı otokrasiler (nükleer bir Çin, Kuzey Kore ya da İran) çok geçmeden basit ithalat ya da satın alma dışında silah ve örgütlenme alanında Avrupa ve Amerika'daki araştırma ve geliştirme ile boy ölçüşebilecek bir yetenek geliştirebilirler. Bunu ya Batı'da eğitim gören bilimci ve askerlerden oluşan bir elit tabakayı satın alarak ya da kendileri yaratarak yaptıkları gibi, ilk akıl hocalarına hiçbir gönül bağı duymadan, tam bir düşmanlık da besleyebilirler. Çin'de, Avrupa ve Amerikan modelinden esinlenen esnek ve inisiyatifte dayalı emir-komuta zinciri ya da devletin değil özel sektörün elindeki bir silah fabrikası, uydu yönlendirme sistemleri kadar ölümcüldür.

Geleceğin bu yeni çıban başlarında, Batılı olmayan bir ülke, kendi başına üretme yükünden kurtulup, Batı'nın silahlanma, askeri örgütlenme ve doktrinini ithal edebilir mi? Kapitalist bir Çin, İran, Vietnam ya da Pakistan, bilimcilerden oluşan bir elite, uzunca bir dönem gerçekten de gelişmiş bir orduyu donatıp, örgütleyebilir mi? Özgür yurttaşlar, emir-komuta hiyerarşisi içinde bireycilik, sürekli denetim, strateji ve taktiklerinin kontrolü olmadan, herhangi bir Batılı ordudan üstün bir ordu kurabilir mi? Yoksa, entelektüel, dini ya da politik hoşgörünün ana kökleri olmadan silinip gidecek olan bu muhtemel rakipler, sadece Batı'nın meyvelerini mi toplayacaklar? Savaşları değil, bazı muharebeleri mi kazanacak ya da Los Angeles üzerine yarım düzine nükleer başlıklı füze göndermekle tehdit ederek, bizi sonsuza kadar hop oturtup hop mu kaldıracaklar?

Bir askeri karargah, İnternet yoluyla gündelik sırları ele geçirebilir ama bu fikirleri sivil ve askeri liderlerle açıkça tartışmadıktan sonra, bu tür enformasyonun Batı ile denge sağlayabilecek optimum bir uygulama alanı bulacağının hiçbir garantisi yoktur. Hatta Batı'nın bugünkü hasımları seçimle işbaşına gelen yönetim, ifade özgürlüğü ve piyasa ekonomisini benimserse, o zaman hala 'Batı'nın hasımları' olarak kalırlar mı? Batı kültürü, yüzyıllardır süren Batı'nın kendisine karşı dini, etnik, kültürel ve ırksal düşmanlığı yavaş yavaş potasında eriterek, boğacak mı? Belki evet, belki hayır! Ama Batı'nın kendisinin, her zaman istikrarlı ya da muazzam miktarda cephaneliğini kendine karşı kullanma eğilimi olmadığının garantisi ne geçmişte vardı, ne de şimdi var! Tam anlamıyla Batılı olan devletlerin, geleneksel Batı'ya saldırması pek mümkün görünmüyorsa da, geleneksel Batı'ya ve birbirlerine *hiçbir zaman* saldırmayacaklarının *yeterli* bir garantisi pek görünmüyor! Tarih boyunca örgütlü savaşın dehşeti, Avrupa dışındaki kabile toplumları arasındaki ya da hatta Batı ve Öteki arasındaki sürekli savaşlar *değil*, Avrupa

içinde patlak veren, *Batılılar arası* çok daha ölümcül savaşıldı. Dünya ne kadar çok Batılılaşırsa, o ölçüde Avrupalılaştırmış savaş alanları ortaya çıkacaktır.

Bu yüzden, araştırmalarımız bir başka genel doğruyu öne çıkarıyor: Çoğunlukla, Batılılar'ın ötekilerle savaşmalarının öyküsü, Avrupa ve Amerika dışındaki muharebelerin anlatımlarından oluşur. Asyalı, Afrikalı ve İslami istilacıların -Kserkes, Hannibal, Moğollar, Emeviler ve Osmanlılar- Avrupa sınırlarını aştığı anların dışında, Batı kültürünün özü, Roma İmparatorluğu'nun bölünmesinden beri tehlikeye düşmemiştir. Ufukta, Batılı olmayanların Avrupa ya da ABD içinde büyük savaşlar vereceğine dair en küçük bir işaret bile görünmüyor. Batının içinde yıkıcı muharebeler, ya bir iç savaşın ya da Batılı güçler arası bir hegemonya savaşımının sonucu olmuştur. Önümüzdeki yüzyılda, bu tür bir senaryoyu, Batı paradigması dışından gelecek tecavüz ve saldırılardan daha çok mümkün kılacak hiçbir neden görmüyorum.

BATI BATTI'YA KARŞI

Demokrasi, kapitalizm, ifade özgürlüğü, bireycilik ve küresel olarak birbirine bağlanan ekonomi gibi ortak fikirlerin tüm dünyaya yayılmasıyla birlikte, tüm dünyayı kapsayan savaşlar daha az mümkün. Gene de, savaşlar patlak verdiklerinde, çok daha öldürücü olacakları ve ölümcül bir askeri geleneğin tüm kaynaklarını kullanacakları doğru. Bugün bunların ipuçları görülüyor: Batı'nın ölüm saçan silahlarının, bunları nasıl üreteceklerinden bihaber olanlar tarafından kullanıldığı kabile savaşları.

Ne var ki, gelecek tehdit sadece nükleer silahların ve F-16 jet avcı uçaklarının yayılması değildir. Tehdidin daha büyüğü, bilginin yayılması, akılcılık, üniversitelerin kurulması, belki de

hatta bütün dünyada demokrasi, kapitalizm ve bireyciliğin gelişmesidir. Örnek olaylarda incelediğimiz gibi, çok daha ölümcül bir savaşın damgasını taşıyan öğelerdir bunlar. Çoğumuz akılcılık, kapitalizm, demokrasi ve onları tamamlayan değerlerin gelişmesinde kalıcı barış ve refahın çekirdeklerini buluruz. Belki, ama bu fikirlerin geçmişte dünyanın en öldürücü ordularını yaratan temeller olduğunu da hatırlamalıyız.

Gelecek için en büyük risk, geçmişte her zaman olduğu gibi, Batı'nın ahlaki çöküşü ya da şimdi gelişmiş silahlarıyla boy gösteren Öteki'nden gelen tehdit değildir. Batı'nın ekonomik, askeri ve politik dinamizminin bütün cephaneliğiyle, Batı'nın içinde, eski Avrupa ve Amerika'daki korkunç bir savaşın asırlık ruhudur. Gettysburg bir tek günde, on dokuzuncu yüzyılda Yerlilerle yapılan bütün savaşlardan daha çok can aldı. Küçük bir Boer kuvveti altı gün içinde, Zuluların bir yılda öldürdüğünden daha çok İngiliz öldürdü. Yirminci yüzyılda dünyanın başına musallat olan krizlerin çoğu Avrupa'nın iki dünya savaşından çıktı: Almanya'nın statüsü, Avrupa'nın bölünmesi ve birleşmesi, Sovyetler Birliği'nin yükselişi ve çöküşü, faşizmin yenilgisinden sonra komünizmin yayılması, Balkanlar'da parçalanma ve Amerika'nın dünya olaylarına müdahalesi.

Birçoğumuz demokrasilerin demokrasilerle savaşmadığını bir gerçekmiş gibi kabul ederiz. İstatistikler bu cesaret verici inancı destekler görünüyor. Ama, Batı bağlamında, Batı'nın silahlarının öldürücülüğü düşünüldüğünde, hata payı çok dardır, çünkü bir tek Batı içi savaş bile arkasından bir kıyım ve kaos getirebilir. Aslında, seçimle işbaşına gelen hükümetler, genelde Batı'daki diğer seçilmiş hükümetlerle savaşmışlardı. Atina, demokratik Sicilya'yı istila ederek kültürünü ortadan kaldırdı (İÖ 415). Demokratik Poeotia Mantinea'da demokratik Atina ile savaştı (İÖ 362). Cumhuriyetçi Roma Yunanistan'daki Achaean federe devletlerine son verdi ve Korent'i yerle bir etti (İÖ 146).

Rönesans'ın İtalyan cumhuriyetleri sürekli birbirini boğazladı durdu. Devrimci Fransa ve parlamenter İngiltere birbirinin amansız düşmanıydı; demokratik ABD, İngiltere'nin seçimle işbaşına gelen hükümetiyle iki kere savaştı. Güney Afrika'daki Boerler ve İngilizler temsilcilerini seçiyordu. Hindistan ve Pakistan'ın seçimle işbaşına gelen başbakanları zaman zaman birbirini tehdit ediyordu. Filistin parlamentosunun varlığı Ortadoğu'ya barış getirmedi. Ve özerkliği gelişme kaydettikten sonra, bu seçilmiş organın İsrail'le savaşı Arafat'tan daha az arzu edeceğine dair bir belirti de yok. Kayzer yönetimi altında da bir çeşit parlamento vardı. Hitler iktidara ilk önce darbe yoluyla değil, seçimle gelmişti. Rusya'nın Çeçenistan'a müdahalesi parlamentonun onayını almıştı.

Demokrasilerin birbiriyle *savaşmama* olasılığı daha fazla. Ama böyle bir şey olduğu takdirde her iki taraf da Batı savaş sanatının en korkunç cephaneliğine sarılır. Her Nicias'ın karşısında Syracusreli bir Hermokrates; Venedik Tersanesi'nin her montaj hattının karşısında verimli bir Ceneviz tersanesi; Grant'ın her yurttaş askerinin karşısında bir Lee olabilirdi. Her dahi Mauser'in karşısına bir Colt; her egzantrik ve çok iyi eğitilmiş Alman roket bilimcisinin karşısına bir İngiliz radar dahisi çıkabilirdi. Batı'nın iç savaşı, sadece Mao'nun Çinindeki ya da Afrika'daki elli yıllık kan gölünden daha çok cana mal olacağı için korkunç değildir. Daha da önemlisi, dünyaya kendi yaşam standardını sunan ve dünyanın sanayileşmesini, teknolojik ilerlemesini, popüler kültür ve politik örgütlenme modellerini sağlayan Batı'nın kardeş kavgası bütün uygarlığı tehlikeye atar.

Avrupa'da 1930'lardan beri hiç görülmeyen alt üst oluşlardan kaygı duyulabilir. Birleşik bir Almanya etkisini henüz güçlendirmekte. Birleşmiş bir Avrupa devleti ruhu İngiltere'nin belirsiz durumunu öne çıkarıyor ve üyeleri arasında ABD'ye karıştılık ve kıskançlık yaratıyor. Doğu Avrupa'nın güvensizliği ne

tam Avrupalı, ne de Asyalı olan Rusya'nın yüz yüze olduğu daha büyük bir ikilemin parçası. Batılılaşmış bir Japonya'nın gururu da, korkuları da varlığını sürdürüyor. Bunlar, kapitalist bir Çin'in doğuşunun ve belki de Güney Kore kapitalizmi ile Kuzey Kore'nin nükleer silahlarının ateşlediği yeni bir birleşik ulusal kimlik vaadinde bulunan iki Kore'nin ne yapacağının kestirilememesinin ağırlaştırdığı korkulardır. Amerika'nın dirilen izolasyon siyaseti, dünyaya müdahalesinin tarihteki en yüksek düzeye ulaştığı ama aldığı desteğin en düşük düzeyde olduğu bir ana denk geliyor. Waterloo, Somme, Verdun, Dresden ve Normandiya dünyayı gelecekte de kolay kolay rahat bırakmayacak kötü ruhlarmış gibi görünüyorlar.

Önümüzdeki bin yılda Batı ile Batı olmayan arasında sürekli savaş olması ihtimali beni o kadar kaygılandırmıyor. Ortadoğu ve çevresinde daha çok çıban başı ya da Afrika ve Güney Afrika'da kanlı isyanlar görülebilir. Uygarlık için gerçek tehlike, her zaman bir Batı ordusunun ölümcül silahlarını kendisine doğrultmasından kaynaklanmamış mıdır? Öyleyse, Avrupa ve Amerika arasındaki barışın elli yıl daha sürmesi için dua edelim! Dünya ne kadar Batılılaşırsa, bütün savaşların daha Batılı ve bu yüzden daha ölümcül bir nitelik kazanacağını da unutmayalım. Gelecek bin yılda hepimiz pekala Batılı olabiliriz ve bu gerçekten de çok tehlikeli olur. Kültür, salt bir üretim değildir. İş savaşa gelip dayandığında kültür, masum genç erkek ve kadınların yaşayıp yaşamayacaklarını belirleyen çok ölümcül bir gerçekliktir.

Batı uygarlığı, insanlığa iyi işleyen biricik ekonomik sistemi, maddi ve teknolojik ilerleyişe tek başına yol açan akılcı geleneği, bireyin özgürlüğünü garanti eden biricik politik sistemi kazandırdı. İnsanın en iyi yönlerini açığa çıkaran bir etik sistemi ve dinle birlikte, akla gelebilen en öldürücü silahların kullanılmasını da sağladı. En sonunda bu mirası kavrayacağımızı uma-

lım. Bu, ne yadsıyacağımız ne de utanç duyacağımız, ama ölümcül savaş tarzımızın uygarlığı gömmemesi, aksine ona hizmet etmesi için ısrar edeceğimiz ağır ve kimi zaman uğursuz bir mirastır.

ÇIKAN KİTAPLAR

TARİH

- EĞER ÖYLE OLSAYDI • CİLT 1
ALTERNATİF DÜNYA TARİHİ Robert Cowley
- EĞER ÖYLE OLSAYDI • CİLT 2
ALTERNATİF DÜNYA TARİHİ Robert Cowley
- BAŞKA TARİH
BAŞKA TÜRKİYE Seyfi Öngider
- ÖTEKİ AMERİKA Howard Zinn
- TARİHTE BÜYÜK FİYASKOLAR W.R. Forstchen
- TÜRK TARİHİNDE
FİYASKOLAR B. Fawcett
- 2500 YILLIK SAVAŞ TARİHİ Seyfi Öngider
- LİDER BİYOGRAFİLERİNDEKİ
TÜRKİYE John Keegan
- TARİHİN BÜYÜK SIRLARI Seyfi Öngider
- ALTERNATİF
TARİH HİKAYELERİ Paul Aron
- ÇOK LÜZUMLU TARİH
ANSİKLOPEDİSİ Harry Turtledove
- SALAKLIK TARİHİ Paul Kuttner
- 1688-BİR DÜNYA TARİHİ Bob Fenster
- TARİHİN BÜYÜK YALANLARI John E. Wills, Jr.
- TUZ-İNSANLIĞIN TUZLU TARİHİ Richard Shenkman
- TARİHİ DEĞİŞTİREN Mark Kurlansky
- BAŞARISIZLIKLAR Donald S. Besore

ROMAN

- BALIĞIN BİŞİKLETE
İHTİYACI NE KADARSA
KADININ ERKEĞE Fay Weldon
- İHTİYACI O KADARDIR J. Robert Janes
- ATLIKARINCA Sheri Holman
- ELBİSENİN KIRACISI Eudora Welty
- APTAL İNCİR AĞACI Robert Bennet
- KONGO ATEŞİ Mark Mathabane
- MIRIAMIN ŞARKISI Sheri Holman
- AZİZE KATHERINE'İN
ÇALINAN DİLİ

- İMPARATORDAN BİR ARMAĞAN Therese Park
- AYAKTA KALAN SON KADIN Winona LaDuke
- DOKUNULMAZ John Banville
- RHODE ISLAND BLUES Fay Weldon

BİYOGRAFİ

- PEÇEYE ÖFKE Parvin Darabi
- KANARYA R.P. Thompson
- HAYATIM HARBİDEN
ROMAN Canary Conn
- HER ŞEY SU İLE BAŞLADI Mehmet Kartal
- ARAP KAYMAKAM Orhan Kokoğlu
- BAYKUŞ İMPARATORLUĞU O'Brien - Phillips
- TESLA Margaret Cheney

ARAŞTIRMA

- KUTSAL DEHŞET James A. Haught
- KUTSAL NEFRET James A. Haught
- GECENİN GÖZLERİ Mehmet Kartal
- BİR GÖKKUŞAĞI PROJESİ Daniel Singer
- AMERİKAN
MUHALİFLERİ KONUŞUYOR South End Press
- LÜZUMSUZ BİLGİLER
ANSİKLOPEDİSİ 1-2 Tamer Korugan
- KÖŞTEBEK İNSANLAR Jennifer Toth
- MASKELER, Pınar Selek
- SÜVARİLER, GACILAR
- ANTİK ÇAĞDAN İsmail Tufan
- GÜNÜMÜZE YAŞLILIK John Colapinto
- DOĞANIN YARATTIĞI GİBİ

GÜNCEL

- KIRMIZI İLE YEŞİL Şanar Yurdakapan
- YEŞİL İLE KIRMIZI Abdurrahman
- MARKS DÖNDÜ! Dilpak
- MİLLİYETÇİLİK, FAŞİZM Howard Zinn
- VE MHP Seyfi Öngider
- NEW ORLEANSTAN KOSOVA'YA İdil Elveriş
- MOLLİE'NİN İŞİ William Adler
- PARANIN SATIN ALABİLECEĞİ
EN İYİ DEMOKRASİ Greg Palast
- KAYIP BEYAZ KABİLELER Ricardo Ortizo

BATI VE 'ÖTEKİ'...

732, Poitiers, İslam; 1521, Tenochtitlan, Aztekler; 1571, İnebahtı, Osmanlılar; 1879, Rorke's Drift, Zulular; 1968, Tet, Vietnamlılar...

Batı ile 'Öteki'nin karşı karşıya geldiği bu beş savaşla ilgili çözümlemelerinden yola çıkarak Batı'nın Doğu karşısında neden üstün geldiğini tartışan Victor Hanson'ın sonuç olarak söylediği şey şu: Batı'nın üstünlüğü daha fazla insan öldürme olanaklarına sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Batı, askeri bilim ve teknolojiye daha ileri gitmiştir çünkü hangi dönemde olursa olsun, askeri çatışmalar esas olarak cephede değil toplumsal sistemin tümünde ya da bir başka deyişle "cephe gerisinde" kazanılır ya da kaybedilir. Savaşlar daima topye-kün yapılır ve dolayısıyla karşısındakinden daha üstün, daha ileri bir toplumsal sistem askeri alanda da kazanan taraf olacaktır. Tek tek askerlerin cesareti veya komutanların yetenekleri bazı muharebelerin kazanılmasını veya kaybedilmesini getirebilir ama savaşın genel sonucunu belirlemez.

Aslında Hanson'ın görüşleri pek o kadar "masum" veya ideolojik bir arka plandan yoksun değil elbette. Her ne kadar "Ben işin haklı/haksız, doğru/yanlış taraflarıyla ya da ahlaki yönleriyle ilgilenmiyorum, sadece Batı'nın neden kazandığını anlamaya çalışıyorum" dese de, bu önemli askeri tarih çalışması tümüyle ideolojik bir çerçevede iş görüyor ve Batı'nın üstünlüğünü meşrulaştırmaya çalışırken, bazen açık bazen örtük olarak, haklı ve hatta ilerici olduğunu ima ediyor.

Yayınlandığı ülkelerde çeşitli tartışmalara yol açan bu kitap, iki yüz yıldır Batılılaşmaya çalışan ve bugün hala Batı'nın üstünlüğünün nedenlerini tartışan Türkiye için tam da gündeme oturmaktadır.

aykırı

internetten sipariş için

www.kitapyurdu.com

